

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İDEOLOJİLERDE İKTİDAR-MEKAN İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN
Doç. Dr. Murat SEZİK

HAZIRLAYAN
Nusret ALTUNDAĞ

Malatya, 2020

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

İDEOLOJİLERDE İKTİDAR-MEKAN İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Nusret ALTUNDAĞ**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Murat SEZİK**

Malatya, 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İDEOLOJİLERDE İKTİDAR-MEKAN İLİŞKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MURAT SEZİK

HAZIRLAYAN
NUSRET ALTUNDAĞ

Jürimiz .....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/
doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak .....Anabilim,
..... Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı imzası

1. ....
2. ....
3. ....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih
ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İDEOLOJİLERDE İKTİDAR-MEKÂN İLİŞKİSİ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun bir şekilde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

.../.../2020

Nusret ALTUNDAĞ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, ideolojilerde iktidar mekan ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla önce hazırlık niteliğinde ideoloji, iktidar, kent, planlama, kamusal alan konularına değinilmiş, bu kavramlar arasındaki ilişkisellik incelenmiş, modern dönem ve küresel dönemde iktidar, ideoloji ve kent ilişkisi seçilen örnekler üzerinden incelenmiştir.

Bu tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin amacı, kapsamı, yöntemi ve hipotezleriyle ilgili bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ideoloji, iktidar, kent, planlama, kamusal alan kavramları tanımlanarak iktidar biçimine göre kentlerin de biçimlendiği gösterilmiştir. Üçüncü bölümde modern dönemlerde iktidar ideolojisinin kentleri nasıl biçimlendirdiği Türkiye, Sovyetler Birliği ve Fransa örnekleri üzerinden incelenmiştir. Dördüncü bölümde küresel dönemde neoliberalizmin baskın bir unsur olarak kentleri nasıl biçimlendirdiği yine aynı ülke örnekleri üzerinden gösterilmiştir.

Benim için yorucu fakat verimli bir çalışma olan bu tez çalışması boyunca yönlendirmeleriyle bana yardımcı olan, tez yazım sürecinde karşılaştığım zorlukları aşmamı sağlayan Doç. Dr. Murat SEZİK hocama desteğinden dolayı teşekkür ederim.

Nusret ALTUNDAĞ

Malatya 2020

ÖZET

İDEOLOJİLERDE İKTİDAR-MEKAN İLİŞKİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Nusret ALTUNDAĞ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2020

Danışman: Doç. Dr. Murat SEZİK

Bu çalışmada en temelde iktidarların sahip olduğu ideolojiler çerçevesinde politik bir yaşam mekanı olan “kenti” nasıl biçimlendirdiğini göstermek amaçlanmıştır. Tarihin belli bir anında meydana gelmiş ve içinde bulunulan şartlara göre kendilerini yenilemiş olan ideolojiler çalışmamızda genel olarak ana ideolojiler ve mahalli-konjüktürel ideolojiler olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Ana ideolojiler muhafazakarlık, liberalizm ve sosyalizm olarak üç grupta ele alınmıştır. Ana ideolojiler kadar evrensel olmayıp belirli toplumlara özgü olan mahalli ve konjüktürel ideolojilere örneklem olması açısından Kemalizm seçilmiştir.

Çalışmamızda iktidar biçimleri ise genel olarak siyasal iktidar (kral iktidar), dini iktidar (ruhban iktidar) ve ekonomik iktidar (sermaye iktidarı) şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu tasnif çerçevesinde öncelikle iktidar biçimlerinin kent biçimlerini de belirlediği anlaşılmıştır. Bu bağlamda siyasal iktidar kral kent olarak Antikçağ kentinde, dini iktidar dini kent olarak Ortaçağ kentinde, ekonomik iktidar ekonomik kent olarak kapitalist-sanayi kentinde kendisini göstermiştir.

Çalışmamızda son olarak modern dönemde ve küreselleşme çağında iktidarların ideolojilerini kent ortamına nasıl yansıttıklarını göstermeye çalıştık. Bunu yaparken Fransa ve 3. Napolyon dönemi; Bolşevik Devrimiyle gelen Sovyetler Birliği dönemi; Türkiye ve Kemalizm dönemi örneklerine yer verilmiştir. Küreselleşme çağında ise kentsel mekânın biçimlenmesinde baskın gelen unsurun neoliberalizm olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ideoloji, iktidar, kent, küreselleşme

ABSTRACT
THE RELATIONSHIP BETWEEN POWER AND SPACE IN IDEOLOGIES

Master Thesis

Nusret ALTUNDAĞ

Department of the Political Sciences and Public Administration,

Supervisor: Associate Prof. Dr Murat SEZİK

In this study, it is mainly aimed to show how the powers with their ideologies have formed the “city” which is a political lifetime space. The ideologies that have come into existence in an instant of history and have renewed themselves according to the current conditions of time are generally discussed as two groups in our study: main ideologies and particular-conjunctural ideologies. Main ideologies are tackled in three groups: liberalism, conservatism and socialism. And we chose Kemalism as to the particular-conjunctural ideologies which is not as universal as main ideologies and is pertain to particular societies.

In our study the forms of power are generally classified as political power (the power of king), religious power (the power of clergy) and economic power (the power of capital). In context of these classification it is firstly understood that the forms of power have determined the forms of city. And we found that the political power as the power of king showed itself in ancient city; the religious power as the religious city showed itself in mediveal city; and the economic power as the economic city showed itself in capitalist-industrial city.

In our study, we finally tried to show how the powers reflected their ideologies into the city environment in modern and global ages. While doing this, we gave place to three samples: France and III. Napoleon; the Bolshevik Revolution and the Soviet Union; Turkie and Kemalism. As for the global age we conclude that the dominant factor on the formation of the city environment is the neo-liberalism.

Key Words: Ideology, City, Power, Globalisation.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
İDEOLOJİLERDE İKTİDAR MEKAN İLİŞKİSİ	10
1. GİRİŞ	10
1.1. Tezin Amacı	10
1.2. Tezin Kapsamı.....	10
2. KAVRAMSAL TANIMLAR	13
2.1. İdeoloji Konusu	13
2.2.Tarihsel Seyir	14
2.3. İdeolojinin Türleri	15
2.3.1. Ana ideolojiler: Muhafazakarlık, Liberalizm, Sosyalizm	16
2.3.1.1. Muhafazakarlık.....	16
2.3.1.2. Liberalizm	18
2.3.1.3. Sosyalizm	23
2.3.2. Mahalli ve Konjüktürel İdeolojiler	25
2.3.2.1. Kemalizm	26
2.3.2.2. Baasçılık	27
2.3.2.3. Peronizm.....	28
2.4. İdeolojinin İşlevleri	29
2.5.2. İktidar Biçimleri	34
2.5.2.1. Kral İktidar (Siyasal İktidar)	34
2.5.2.2. Dini İktidar (Ruhban İktidar).....	37
2.5.2.3. Ekonomik iktidar (Sermaye İktidarı).....	39
2.5.3. Kral İktidar-Dini İktidar ve Ekonomik İktidar Arasındaki İlişkisellik (Klasik İktidardan Modern Egemenliğe-İktidar Kavramının Anlamının Değişmesi)	41
2.5.4. Kent Biçimleri	48
2.5.4.1. Kral Kent-Antikçağ Kenti	48
2.5.4.2. Dini Kent-Ortaçağ kenti	51
2.5.4.3. Ekonomi Kenti-Kapitalist Sanayi Kenti	54
2.6. Planlama, Kentsel Planlama ve Kamusal Mekan	59
2.6.1. Planlama ve Kentsel Planlama	59

2.6.1.1. Planlama	59
2.6.1.2. Kentsel Planlama	60
2.6.2. Planlamanın Temel Konuları.....	62
2.6.3. Kamusal Alanların Planlaması	75
3. MODERN DÖNEMLERDE KENTSEL MEKANLARIN DÜZENLENMESİNDE İKTİDARIN İDEOLOJİK ETKİLERİ.....	80
3.1. Türkiye Örneği	80
3.2. Sovyetler Birliği Örneği	92
3.3. Fransa Örneği	102
4. KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE KENTSEL MEKANLARIN DÜZENLENMESİNDE İKTİDARIN İDEOLOJİK ETKİLERİ.....	112
4.1. Türkiye Örneği	114
4.2. Rusya Örneği.....	135
4.3. Fransa Örneği	142
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	150

İDEOLOJİLERDE İKTİDAR MEKAN İLİŞKİSİ

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu kısmında tezin amacı, kapsamı, yöntemi ve hipotezleriyle ilgili bilgiler verilecektir.

1.1. Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı, iktidarın kendi ideolojisini kent mekanını biçimlendirmek için nasıl yansıttığını Türkiye, Sovyetler Birliği ve Fransa örnekleri üzerinden incelemektir. Ayrıca küresel dönemde neoliberalizmin etkisiyle kentler açısından ideolojilerin nasıl değişime uğradığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu anlamda küreselleşme döneminde her ne kadar değişik ideolojilere sahip olsalar da neoliberalizmin bu ülkelerin ideolojilerini nasıl dönüştürdüğü ve kentsel mekanın biçimlenmesindeki yeri ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.2. Tezin Kapsamı

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve hipotezleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölüm kavramsal tanımların yapıldığı bölümdür. Bu bölümde ideoloji, iktidar, kent biçimleri ve planlama ve kamusal alan olmak üzere dört ayrı alt başlığı ele almaktadır. İdeoloji konusu işlenirken önce ideolojinin tanımları verilmiş, daha sonra ideoloji kavramının tarihsel seyri, türleri ve işlevleri işlenmiştir. İktidar başlığı incelenirken önce iktidarın tanımları yapılmış, sonra iktidar biçimleri olan siyasal iktidar, dini iktidar ve ekonomik iktidar incelenmiştir. Bu bölüm bu üç iktidar türü arasındaki ilişkiselliğin anlatıldığı bir bölümle işlenmeye devam edilmiştir. Kent biçimleri başlığında iktidar türleri olan siyasal iktidar, dini iktidar ve ekonomik iktidarın kentleri nasıl biçimlendirdiği kral kent (Antikçağ), dini kent (Ortaçağ kenti) ve ekonomi kent (kapitalist-sanayi kenti) örneklerinde gösterilemeye çalışılmıştır. Kavramsal tanımlar bölümünün son alt başlığı olan Planlama, Kentsel Planlama ve Kamusal Mekan başlığında önce planlama, kentsel planlama, planlamanın temel konuları başlıklarına değinilmiş daha sonra kamusal alan başlığı altında kamusal alan kavramının gelişimi, iktidar ile ilişkisi, kentsel alanda kamusal alanın oluşumu analiz edilerek bu bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Modern Dönemlerde Kentsel Mekanların Düzenlenmesinde İktidarın İdeolojik Etkileri bölümüdür. Bu bölümde alt başlık olarak

sırasıyla Türkiye, Sovyetler Birliği ve Fransa örneklerinde bu dönemde kendi ülkelerinde başat ideoloji olan Kemalizm, Sosyalizm ve Fransada'ki otoriter rejimin kent mekanına kendilerine nasıl yansıttıkları incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm olan Küreselleşme Döneminde Kentsel Mekanların Düzenlenmesinde İktidarın İdeolojik Etkileri bölümünde yine aynı örnekler olan Türkiye, Sovyetler Birliği ve Türkiye örneklerinde küresel dönemde iktidarın ideolojilerine kent mekanına nasıl taşıdıkları incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

1.3. Tezin Yöntemi

Çalışmada öce ideoloji kavramı anlatılmış çalışmada kullanılacak ideolojiler olan muhafazakarlık, sosyalizm, liberalizm, Kemalizm ideolojileri incelenmiştir. İktidar kısmında hem iktidar kavramı anlatılmış hem de iktidar biçimleri ve kent biçimleri birlikte incelenerek iktidarların kentleri biçimlendiği örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. Planlama, kentsel planlama ve kamusal alanlar kısmında kentle ilgili bilgiler verilmiş kamusal alan kent ilişkisi irdelenmiştir. Bu bölümler hazırlık niteliğinde olup bu kısımda ideoloji, iktidar, kentsel alan, kamusal alan arasında ilişki gösterilmeye çalışılmıştır.

Modern Dönemlerde Kentsel Mekanların Düzenlenmesinde İktidarın İdeolojik Etkileri bölümü çalışmanın ana eksenlerinden birincisini oluşturmaktadır. Bu bölümde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Fransa örnekliklerinde bu ülkelerin resmi ideolojilerini kentsel ortamda kendilerini nasıl var ettikleri, kalıcı olmak için kentsel mekanı nasıl kullandıkları, ülke düzeyinde geliştirdikleri genel politikalarla kentsel ortamı nasıl buluşturdıkları özellikle başkentler üzerinde geliştirdikleri değişim dönüşümlerle kendilerini nasıl yenileyip kalıcı hale getirmeye çalıştıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme Döneminde Kentsel Mekanların Düzenlenmesinde İktidarın İdeolojik Etkileri bölümü çalışmanın ana ekseninin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde önce küreselleşme analiz edilmiştir. Küreselleşmenin tüm dünyayı etkisi altına alan bir süreç olduğu, bu süreçte ülkelerin bu değişimlerin dışında kalamadığı ve bu sürecin bir parçası olmak için çabaladığı ya da çabalamak zorunda kaldığı, ülke politikalarının modern dönemlerdeki kadar bağımsız geliştirilemediği bir sürece girildiği ve bu yeni durumun iktidarların kente bakışında da değişiklikler yarattığı, iktidarların kendilerini yansıtmak için asıl unsur olarak kullandığı büyük kentlerin bu süreçte kendilerinin denetiminde kalmasının zorlaştığı ve bunun kente bakışı etkilediği dolayısıyla kentlerin ve ülkelerin konumlarının değiştiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Sonuç kısmında elde edilen bilgiler analiz edilmiş; ideoloji, iktidar, kent ilişkisinin modern dönemlerde ve küresel dönemde aldığı biçim anlatılmaya çalışılmıştır.

1.4. Tezin Hipotezleri

Çalışmanın iki hipotezi bulunmaktadır. İlk hipotez iktidarların kentsel ortamı kendi ideolojilerini yansıtacak ve yaşatacak şekilde biçimlendirmiş olmalarıdır. İkinci hipotez ise küreselleşme dönemiyle birlikte ideolojilerin etkilerini yitirmekte oldukları ve bunların yerine kent ortamının biçimlenmesinde baskın unsurun neoliberalizm olduğudur. Bu hipotezin alt varsayımı ise modern dönemde etkin olan ulus devletlerin yerine küresel dönemde ana aktör olarak kentlerin ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda ulus devletler varlıklarını devam ettirebilmek için küresel kentler yaratarak küreselleşme yarışına dahil olmaya çalışmışlardır. Zira modern dönemde ulus devletlerin yerel bir uzantısı olmaktan öteye geçememiş olan kentlerin üzerindeki ulus devlet baskısı küresel dönemde azalmış ve kentler, küreselleşmeye birer aktör olarak katılabilmişlerdir.

2. KAVRAMSAL TANIMLAR

İdeoloji kavramı iktidar ve kentle yakından ilişkilidir. Bu bölümde ideoloji, iktidar, kent, planlama kavramları tanımlanmış, ideolojinin türlerine, işlevlerine değinilmiştir. İktidar kavramı da bu bağlamda ideoloji, kent, kent planlama ile ilişkili olarak incelenmiştir.

2.1. İdeoloji Konusu

İdeoloji kavramı Latince iki sözcüğün birleşmesinde oluşur: İdea (düşünce) ve logy (bilim). Kavram bu anlamda onu ilk defa kullanan Tracy tarafından düşünce bilimi olarak adlandırılmış Fransızca kökenli bir kelimedir (Çelik, 2005: 27). İdeolojinin çeşitli tanımları vardır. Mannheim ideolojiyi kendi içlerinde hayal ettikleri nevi şahsına münhasır değerleri gerçekleştiremeyen aşkın tasarımlar olarak tanımlar (1995: 219).

Mardin de ideoloji kavramının ilk defa Tracy tarafından doğru düşünebilme kabiliyetini herkese kazandırmak için kullanılacak fikir bilimi anlamında kullandığını söyler (1992: 22). Aydınlanma düşünürleri ideolojiye olumlu bir anlam yükleyip onu önyargı ve tutkuların neden olduğu kusurları yok etmeye yardımcı bir araç olarak görmüşlerdir (Eagleton,1996: 110).

İdeoloji genel anlamda toplumsal hayatla ilgili sembolik temsiller, anlamlar alanına işaret eder. Her türlü toplumsal anlam ideoloji değildir. İdeoloji daha çok farklı toplumsal değer ve anlamların çatıştığı bir ortamda oluşan düşünceler dizisi olarak düşünülebilir. Bu yönüyle toplumsal çatışmalara neden olan farklı bilinç formları, toplumsal iktidar kavramının da oluşmasını sağlar. İdeolojinin kendisi de iktidar ilişkilerinin bir ürünü olan ve toplumsal iktidar ilişkileri sayesinde oluşan anlam ve düşünceler olarak tanımlanabilir (Üşür,1997: 8).

İdeoloji zor tanımlanabilen bir kavramdır. Bunun nedenleri ideolojinin pratikle teori arasında bir ilişkinin olduğunu varsayması, ikincisi ideoloji kavramının siyasi ideolojiler arasındaki tartışmanın dışında kalmamış olmasıdır. İdeolojiler tarihi sürecin büyük kısmında kendi grubundan olmayanlara karşı bir saldırı aracı olarak kullanılmıştır (Heywood, 2013: 23).

Hall ideolojiyi, farklı insan topluluklarının kendi deneyimleri ve bu deneyimleri önce anlamlandırma sonra açıklama çabalarına imgesel bir tutunum kazandırmak için kullandıkları düşünceleri kodlayan yapılar olarak tanımlamaktadır (2005: 200). İdeolojinin örgütlü yanına dikkat çeken Lull ise ideoloji kavramında değer, yönelim ve düşüncelerin zihinsel bakış açılarının şekillenme eğilimlerinin örgütlülüğünden bahseder (2001: 19).

Karl Marks ise ideolojiyi iki türlü tanımlar: Birincisi ideoloji toplumsal sınıfların fikirsel donatılarıdır. İkinci anlamda ise ideoloji bir yanılsamadır. Egemen sınıf, fikirlerinin toplumda doğal kabul edilmesi için bu yanılsamadan yararlanır (Fiske, 2003: 221).

Marx'ın ideoloji kavramına bakışı üç açıdan değerlendirilebilir: İlk olarak Marx ideolojiye eleştirel bir anlam yüklemiştir. İdeoloji bu yönüyle bir yanıltma ve gizemleştirme aracı olarak yanlış bir bilincin gelişmesini sağlar. Marx kendi fikirlerini ise toplum ve tarihle ilgili gerçekleri ortaya çıkarmak için üretilmiş olduklarından bilimsel diye tanımlamıştır. İkinci olarak ideoloji sınıf kavramıyla ikilişkilendirilir. Marx bu yönüyle ideolojinin baskın sınıfın bakış açısı ve çıkarlarını yansıttığını ileri sürer. O'na göre ideoloji yönetici sınıfın tahakkümlerini gizleme çabasını bir üründür. Üçüncü olarak ideoloji iktidarın bir yansımasıdır. İdeolojinin sömürülen proleterden sömürüldüğünü gizlemeye dolaylı olarak sömürülenin kendisini sömüren sistemi onaylamasına hizmet eden bir araç olduğunu ileri sürmüştür (Heywood, 2013: 24).

Laclau ideolojiyi toplumsal kaynaşmayı sağlayan ve devam ettiren bu sayede sistemin sürekliliğini sağlayan ve kurucu irade olan devletle aynı hedefe yönelmiş bir sistem olarak tanımlar (1998: 73). Althusser ise ideolojinin egemen tasarımlar ve fikirler sistemi olduğunu, bu tasarımın toplumun hem dönüştürücüsü hem de belli bir ağ sistemi içinde kalan toplumsal formasyonun belirleyicisi olduğunu söyler (1991: 47).

İdeolojinin bir prensipler sistemi olduğunu belirten Allard'a göre bu sistem insan eylemlerinin amaçlarını ve bu amaçlara nasıl ulaşılacağını gösteren fiziki ve sosyal bir gerçekliği tanımlar (1971:117).

İdeoloji kavramını ilk defa Destutt de Tracy kullanmıştır. Bu yüzden genelde ideoloji tarihi onunla başlatılır. Fakat bazı düşünürler ideoloji kavramının kökeninin aslında Bacon'un kullandığı idol kavramı olduğunu düşünür (Giddens, 2005: 155).

2.2.Tarihsel Seyir

İdeoloji kavramı aristokratik toplumda doğmuştur. Dönem olarak burjuvazinin etkinliğini artırmak için feodalizme karşı mücadele ettiği yıllara tekabül eder. Aydınlanma düşüncesinin arka planı da bu mücadelelerle şekillenmiştir. İdeoloji kavramı bu dönemde aklı savunmak ve gerici düşünceleri eleştirmek için üretilmiştir (Larrain, 1995: 21-22).

İdeoloji kavramının tarihsel süreç içindeki anlam değişikliğine bakıldığında kavramın ilk ortaya çıktığında düşünceleri, düşüncelerin biçimlerini, beslendikleri oluşumları inceleyen bir felsefi sistem olarak anlaşıldığını ve bu anlamdaki kullanımı 19.yy sonuna kadar devam ettirdiği görülür (Kaya, 2000: 167).

İdeoloji kavramının oluşmasında Aydınlanma döneminin etkisi büyüktür. Aydınlanmada dinsel düşünüş biçimlerinin insan aklını yanlış yönlendirdiği düşünülerek toplum filozoflar tarafından dinsel dogmaların etkisinden kurtarılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde metafiziği karşısına alarak duyularla elde edilen bilgiyi öncelemesi anlamında ideoloji düşüncenin bilimi olarak olumlu bir anlam kazanmıştır (Temirkaynak, 2008: 15).

İdeoloji kavramının bu ilk dönemlerinde Napolyon tarafından ideologlara destek verilmiştir. Napolyon iktidara gelince Aydınlanma felsefesinin görüşlerini yayacak bir eğitim sistemi geliştirmeleri için ideologları görevlendirmiştir. Fakat Napolyon ihtilal zamanında yasaklanmış dini kurumların eğitim yapma yasağını kaldırınca ideologları karşısında bulmuştur. Bu dönemden sonra Napolyon ideoloji kelimesini olumsuzlamış ve ideologları metafizik yapmakla suçlamıştır (Mardin, 1992: 22-23).

Marksist literatürde ideoloji kavramının tarihsel sürecine bakıldığında sürecin başında ideolojiye olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Marksın ideolojiye olumsuz anlam yüklemesi temelde iki nedenden kaynaklanmıştır: Birincisi ideoloji idealizmle ilişkilendiriliyordu oysa Marks'a göre dünya görüşü materyalist olmalıydı. İkincisi ideoloji toplumda iktidar ve kaynakların dağılımıyla ilgiliydi. Toplumsal ekonomik düzen doğru olmadığına göre bunun bir parçası olan ideolojinin de yanlış olduğu sonucuna varılmıştır (McLellan, 2009: 11).

Heywood ideolojileri tanımlarken önce modernitenin kültürel yönü olan modernizmden bahsetmek gerektiğini söyler. O'na göre modernizmin de kaynağı olan Aydınlanma, düşünce ve teorileri ideolojileri ortaya çıkarmış, ideolojiler bu değişimler sonucunda oluşan ortam için iyi yaşam örnekleri sunan sistemler olarak ortaya çıkmıştır (2017: 9).

2.3. İdeolojinin Türleri

İdeolojiler dört grupta tasnif edilebilir: Ana ideolojiler, melez ideolojiler, ideolojimsiler ve son olarak mahalli ve konjüktürel ideolojiler. Ana ideolojiler liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlık olarak gruplandırılabilir. Milliyetçilik, sosyal demokrasi birer melez ideoloji olarak değerlendirilebilirken çevrecilik, feminizm gibi oluşumlar ideolojimsi olarak isimlendirilebilir. Mahalli ve konjüktürel ideolojilere de Kemalizm, Peronizm örnek olarak verilebilir (Yayla, 2015, 77-110).

2.3.1. Ana ideolojiler: Muhafazakarlık, Liberalizm, Sosyalizm

Muhafazakarlık liberalizm ve sosyalizm ana ideolojiler olarak bilinir. Her üç ideoloji de aydınlanma sonrası süreçte oluşmuştur. Bu ideolojilerin tarihe, topluma, bireye, ekonomiye bakışları farklıdır. Her üç ideoloji de önce Avrupa'da ortaya çıkmış sonra diğer ülkelere yayılmıştır.

2.3.1.1. Muhafazakarlık

Muhafazakar teriminin siyasal anlamı ile ilk olarak Fransada Restorasyon döneminde ortaya çıkmıştır. 1818'de Chateaubriand tarafından kullanılan kavram İngilterede ise J.W. Croker tarafından 1830'da bir makalede kullanılmıştır. Zamanla terim Almanyada da literatüre girmiş ve kamusal hayatta bir yer edinmiştir. İngiltere'de conservative önemli bir sözcük olarak varlığını devam ettirmiştir. Çünkü bir siyasal parti tarafından kullanılmıştır. Fakat aynı terim Fransada o kadar rağbet görmemiştir. Kavramın anlamı burada bir siyasal kimlik ifade etmekten gittikçe uzaklaşmış hatta sözcük aşağılayıcı bir anlam yüklenmiştir. Amerikada ise bu kavram daha farklı bir şekilde yoluna devam etmiştir. 19. yüzyılda bazı gruplarca kullanılan terim, 20. yüzyılda yaygınlaşmış fakat içeriği değişip anlamı farklılaşmıştır (Beneton, 2011: 7-8).

Elde olanı korumayı amaçlayan bir siyaset anlayışı olarak Fransız Devrimi'ne ve bu süreçteki gelişmelere tepki olarak doğan muhafazakarlık, modernlik karşısındaki endişeleri dile getirir ve yansıtır. Bir yönüyle tarihteki ciddi kırılma dönemlerinde statüleri sarsılan grupların tepkiselliği olarak da okunabilir (Çiğdem, 2006: 13).

Muhafazakar ideoloji Avrupadaki önemli bir olay olan Fransız Devrimi'ne tepki olarak doğmuştur. Fransız Devrimi tarafından devre dışı bırakılan geleneğin gücü ve bileşenlerini anlatma çabasıdır. Bu yönüyle muhafazakar düşünce karşı devrimci olarak doğmuştur. Muhafazakarlar devrimi olduğu gibi ilkelerini de reddetmiş, bu ilkelerin insan doğasına aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Beneton, 2011: 11).

Muhafazakarlık terimi batı dillerinde birşeyi bozulmadan koruma bozulmasını engelleme anlamındaki conserve sözcüğünden gelmektedir. Muhafazakarlığın temelini 14. yüzyılda kentleri koruyan muhafızlara kadar götürme eğilimi vardır, muhafazakarlık siyasal anlamını ise Fransız Devriminin sonrasında kazanmıştır. Terim Fransada ilk defa 1818 de Le Conservateur adlı dergide kullanılmıştır. 1830 da ise İngilterede Quarterly Review Dergisi'nde dile getirilmiştir (Vural, 2020: 8).

Radikal devrimciliğe iki tür muhafazakar tepki gelmeye başlamıştır: Birincisi tepkici bir muhafazakarlıktır, kıta Avrupasında başlayan bu muhafazakarlık türü devrimi tamamen olumsuzlamış, toplumları devrim öncesine geri döndürmek istemiştir. İkinci tür muhafazakarlık ise Anglo Amerikan dünyada başlayan ılımlı muhafazakarlıktır. Bu muhafazakarlık türü değişimi bütünüyle olumsuzlamamış radikal değişimlere karşı tedrici bir değişim istemiştir. Bu muhafazakarlıkta aile, din, gelenek gibi temel kurumlar önemsenmiş, tarihten ve tecrübeden bağımsız bir düşünme biçimi olumsuzlanmıştır. Bunlara göre insanın dinden gelenekten koparılıp salt akılla mükemmeleştirilmesi imkansızdır. Muhafazakarlar radikallerin toplumdaki ara kurumların işlevlerini, önemlerini fark edemediklerini düşünmüşlerdir ve onlara göre radikallerin eylemlerinin öngörülemeyen olumsuz sonuçları olmuştur (Özipek, 2006: 67-69).

Muhafazakâr ideoloji temelde Fransız Devrimiyle sembolize olan toplumdaki hızlı değişim dönüşümlere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kıta Avrupasındaki muhafazakârlık her türlü reform talebini rededen katı bir ideolojik kimliğe sahipken İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri muhafazakârlığı daha ılımlı bir seyir izlemiştir. Muhafazakârlık soyut fikirlerden daha çok tarih tecrübe ve geleneği temel almak gerektiğini ileri sürmüş, toplumu ortak inanç ve değerlerle bir arada duran organik bir yapı olarak tanımlamıştır (Heywood, 2017: 167-168).

Edmund Burke'den beri muhafazakarlığın temeli olarak kabul edilen muhafazakar düşüncenin vasıfları; dinin toplum hayatında önemi, reform adına insanlara adaletsizlik yapılması olasılığının önüne geçilmesi gerektiği, özel mülkiyetin önemi, toplumu bir mekanizmadan ziyade bir organizma olarak tanımlamanın gerekliliği, toplumların geçmişiyle kurdukları bağın korunması, görev ve ünvanları gerçekliği ve arzu edilirliliği (Zürcher, 2006: 40) şeklinde sayılmaktadır.

Muhafazakâr düşünce teamüller, değerler ve kurumlar üzerine kuruludur. Bu açıdan muhafazakâr düşüncede üç öge öne çıkar: İstikrar, deneyim ve alışkanlıklar. Muhafazakârlığa göre tarihi süreç içinde oluşan kurumlar günümüze kadar gelebildiklerine göre farklı koşullar altında kendilerini yenileyerek devamlılıklarını sürdürmüşlerdir, bu da onların yararlı olduklarını gösterir. Aynı şekilde deneyim kavramı siyasal toplumsal yapıya dair sahip olduğumuz en önemli kaynaklardan biridir, deneyime bağlı olarak alışkanlıklar oluşur. Muhafazakâr düşünceye göre alışkanlık ve deneyim süzgeçlerinden geçmiş her değer ve kurum toplum için hayati olan istikrar kavramını da beraberinde getirecektir (Atılğan ve Aytekin, 2014: 318-319).

Bir tutum olarak muhafazakarlık insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar götürülebilse de bir ideoloji ve siyasi bir doktrin olarak doğuşu yenidir. Aydınlanma ve onu takip eden siyasi, sosyal, kültürel büyük altüst oluşlar döneminin eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Aydınlanmadan beri emareleri görülen muhafazakarlık Fransız Devrimi'yle bir ideoloji olarak da netleşmeye başlamıştır (Özipek, 2006: 66).

Muhafazakar ideoloji hâkim sınıfın ideolojisi olmakla eleştirilmiştir. Değişime karşı olduğu, statükoyu meşrulaştırdığı, elit sınıfların çıkarlarını savunmakla itham edilmiştir. Muhafazakârlık buna karşı günübirlik değil sürekli değerleri savunduğunu ve insanların ancak gelenek ve ortak kültürün sunabileceği bir güvenlikle yollarına devam edebileceğini kendisinin de bunu sağlamaya çalıştığını iddia etmiştir. Muhafazakar ideolojinin Edmund Burke, Alexis de Tocqueville, Michael Oakeshott, Irving Kristo gibi önemli düşünürleri olmuştur (Heywood, 2017: 169-170).

Döneminde Fransız devrimi açık bir şekilde eleştiren en ciddi düşünür Edmund Burke'dir. Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler adlı eseriyle muhafazakar düşüncenin kurucusu kabul edilir. Burke 1688 devrimi ve Amerikan devrimini desteklemiş fakat Fransız Devriminde devrimcilerin kendi tarih ve kültürlerine ait her şeyi küçümseyerek işe başladıklarını kendi toplumlarının bilgeliğini önemsememediklerini iddia etmiştir. Burke tarafından bunun sadece Fransa değil Avrupa hatta tüm dünya için bir kriz olduğu belirtilmiştir (Özipek, 2006: 67).

2.3.1.2. Liberalizm

Yayla, liberalizmin tek vasıflı bir tanımını yapmak gerekirse, onun bireyci bir toplum sistemi olarak tanımlanabileceğini söyler (1998:140).

Liberalizm iki anlamda bireycidir. İlk olarak liberalizm metodolojik anlamda bireycidir. Toplumun varlığını inkar etmez fakat toplumsal düzenin ancak toplumu oluşturan bireylerden onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini iddia eder. Bu anlamda toplumsal kanunlar, devamlılıklar, düzenlilikler insanın yani bireyin değişmez özellikleriyle açıklanabilirler (Barry: 2004: 14).

Çoğu liberale göre devlet tarafsız olmak zorundadır. Devletin mevcut ideoloji, dünya görüşü ve hayat tarzlarından herhangi biriyle örtüşmemesi, tüm bu farklılıkların yaşaması için herhangi birini desteklememesi gerekir. Bu anlamda devlet insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini söyleyemez. O kitleleri bilinçsiz kabul edip bir elit grubun ideolojisini yaymamalı, adalet adına sabit bir iyi tanımlayıp onu cebren uygulamamalı, iyici anlayışların çoğulculuğunu kabul etmelidir (Erdoğan, 2009: 9-10).

Serbest ticaret, sınırlı devlet, özel mülkiyet, bireysel özgürlük, doğal düzen, kanunun üstünlüğü gibi ilkeler liberalizmin temelini oluşturur. John Locke'dan (1632-1704) günümüze kadar liberal felsefe içinde yer alan düşünürler bu ilkeleri geliştirmiş, tutarlı ve kapsamlı bir siyasete dönüştürmüşlerdir (Başdemir, 2009: 11).

Liberalizmin bir siyasi doktrin olarak ortaya çıkmasında en önemli pay John Locke'a (1632-1704) aittir. Liberalizmin temel öğelerinden olan rızaya dayalı yönetim, öz sahiplik düşüncesi, doğal haklar teorisinin ilk kaynağı Locke'da bulunabilir. İnsanlığın başlangıcında doğa halinde yaşayan ve doğal haklara sahip insanların kendi aralarında anlaşarak devlet kurdukları varsayımını ileri süren Locke, toplumların uygar hayatı geçerken bu doğal haklarını korumakla devleti görevlendirdiğini iddia etmiştir. Locke'a göre bu doğal haklar hayat hakkı, mülkiyet ve hürriyettir (Erdoğan, 2009: 6-7).

Liberalizm içinde deontolojik, sonuççu ve çoğulcular yaklaşımı denebilecek üç tür yaklaşım vardır. Deontolojik yaklaşım liberal ilkelerin kendi başına değerli olduklarını iddia eder ve onların başka bir şey elde etmek için (örneğin refah, barış, mutluluk) istenmesine karşıdır. Immanuel Kant bu grupta değerlendirilebilir (Kant, 1995: 8-9). Sonuççu liberaller ise liberal ilkelerin bir araç olarak değerli olduklarını dolayısıyla insanlara fayda getirdikleri için değerli olduklarını düşünürler. David Hume, Adam Smith gibi düşünürler bu fikirdedir (Başdemir, 2009: 22).

Çoğulcular ise deontolojik ve sonuççu liberallerden farklı olarak liberalizmin ahlaki bir temeli olmasının zorunlu olmadığını düşünürler. Karl Popper, Isaiah Berlin, Hayek gibi düşünürler bu fikirdedir. Örneğin Hayek, liberal ilkelerin işleyebilmesi için bu ilkeleri yaratan ahlaki ve geleneksel süreçlerin bir düzen içinde işlemesi gerektiğini düşünür fakat düzenin devamı için de liberal ilkelerin birer araç olduğunu, bu ilkelerin işlevselliğinden dolayı önemli olduğunu söyler (1995: 44-52).

İskoç Aydınlanmasında ise Adam Smith, David Hume, Adam Ferguson kendiliğinden düzen ve doğal özgürlükler kavramlarını geliştirmişlerdir. Hume, toplumda devamlılığı sağlayan soyut ilkelere ziyade yararlılığı görülmüş uzlaşmayla oluşmuş pratiklerin olduğunu ileri sürmüştür. Adam Smith ise toplumda bir kendiliğinden düzen olduğunu iddia eder. O'na göre insanlar kendi iyilikleri için çalışırken aslında bilerek ya da bilmeyerek toplumun iyiliği için de çalışmaktadır. Bu durumda görünmez bir el piyasayı düzenlemektedir (Erdoğan, 2009: 7).

İki tür liberal anlayışı vardır. Sosyal liberal anlayış, bazı hakların ancak devlet sayesinde elde edilebileceğini söyleyen bu yüzden de devletin serbest piyasanın neden olduğu bazı olumsuzlukları sosyal açıdan dengeleyebileceğini düşünen pozitif özgürlükçü bir

anlayıştır. İkinci anlayış ise negatif bir özgürlük tanımı yapan klasik liberal anlayıştır. Bu anlayış devletin mutlaka sınırlandırılması gerektiğini düşünür, serbest piyasadan ödün vermez ve devletin piyasaya müdahalesini reddeder (Yılmaz, 2003: 34).

Luther, Calvin gibi isimlerin ortaya çıkmasıyla kilisenin evrensel yapısı zedelenecek ulusal kiliseler önem kazanmaya başlamıştır. Oluşan ulusal kiliseler de kendilerinden daha güçlü olan kralın iradesine boyun eğmişlerdir. Reform hareketleri ulusal ayrımları belirginleştirmiş, kilise yeni haliyle çalışmayı, zenginliği önemsemeye başlamıştır. Protestan din anlayışı liberalizmin hem siyasal hem ekonomik altyapısına destek vermiş onu güçlendirmiştir (Ağaoğulları, 1985: 21-22).

Liberalizm, Ortaçağ sisteminin yıkılmasıyla ulus devlet formunda yeni düzen arayışları, kilise gibi eski referanslar yerine yeni referanslar bulma çabalarının gelişmekte olan burjuvazinin devlette ve toplumda beklentileriyle birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan bir siyasal sistemdir. Sosyoekonomik düzen feodal lordlardan çıkarak ticaret gruplarının eline geçmeye, krallık ve kilise otoritesinin yerini birey egemenliğinde somutlaşan ulus devlet almaya başlamıştır. Bu süreçte kilisenin yarattığı skolastik düşünce de yerini rasyonel düşünceye bırakmıştır (Elma, 2002: 1-8).

Kant ise evrenselci adalet anlayışını geliştirmiştir. İnsanların doğaları gereği ve ahlaki kişilikleri nedeniyle eşit olduğunu iddia eden Kant kişisel özerklik vurgusu yapmış, etiğe yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bireycilik ve bireysel özgürlük, hoşgörü, özerklik, çoğulculuk ve tarafsızlık, özsahtilik liberalizmin temel fikirleri olmuştur (Erdoğan, 2009: 8-13).

Liberalizm ilkeler ya da siyasal hedeflere göre de tasniflere ayrılabilir: Liberal ilkelerin eşitlik ilkesine göre uygulanması gerektiğini söyleyen eşitlikçi liberalizm olduğu gibi bazı liberal akımlar da bireyin toplum içindeki rollerine atıf yaparak komüniteryen liberalizm fikrini geliştirmişlerdir. Ayrıca hukukun üstünlüğünü temel esas olarak kabul eden anayasal liberalizm, gelir dağılımını merkeze alan yeniden dağıtımcı liberalizm, piyasaya vurgu yapan laissez faire liberalizmi gibi tasnifler de vardır (Başdemir, 2009: 13).

Liberalizm kendi içinde liberaller ve liberteryenizm olarak ikiye ayrılmıştır. Liberteryenler liberallerin özgürlük konusunda tavizler verdiklerini, devleti yeterince eleştirmediklerini, devlete karşı yeterince konum almadıklarını düşünürler. Nitekim Amerika Birleşik Devletlerinde 20.yüzyılda liberallerde devletçi bir üslup hâkim olmaya başlayınca bunu kabul etmeyen gruplar farklılıklarını ortaya koymak için kendilerini liberteryen olarak adlandırmışlardır (Erdoğan, 1998: 29).

Liberalizmdeki eşitlikten kastedilenin devletin vatandaşlara karşı eşit mesafede durması gerektiği yani bireylerin ahlaki olarak eşit olduklarıdır. Liberal eşitlik sosyal eşitlik değil bir tür fırsat eşitliği olarak anlaşılmalıdır (Dworkin, 2006: 59-76).

Liberal demokrasi kavramı yerine bazen koruyucu demokrasi kavramı da kullanılır. Çünkü bireysel özgürlüklerin güvence altında olması ve yönetimin sınırlandırılması liberalizmde önemlidir. Bu özgürlükler de genelde haklar bildirgeleri ve anayasalarla sağlanır (Erdoğan, 2001: 205- 206).

Liberalizm ortaya çıktığından beri kendisine bilimsel bir temel bulmaktan ziyade ahlaki bir temel bulma uğraşısı içinde olmuştur. Bu anlamda bilimsel teoriler insanın özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi konularda farklı fikirlerde olsalar da liberalizm bu değerleri tartışmaya açmaz. Liberalizm bilimsel olmaktan çok ahlaki bir teoridir (Başdemir, 2009: 16). Liberal düşüncenin kökleri eski Yunandaki kent devletlerini kadar götürülebilir fakat liberalizm John Locke'un fikirleriyle ortaya çıkmış ve onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda gelişmesini tamamlamıştır (Yayla, 2000: 158).

Değişik liberal düşünürler liberalizme değişik merkezler bulmuşlardır. John Rawls insanların bir arada yaşayabileceği ve kararların birlikte alınabileceği politik bir liberalizm geliştirmiştir. Isaiah Berlin düşüncesinde merkezi kavram ahlaki çoğulculuktur. Berlin iyi amaçlar ve tutarlı hayat biçimlerini bir arada yaşatmanın yollarını arar. Ludwig von Mises ekonomik özgürlükleri merkeze koyar ve ekonomik özgürlükler olmadan siyasal özgürlüğün olmayacağını ileri sürer (Başdemir, 2009: 16-18).

Liberalizmde önemli olan bireyi topluma karşı koruyabilmek onun özgürlüğünü garanti altına almaktır. Bunun için de devletin yetkilerinin sınırlandırılması gerekir. Aynı durum ekonomi politikası için de geçerlidir. Eğer devlet ekonomik olarak sınırlandırılmazsa siyasi olarak sınırlandırılması da zor olur. Liberalizm serbest bireylerin kendi iradeleriyle piyasayı şekillendirmesi gerektiğini ileri sürer (Yayla, 2002: 22-23).

Bazı düşünce adamları demokrasinin gelişimini iktisadi liberalizmle olan ilişkisinde aramak gerektiğini düşünürler. Onlara göre kapitalizm burjuva sınıfını o da sivil toplumun gelişmesini sağlamış, demokrasi de ancak burjuvazinin ortaya çıkmasıyla var olabilmiştir. Weber ve Schumpeter kapitalizmin bir sonucu olarak modern demokrasinin geliştiğini düşünürler (Bulut, 2003: 70-72).

Liberal demokrasi anlayışında birey, vatandaş kavramı üzerinden tanımlanmakta; dil, din, cinsiyet gibi diğer kimlikler dışlanmaktadır. Sivil toplum da buna göre oluşmakta farklı grupların varlığına olanak vermektense ziyade çıkar gruplarının savaş alanına dönüşmektedir.

Kamusal alan farklı kimlik taleplerine cevap veremeyip onları dışlamaktadır. Bu liberal demokrasinin önemli bir meşruiyet krizidir (Keyman, 1996: 98-99).

Tarihte toplum sözleşmesi yapıldığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Önemli olan bir toplum sözleşmesinin yapılıp yapılmadığından ziyade bu teoriyle elde edilmek istenendir. Ortaçağdaki kralların meşruiyet kaynağı ilahi olduğu için bu kaynak sorgulanmazdı. Yönetilenler, toplum sözleşmeleriyle yönetenlerin dokunamayacağı bazı haklara sahip olmuşlardır (Yayla, 2002: 24).

Faydacı liberalizm insanın özgür iradesiyle davranan bir varlık olduğu, ihtiyaç duyduklarını elde ederse mutlu elde edemezse mutsuz olduğu dolayısıyla her bireyin kendi çıkar ve mutluluğunun peşine düşmesinin topluma da en üst faydayı getireceği iddiasındadır. Burada devletin rolü bir tür gece bekçisi rolü olmalı, bireyin yaratıcılığı hiçbir şekilde engellenmemelidir (Köker, 1992: 34-35).

Liberal düşünürlerden Rand ise tüm hakların temelini yaşama hakkı olduğunu mülkiyet hakkının ise tüm diğer hakların aracısı olduğunu ileri sürer. Mülkiyet hakkının garantide olmadığı bir sistemde insanın ürettiklerine el konulan bir köleden farksız olduğunu savunur (1999: 319).

Liberalizmin savunduğu haklar iki grupta ele alınabilir: Bireysel haklar olarak da bilinen yaşama, hürriyet ve mülkiyet haklarının temel haklar olduğu konusunda tüm liberaller görüş birliği içindedir, bunlar devredilmez ve vezgeçilmez haklardır. İkinci grup haklar olan sosyal haklar, seyahat hakkı gibi haklarla ilgili tartışmalar devam etmektedir, bazı düşünürler bunları hak olarak kabul ederken bazıları etmemektedir (Yayla, 2002: 38-39).

Liberalizme göre bireylerin özgürlüğünü tehdit eden üç öge vardır: 1.mutlakiyetçi iktidar 2.teokratik iktidar 3. kapitalizm karşıtlığı. Bu eleştirilerden ilk ikisi aydınlanmanın iddiaları ile denk düşer (Atılgan ve Aytekin, 2014: 303).

Liberal kelimesinin ilk kullanımı 14. yüzyıla kadar gider. Bu dönemlerde cömert, hoşgörülü, asil gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ancak liberal sözcüğü siyasal bir terim olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında İskoç düşünürler William Robertson (1721-1793) ve Adam Smith (1723-1790) tarafından kullanılmıştır. Smith ünlü Milletlerin Zenginliği adlı eserinde liberal kelimesini bir niteleyici olarak kullanarak kelimenin siyasallaşmasında önemli rol oynamıştır (Kalkan ve Başdemir, 2017: 22).

Aydınlanma döneminde sonra kamusal alan sürekli büyümüştür. Okuryazarlığın artması, endüstrileşme ve özellikle kentleşmeyle birlikte iletişimin de etkisiyle çok daha fazla insan birbiriyle temas kurabilmiş ve ortak menfaatler geliştirebilmiştir. Bu süreçte oluşan orta

sınıf liberalizmin ana geliştiricisi olmuştur. Liberalizmin sosyal hayattaki gelişimi bu gelişmelerle sağlanmıştır (Poggi, 2014: 87).

Liberalizm bireyleri akılcı varlıklar olarak kabul etmiş ve bireysel özgürlüklerin önündeki tüm engelleri reddetmiştir. Liberalizmin ilk hali olan klasik liberalizm bireylerin güvenliğini ve ulusal düzeni koruyacak sınırlı bir devleti kabul etmiştir. İktisadi yaşamda ise devlet müdahalesini gereksiz ve tehlikeli bulmuş, kendi kendini düzenleyen piyasaya vurgu yapmıştır. Modern liberalizm ise devlete daha yakın durmuş, bazı başka alanlarda olduğu gibi piyasa mekanizmasına da devlet müdahalesinin olabileceğini kabul etmiştir. Liberalizmin en önemli düşünürleri John Locke, John Stuart Mill, Thomas Hill Green, Isaiah Berlin, John Rawls gibi düşünce adamlarıdır (Heywood, 2017: 36-38).

Batıda hâkim ideolojinin hala liberalizmdir çünkü modern devletin liberal ilkelere göre kurulmuştur. Kamu özgürlükleri, yöneticileri tüm yurttaşların seçmesi bunun örnekleridir. Liberalizmde kapitalistlerin elindeki güç onlara haber alma araçlarını, seçimleri, temsilcileri denetleme olanağı verir. Fakat yine de Batılılarda liberalizmde iktidar gücünün bölüşüldüğü düşüncesi hâkimdir. Çalışanlar, sendika veya parti gibi bazı baskı olanaklarına sahiptir. Burjuvazinin yöneticiler üzerinde egemenlik kurduğu ve işçinin sömürüldüğü kabul edilmez (Duverger, 1982: 43-44).

Liberalizm ideolojisini başlatan ve güçlendiren gelişme Avrupa'da feodalitenin yıkılıp yerine kapitalist sistemin ortaya çıkmasıdır. Liberalizm bu dönemde daha çok feodal imtiyazlara karşı yürüttüğü mücadele ile bilinmiştir. Liberalizmin temsili ve anayasal hükümeti savunan, her türlü sosyal ve ekonomik müdahaleye karşı olan formu daha sonra gelişmiştir (Heywood, 2017: 35-36).

2.3.1.3. Sosyalizm

Latince birleşmek anlamına gelen sociare kökünden türeyen sosyalizm kelimesi ilk olarak Pierre Leroux (1797-1871) tarafından kullanılmıştır. Arkadaşlık, dostluk gibi anlamlara gelen kelime özgür insanların hukuki bir zeminde buluşmalarını anlatır (Kalkan ve Başdemir, 2017: 74).

Marx ve Engels sosyalizmi üçe ayırırlar:1. Gericici Sosyalizm 2. Tutucu Sosyalizm ya da Burjuva Sosyalizmi 3. Eleştirel Ütopik Sosyalizm ve Komünizm. Gericici sosyalizm de kendi içinde üçe ayrılır: Feodal Sosyalizm, tarih sahnesinden çekilmekte olan aristokrasinin burjuvaya eleştirilerinden oluşur. Küçük burjuva sosyalizmi, modernizmle birlikte ortaya çıkan ara sınıfların geliştirdikleri bir sosyalizm türüdür. Bu gruptaki üçüncü sosyalizm de Alman Sosyalizmidir. Tutucu Sosyalizm ya da Burjuva Sosyalizmi toplumsal eksiklikleri

tamamlayarak burjuva toplumunu sürekli kılmaya çalışır. Eleştirel Ütopik Sosyalizm ise Marx ve Engels tarafından ayakları yere basmamakla itham edilmiş, bu yüzden gerçekçi bulunmamıştır (2003: 31-39).

Sosyalizm üretim araçlarının mülkiyetinin topluma ait olması, kullanmak için üretim yapılması ve merkezi planlamaya dayanan bir sistemdir. Sosyalistler devletle ilgili merkezi bir değişiklik yapılmadan kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçilebileceğini düşünürler. Bunun nedeni devleti kapitalizmin bir uzantısı olmaktan çok onu ele geçirecek sınıf tarafından kullanılabilir bir mekanizma olarak görmeleri olmuştur (Huberman,1997:68-69).

Sosyalizmin temel prensipleri sosyal eşitlik, toplu mülkiyet ve birlikte hareket etme kabiliyetidir. Modern bir ideoloji olan sosyalizm kapitalizmin neden olduğu olumsuzlukları giderme ve ona alternatifler geliştirme iddiasındadır. Sosyalizm kapitalizmi bir sömürü olarak gördüğünden piyasa ekonomisini yıkmayı hedeflemiştir (Kalkan ve Başdemir, 2017: 73).

Sosyalizm komünist bir toplum kurmak için varolması gereken ilk evredir. Bu ilk aşamada burjuvaya ait olan herşey hemen tedavülden kalkmaz, sadece üretim araçlarıyla ilgili problem halledilmiştir. Sosyalizm burada ortak bir mülkiyet geliştirir. Fakat Marx bu sürecin yaşanması gerektiğini aksi bir durumun ütopik olduğunu söylemiştir (Lenin, 2003:104).

Politzer sosyalizmi açıklamak için bir yadsıma tarihinden söz eder. O'na göre feodalizm köleciliğin, kapitalizm de feodalizmin yadsınması ile ortaya çıkmıştır. Sosyalizm ise kapitalizmin yadsınması ile ortaya çıkacaktır. Kapitalist toplumun temelinde bir çelişki olduğunu bu çelişkilerin kapitalizmin sonunu getireceği söyler (2005: 162-164).

Sosyalizmle işçi sınıfı arasında güçlü bir ilişki vardır. Sosyalizm gerçekte, işçi sınıfı ideolojisinin üreten kişiyi meta ilişkileri karşısında olumlaması, üretken yaratıcı emeğe toplu bir yönelim, sınıf bilinci ve dayanışması gibi bütün merkezi öğelerin siyasal bir strateji içerisinde belirlenmesi ve geleceğin toplumuna yansıtılması süreci olarak görülebilir (Therborn, 1989: 61-62).

Kapitalist toplumu sosyalist topluma dönüştürmek için sosyalistlerin ileri sürdüğü başlıca iki akım vardır: Reform ve devrim. Reformculara göre toplumda küçük dönüşümlerin sonucu olarak büyük değişimler gerçekleşebilir. Bu teoriyi savunanlara göre toplumu sosyalist topluma dönüştürmek için reformlar yeterlidir. Devrimciler ise kısmi değişikliklerle sosyalist toplumun kurulamayacağını tarihte büyük değişimlerin ani ve hazırlıksız değişikliklerle gerçekleştiğini düşünürler (Politzer, 2005: 174-178).

Sosyalizm Marx'ın teorisinin kuramsal ve entellektüel üstünlüğünü kabul eder. Aynı zamanda sosyalizmin kendine ait terimleri olan sınıfsız toplum, devrim, yabancılaşmayı

bitirmek gibi hedeflerin elde elde edildiği yeni bir uygarlık bütünü ya da dünya görüşünü siyasal etkinliği harekete geçirip yönlendirerek elde etmeye çalışır (Bottomore, 1987: 8).

Sosyalizmde temel olan sınıf kavramıdır. Sosyalistlere göre devlet, ordu, polis, idare gibi tüm kurumlar sınıf savaşının ürünüdürler. Bunlar esasında üretim araçlarına sahip olanların emekçiler üzerindeki sömürsünü devam ettirmesini sağlayan araçlardır. Örneğin Lenin devletin bir makine olduğunu ve bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki otoritesini devam ettirmek için tasarlandığını söyler (Duverger, 1982: 378).

İdeoloji bir teori, bir sistem oluşturan fikirlerin tamamıdır ve bir ideoloji olarak sosyalizm, düşünülenin aksine sadece ekonomik temelli bir ideoloji değil sanat, fikir gibi olguların önemini yadsımayan bir düşünme ve hareket biçimidir (Politzer, 2005: 205-206).

Sosyalizm aydınlanmanın iki temele savından yararlanmıştı. Birincisi döngüsel tarih anlayışı yerine ilerlemeci bir tarih anlayışının geçmesi. Aydınlanma düşüncesinde uygarlıkların doğup büyüüp sonra çöküşe geçmesi şeklindeki tarih felsefesinin yerini ilerlemeci bir tarih anlayışı almıştır. İkincisi materyalist tarih anlayışının gelişmesi yani insanların yaşamını şekillendiren ortam ve koşulların ilahi bir otorite değil de yine insanların eseri olduğu gerçeğine inanılması olmuştur. Sosyalizm aydınlanmanın bu iki temel savını kabul etmekle birlikte bunları eksik bulmuştur. Aydınlanmanın ilerleme savı, teknik değişmeler, bilimsel buluşlara indirgenmesi için eleştirilmiştir. Aydınlanmanın materyalizmi ise diyalektik olmaması yönünden değersiz bulunmuştur (Atılğan ve AYTEKİN, 2014: 330-331).

Sosyalist felsefenin temeli materyalist tarih görüşüdür. Sosyalizm tarih boyunca sürekli tekrarlanan üretim şartlarını değerlendirir, üretim tarzlarından oluşan ekonomik sistemin siyasi ve ideolojik üstyapıyı belirlediğini savunur. Sosyalist teori; kültürel, tarihi ve sosyal gelişmeleri sınıfsal ve maddi faktörlerle açıklar (Heywood, 2017: 99).

Sosyalistlere göre tarih temelinde iki aşamadan oluşur: Birinci aşama henüz özel mülkiyetin ve sınıfların olmadığı ilkel komünizm aşamasıdır. Avcılık toplayıcılık yapılan bu aşama insanlık tarihinde bir istisnadır. İkinci aşamada ilk tarım teknikleriyle birlikte toprak mülkiyeti ortaya çıkmış daha sonra özel mülkiyet değişen biçimlerde varlığını devam ettirmiştir. Fakat toprak mülkiyeti ile ikili sınıf yapısı ortaya çıkmıştır. Antik toplumun köleleri ve efendileri, feodal toplumun serfleri ve senyörleri, kapitalist toplumun proleterleri ve burjuvaları şeklinde günümüze kadar gelmiştir (Duverger, 1982: 247).

2.3.2. Mahalli ve Konjüktürel İdeolojiler

Mahalli ve konjüktürel ideolojiler bazı ülkelerin kendilerine özgü şartlarında doğmuş ve ilgili ülkelerde etkili olmuşlardır. Türkiye’de Kemalizm, Irak ve Suriye’de Baasçılık, Arjantin’de Peronizm bu ideoloji grubuna örnek olarak verilebilir.

2.3.2.1. Kemalizm

Kemalizm iki asıl ögesi medeniyetçilik ve milliyetçilik, temel misyonu da devleti korumak ve güçlendirmek olan bir ideolojidir. Kemalizm modern bir toplum yaratmakla birlikte tarihe ve kültüre bakışını devletin belirlediği bir insan tipi yaratmayı da amaçlamıştır. Bu amaçla özerk toplumsal örgütlenmeler hızla yok olmaya başlamıştır. Devlete uygun bir millet oluşturmak, o milleti de eğitmek ve organik bir bağ içinde imtiyazsız kaynaşmış bir topluma dönüştürmek temel hedef olmuştur (İnsel, 2009: 17-18).

Kemalizm meşruiyetini temel hak ve özgürlüklere dayanan bir anayasadan değil kendisinden alan mahalli ve konjüktürel bir ideolojidir. Modernleşmeci bir ideoloji olan Kemalizm, yanılmaz bir liderin toplumu var ettiğini iddia ederek toplumun o lideri takip ettiği sürece aydınlık yolda ilerleyebileceğini söyler (Yayla, 2015: 109-110).

Kemalizmin doğuşu bürokrasiyle açıklanabilir. Osmanlı döneminde de bürokrasinin padişahın otoritesini korumak ve sağlam temellere oturtma istemesinin ardında yatan gerçek neden kendi geleceğini teminat almak istemesidir. Bürokrasi bu konuda her zaman statükodan yani düzenin devamından yana olmuştur. Bürokrasi reformcu bir kimliğe büründüğünde bile gerçek niyeti kendi otoritesini korumaktır (Başkaya, 2006: 52).

Kemalist ideolojinin amacı toplumsal devrimler yoluyla bağımsızlık korunarak çağdaş uygarlığı yakalama çabasıdır. Fakat Kurtuluş Savaşı’ndan sonra gerçekleştirilen devrimler tutucu çevrelere takılmış, üstyapı devrimleri olarak kalıp temele inenememiş, sosyal hayatta karşılığını bulamamıştır (Avcıoğlu, 1969: 413).

Parla; liberal Kemalist, sosyalist Kemalist, devrimci Kemalist sosyalist gibi isimlendirmeleri reddeder. O’na göre Kemalizm kendisine eklenmeye çalışılan tüm bu ideolojileri reddeden bunlara karşı bir üçüncü yol alternatifi olmak isteyen temel övüncü de bu iddia olan orta boy bir ideolojidir. Aynı zamanda Kemalizmin bir ideoloji olmadığı yönündeki değerlendirmeler ve savların temelsiz olduğunu söyler (1992: 12-21).

Kemalizmi tarif etmek için önce Bonapartizm’i anlamak gerekir. Bonapartizm kavramı Louis Bonaparte’ın yeni geliştirdiği siyasal rejimi adlandırmak için Marx tarafından geliştirilmiştir. Marx egemen sınıflar arasındaki rekabet çok arttığında ya da işçi sınıfının mücadelesi şiddetlendiğinde burjuvazinin siyasal yönetimden geçici olarak vazgeçtiğini, beş farklı otorite biçimi olan parlamenter demokrasi, faşizm, bonapartizm, asker-polis

diktatörlüğü ve sosyal demokrasiyi bu yeni duruma uyarlayarak kullandığını söyler. Bu sayede sınıflar arasında özel bir denge kurulur. Türkiyede Kemalizmin çatışmaları bitirmek için değil güçlendirmek için ortaya çıkmış bir ideolojidir. Kemalizm Bonapartist bir rejim olarak ulusal ve uluslararası konjüktürün de etkisiyle varlığını çeyrek yüzyıl devam ettirmiştir (Başkaya, 2006: 169-177).

Kemalizm, Türk devletinin kuruluşunda ve belirli bir müddet genel politikasının devam ettirilmesinde temel olarak kabul edilen ilke ve fikirlerin bütünüdür. Kökenleri Jön Türklere dayanan bu ideolojik mirasın Mustafa Kemal’le direkt örtüştürülmesinin bazı sakıncaları vardır. Süreç içinde bazı gruplar bir Atatürk kültürü oluşturmuş ve Kemalizmi egemen grupların ideolojisi haline getirmiştir. Bu süreçte pozitivist yönüne aşırı vurgu yapılan Kemalizmin tam bağımsızlık yönünün ihmal edilmiştir (Timur, 2013: 108-114).

Kemalist ideolojinin altı oku, şu şekilde açıklanabilir: Cumhuriyetçilik, anti-teokratizm ve anti-monarşizmdir, bu kadarı elbette ileridir, ilericidir. Kemalist halkçılık anti-sosyalistlik ve anti-liberalliktir. Miliyetçilik dış politikada saldırgan olmayan, defansif, kültürel bir miliyetçiliktir. Devletçilik en erken aşınan ilke olmuştur. İnkılapçılık hem bir yöntem hem amaç olma özelliği gösterir ama devrimcilikle özdeş değildir. Laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır (Parla, 1992: 325).

Osmanlı bakiyesi olan Müslüman ülkeler içinde sadece Türkiye Kemalist ideoloji sayesinde üç unsurla aynı anda savaşabilmiştir: Dünyayı etkisi altına alan batı emperyalizmi, etkinliğini artıran Bolşevik rejimi ve mirasçısı olduğu Osmanlı imparatorluğu. Bu açıdan Kemalizm farklı bir yerde konumlanmıştır (Berkes, 1982: 198).

Kemalizm ondokuzuncu yüzyıl pozitvizminin etkisi altında kalmıştır. Bu pozitvizm merkezi ve güçlü bir devleti öncelediği gibi ilerleme düşüncesini baskın unsur olarak kullanmasıyla otoriter bir özellik göstermektedir. Demokrasi isteği evrensel bir gereklilik ve istek olarak Kemalizme yansımamıştır. Kemalizmde halkçılık ve devletçiliğe yüklenen anlam tek parti rejiminin meşrulaştırılması olarak görülebilir. Bireysel özgürlük ve demokratikleşme gibi idealler iktisadi kalkınma ve devleti güçlendirme isteklerine göre ikinci planda kalmıştır. Kemalizm Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi bürokratik-muhafazakâr bir yapıya dönüşmüştür (Köker, 2007: 235-236).

2.3.2.2. Baasçılık

Baasçılık, Arap Birliği (pan Arabizm) fikri ile sosyalizmi birleştirmiş bir mahalli-konjüktürel ideolojidir. İslam dinini sosyalizmi destekleyecek bir şekilde yorumlamaya çalışan baasçılık; sosyal, kültürel bir Arap birliği hedeflemiştir. Baasçılık Arap dünyasında

etkili olmuş, Irak ve Suriye’de iktidar olmuştur. İnsan haklarının önemsenmediği, işkence ve suikastlerin arttığı, muhalafetin terörize edilip tasfiye edildiği, otoriter bir yönetime dönüşmüştür (Yayla, 2015: 110).

Baasçılık ideolojisinin tarihsel gelişimi 1943-63 yılları arasında olmuştur. Baasçılık bir ideoloji olarak tüm Arapları tek çatı altında toplamayı hedeflemiş fakat her ülkenin kendine özgü şartları bu idealin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlıklarını elde eden Ortadoğu ülkelerinde siyasal otoritelerin yeterince etkin olamaması, ekonomik nedenler ve bu süreçte giderek artan yabancı düşmanlığı mevcut yönetimlere karşı özellikle bürokrasi ve askeriyede bir muhalefetin doğmasına neden olmuştur. Bu muhalefet halk tabanına da yayılmaya başlamış, özellikle İsrail devletinin 1948’de kurulmasına engel olunamaması mevcut Arap yönetimlerine fatura edilmiştir. Suriye’deki yönetim bir askeri darbeyle devrilmiş, Irak’ta da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Baas partilerinin etkinliklerini artırıp yönetimde kontrolü tam olarak sağlamaları Irak’ta 1968, Suriye’de 1970 sonrası olmuştur (Çağ ve Eker, 2013: 59-60).

2.3.2.3. Peronizm

Peronizm ideolojisinin taşıyıcılığını işçi sınıfı yapmıştır. Halkın iradesinin yansıdığı bir politik kültür geliştirmeye çalışan Peronizm; sade, dürüst vatandaşların adı yolsuzluklarla anılan baskın sınıfa karşı birleşmesi anlamına gelmiştir. Yönetenler ile yönetilenler arasındaki ekonomik uçurum da bu ideolojinin gelişmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Peronizm zıt iki toplumsal kutup arasındaki çatışmanın belirginleşmesiyle güçlenen bir ideoloji olmuştur (Bayar ve Bayar, 2018: 7).

Peronizm ideolojisi adını Arjantinli yönetici Juan Domingo Peron’dan alır. Peron Arjantinde iki defa dönem devlet başkanlığı (1946-1955 arası ve 1973-1974 arası) yapmış ve ülkenin politik kültürüne damgasını vurmuştur. Peronizm işçi sınıfının güçlü desteğini alan bir hareket olmuştur. Peron, bu hareketi otoriter bir şekilde yönetmiştir. Hareketin ideolojisi ekonomik milliyetçilik ve sosyal adalet vurgusuyla şekillenmiş, uluslararası sistemde tarafsız olmak da bu ideolojinin bir diğer hedefi olmuştur. Peronizmin Arjantin siyaseti üzerindeki etkisi günümüzde de devam etmektedir (Yayla, 2015: 110-111).

Peronist ideoloji döneminde Arjantinde işçiler lehine düzenlemeler yapılmış, işgücünün ulusal gelirden aldığı pay artmış, işçilere emeklilik ve toplu iş sözleşmesi hakları tanınmıştır. Bu dönemde ekonomi anlamında da dışa kapalı, korumacı bir yöntem izlenmiştir. Adalet vurgusuyla, çalışan kesimlerin hakları korunarak onların rejime bağlanması amaçlanmış, anayasal düzeyde bunun adımları atılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde askeri

grupların siyasetteki etkisi artmıştır. Peronist ideoloji zamanla otoriter bir hal almaya başlamıştır (Gezgüç ve Uzun, 2017: 158-159).

2.4. İdeolojinin İşlevleri

İdeoloji içinde yaşadığımız dünyayı nasıl algılamamız gerektiği ile ilgili bizi yönlendiren bir dünya görüşüdür. İnsanların toplumsal gerçekliği yalın haliyle anlaması, anlamlandırması, açıklayabilmesi, neden sonuç ilişkileri kurabilmesi ve alternatifler arasında yönünü belirleyebilmesi zordur, ideoloji insanlara bunun yöntemini vermiştir. Tarih boyunca dinler, mitolojiler de insanın doğa, tanrı, iktidar, toplum ile ilgili sorularına cevaplar vermiş, daha iyiyi elde etme çalışmaları hep devam etmiştir. Modern dönemde ise bu soruların cevaplamaya aday olan ideolojiler, kendini kolayca ele vermeyen toplumsal gerçekliği ortaya çıkarma, anlaşılır kılma, siyasal alternatifler arasından tercih yapılmasına imkan sağlamaya talip olmuştur (Örs, 2009: 2).

İdeolojiler sosyal gruplar için çimento vazifesi görür, onları birarada tutacak değer ve inanç kümeleri sağlar. Sözkonusu fikirler ve yönelimler grupların yani sosyal sınıfların çıkar ve beklentilerini yansıtır, bu yüzden gruplarda aitlik ve dayanışma duygularını güçlendirir (Heywood, 2013: 21).

İdeoloji bireylerin bakış açılarını belirler. İdeoloji, bireylerin hayatlarını etkileyen tüm unsurlara çerçevesiz bir pencereden bakmasını engellemektedir. İnsanları sınırlandırmakta, davranış ve düşüncelerin kendi belirlediği sınırlarla devamını istemektedir. İdeoloji, ekonomik yapıyla da ilişkilidir (Sucu, 2012: 39).

İdeoloji temelde üç işleve sahiptir: Birincisi insan hayatındaki belirsizliklerin oluşturduğu korku ideoloji sayesinde daha idare edilebilir bir kaygıya dönüşür. İkinci olarak ideoloji sosyal hayat için bir anlam üretir. Son olarak seküler dünyada değer taşıma işlevini ideoloji yerine getirir (Macit, 2016: 31-33).

Birleştirici sosyal fikirler toplum içinde doğal olarak gelişebildiği gibi yukarıdan aşağıya dayatılarak bir denetim aracına da dönüştürülebilir. Yönetici elit sınıf, muhalefeti denetlemek ya da tartışmaları bastırmak için siyasal fikirleri kullanabilir. Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği'ndeki resmi ideoloji bu işlevi yerine getirmiştir. Her iki ülkede de resmi ideoloji sanat, kültür, eğitim gibi sosyal hayatın tüm yönlerini etkisi altına almıştır (Heywood, 2013: 22).

İdeolojilerin bazı işlevleri şöyle sıralanabilir: Siyasi ideolojiler kitleleri örgütler ve onları siyasi eyleme sevk ederler, bunun için ideallerindeki toplum tasavvurlarını ikna edecek bir biçimde taraftarlarına anlatırlar. Aynı zamanda insanları belirli sosyal kümelerde tutarlar,

böylece insanlar siyasal bir kimlik edinip tarihe, topluma o kimlik içinden bakarlar. Toplum ve tarih sürekli değiştiği için siyasal ideolojiler de kendilerini buna göre yeniden üretmenin fikirlerini geliştirmek zorundadır. O yüzden geçmişle bugün arasında süreklilik oluşturacak malzemeleri geliştirirler. Kendilerini farklı toplumlara kültürlere uyarlayabilme becerilerinin olmaları gerekir. İdeolojiler tarihte sürekli olduklarını kanıtlamak için efsanelerden, mitlerden, eşsiz mücadele örneklerinden yararlanırlar (Atılgan ve Aytekin, 2014: 294-295).

Marksist teoride ise ideoloji daha merkezi bir işlev edinmektedir. Bu yönüyle devlet, siyasal iktidar ve meşru olma temalarının odağında ideoloji kavramı bulunmaktadır (Çetin 2002: 16). Gramsci ideolojinin işlevini hegemonya kavramı ile açıklar. Gramsci'ye göre ideolojiyle zora dayalı otorite yanında rızaya dayalı otorite de elde edilmektedir. İdeoloji bu yönüyle aldatıcıdır (Türk 2010: 112). İdeolojilerin tıpkı eklemlediği toplumsal formasyonlar gibi çelişkili ve karmaşık bir kimliğe sahip olduğunu söyleyen Gramsci bu yüzden ideolojilerin tutarlı olabilmekle birlikte kolay kolay doğru ya da yanlış olarak değerlendirilemeyeceğini onların daha çok bir harç, sıva olduğunu ve altyapı kurumları ile üstyapı değerlerini bir arada tuttuğunu söyler (Hall vd., 1985: 24-25).

İdeolojinin işlevi meşruiyeti kurma ve devam ettirmede karşımıza çıkar. İdeoloji özellikle resmi devlet ideolojisine dönüştüğünde totaliter bir yöntemle tüm rakip doktrin ve inançları acımasızca bastırır. Kitle iletişi araçları propaganda araçlarına, eğitim doktrin öğretme yöntemine dönüşür (Heywood, 2017: 177).

Marx ve Althusser ideolojinin adaletsiz ve eşitsiz rejimlerin kabul edilmesine neden olduğunu söylemişlerdir. İdeoloji bir tür pasif kitle bilinci geliştirip yaygınlaştırmakta beyinleri yıkanan kitleler gerçeği görememektedir. Bunun sonucu olarak tek boyutlu düşünce ve davranış formları gelişmektedir (Marcuse, 1997: 19).

Devlet elindeki imkanları seferber ederek ideolojik ilkeleri toplumun yönlendirilmesinde kullanır. İdeolojinin eğitimdeki işlevselliği tüm halkın bir eritme potası içinde kaynaştırılarak bütünleştirilmesini sağlamaktır (Black, 1989: 114).

Weber ideolojinin işlevinden bahsederken modern toplumlardaki disiplin eğilimini ve eğitimin amacını askeri yapılanmanın bir uzantısı olarak değerlendirir. Weber'e göre bu ideolojik yönlendirmeye yöneticilere taassupla bağlanmak, siyaset kurumlarının davranışlarına rasyonellik kazandırmak, çok sayıda insanın aynı ilkelere itaatini sağlamak, standart alışkanlıklar yaratmak, insanları ortak bir amaçla planlanmış bir hayata bağlamak, insanların uyumluluştürülüp bütünleşmesini sağlamak gibi bir çok fonksiyon yerine getirilir (1993: 221-223).

İdeolojiyi siyasi kültür ile ilişkili bir kavramdır. Siyasal kültür bireylerin ortak çıkarlarıyla toplumda var olan kurumların geleneklerinin ve siyasal davranışların örtüşmesinin bir tesadüf olmayıp birbirlerini güçlendirdikleri besledikleri duygusunu oluşturur. Siyasal kültür ayrıca sosyal, ekonomik hayatla bir toplumun tüm tarihsel varlığının kaynaşmasını sağlar (Yücekök, 1987: 13).

Poulantzas ideolojinin işlevini açıklarken ideoloji-devlet uyumunu inceler. Poulantzas'a göre devlet; vatandaşlarda sosyal, siyasi ve ekonomik yaşamda hiçbir çelişki olmadığına dair bir inanç oluşturur. O buna devletin yalıtıcı etkisi adını verir. O'na göre kapitalist devletin ortaya çıkardığı ekonomik toplumsal ilişkiler ideolojik bir müdahaleyle yalıtılmıştır (2014: 150).

Bir ideoloji olarak modern kapitalizmin siyaset ve hukuku kontrol altında tutarak ideolojisini işlevselleştirdiği söylenebilir. Toplumsal yaşama kendi iradeleri ve beklentileri doğrultusunda yön vermek isteyen odaklar teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçlarının yardımı ve küreselleşmenin de etkisiyle bu amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. İdeolojiler günümüzde batı emperyalizmi tarafından sömürünün bir kolaylaştırıcısı olarak işlev görmektedir (Gürbüz, 2015: 1).

İdeoloji, insanı hakikate, adalete dair bir arayışından ziyade haklı olma, iktidar üretme, üstün olma gibi beklentilerin peşine düşürmüştür. İdeolojik kişilik kendi grubunu sürekli haklı görürken bu şekilde değerlendirmeyenleri safdışı bırakmak için birçok yol deneyen pragmatik bir kişiliktir. İdeolojik kişilik iddia ettiği fikirleri deneyimlemekten kaçır, olgular içinde kendi ideolojisini destekleyenleri seçer, kendisini inandığı doğrular konusunda şüphelendirecek şeylerden uzak durur. Biricik olarak kabul ettiği fikirlerini herkese dayatmak dünyaya, topluma bu ideolojik kalıplara göre bir yön çizmek ister. İdeoloji bu yönüyle ideolojik kişinin muhakame etme yeteneğini elinden almakla kalmaz, onun hakikat karşısındaki duruşunu da değiştirir (Aral, 1984: 205).

Habermas sadece soyut fikirlerin değil teknik ve bilimin de ideolojik bir işlev yüklenebileceğini söyler. O'na göre egemen kapitalist sistem, bilim ve tekniği tektipleştirmiş bunun sonucu olarak teknik ve bilim pozitivist bir form kazanmıştır. Habermas buna teknokratik bilinç der ve bu ideolojinin eski ideolojilerden daha karşı konulmaz olduğunu söyler (1993: 32-34). Hüsamettin Arslan da pozitivist bilim ideolojisinin hüneriyle insanlığın kadim birikimi olan uzun yıllara dayalı etik değerlerden uzaklaşıldığını söyler (1992: 14).

Günümüzün sömürü dünyasında ülkeler ve toplumların çağdaş, uygar gibi kavramları hak etmesi için liberal kapitalist ideolojiye teslim olmaları bir önkoşul gibi sunulmuştur. Bu ideolojik dayatma siyaset ve hukuku örtüşürmüş, birleştirmiş ve işlevselleştirmiştir (Balı,

2010: 142-157). Bu yüzden Cemil Meriç ideolojileri idrakimize giydirilmiş deli gömlekleri olarak niteler. İdeolojilerin itibarların menşelerinden geldiğini ve istisnasız hepsinin Avrupalı olduğunu söyler (1994: 90).

Aydınlanmanın temelleri ideolojilerin ortaya çıkmasını belirlemiştir. Aydınlanmanın temel üç savı şu şekildedir: 1. Bir siyasal iktidarın meşruiyetini sadece geleneksel olandan alması kabul edilemez, siyasal düzenler oluşturulurken de akılcı yasalardan yararlanılmalıdır. 2. Ahlakın temsilcisi olarak kilisenin toplum üzerinde kurduğu baskı kabul edilemez. Ahlaki ideallere ulaşma sürecinde de rasyonel düşünceden yararlanılmalıdır. 3. Toplumsal düzenlerin değişmez ve hiyerarşik olarak yapılandırılmış olması kabul edilemez. Toplumsal yapıların da reformlar aracılığıyla iyileştirilmesi gerekir (Atılğan ve Aytekin, 2014: 301).

İdeoloji anlamlı ve planlanmış bir dünyada düşünen ve aktif bireyler olarak insanların hayatlarını nasıl yaşayacaklarının belirlenmesine, düzenlenmesine ilişkin bir görev üstlenir. Bu yönüyle ideoloji insanlara öznel olarak hitap eder (Therborn, 1989: 21).

İdeoloji belli bir toplumu temize çıkarmak ya da yermek isteyen veyahut o toplumu, toplumun değerler kümesini değiştirmek, korumak ya da yıkmak amacıyla olan bunun için eyleme geçebilen tanımlama sistemidir. Bu yönüyle liberalizm, sosyalizm ve diğer doktrinler birer ideolojidir (Duverger, 1982: 21).

2.5. İktidar Kavramı, İktidar Biçimleri ve Kent Biçimleri

Tarih boyunca iktidarlar varlıklarını devam ettirmek için kentsel alana müdahale etmişlerdir. İktidarların kendilerini mekana yansıtmaya ve sonsuz kılma istekleri kentlerin de iktidarlara göre şekil almasına neden olmuş, mevcut iktidar biçimine uygun kent biçimleri oluşmuştur.

2.5.1. İktidar kavramı

Dilimizde bir işi başarabilme yeteneği ve yetkisi, kudret, erk, devlet gücünü kullanabilme veya elinde bulundurma ya da devlet gücünü kullanabilen kurumlar olarak tanımlanan iktidar (power) sözcüğü, İngilizce'de insanların yapabileceği şeyler, başkaları üzerinde denetim kurabilme yeteneği, kudret, yönetme yetkisi gibi anlamlara gelmektedir (Şahin, 2011: 314).

İktidarın iki boyutu vardır: Birinci boyut olan üstün taraf emir verebilme yeteneğine ve bunu denetleyebilecek bir kuvvete sahiptir. İktidarın ikinci boyutu ise daha aşağıda olan taraf yani emir alan tarafından temsil edilir. İtaat sürecini verilen emre itaat edilmesi, emre rıza gösterilmesi veya emrin onaylanması oluşturur. İktidar ilişkisinde bir taraf değerli ve baskın

diğer taraf daha önemsiz ve çekiniktir. Bu durumda ortaya eşitsiz bir yapı çıkmakta, iktidarın biçimi bu duruma göre oluşmaktadır (Akal, 1998: 2).

İktidar birşeyler yapabilme, eylemde bulunabilme doğal yeteneği ya da gücü olarak tanımlanabilir (Cevizci, 1999: 454). Bir başka tanımda ise iktidar, başkalarının davranışlarını kontrol edebilme, etkileyebilme olanağı olarak değerlendirilmektedir (Kapani, 1998: 46).

Pierre Clastres modern topluluklarda olduğu gibi modern hayatın ulaşmadığı kendi doğal bölgesinde yaşayan toplumlarda da iktidar kavramının olduğunu, bu anlamda iktidarın evrensel olduğunu söyler. O'na göre iktidar, ister kan bağları ister toplumsal sınıflarla şekillenmiş olsun kendisini zorlayıcı iktidar ve zorlayıcı olmayan iktidar olmak üzere iki şekilde gösterir (2016: 22).

İktidarı tanımlamak için üçlü bir tasnif geliştiren Weber ise, birinci otorite tipi olan geleneksel otoritede; iktidarın gücünü gelenekten ve geçmişten aldığını, karar verme mekanizmalarının geleneksel teamüllerle oluşturulduğunu söyler. İkinci otorite olan rasyonel otoritede gelenekle değil akılla oluşturulmuş kurumlara bağlılık vardır. Bütün işlemler kurallara göre yürür, kullanılan güç hukuktan kaynaklanan güçtür. Weber, üçüncü grup olan karizmatik otoritenin kişi üzerinden temellendiğini söyler. Karizmatik otorite ne geleneksel otoritedeki gibi gelenek ve alışkanlıklardan ne de rasyonel otoritedeki gibi hukuk düzeni ve normlardan kaynaklanan bir otoritedir. Bu otoritede bir sistem değil egemenin kendisi meşrudur (2012: 336-363).

İster kapitalist ister kapitalist öncesi toplumlarda olsun iktidar ilişkisinin sadece doğrudan baskı ile değil, ideolojik aygıtların da devreye girmesiyle sürdürüldüğünü söyleyen Althusser; ideolojinin de bir devlet aygıtı olarak kullanıldığını, ideolojik uygulamaların devletin unsurları olarak maddi biçim kazandığını ileri sürer (2002: 47-64).

Gramsci ise iktidar kavramını geliştirdiği tarihsel blok ve hegemonya kavramlarıyla açıklamaktadır. Gramsci iktidar ilişkileri kavramıyla devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi; tarihsel blok kavramıyla, çatışmalı ilişkilerin tarihsel bağlamını; hegemonya kavramıyla da bu tarihi süreç içinde oluşmuş bloklar arasındaki egemenlik ilişkilerini anlatır (2009: 151).

Foucault'un iktidar tanımlaması ise daha farklıdır. Foucault iktidarın her yerde olduğunu söyler. Fakat bu durumun iktidarın her şeyi çatısı altında toplayabilmesinden değil, her an her iki nokta arasındaki ilişkiden türediği için oluştuğunu savunur. İktidar her şeyi kapsamaktan ziyade her yerden geldiği için her türlü ilişkiden doğar. Ve iktidarın sürekli, tekrara dayalı ve kendini yeniden üreten, her şeyiyle birlikte var olan ve geri dönüp ürettiğini sabitlemeye çalışan bir sonuç olduğunu söyler (2007: 72). Yani ona göre iktidar bir kurum, yapı, bazılarının sahip olduğu bir güç olmaktan ziyade stratejik bir konumlanışın adıdır.

İktidarın görünürlüğünü sorgulayan, iktidarın gözlemlenebilenden ibaret olmadığını söyleyen onun görünmeyen yüzlerinin olduğunu iddia eden Lukes'e göre iktidar, dar değil geniş en az üç boyutlu tasavvur edilmelidir. Önemli olan iktidarın en az gözlemlenebilen yönüdür. Çünkü iktidarın en az gözlemlenebildiği anlar, alanlar aynı zamanda onun en etkili olduğu alanlardır (2016: 11).

Bourdieu ise iktidardan bahsederken simgesel seçkinler kavramını ortaya atmaktadır. Simgesel seçkinlerle kastettiği iktidarı direkt uygulayan kurum ya da kişilerdir. Bunlar toplumda düşünce üretebilen ve ürettiklerini reel politikaya aktarma ihtimalleri olan politikacılar, akademisyenler, gazeteciler gibi kişilerdir (1991: 195).

İktidar ilişkisinde rıza veya kaba güçten söz edilebilir. Üstün taraf diğerinin davranış ve hareketlerini yönlendirebilme yeteneğine sahiptir. İktidar ilişkisi bir yönüyle baskı ya da zorlamaya dayanıyor olsa bile baskı altındaki taraf bu durumun kendi yararına olduğunu düşünüyorsa itaat rıza ile gerçekleşmiş demektir. Bu anlamda iktidarın iki temel unsuru rıza ve baskıdır (Akal, 1998: 5).

İktidarı elde edilmek istenen sonuçların ürünü olarak tanımlayan Russell, onun nicel bir kavram olduğunu söyler ve bir mukayese ile bu durumu açıklar. O'na göre aynı beklentilere olan iki kişiden biri, ötekini yapabildiği bütün istekleri ve bunlardan hariç diğer istekleri de gerçekleştirebiliyorsa ondan daha iktidarlıdır (2002: 33). Araştırmada iktidarın sınıflandırılmasında Russell'in yönteminden hareket edilmiştir. Russell iktidarı; ruhban sınıfı iktidarı, kral iktidar, yalın iktidar, ihtilal iktidarı ve iktisadi iktidar (2002: 47-114) olmak üzere beş gruba ayırarak inceler.

2.5.2. İktidar Biçimleri

İktidar içinde bulunulan toplumda baskın unsura göre isimlendirilebilir. Bu anlamda iktidarlar genel olarak kral iktidar (siyasi iktidar), dini iktidar (ruhban iktidar) ve ekonomik iktidar (sermaye iktidarı) olarak tasnif edilebilir.

2.5.2.1. Kral İktidar (Siyasal İktidar)

Siyasal iktidar; kanun koyma, bu kanunlara dayanarak toplumu yönetme yetkisine sahip devletin motor görevi gören yönüdür. Sosyal hayatın olduğu her yerde tabiilerce uyulması gereken kuralların olması ve bu kurallara uymayanların yaptırımlarla karşılaşabilmesi ortada bir siyasi iktidar durumu olgusunun olduğunu gösterir. İnsanın toplumsal bir varlık olmasının doğal bir sonucu olan emir–itaat ilişkisi en eskisinden en

modernine tüm toplumlarda görülür, yani her toplum bünyesinde siyasal iktidarı barındırır (Akad vd., 2004: 159-175).

Russell, rahipler ve kralların en eski toplumlarda bile olduğunu bazen bu iki işlevin aynı kişide birleşebileceğini söyler. Daha gelişmiş medeniyetlerde de aynı durum olduğunu söyleyen Russell, Roma'da başkahin olan Maximus'un taşrada tanrı olduğunu söyler. Kralların iktidarı da rahiplerinki gibi tarih öncesine dayanır. Kral yasaları yapan veya yaptırın, savaş ve barışa karar veren, adalet sağlamaya yetkili olan, Tanrı değilse bile Tanrının temsilcisi vekili sayılan kişidir. Kralların gücünün artmasında en etkili olan unsur ise savaşlar olmuştur. Krallığın devamlılığı geleneksel yollarla sağlanmış, krallık kalıtsal hale getirilerek kimin kral olacağıyla ilgili mesele çözülmüştür. Bu devir-teslim törenlerinde yeni seçilen kralın meşrulaştırılması ise din yoluyla olmuştur (2002: 47- 72).

Eski Yunanda kabile şefleri hem zeytinyağı ve şarap üretiminden ciddi kazançlar elde etmiş hem de geniş toprakları elinde bulundurmuşlardır. Polis'te etkin olan sınıflar; soylular eupatrid (iyi doğmuşlar), hippeis (atlılar), geomor (toprak beyleri) adı verilen kesimlerdir. Siyasal iktidar gibi ekonomik iktidar da bu sınıfların elindedir. Savaşa katılmak, at yetiştirmek soylulara özgü bir davranış olmuştur. Bunların dışında da köylüler, toprakları olmayan emekçiler, zanaatlarla uğraşan bir orta sınıf mevcuttur (Ağaoğulları, 2011: 22-24).

Tarım Devrimi sonucunda asiller, köylüler, tüccarlar, köleler gibi sınıflar oluşmaya başlamıştır. Toprak temelli bu yeni oluşumda toprağın sahibi olan soylular sınıfı siyasal iktidarın yanında sosyal ve ekonomik iktidarın da belirleyicisi olmuş ve bu ayrıcalıklarını yüzlerce yıl korumuşlardır. Bu gelişmelerle kral iktidarı denebilecek siyasal iktidarın kullanıcısı monarşiler kurulmuştur. Aristokrasi Antikçağ'da en güçlü ve tek otoritedir, daha sonra bu otoritesini Ortaçağ'da din adamları sınıfı ile modern çağda ise burjuvaziyle paylaşmıştır (Taş ve Günay, 2015: 142-143).

Sümerler M.Ö. beşbin civarlarında ovaya inmiş ve buralarda dağlara benzettikleri zigguratlarını inşa etmişlerdir. Daha fazla ürün almak için ırmakların sularını denetim almaya çalışmış bu yüzden de kitleleri çalıştırmışlardır. Bu büyük sulama işlerini kontrol etmek için asker sınıfının yanısıra daha sonra din adamları sınıfına dönüşecek olan sihirbazlar, koordinasyonu gerçekleştirmiş ve fazla ürüne Tanrı adına el koymuşlardır. Böylece büyük bir toplumsal artışı tekellerine geçirmişler ve askerlerle birlikte yönetici sınıfı oluşturmuşlardır. Bu gelişmelerle birlikte siyasal iktidar; düzeni koruyan ordusu, işleri yürüten memur tabakası, siyasal işleri yönlendiren kadrosu, dinsel işlere bakan ruhban sınıfı ve devlet örgütlenmesi ile kent devleti biçiminde ortaya çıkmıştır (Şenel, 1995: 40-41).

Milattan önce sekizinci ve yedinci yüzyıllar arası Polis'in şekillenmeye başlağı yıllar ekonomik açıdan kötü bir dönemdir. Toprağa dayalı ekonomide aristokrasi sınıfı, bu dönemde ticaretin ve para ekonomisinin etkisiyle canlanan kentlerde ortaya çıkmıştır. Köylerde topraklarını kaybedenler pazar yerlerine göç etmeye başlamış ve polis bu pazarların etrafında oluşmaya başlamıştır. Polis pazar merkezi olmuş, gelişkin polisler ise ayrıca bir agora (alışveriş mekânı), gymnasiona (bir eğitim mekânı) ve tiyatroya sahip olmuşlardır. Polis'in tarih sahnesine çıkışı yani tarıma dayalı ticaret ekonomisinin canlanması pazarın gelişmesiyle ilgili olduğu kadar kabile şeflerinin aristokrasi olarak örgütlenmeleri ve din algısındaki değişimden yararlanmaları sayesinde gerçekleşmiştir (Ağaoğulları, 2015: 25-26).

Antikçağ'da ticaret küçük mesafelere yapılabilmıştır. Bu yüzden ekonomik iktidarın temsilcisi olan tüccarlar istedikleri güce ulaşamamıştır. Ayrıca toprak merkezli bir siyasal iktidar varlığı ve toprağın tamamının soyluların denetiminde olması hem hareket serbestliğini engellemiş hem de ticaretin de kontrolünün soylu sınıfta olmasına neden olmuştur. Bu durum sermaye birikimini bastırmıştır. Özel mülkiyet hukuken var olsa da pratikte soyluların elde edebildiği bir ayrıcalık olarak kalmış bu yüzden de gelişmemiştir. Soylular ticareti adi bir şey olarak düşünmüşler bu yüzden ona karşı ilgisiz kalmışlardır (Taş ve Günay, 2015: 158).

İmparatorlukların oluşmasıyla yönetim din adamları sınıfından ziyade asker sınıfının elinde toplanmaya başlamıştır. Bu süreçte kamusal mülkiyetten özel mülkiyete geçişin de adımları atılmıştır (Şenel, 1995: 54). Roma'da siyasal iktidarı temsil eden kral seçimle işbaşına gelmiş ve başrahiplik, başkomutanlık, başyargıçlık gibi sorumlulukları da üstlenmiştir. Kralın altında da iki meclis vardır. Birincisi kralı seçen meclis Comitia Curiata, diğeri ise kralın danışma meclisi konumundaki Senato'dur (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 4-5).

Feodalite'nin getirmiş olduğu en büyük değişim siyasal iktidarın parçalanması ve öncesinde olduğu gibi halkın devlete değil direkt toprak sahibi senyörlere bağlı olması olmuştur. Bu yüzden feodalitede topraktan hem devletin hem de uyrukların serbestçe tasarruf edebilmeleri mümkün olmamıştır (Gül, 2009: 89).

Kilisenin otoritesinden seküler otoriteye geçiş, “yeniden doğuş” anlamındaki Rönesansla başlamıştır. İnsan düşüncesinin dini anlayışlardan arındırılıp daha maddi bir dünya görüşüyle birleştirilmesi Ortaçağda kiliseye ait olan mimari cazibe ve ihtişamı saraya kaydırmıştır. Hayat yavaş yavaş Ortaçağ formatından uzaklaşıp prensin simgeleri etrafında oluşmaya başlamıştır (Mumford, 2007: 432).

16. yüzyıldan itibaren gelişen reform hareketleri ile ilke ve yasayı uygulama yetkisi aynı kişide yani kralda birleşmiştir. Bu durumun sonucu olarak din de kralın denetimine girmiştir. Aslında Reform hareketleri ile kilise devlete karşı özerk bir konum elde etmemiş

aksine devlete bağımlı hale gelmiştir. Egemenlik kavramının temeli Kilisenin devlete bağlı hale gelmesi olgusu ile başlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 135-137).

Mutlakıyetçi yapılar feodaliteden sonra güçlenince kentler yeni iktidar düzenini yansıtan biçimde düzenlenmeye başlamış, bürokrasi ve ordunun gücü kentte yerleşmeye başlayan monotonluk ve tekbiçimlilikle görünür olmuştur (Bumin, 1998: 69). Krallar Ortaçağ boyunca siyasal kimliklerine dinsel bir kimlik ekleyerek meşruluklarını pekiştirmeye çalışmışlardır. Bu laik denebilecek otoritenin kendisini kabul ettirebilmesi için yapması gereken bir işlem olmuştur (Jacques, 2017: 297).

2.5.2.2. Dini İktidar (Ruhban İktidar)

Dini iktidarı tanımlarken rahibin en ilkel biçiminin büyücü olduğunu söyleyen Russell, bunu yapabilmesinin mantıklı olmasından ziyade önemli olanın büyücünün herkesin elde edemeyeceği ve din ya da sihir yoluyla başkalarına kötülük yapabilecek bir iktidara sahip olduğuna inanılması olduğunu söyler. Yunanistan ve Roma'da dinsel iktidar temsilcileri olan ruhban sınıfının önemine değinen Russell, Yunanistan'da Delf tapınağında kahinlerin toplanıp tanrı Apollan'dan ilham aldıklarına inanıldığını söyler. O'na göre daha sonra Katolik Kilisesi'yle benzer inançlar devam etmiştir (2002: 48-53).

Antikçağ'da genelde çok tanrılı hakimdir ve bu dinler ekonomik hayat üzerinde etkili olmamıştır. Bu dönem dinleri genelde mevcut geleneksel yapı içinde şekillenen mahalli dinlerdir ve ekonomik iktidardan pay sahibi olmalarının önünü açacak üretim, girişim, ticaretle ilgili ilkeler geliştirememişlerdir (Keskin, 2004: 8).

Antikçağ'da doğuda (Mısır, Mezopotamya) ve batıda (Yunan, Roma) mahalli dinler ve çok tanrılı dinler siyasal iktidarın ve ekonomik iktidarın dışında olmuşlardır. Mısır'da siyasal iktidarın teokratik çağrışımı olsa da bu dinlerde belirgin bir iktisadi tutum gelişmemiştir. Daha sonra ortaya çıkan tek tanrılı dinler ise sosyal alanda geliştirdikleri ahlaki kurallarla taraftarları üzerinde etkili olmuşlardır. Sevap, günah ilkeleriyle sosyal yaşamda etkili olmuş ekonomik iktidarın taliplileri haline gelmişlerdir. Ortaçağ dinleri dinsel alandan ekonomik ve siyasal iktidar alanına doğru gelişme göstermişlerdir (Taş ve Günay, 2015: 160).

Hristiyanlık ilk orta çıktığında dini temsil etmiş fakat bir dini iktidar oluşturamamıştır. Dinin taraftarlarının artmasıyla süreç içinde topluluğun işlevleri ve etkinliği artmış, resmi din olduktan sonra güçlenerek siyasal olarak da örgütlenmiştir (Dursun, 1993: 76-77).

Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun şemsiyesi altına girince doğuda ve batıda oldukça yaygınlaşmış, kurumsallaşmıştır. Ancak hiçbir zaman Roma İmparatorluğu'nun siyasal iktidarının sınırlarını zorlayacak kadar güçlü olamamıştır. Roma kanunlarını açacak

güce ve toplumsal hayatın denetimini ele geçirecek kurallar koyma seviyesine ulaşamamıştır. Bu dönemde dini iktidar sınırlı olmuştur, siyasal iktidara talip olabilecek gücü olmadığı gibi ekonomik iktidardan da pay alamamıştır. Siyasal iktidarın sahibi olan Roma, hem dini hem ekonomik iktidarı kuşatmıştır (Aydın, 1986: 125).

Fakat 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu yıkıldığında Kilise örgütlenmesini tamamlamış ve güçlenmiştir. Roma'nın yerine kurulan zayıf krallıklar ve feodal derebeylerine göre Kilise daha örgütlü ve avantajlı durumda olmuştur. Hristyanlık zamanla sosyal yaşamda dini iktidar olmakla yetinmemiş ekonomik iktidarda da güç haline gelmiştir (Taş ve Günay, 2015: 162).

Feodalitedeki manor örgütlenmesi farklı pazarlara ürün satacak bir yapılanma olmaktan daha çok kapalı bir ekonomiye sahiptir. Oysa Roma'da ekonomi daha özgür daha dışa dönük olmuştur. 10.yüzyılda kilise Avrupadaki en önemli kurum ve aynı zamanda en büyük toprak sahibidir. Avrupa'nın farklı kentlerinde geniş topraklara ve İtalya toprağının büyük kısmına hâkim olmuştur. Bu dönemde kilise ekonomik ve özellikle dini iktidarda söz sahibidir, siyasal iktidar alanı ise oluşmaktadır (Ağaoğulları, 2015: 242-245).

Dini iktidar siyasal iktidar ilişkileri açısından baktığımızda Hristiyanlıkta üç dönem vardır: Birinci dönemde tüm egemenliklerin tüm yönetimlerin Tanrı'dan geldiği düşüncesiyle dönemin siyasal otoritesine boyun eğildiği dönemdir. İkinci dönemde Roma zayıflamış, Kilise siyasi bir güç olarak yükselmiştir. Üçüncü dönemde Aziz Thomas gibi Kilise düşünürleri iktidarın tamamının kilisede olması gerektiğini, kilisenin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia etmişlerdir. Üçüncü dönemin sonunda Reform hareketleri ortaya çıkmış, Kilisenin siyasal iktidardaki gücü sorgulanmaya ve azalmaya başlamıştır (Çiftçi, 2012: 196).

Onuncu yüzyıla gelindiğinde Kilise en büyük toprak sahibi kurum olmanın yanında okuma yazma işlerini de tekelinde tutuyordu. Bu yüzen krallar imparatorlar derebeyleri kendilerini için önemli olan noterlerini, sekreterlerini, eğitim görmüş çalışanlarını kilise içinden seçmek zorunda kalmışlardır. Bu da kiliseye büyük bir güç katmıştır. Hesapları tutabilecek, kayıtları hazırlayabilecek, harcamalar ve faturaları denkleştirebilecek elemanlar kilisenin yetiştirdiği elemanlardır. Kilise bu dönemde sanatta olduğu gibi yönetim işinde de etkin olmuştur. Bu yüzden sadece manevi bir iktidar değil ekonomik bir iktidar olarak da varolabilmiştir (Pirene, 2005: 21-22).

Haçlı seferleriyle birlikte Kilisenin aslında siyasal iktidarda da söz sahibi olduğu ve gerektiğinde bunun için kan dökebileceği görülmüştür. Kilise kralların siyasal iktidarların güçlerini Hristyanlık için kullanıp kullanmadıklarını da denetlemiştir. Krallar bu yüzden kiliseye bağlı olmalıydılar. Kilise de yaygın görüş iki kılıç kuramıdır. Buna göre biri dünyevi iktidarın yani kralın diğeri ise kilisenin elinde olan iki kılıç vardır. Haçlı seferlerine kadar ise

kilise kan dökemeyeceği için dünyevi iktidar yani siyasal iktidar olan Kral'ın kilise için kan döktüğü kabul edilmiştir. Fakat Haçlı seferleriyle kilise de kan dökemeye başlamıştır. Kilise Ortaçağla birlikte her iki kılıcın da Kiliseye yani Tanrıya ait olduğunu savunmaya başlamıştır. (Ağaoğulları, 2015: 246- 253).

Kiliseye karşı oluşan hareketlerle Reform hareketleri ortaya çıkmıştır. İlk aşamada Kilisenin dünyevi iktidarı sınırlandırılmış, ikinci aşamada Katolik Kilisesi dışındaki mezhepler tanınmış, üçüncü aşamada ise dine dayalı yönetim ve hukuk kaldırılarak referansı din olmayan pozitif kurallar ortaya konmuştur (Karatepe, 1996: 30).

2.5.2.3. Ekonomik iktidar (Sermaye İktidarı)

Russell'e göre iktisadi iktidar diğer iktidar türlerinin aksine asli değil türeme bir iktidardır. İktisadi iktidarın devlet içindeki etkinliği ve işlevi kanunlardan güç alır. Uluslararası ilişkilerde küçük problemler uluslararası yasa yolu ile halledilir ama sorun büyük olursa savaş ya da savaş tehdidine dayanır. İktisadi iktidar gerekirse silahlı unsurlara da başvurularak belli bir toprak parçası üzerinde kimin varolabileceği, kimin bu toprakların kaynaklarından birşeyler alabileceği ve bu topraklara birşeyler sokabileceği ile ilgilidir (2002: 114).

Haçlı Seferleriyle oluşan ortam sonucunda İtalyan kent devletlerinde ondördüncü yüzyıldan başlayarak deniz aşırı ticaretin bir ürünü olarak ortaya çıkan burjuva, kent meclislerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Buralarda yeni demokrasinin temelleri atılmıştır. Yeni sınıf kentlerde oturduğu için bunlara kentsoylu denmiştir. Ve toprak ekonomisinin sınırlarına rağmen ticaretin sınırları olmadığı için kendilerini oldukça güçlendirip ekonomik gücü eline geçiren bu sınıf, siyasal iktidara da talip olmuştur (Şenel, 1995: 262- 279).

1302 yılına kadar özel toplantılarda Fransa kralları; soylular ve din adamlarından oluşan bir grubun temsilcilerini ağırlardı. Bu tarihte ise ilk defa burjuvanın da temsilcilerinden üç kişi çağrılmıştır. Bu sonuç burjuvanın ekonomik iktidar rolü olduğunu göstermiştir (Ağaoğulları, 2015: 265).

15.yy'dan sonra ticaretin gelişmesi toprağın önemini azaltmış ve soylu sınıfı fakirleşmiş, ticaret sınıfı zenginleşmiştir. Soylular ekonomik iktidarı tüccar sınıfıyla paylaşmaya başlamışlardır. Süreç içinde ticaret sınıfı da siyasal iktidara talip olmuş ayrıcalıklar elde etmiştir. Fransız İhtilaliyle tüccarlar siyasal iktidardan daha fazla pay almaya başlamışlardır (Taş ve Günay, 2015: 157).

Ortaçağ'ın sonlarına doğru ticaret ve sanayi, kentleşmedeki değişimi tetiklemiştir. Yeni bir kentli orta sınıf ortaya çıkmış ve en güçlü sınıflardan biri haline gelmiştir. Bu sınıf yani burjuvalar, aristokrasinin dünya görüşünü üzerine bina ettiği kendilerinin Tanrı soyundan

geldikleri gibi tezleri tartışmaya açmış ve onların siyasal iktidarlarını ele geçirmeye çalışmıştır (Şenel, 1995: 123).

Ortaçağın sonlarından itibaren burjuvazinin neden olduğu çatışma kentlerde gözlenir. Burjuvazi güçlendikçe yöntemleri çeşitlenmiş etkinliği de artmıştır. Siyasal iktidarın yeni ortağı olan burjuvazi kentte bir oligarşiye dönüşmeye ve diğer güç isteyen ögelerle çatışmaya başlamıştır (Ağaoğulları, 2015: 291).

Yeni gelişen savaş teknolojisinin ihtiyaçlarını karşılamak için artık feodal beyleri ve orduları yeterli olmamaya başlamıştır. Burjuva; maden işletmeciliği, barut, mermi, ateşli silahlar üretimi ile sanayi odaklı bu yeni savaş teknolojisinin altından kalkabilecek güce sahip tek sınıf olmuştur. Bu nedenle bunları karşılayabilen hükümetler güçlü hükümetler olmaya başlamıştır (Şenel, 1995: 281).

Burjuvazi tarihin değişik zamanlarında gelişme çizgisi içinde değişik konumlar almıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda kendi sınıfsal çıkarlarından dolayı monarşiyi destekleyen bu yüzden de monarşilerin güçlerinin artmasını sağlayan burjuvazi aristokrasi ve kiliseyi monarşi yardımıyla yenmiştir (Akın, 1987: 77). Fakat sonradan monarşi burjuvazinin çıkarını keyfi yöntemlerle kısıtlamaya başlayınca burjuvazi etkinlik alanı daraltan monarşiyi de gözden çıkarmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 190).

Burjuvazi 1688 İngiliz Devrimi'nden sonra özellikle Avam Kamarası aracılığıyla iktidardan payını almıştır. Kant ve Diderot'un eleştiri ve akıl vurgulu dünya görüşleri de geleneksel olanı yıkmak istediği için burjuvanın önünü açmıştır. Aydınlanma filozoflarının bireye bakışı burjuvanınki ile örtüşmekte olduğu için burjuva değerlerini (özgürlük gibi) evrensel değerler olarak savunmuşlardır (Ağaoğulları, 2015: 521-524). Liberal felsefe ile burjuvazi ideolojisinin uyumu beraberinde ideolojiler dönemini getirecektir. Luther, Calvin, Münzer'in görüşleri burjuvazinin gelişimini dolaylı yada direkt olarak olumlu yönde etkilemiştir (Şenel, 1995: 290-300).

Luther'in görüşleri her ne kadar burjuvaziyi direkt desteklemese de Kiliseye verdiği zarar burjuvanın işini kolaylaştırmıştır. Oysa Calvin'in görüşleri burjuvazinin gücünü daha da artırmıştır. Burjuvazinin ekonomik iktidarı böylece kurulmuştur ve modern devlet burjuvazinin ellerinde şekillenmeye başlamıştır. Locke'in geliştirdiği liberal tezler de burjuvanın dünya görüşüyle uyumlu olmuştur (Ağaoğulları, 2015: 298-493).

Burjuvazi ekonomik iktidarı ele geçirip siyasal iktidara da talip olunca önce eşitlik sloganı ile aristokratların elindeki ayrıcalıkları almaya çalışmıştır. Burjuvalar bu amaçla krala istedikleri mali desteği vermiş kendileri de meclise girip siyasal ayrıcalıklar elde etmiş, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarasından oluşan laik ve dinsel sınıf temsilcilerinin yanında üçüncü

sınıf olarak meclislere girmeye başlamışlardır. Zamanla parlamentolara dönüşen bu meclislerde burjuva aristokrasiden daha etkili olmaya demokrasiyle iş göremediği yerlerde devrimci yöntemlerle siyasal iktidarı ele geçirmeye başlamıştır. Burjuvazi mutlak monarşilerin karşısına 18. yüzyılda bu defa özgürlük sloganı ile çıkmış ve siyasal görüşleri Rousseau tarafından şekillendirilmiştir. Locke da bu dönemde egemenliği halka dayandırarak burjuvanın temelini sağlamlaştırmıştır (Şenel, 1995: 230-288).

Loncalarda örgütlenen kentli burjuvazi aslında devrimci bir sınıf olmamıştır. Ticaretlerinin önündeki engellerin çürümüş feodal geleneklerden kaynaklandığını düşünen bu gruplar özgürlük gibi sloganları kullanarak çıkarlarını korumak istemişlerdir. Asıl istedikleri şey kentlilerin haklarından ziyade kentlerin büyümesine dolayısıyla ticaretlerine karışılmaması olmuştur (Huberman, 2017: 42-43).

2.5.3. Kral İktidar-Dini İktidar ve Ekonomik İktidar Arasındaki İlişkisellik (Klasik İktidardan Modern Egemenliğe-İktidar Kavramının Anlamının Değişmesi)

Klasik iktidar anlayışında iktidar sahibinin yetkisini kullanırken keyfi davranmaması gerektiği belirtilmiştir. Fakat klasik iktidarda, iktidar sahibini bu keyfilikten alıkoyacak herhangi bir mekanizma öngörülmüş değildir. Bu ilkeler daha sonra hukuk devleti ilkesinin geçerlilik kazanmasıyla oluşmaya ve işlerlik kazanmaya başlamıştır (Sachs, 2001: 623).

İlk yerleşmelerle birlikte toplumsal artı ürünün toplandığı tapınağa sahip olan köyler içinde hem toplumsal sınıflar oluşmuş hem de nüfusları artmaya başlamıştır. Bu kent ve etrafındaki köyler kendi kendine yeterli olma durumunu yitirmeye ve birbirlerine ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu siyasal, askeri, ekonomik birliktelik tapınaklarda sağlanan dinsel duyguyla perçinlenmiş içiçe geçmiştir. Bu durum ekonomik farklılaşmanın yanısıra yöneten-yönetilen farklılaşmasını da ortaya çıkarmıştır (Şenel, 1995: 41).

Antikçağ ve Ortaçağda kral ile devlet aynı şeyler olarak algılanmaktadır. İktidar sahibi kimse devlet onunla özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla bir kişiden oluşan devlet anlayışı vardır. İktidar Tanrı'dan geldiğine göre bu kişinin yetkilerini sınırlandırmanın da Tanrı'nın elinde olduğu anlayışı etkili olmuştur (Aybudak, 2017: 229).

Zaman içinde siyasal iktidar, kendi iktidarını korumak için Tanrı-İmparator benzeşimi şeklinde bir zihniyetin oluşmasının zeminini oluşturmuştur. Din adamları evrenin yöneticisi Tanrı ve insanların yöneticisi imparator arasında paralellikler kuran bu düşünce biçiminin yaygınlaşmasını sağlamışlardır (Şenel, 1995: 61).

Klasik anlamda egemenliğin iki bileşeni vardır: İktidarın kaynağının ne olduğu (autocritas) ve iktidarın kim tarafından kullanılacağı, kullanılabileceği (potestas). Geleneksel

dünyada iktidarın kaynağıyla ilgili bir tartışmaya genelde rastlanmaz, iktidarın kaynağı Tanrı kabul edilmiştir. Siyasal iktidar için mücadele daha çok potestas üzerine yani iktidarı kimin kullanacağı üzerinedir. Yeni gelişen modern iktidar felsefesinde ise tartışılmayan alan yani iktidarın kaynağı (autocritas) tartışmaya açılacaktır. Modern öncesi devletler iktidarın gerçek sahipleri değil de sadece kullanıcıları olarak görülürken modern devlet, bu iki öğeyi kendinde toplamış ve iktidarın hem kaynağı hem kullanıcısı rolünü üstlenmiştir (Beriş, 2006: 30).

Roma Devleti yıkılınca Avrupa'da varlığını devam ettiren en etkili ve en geniş şekilde örgütlenmiş kurum olarak Kilise kalmıştır. Papa Roma imparatoru'nun piskoposlar da eyalet valilerinin yerlerini almaya başlamıştır. Kilise bu dönemde özellikle aldığı bağışlarla, örgütlülüğüyle ekonomik iktidarın da sahibi olmaya başlamıştır. Kilise Ortaçağ'da okuryazarlığı da elinde tutan güç olarak iktidar-imparator özdeşleşmesini değiştirmek için Ortaçağ'da yeni teoriler geliştirmiştir. Buna göre dinsel iktidar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi Papa'ya verilmiştir (Şenel, 1995: 219-248).

İngiltere'de Tudor Hanedanlığı döneminde kralın iki bedeni şeklinde bir teori hukukçular tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre kralın iki bedeni vardır. Bir tanesi normal her insanın sahip olduğu ölümlü bedendir, diğeri ise kralın siyasal ve kamusal bedenidir. Bu bedenin egemenliğin devam ettiricisi olup soyut bir varlık olduğu ve hiçbir zaman ölmeyeceği iddia edilmiştir (Ağaoğulları, vd., 1994: 25-26).

Saisburyli John ise kralın kılıcını da Papanın yani Tanrı'nın temsilcisinin verdiğini ve Kilisenin kendisinin kan dökmesinin doğru olmadığı için bu kılıcın Krala verildiğini dolayısıyla laik iktidarın da dini iktidara bağlı olması gerektiğini söylemiştir (Şenel, 1995: 252).

Kralın ya da Monarşinin yetkilerini kısıtlayan ilk anlaşma olarak bilinen Magna Carta'da diğer gruplar olan tüccarlar köylüler de bazı haklar almıştır. Fakat Magna Carta esas itibarıyla Kilise ve baronların krala karşı ayrıcalıklar elde etmesini sağlamış, bu da Ortaçağ tarihini etkilemiştir (Ağaoğulları, 2015: 256).

Ortaçağda dini iktidarın temsilcisi kilisenin hem rolü artmış hem siyasal hem ekonomik güç elde etmiştir. Bu dönemde başrahipler, piskoposlar baronlarla aynı seviyede olmuşlardır. Kilise de fodalleşmiş, kilise prenslikleri ortaya çıkmıştır. Kilise kendi bölgesinde siyasal iktidar olarak yönetime katılmış, kilise temsilcileri kralın bölgesindeki temsilcisinin ya da kontun bazen yardımcısı olmuş bazen de direkt onun işlerini yerine getirmişlerdir. Din adamlığı babadan oğula geçmediği için bu durum kralların da işine gelmiş, krallar; yerli dükler ve kodamanlara karşı piskopos kontlukların ortaya çıkmasına destek vermişlerdir (Bloch, 2015: 609-612).

Haçlı seferlerinin Kilise'nin hesaplamadığı bir sonucu olmuştur. Bu seferler sırasında Haçlıların ihtiyaçlarını karşılayan İtalyan kentleri ticaretle güçlenmiş ve krallıklar zayıflayınca birer özerk siyasal iktidara dönüşmüşlerdir. Bu özerk yapının dışında feodalitenin dışında kalan piyasa ile güçlenen burjuvazi sınıfı oluşmaya başlamıştır. Krallar burjuvanın desteğine ihtiyaç duymuş ve ondan destek alarak Kilise'yi yenmiştir (Ağaoğulları, 2015: 247).

İki evrensel iktidarın temsilcisi olan Papalık ve Krallık 13. yüzyılda artan bir şekilde sık sık çatışmışlardır. Papalık adı Papanın Meziyetleri olan bir kitap yayınlamış ve bu kitaba göre imparator ya da kralın ancak papadan onay alabilirse meşru olabileceği iddia edilmiştir. Aynı kitapta Papa ise Tanrı'nın temsilci olarak mutlak ve evrensel iktidarın sahibi olarak gösterilmiştir (Eco, 2016: 23-41).

Jacques Ortaçağdaki bu çift başlı iktidar yapısının Papa ve İmparator tarafından temsil edildiğini söyler. O'na göre Ortaçağ tarihi bu ikisi arasındaki mücadelelerle geçmiştir. Bu tasnif ikili bir hiyerarşi oluşturmuştur: Bir yanda kiliseye ait olan dini bir hiyerarşi diğer yandan ise krala ait olan bir tür laik hiyerarşi. Ortaçağ'da siyasal, dini ve ekonomik hayat bu hiyerarşiler arasındaki rekabetle şekillenmiştir (2017: 294).

Papalık Fransa kralıyla mücadele ettiği gibi Kutsal Roma Cermen imparatorluğu'yla da mücadele etmiştir. Dante, siyasal iktidarın yani devletin oluşumunda Kilisenin bir etkisinin olmaması gerektiğini söylemiştir. O'na göre insanlar barışı, mutluluğu ancak devlet yani siyasal iktidar eliyle ve gücüyle elde edilebilir. Krallıkların ve kentlerdeki yönetimlerin bir tane evrensel monarka bağlı olmaları gerektiğini söylemiştir (Ağaoğulları, 2015: 268-274).

13. ve 14. yüzyıllarda kentler kendi toplumsal temelleriyle ilgili yeni gelişmelere ve imparator-papalık çekişmesinin yansımalarına dayanamaz duruma gelmiş ve siyasal krizler yaşanmıştır. İtalya'da hem derebeylerin hem şehir devletlerinin olduğu bir dönem başlamış ve yöneticiler şehir devletinden merkezi devlet kurmaya çalışma yönünde eğilimler göstermiştir (Eco, 2016: 69).

Ortaçağ'da ticareti zorlaştıran unsurlardan biri de merkezi otoritenin zayıflığının sonucu olarak feodal lordların kendi bölgelerinde fazla güçlü olmalarıdır. Bu dönemde feodaller gerçekten bağımsız davranabilecek kadar güçlü olmuşlar ve üst bir otorite kurulabilmesi için zayıflatılmaları, etkinliklerinin azaltılması gerekmiştir. Kralın otoritesi, pratiğe gelince zayıf olan teorik bir iktidardır. Zamanla kralın üst otoritesini yeniden güçlendirmek için kentlerde lordlara karşı bir direnç başlamıştır. Bu yeni sermaye sınıfı olan burjuvazinin ulusal çapta etkin olmak için desteklediği bir durum olmuştur (Huberman, 2017: 85-86).

Feodal dönemdeki iktidar bugünkü gibi değildir. O zamanki iktidarların güçleri bazen artıp bazen azalabilmiş, sürekli güçlü yada güçsüz olmamışlardır. Çünkü devletlerin sınırları ve o sınırlar üzerindeki iktidar hakları ve nüfuzları günümüzde ulus devletlerde olduğu gibi sabit değildir. Kentlerdeki yapıyı belirleyebilen iki iktidar odağı (imparator-papa) arasındaki rekabetten dolayı kentler istikrarsız olmuş ve gelişmemiştir (Bloch, 2015: 642).

Sanayi ve ticaretin gelişmesi ile feodal beylerin kendi kendilerine yeterli olma durumlarını ortadan kalkmıştır. Ticaret bölgeler arası olmaya, gittikçe etkisi artan bir ekonomik bütünleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Yeni süreç feodal beyin yani siyasi iktidarın denetleyebileceği bir durum olmaktan çıkmıştır. Ticaretin hacmi büyük ama muhatap olunan siyasi birimleri küçük olduğu için bu durum ciddi sorunlara yol açmış, burjuvazi bu dar kalıplara sığmamaya başlamıştır. Bu yüzden burjuva 16. ve 17. yüzyıllarda feodal beylerin ortadan kalkması ve kendilerinin ekonomik etkinlikte bulunduğu topraklar üzerinde tek bir siyasi iktidar olması için uğraşmıştır. Bunun için güçlü prensleri destekleyip ulus devletin önünü açmaya çalışmış, mutlak monarşi yönündeki eğilimleri de aynı nedenle desteklemiştir (Şenel, 1995: 283).

Ortaçağ'ın sonlarına doğru Kilise'nin gücünde ve etkisinde azalma olmuştur. Çünkü kendisini üzerine bina ettiği toplumsal yapı değişmiştir. Tarih sahnesine yavaş yavaş ulusal özellikler gösteren devletlerin çıkmaya başladığı bu dönemlerde kralların etrafında bir bürokrasi oluşmaya, kralın buyrukları ülkesi genelinde uygulanır olmaya başlamıştır. Oluşan yeni iktidar bir kral iktidarındır. Ülkedeki bütün feodal unsurların ve dini iktidarların güçlerinin kırılarak siyasi birliğin elde edilmesi ve ülkedeki herkesin uyruk haline getirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için de kralın dışarıya karşı özgürlüğünü kazanması gerekmiş, bunun gereği olarak krallar, papa ve imparatora karşı bir bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. Asıl mücadele edilmesi gereken ise papalık olmuştur. Çünkü Papalık halklar üzerinde yüzyıllara dayanan bir manevi otorite kurmuştur (Ağaoğulları, 2015: 263-264).

Modern siyaset teorisinde önce iktidarın kim tarafından kullanılabilmesi ciddi tartışmalara neden olmuştur. Her ne kadar bu iktidarın bir kısmı Kiliseye ait olarak kabul edilse de yine de bu tartışmanın olması bile Kilise dışı siyaset ihtimalini de çağırıştırmış, alternatifinin olması gerektiği düşüncesini beslemiştir. Bu dönemde iktidarın kaynağıyla ilgili tartışmalar devam etmiştir. Onlardan biri olan Padova'lı Marsilius Tanrı katındaki autocritas'ı yeryüzüne indirmeye çalışan düşünürlerden biridir. Padova'lı ile başlayan bu süreçten sonra Machiavelli autocritas'ı yani iktidarın kaynağını devletin içine yerleştirmiş fakat ona süreklilik ögesini eklemeyi ihmal etmiştir. Bu öge ise daha sonra Bodin tarafından eklenmiştir (Özpolat, 2017: 148-156).

Kraların iktidarı geleneksel dünyada kutsallık halesiyle örtülü bir şekilde tanımlanmıştır. Join Bodin ise mutlak monarşiyi hukuksal temeller üzerinde temellendirmeye ve laik bir anlam kazandırmaya çalışmıştır. Bu şekilde modern devlet siyasasının ihtiyaç duyduğu, üzerinde yükseleceği zemin inşa edilmiştir. Bu sistemde kral yine güçlüdür fakat gücünü gökten değil yerden yerdeki hukuktan alır (Ağaoğulları, vd., 1994: 2).

Burjuva ekonomisinin geliştiği yerlerde yeni bir düşünüş hakim olmaya başlamış, bu yeni düşünüşün gelişmesi beraberinde yeni bir hümanizma hareketi getirmiş; Reform, Rönesans, Aydınlanma hareketlerini beslemiştir. Mutlak Monarşinin üç kuramcısı olan Machiavelli, Bodin, Hobbes da direkt ya da dolaylı olarak laiklik, sekülerizm gibi atıflarla burjuvazinin önünü açmışlardır (Şenel, 1995: 290-317).

Bodin iktidar kavramının kişi odaklı olmaktan çıkarılıp soyut bir hal almasını sağlamıştır. Bu yüzden Machiavelli’de hâlâ insan merkezli iktidar anlayışı olmasına rağmen Bodin daha çok kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır (Mairet, 2005: 234). Bodin siyasal iktidarın sınırlarını genişletmiş, öncelikle tanrısal yasalarla siyasal iktidarın sorgulanamayacağını söylemiştir. Siyasal iktidar olan egemenin ise her şeye muktedir olmakla birlikte bazı temel üstün yasalara dokunamayacağını söyler, örneğin ona göre kral tahta geçişteki ardıllık ilkesini değiştiremez. Egemen ayrıca ekonomik bazı kısıtlamalarla da karşı karşıyadır, örneğin özel mülkiyete dokunamaz. Bunların dışında herşeyi yapabilir. Bodin, bir yandan iktidarı mutlaklaştırarak egemenliğin bölünemeyeceğini söylemiş, diğer taraftan ise onu burjuva haklarıyla sınırlamıştır (Ağaoğulları, 2015: 410-412).

Ortaçağ’da bir Hristyan siyasetten bahsedilebilir. Kilise bir siyasal iktidar alanına talip olmuş ve elinde bulundurmıştır. Machiavelli’nin iktidar tanımıyla Hristyan siyaset teorik düzeyde bitmiş, modern devlet iktidarı başlamıştır. Tanımlanan bu yeni iktidar tipi herhangi bir dışsal öğeden referans almayan, kendi kendinin nedeni olan, meşruluğunu kendinden alan bir siyasal iktidar tanımı olmuştur (Mairet, 2005: 232-233).

Machiavelli meşruiyeti tanımlarken aşkın olan iktidarla yeryüzündeki iktidar arasındaki bağı kesmiştir. Siyasal iktidar, kadir-i mutlak yani Tanrı’dan güç alan iktidar algısından çıkarılıp herşeyi yapabilen bir siyasal iktidara otoriteye dönüştürülmüştür. Machiavelli iktidarın gücünü ve kaynağını önce hükümdara sonra monarka daha sonra halkın iradesine indirmiştir. Siyasal iktidar tüm gizemlerinden sıyrılarak siyasal güç tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarılmıştır (Akal, 2016: 24).

Hobbes, laik yasaların kaşısına dinsel kuralların kamusal iktidarın karşısına da ruhani iktidar dikilirse devletin iç savaşın eşiğine geleceğini söyler. Hobbes dünyevi yönetim ruhani yönetim kavramlarını kabul etmez. O’na göre gerek devlet gerek din açısından dünyevi

olmayan iktidar yoktur, tüm yönetimler dünyevidir. Eğer dini yönetim ruhani yönetim ayrımı canlı tutulmaya çalışılırsa çatışma kaçınılmaz olacaktır. Hobbes iktidarın sekülerleşerek tek kişide toplanması gerektiğini söylemiştir (Ağaoğulları, vd., 1994: 245-249).

Dini iktidarın yetkilerinin sınırlanmasını sağlayan bir diğer önemli gelişme laiklik olmuştur. Laikleşme süreciyle toplumsal ve siyasal iktidar laik otoritelere devredilmiştir. Dünyevi ve ruhani iktidar arasındaki ayrım ortadan kalmış, dini iktidar başka birçok alandan olduğu gibi siyasal iktidarın alanından da çıkmış ve kendisi için belirlenen alanda etkili olmaya başlamıştır (Baubérot, 2008: 121).

Luther söylemleriyle dini iktidarın sorgulanmasına neden olmuştur. Kişinin Kiliseye tabii olmadan da cennete gidebileceğini, mümin olabileceğini iddia etmiştir. İncil'i Almancaya çevirip, dinin ulusallaşmasını sağlamıştır. Thomas Münzer ise bir adım daha ileri gitmiş ve Latince'yi dinsel törenlerden kaldırtıp kendi dilinde verdiği vaazlarla halkı rahiplere karşı olduğu kadar prenlere karşı da ayaklandırmıştır. Calvin ise gelişen para ekonomisini fark etmiş, dünyevi başarıların kişinin seçilmişliğinin göstergesi olacağını iddia etmiştir. Calvin kazanılan paranın da lüks mallara harcanmaması tekrar dolaşıma sokulması gerektiğini söylemiştir. Bu söylem burjuva ideolojisiyle uyumlu olmuş, burjuvanın yani ekonomik iktidarın yolunu açmıştır (Ağaoğulları, 2015: 302-312).

Burjuvazi feodal beyleri mutlak monarşiler aracılığıyla devre dışı bırakınca monarşileri de tarih sahnesinden silmeye çalışmıştır. Monarşiler de siyasal iktidarlarından dolayı burjuvazi için tehlikeli olmuşlardır. Bu dönemde burjuva siyasal iktidara talip olmuştur. Feodal dönemlerin kalıntısı olan tüm unsurları ticaret yapmak için temizlemek istemiştir. Burjuvazi ile monarkların işbirliğinde 18. yüzyılda roller değişmiştir. Gücü kısılmak istenen monarklar da feodal kalıntılar olan aristokratlarla işbirliği yaparak etkinliklerini artırmak istemişlerdir (Şenel, 1995: 284-285).

Klasik ve Ortaçağ siyaset felsefesinde temel tartışma hangi siyasal düzen içinde daha iyi bir hayatın olacağı ve daha iyi bir şahsiyetin yetişebileceği ile ilgili olmuştur. Bu herşeye rağmen siyasal ve dini iktidarın peşinde olduğu bir idealdir. Modern iktidar teorisinde ise ahlaki edemler çok fazla önemsenmemiş yeni geliştirilen teorilerin iyi insan ve iyi toplum yaratma gibi bir ideali olmamıştır (Kayapınar, 2014: 13).

Sürekli, devredilemez, mutlak ve bölünmez ifadeleriyle egemenlik kavramını tarif eden, klasik egemenlik teorisini sistematize edip bir temele oturtan kişi Join Bodin olmuştur (Kapani, 1995: 56). Onsekizinci yüzyıla kadar bölünmez, mutlak ve tek olan iktidar kavramının anlamı bu yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Fransız Devrimiyle birlikte gelen kuvvetler ayrılığı, bireylerin temel haklarının anayasal güvence altına alınması, devlet

sistemlerinde meydana gelen değişiklikler, hukuk devleti anlayışının gelişip güçlenmesi, demokratik gelişmeler, küreselleşmenin etkisi bir ve bölünmez iktidar kavramının anlamını değiştirmiştir (Aybudak, 2017: 235).

Bu süreçten sonra gelişen yaklaşımlardan birincisi artık siyasetin dine hakim olması onu kullanabilmesidir. Machiavelli ve Montesquieu dinin kendi özyapısını değiştirmeden onu toplum için kullanmayı, Hobbes ve Rousseau gibi düşünürler ise dinin tamamen siyasete göre şekillenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Niccolo Machiavelli (1469-1527) iktidarın kendi yöntemleri ve kuralları olduğunu ve siyasal iktidarın ahlak ve din gibi unsurlara sığmayacağını bunlarla sınırlandırılmaması gerektiğini söylemiştir. Thomas Hobbes (1588-1679) ise istikrar kavramını herşeyin üstüne yerleştirerek insanların otoriteye yani siyasal otoriteye kayıtsız şartsız teslim olması gerektiğini söylemiştir. İnsanların hırsını dengelemek onları birarada tutmak için devlet zorunlu tek öge olarak görülmüştür. O'na göre meşruluğunu kendinden alan siyasal iktidarın din dahil hayattaki tüm unsurları denetim altında tutması gerekir (2002: 209-214).

İkinci yaklaşım ise birinci yaklaşımı tehlikeli görmüş dinin ve siyasal alanın kendi alanları olduğunu iddia etmiştir. Bunların ayrı varlıkları olduğu ve birbirleri üzerinde hakimiyet kurmamaları gerektiğini söylemiştir. Locke, Tocqueville Constant gibi düşünürlerin içinde olduğu liberal denebilecek bu yaklaşımın temsilcileri dinin özdeğerlerine karşı saygılı olmuşlardır (Barbier, 1999: 16).

Üçüncü yaklaşımda ise dinin modern toplumda tamamen işlevsizleştiğini ve süreç içinde ortadan kalkacağını iddia eden Saint Simon (1760-1825), Comte (1798-1857), Marx (1818- 1883) ve Engels (1820-1895) gibi düşünürler vardır. Comte'a göre toplumun hayatına devam etmesi için bir dine ihtiyacı olsa bile bu artık geleneksel dinler değil tanrısız olmayan yeni bir insanlık dinidir. Artık temel güç ve iktidar sahibi insan aklıdır, ilerlemedir ve iman edilmesi gereken şey de budur (2001: 32-33).

Fransız Devrimi'nin bir diğer önemli düşünürü ise Siyes olmuştur. Siyes, ayrıcalıklarla donatılmış bir aristokrasi sınıfının varlığının insanların eşitliği ve doğal haklar ilkelerine aykırı olduğunu iddia etmiş, din adamlarının ise bir sınıf olmaktan ziyade bir meslek grubu olarak tanımlanması gerektiğini, iktidarın aristokrasi sınıfı ve din mesleği dışından olanlara verilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir (Beriş, 2006: 118).

Egemenlik kavramı kadar önemli olan bir diğer kavram ise milli egemenlik kavramıdır. Siyasal iktidarın ulus tarafından kullanılması demek olan milli egemenlik ulusun iktidarında önemli bir adımdır. İlk aşamada feodal ayrıcalıklar kaldırılarak monarşiler için egemenlik kavramı, ikinci aşamada ise cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla milli egemenlik

kavramı ortaya çıkmaya başlamıştır. Fransız Devrimi'yle gelen uluslaşma sürecinde laikliğin de etkisiyle merkezi krallıklar dağılmış, seküler ve rasyonel oluşumlar etkili olmuştur (İpek, 2018: 42).

Schmitt (2002: 41) tüm bu bu siyasal süreçte (yani kral-ruhban ve ekonominin iktidarla ilgili nöbet değişimine girdiği ve halk egemenliği ile sonuçlanan) aslında yeni kavramlar üretilmediğini dini alana ait olan kavramların dünyevileştirildiğini ve yeni gelişmekte olan modern devletlerin bu kavramları kendi lehine kullandıklarını söylemiştir.

2.5.4. Kent Biçimleri

Kentler siyasal iktidar, dini iktidar ve ekonomik iktidarın mücadele ettiği temel alanlar olmuştur. İktidarlar, kendi yapılarını kente yansıtıp varlıklarını mekanda sürekli kılmaya çalışmışlar, kentin fiziki yapısı üzerinde kendilerine ait simge ve sembollerle kentin toplumsal yapısı üzerinde de kendi ilkeleriyle var olmaya çalışmışlardır.

2.5.4.1. Kral Kent-Antikçağ Kenti

Medeniyetin insanoğlunun yerleşik yaşama geçmesiyle başladığı kabul edilir. Önceleri toplayıcılık avcılık yapan insanoğlunun sabit bir barınma mekânı olmamış daha sonra gelişen tarımsal faaliyetler yerleşik hayat geçişi başlatmıştır. Önce küçük birimler sonra kentler oluşmuştur. Karmaşık sosyal faaliyetleri yerine getirebilecek derecede gelişmiş kentler ilk olarak M.Ö. 3500–4000 yıllarında Mezopotamya'da kurulmuştur (Pustu, 2006: 129).

İlk yerleşmelerle birlikte tarım sayesinde elde edilen fazla üretim ilk mesleklerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Tüccarlar, din adamları, çiftçiler, savaşçılar gibi yeni sınıflar ve daha büyük bir topluluk olarak kent devleti ortaya çıkmıştır. Kentleri korumak düzenli silahlı güçlerin oluşmasını sağlamıştır. Antikçağ'ın ilk kentleri kent devletleri olarak ortaya çıkmış zamanla kentlerin diğer kentleri de fethetmesiyle imparatorluklara dönüşmüşlerdir. İlk kentlerin oluştuğu, tarım devriminin yapıldığı Mezopotamya ve Mısır'da ilk imparatorluklar da ortaya çıkmıştır (Taş ve Günay, 2015: 142-143).

Fırat ve Dicle nehirlerinin tarımsal sulamada kullanılabilmesi için düzensizliklerinin denetim altına alınması gerekmiştir. Bu yüzden sulama kanalları yapılmış ve sürekli kontrol altında tutulup, korunmuştur. Bu çapta bir işin başarılabilmesi ise düzenli bir otorite tarafından işlerin tek elden yürütülüp insanların da buna göre koordine edilmesini gerektirmiştir. İnsanların hayatlarının devamı için kollektif hareket etme zorunluluğu bir idarenin doğmasını ve idari otoritenin de siyasal bir otoriteye dönüşmesini gerektirmiştir. Bu şekilde ilk otoriter monarşiler ortaya çıkmıştır (Ateş ve Ünal, 2004: 23).

Tarihte ilk kez doğu toplumlarında ortaya çıkan kentler batıya yayıldıkça batının kültüründen de unsurlar alarak daha değişik bir form kazanmıştır. Doğu ve batının etkileşimi sonucunda Ege, Güney İtalya ve Yunan kıyılarında ortaya çıkan kent devletleri polisler batı tarihinde ilk kentler olarak ortaya çıkmışlardır (Mazı, 2008: 34).

Büyük kent devletlerinin artan ihtiyaçlarını karşılamak için diğer kentlerdeki insanlarla temas etmeyi gerektirmiş, bu durum kentler arası hukukun doğmasını sağlamıştır. Diğer kentlerde temas edilen, ticari ve sosyal ilişkiye girilen insanların haklarının korunması gerekmiştir. Bu durumda ticaret hukuku, borçlar hukuku gelişmiş ve devletlerarası anlaşmalar yapılarak bunlara uyulmuştur (Taş ve Günay, 2015:147).

Kentlerin ortaya çıkması insanlık tarihinde önemli bir değişim dönüşüme öncülük etmiştir. Kentler düzensiz toplumdaki düzenli topluma geçişi sağlarken ilkelliğin yerini de uygarlık almaya başlamıştır. Kent politik bir oluşumdur, devlet ve kent içiçe gelişmiştir. Devlet kenti yaratmış, temellerini kent üzerinde kurmuştur (Bumin, 1998: 26).

Kenti oluşturan mekânlar aynı zamanda bir hiyerarşiyi de yansıtmıştır. Kenti çevreleyen dış duvar dışarda kalan kırsal alanla kentin arasına bir sınır koymuştur. Bu sadece fiziki bir sınır olmamıştır. Sosyal açıdan da sınırın dışında kalanlar ile içeride kalanlar farklılaşmıştır. Sınırın içinde ise zengin ve fakir mahalleler ortaya çıkmıştır. İdari, askeri, dini kadrolar ilk kez kentte ortaya çıkmıştır (Mazı, 2008: 42).

Antikçağ kentleri daha çok geleneklerin etkisi altındadır, dinin etkisi daha azdır. Devletler ekonomik anlamda bazı farklılıklara rağmen yönetimsel olarak otoriter olmuşlardır. Değer üretici olarak toprak vardır ve o da yöneten sınıfın kontrolünde olduğu için bu ekonomilerde işgücü piyasası oluşmamıştır. Kölelik kurumu bazı farklılıklara rağmen hepsinde vardır, sermaye soylu sınıfın tekelinde olduğu için bu toplumlarda sermaye birikimi olmamıştır. Teknoloji çok hızlı ilerlememiş ve mevcut teknoloji düzeyi de üretime yeterince yansıtılmamıştır (Taş ve Günay, 2015: 148-149).

Kentin gelişiminde ilk ortaya çıkan yapı akropoldür. Akropol kentin içinde ulaşılması zor ama savunulması kolay bir tepeye kurulmuş ve kentin simgesi olmuştur. Kentlerin oluşumlarının ilk dönemlerinde krallar da akropollerde oturmuş ve kentin geriye kalanı akropol merkez alınarak oluşturulmuştur (Wycherley, 1998: 5-6).

Antik Roma kenti kamusal toplantıların öne çıkarıldığı bir yapı sergilemiştir. Kent tasarlanırken eğlence yerleri, tapınak ve formlar ön plana çıkmıştır. Bumin, Romalı için üç öğenin bedava olduğunu söyler: Ekmek, eğlence ve hamam. Hamam ve arena Roma kentlerinde insanları kaynaştırmıştır (1998: 55).

Eski Yunan'da planlı kentler sosyal ve siyasal hayatta bir seviyeye gelindikten sonra ortaya çıkmıştır. Kent planlama polis'in oluşumuyla eş zamanlı ilerlemiştir. Kentin kuruluşunda dolaylı etkisi olan kolonileşmenin sağlıklı yürütülebilmesi için de kent planlama gerekli bir unsur olmuştur (Toramanoğlu, 2006: 28).

Atina kenti önce organik olarak doğmuştur. Fakat sonra kenti dışardan organize etmek isteyen Hippodamus gelmiştir. Hippodamus Milet'i de daha önce bu şekilde kurmuştur. Dama tahtasını örnek alan bir kent planı yapmıştır. Bu planda kentin sokakları birbirini dik kesecek şekilde tasarlanmıştır (Bumin, 1998: 35).

Helen kent planlanmacılığı; arkaik ve klasik dönemlerdeki birikiminden sonra asıl şekline Helenistik dönemde ulaşmıştır. Bu dönemde toplumun politik yapısı da koloni devletlerinin hammadde için ana kentten uzaklaşmasıyla değişmiştir. Polis'in toplumsal ve siyasal evrimiyle Helen kent planlamacılığının gelişimi eş zamanlıdır (Tanaç, 2000: 40).

Bu dönem tanrısal olanla seküler olanın henüz yollarının ayrılmadığı bir dönemdir. Bu anlamda kentle ilgili olan şeyler de tanrısal olanın devamı gibi algılanmıştır. Örneğin Bumin Eski Mısırlıların yasalarında sulama kanallarına zarar verme ile adam öldürme, zina gibi suçların aynı yasaklar sınıfında yer aldığını çünkü kanal yapabilme işinin de yönetici ile Tanrının iletişimi sonucu başarılabilmesine inanıldığını söyler (1998: 29).

Roma kent planlaması Yunandaki gibi standart bir şekildedir. Hipodamus'un sokakların birbirini yatay ve dik kestiği izgara modeli burada da uygulanmıştır. Roma kent planında iki unsur esastır: Decumanus ve cardo. Decumanus ana cadde olarak tasarlanmış, doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan cardo ile kesişmiştir (Toramanoğlu, 2006: 38).

Roma'da kentler suyun evlere ve diğer meskenlere ulaştırılması konusunda iyi organize olmuştur. Suyun evlere ulaştırılmasında seramik ya da tahtadan üretilmiş su boruları kullanılmıştır. Kentlerin genel planı da bu sistem yada diğer sistemler için elverişli olacak şekilde tasarlanmıştır. Kentler düz sokakları ayrılmış ve bu sayede bloklara bölünebilmiştir. Diğer planlama unsurları olarak zengin evlerde ısıtma sistemleri ve yer döşemeleri bulunmuştur. Bu evler genelde bahçeli olacak şekilde yapılmış; içinde hizmetçiler, köleler için ayrı odalar olmuştur (Tuncer, 2009: 47).

Mısırdaki da durum farklı değildir. Burada da kalıcılık her ne kadar beden üzerinden sağlanmaya çalışılsa da bunun için inşa edilen yapılar kentin dokusuna damgasını vurmuştur.

Mısırlıların yöneticisi Firavunlar bedenlerinin kalıcılıklarını garantiye almak istemiş, bu amaçla geleneksel kerpiç sistemiyle mezarlarını inşa etmişlerdir. Tarihte bilinen ilk mimar olan Imhotep kesme taş sistemiyle piramitlerin günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Ege uygarlıklarında da benzer bir durum söz konusudur. Hâkim mimari unsurlar dini yapılarıdır.

Aynı durum Pers, Roma devletlerinde de vardır. İmparatorlar yapılacak eserlerin planlama faaliyetlerine doğrudan müdahale etmişlerdir (Çalışlar, 1999: 11-13).

2.5.4.2. Dini Kent-Ortaçağ kenti

M.S 4.yüzyılda Roma'nın etkisi azalınca oluşturduğu kurumlar da kentlerden çekilmeye başlamıştır. Bu yüzyılda kent meclisleri zayıflayıp kenti temsil etme güçleri azalınca bu boşluk piskoposlar tarafından doldurulmuştur. Hristyanlığın yapıları kentin yeni organizasyonunda etkili olmuş ve dinin simgeleri kentle özdeşleşmeye başlamıştır. Beşinci yüzyılda din adamları kentlerde siyasal bir liderlik elde etmişlerdir. Kentler artık diğer fonksiyonlarından ziyade dini kimlikleri ve dinsel sembolleriyile bilinmeye başlamıştır. Çok sayıda kentin simgesi o kentle özdeşleşmiş bir aziz kültü olmuştur (Benevolo, 2006: 30-31).

Kentler Hristyanlaştıkça ve imparatorluğun gücü azaldıkça kentlerin dinsel kuruluş olan Kilisenin denetimine girmesi hızlanmıştır. Kilise kurumsallaşmasını tamamlamış birçok kent resmi, idari işlerini devam ettirebilmek için piskoposların varlığına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Kiliseler beşinci yüzyılda kentin merkezi haline gelmişlerdir. Kentte dinsel dünyanın olduğu kadar siyasal dünyanın da başı kabul edilen piskopos, kenti papazlardan oluşan bir komiteyle yönetmeye başlamıştır (Pirene, 2010: 18-57).

Roma döneminde ticaretin canlılığı kentlerin işlevselliğini artırmıştır. Dokuzuncu yüzyıldan başlayarak ticaretin de ortadan kalkması kentlerin işlevlerini tamamen tarıma indirgemiş bu durum Kilisenin elini güçlendirmiş, denetimini kolaylaştırmıştır. Sonuçta ortaya kentin idari, ekonomik, siyasal, sosyal yönlerine dinin hâkim olduğu piskoposluk kentleri çıkmıştır (Bumin, 1998: 59).

Henry Pirenne; dokuzuncu yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar Batı'nın tamamen içe kapandığını söyler. İslam'ın da yayılmasıyla Akdeniz limanlarının kapanması tacirler sınıfını ortadan kaldırmış, tarımsal duruma tekrar dönmüş, bir tür kapalı mülk ekonomisi gelişmiş, okuma yazma bile kilisenin tekeline geçmiştir. Bu dönemde kentler piskoposluk bölgesinin dinsel yönetim merkezi olmaya başlamıştır (2010: 12-52).

Mumford Ortaçağ'ın başlarında kentlerin görkemlerini yitirdiklerini hatta birçok kentin hayalet kentlere dönüştüğünü söyler. Kentsel faaliyetlerle birlikte nüfus da azalmıştır. Bir zamanlar canlı bir ticaret için kullanılan anayollar artık sadece onları yağmalamaya gelen istilacıların kullandığı yollara dönüşmüştür. Kentlerde kalan nüfusun ciddi bir kısmı kent merkezini terketmeye; dağlara, tepelere çekilmeye başlamıştır (2007: 307-308).

Pounds, Ortaçağ kentleri tasarlanırken kentlerin büyük bazilikalar çevresinde kurulduğunu ve güvenlikle, yalıtıklıkla, sakinmayla ilgili önlemlerin fazla olduğunu bu

yüzden kentlerin nehir gibi doğal surlarla birlikte yapay surlarla da güçlendirildiğini söyler (2005: 21-22). Ortaçağın içe kapalı anlayışı kent planlamaya da yansımış, kentler yeşil alandan yoksun şekilde tasarlanmıştır. Rönesans döneminin başında da bu durum çok değişmemiş ancak dışa kapalı Ortaçağ kentleri yeşil bir tonla yumuşatılmaya çalışılmıştır (Karagüler ve Korgavuş, 2014: 206).

Ortaçağdaki en önemli olgulardan biri burjuva sınıfının ortaya çıkmasıdır. Burjuva sınıfı sadece ulusal alanda değil yerel alanda da etkili olmuştur. Kaldı ki sermayenin yeni formu her yerde örgütlenmesini gerektirmiştir. Bumin'in de belirttiği gibi bir tür tüccar topluluğu olan komünlerin ortaya çıkışı yeni kent tarihi açısından önemli olmuştur (1998: 64).

Batıda feodal durgunlukla birlikte ortaya çıkan ikinci bir yapı olan komünler kentin gelişmesini sağlamıştır. Komünü ortaya çıkaran temel unsur ticaretin canlanmasıdır. Komünlerin menşeleri olarak feodal kentin dış mahallerinde ticaretin artmasıyla birlikte ortaya çıkan burg denen yapılar gösterilir. Dış gelişmelerin açısından baktığımızda yedi ve sekizinci yüzyıllarda Arapların fetihleriyle içe kapanan batı dünyasında onuncu yüzyıldan itibaren ticaretin önü açılmış, komünler de bu gelişmeleri kent ortamına taşımıştır (Pustu, 2006: 138-139).

Onuncu yüzyıldan itibaren ticaretin gelişmesi ile birlikte feodal yapı korunuyor olmasına rağmen nehirlere yakın, ulaşım güzergâhlarında olan ya da gelişmeye elverişli başka özellikleri olan kentler büyümeye başlamıştır. Ticaret ve kısmi bir endüstrileşmeyle zenginleşmeye başlayan kentlerde zihniyetler de değişmeye, ilerleme, özgürlük gibi ideallerle birlikte kâr elde etme amacını da içeren bir zihniyet oluşmaya başlamıştır. Bu zihniyetin ilk örnekleri İtalya ve Hollanda'da ortaya çıkmıştır (Huberman, 2017: 37-40).

Komünler geliştikçe feodal döneme ait unsurlar, düello gibi gelenekler artık varlığını sürdürememiştir. Süreç içinde veraset, evlilik gibi konularda yeni yasalar oluşmuş kent mahkemelerinin işleyişiyle medeni hukuka doğru adımlar atılmıştır (Pustu, 2006: 141). Komünleri yönetmek için bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurulda yargıçlar, orta sınıfın temsilcileri ve bazen de bağımsız bireyler olmuştur. Kurul; ticaret, eğitim, kentin ordusunun hazır tutulması, kenttekilerin beslenme sorunu gibi kamu işleri ile ilgilenmiştir (Pirene, 2010: 112-115).

Başlangıçta bir kont, senyör ya da piskoposun bölgesine kurulmuş olan bu yeni kentlerin yani Fauburg'un sahipleri olan burjuvalar süreç içinde güçlenmiş ve kentin asıl sahipleriyle bazen çatışarak bazen anlaşarak farklı oluşumlara ön ayak olmuşlardır. Kentlerin zenginliği arttıkça kent halkı ve burjuva tüccarlar; bazen merkezi devletle anlaşarak bazen yerel güçlere karşı savaşılarak beratlarını yani yönetsel ve yargısal özelliklerini elde

etmişlerdir. Bu gelişmeler Avrupa'nın her yerinde aynı şekilde ve eş zamanlı olmamış, ülkelere göre farklılık göstermiştir. 1500'lü yıllara kadar bazı komünler feodal unsurlardan kurtulup yeni yönetimler geliştirmeyi başarmışlardır (Görmez, 1997: 25).

Ticaretin gelişmesiyle tüccarlar hem örgütlenmiş hem de alışverişte sürekliliği sağlamak için sabit noktalar bulmaları gerekmiştir. Kentlerde burg adı verilen saldırılardan korunulabilecek mekânlar gelişmeye başlamıştır. Zamanla buralarda toplanan tüccarların sayısındaki artışla birlikte burgdışı ya da fauburg denen yapılar oluşmuştur. Fauburg'daki tüccarlar kendilerini ve sermaye değerlerini korumak için buraların etrafını çevirip surlarla kendi kasabalarını oluşturmuşlardır. Bu yerler büyümeye başlamış ve tüccarlar dışında da insanlar iş için bu yerlere akın etmeye başlamışlardır. Buralarda yeni iş olanakları ve yeni bir kent oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Fauburg'daki insanlar kısmen de olsa feodal unsurların iktidarlarından kaçabilmişlerdir (Huberman, 2017: 38).

Onüçüncü yüzyıla kadar işlerin yolunda gittiği komünlerde burjuvazi kamusal beklentilerle özel çıkarları dengeleyebilmiştir. Bu yüzyıldan itibaren ise ekonomik krizlerin etkisiyle komün sınıf savaşlarına sahne olmuş, lonca ve işçilerle çatışmalar başlamıştır. Bu savaş ise iktidarını sağlamlaştırmak isteyen monarşilerin işlerini kolaylaştırmış, kentlere müdahalelerinin gerekçesi olmuştur (Bumin, 1998: 62).

Feodalite devletin ciddi bir şekilde güçsüzleştiği, devlet işlevlerinin kentten çekildiği ve devletin artık bireysel hakları koruyamaz bir duruma geldiği şartlarda ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle istisnai bir dönem olmuştur (Bloch, 2015: 364).

Feodal kent dört sınıfla özdeşleşmiştir: Oratores sınıfı yani dua edenler sınıfı, bunlar kutsal görevleri yapan rahiplerdir. İkincisi (belatores) fiziksel güçle savaşanlar yani askerlerdir. Çalışanlar (laboratores) bunlar köylülerdir ve son sınıf olarak da zanaatkarlar vardır. Onuncu ve onbeşinci yüzyıllar arasında yeni kentin gelişmesi feodalitenin yapısını dağıtmıştır. Kentler arasında yeni ticaret yolları oluşmuş, burjuvalar ortaya çıkmış, güçlenmiş ve yeni toplumsal değişimlerin öncüsü olmuşlardır (Goff, 2017: 45-46).

Feodal kentte manoryal örgütlenme denen bir örgütlenme modeli gelişmiştir. Manoryal yönetici olarak manor lordu denen kişinin bulunduğu özel örgütlenmiş bir köydür. Bu sistemde köylülerin ürettiklerinin bir kısmı lorda verilmiştir, ayrıca manorun köylüleri karşılıksız çalıştırma hakkı vardır (Berktaş, 1983: 268).

Sanayi öncesi kentlerin genel özelliklerine baktığımızda bu kentler daha çok el yapımı ürünlerin yapıldığı merkezlerdir. Varlıkları kent dışından aldıkları hammadde ve gıdalara dayalıdır. Kentli nüfus en fazla yüzde onluk bir kesimdir ve nüfus artış hızı yavaştır. Mahalle ve semtler birbirinden ayrılır, etnik grupların yaşam yeri farklıdır. İş bölgeleri değil dinsel

yapılar kentin merkezidir. Kent, üretim için canlı insan ve hayvan enerji kaynağına bağlıdır. Yapılan işlerde uzmanlaşma ve farklılaşma oldukça azdır. Zanaatkârlar işyeri olarak genelde evlerinin bir kısmını ya da eve yakın bir mekânı kullanırlar. Kent hayatı yeterince karmaşıklaşmadığından profesyonel yöneticiler yoktur. Fabrika sistemi yoktur ve ticari etkinlik genelde ürünleri üretenler tarafından yürütülür, aracı sınıf gelişmemiştir. Loncalar üzerinden örgütlenen bir ekonomi vardır. Ürünlerde bir standart yakalanamamıştır ve ticaret pazarlık usulüyle olur. Ağırlık ve ölçü birimlerinde bazen aynı kent içinde bile bir standart yakalanamamıştır. Eğitim ve bazı ayrıcalıklar belli sınıflara özgü olmuş ve orta sınıf gelişmemiştir (Sjoberk, 2002: 38-40).

2.5.4.3. Ekonomi Kenti-Kapitalist Sanayi Kenti

Kapitalizm, kâr elde etmek için kullanılan aracın malların alım satımını sağlamak veya hizmete dayalı işgücünü arz etmek veya satmak suretiyle sermaye birikimini sağlayan toplumların işleyiş tarzı (Fülberth, 2008: 8) şeklinde tanımlanmaktadır. Tarihsel kapitalizmin ayırt edici özelliği, bu sistemde bu tarihsel sistemde sermayenin çok özel bir yolla dolaşıma girmesidir. Bu kullanımda amaç sermayenin kendi kendini büyütmesidir (Wallerstein, 2006: 12).

17.yüzyılın ikinci yarısında gemicilik ve ticaretteki gelişme, bu dönemde yapılan keşiflerin de etkisiyle sanayideki gelişmeden daha hızlı olmuştur. Bu hızlı gelişimle ulaşılan yerlerde kurulan kolonilerden kentlerdeki sanayi için hammaddenin yanında pazar ihtiyacı da karşılanmıştır. Bununla birlikte 18.yüzyılın sonu 19.yüzyılın başında İngiltere’de ilk sanayi kentleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Tekeli, 2011: 32).

Avrupada kentler zaman içinde feodal sistemin iktisadi, sosyal, siyasi hayat üzerindeki etkisini kırmış, bu dönemdeki bazı gelişmelerle kentler tarımdan ticarete geçişe ön ayak olmuşlardır. Böylece kentlerde başlayıp yayılan bir değişim dönüşüm dönemi yaşanmıştır (Erez, 2017: 89).

Binlerce yıldır dünya tarihinin varolan geleneklere dayalı iktisadi yapısı batı toplumlarında aydınlanma, modernite, sanayi devrimi gibi süreçlerle kapitalist üretim tarzını ortaya çıkarmıştır (Kündeyi, 2009: 1). Bu yönüyle kapitalizm her ne kadar Sanayi Devrimiyle başlatılsa da ondan daha öncesine dayanır. Sanayi Devrimi kapitalizmin etkisini artırmasını sağlamıştır. Max Weber kapitalizmden önce de dünyada sermaye biriktirme hareketleri olduğunu ama kapitalizmin Avrupaya özgü olduğunu söyler (1999: 26).

İnsanlar kapalı ekonomi içindeyken sadece ihtiyaçları olan ve kendi ürettikleri nesnelere kullanırken modern kapitalist toplumda başkaları tarafından üretilen nesnelere

kullanmaya başlamışlardır. Üretim artık tanımlı bir grup için değil arz talep dengeleri içinde yapılmaya başlanmıştır. Modern kapitalist toplumda nesnelerin değişim değeri kullanım değerinin önüne geçmiş, nesnelere birer meta haline gelerek değersizleşip nicelleşmişlerdir (Yırtıcı, 2003: 34).

Sombart, kapitalist zihniyetin gelişmesinin üç döneme ayrılabilir olduğunu söyler. İlk dönem on beşinci yüzyılın sonuna kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönemde kapitalizmin ilk nüveleri oluşmuştur. İkinci dönem on beşinci yüzyıldan günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönemde kapitalizm hala geleneksel unsurların yani hristiyan ahlakı, töreler ve ahlâkın egemenliği altındadır. Üçüncü dönem olan on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren ise kapitalizm daha farklı bir yol almış, sürecini tamamlamış tüm kurumlarıyla yerleşmiştir. Sombart, kapitalizmin bu son evresiyle yolu üstündeki her şeyi yıkan bir deve dönüştüğünü söyler (2011: 357-358).

Kapitalizm ortaya çıktığından bu yana her ne kadar önemli değişimler geçirmiş olsa da ona karakterini veren belli temel nitelikler şunlardır:

1. Sermayenin yoğunlaşması buna bağlı olarak zorunlu olarak karı artırma
2. Kârı artırıp büyüme zorunluluğunun getirdiği pazar arayışı.
3. Uluslararası pazarda ekonomik ilişkilere girme mecburiyeti ve bunu sağlayacak bir devletin varlığı
4. Ekonomik krizlerde ayakta kalma çabası
5. Ayakta kalmasını sağlayacak şekilde teknolojiye, üretimde sürekli yenilik yaratma gereği ve çabası.
6. İnsan unsuru yani bu gerekliliği yerine getirecek beşeri sermaye (Gençoğlu, 2012: 100).

Kapitalizm eşitsiz bir yapı üzerine kuruludur. Dolayısıyla mekânı da eşitsizleştirmiştir. Kentler sınıfsal bir hal almaya başlamıştır. Düzenin de bir şekilde korunması gerekmiştir. Bu anlamda kapitalizm hem kendisi bir iktidar üretmiş hem de iktidar unsurlarıyla iç içe geçmiştir. Lefebvre büyük şehrin eşitsizlik ürettiğini, iktidarın ise korunması gereken düzen ile düzeni tehdit eden kaos arasında tercih yaptığında seçiminin düzenden yana olacağını söyler (2014: 88).

Kapitalist örgütlenme sadece üretim ilişkileri ve insanlarla sınırlı bir durum değildir. Kapitalizm bu karmaşık ilişkiler ağıyla birlikte mekânda da bir değişim ve hareketliliğe neden olmuştur (Yırtıcı, 2003: 9). Ortaçağ'da şapel kuleleri ve katedral benzeri dinsel yapılar varken tekeli kapitalizmde Manhattan Adasının Chrysler ve Chase-Manhattan gibi bankaların gölgesinde kalması şehrin simgesel niteliğini gösterir (Harvey, 2013: 36).

Kapitalist sermaye diğer şeyler yani üretim ilişkileri, pazarlama gibi mekânı da karını maksimize edecek bir araç olarak görmüştür. Bu durumda mekân araçsallaşmış, diğer özellikleri gözardı edilmiş, bir altyapıya indirgenip nesneleşmiştir. Mekanın her türlü değeri nicelleştirilerek altyapıya indirgenmiştir (Yırtıcı, 2003: 10).

Giddens Sanayi Devrimiyle birlikte kapitalist kentleşmenin insan-fiziksel çevre ilişkisini tersyüz ettiğini söyler. Sanayi kapitalizmi ilk olarak kır-kent ilişkisini ortadan kaldırmış, mekânı pazarlanabilir bir unsura dönüştürmüştür. Tarımın kapitalistleşmesi kırdakiyle kentteki toplumsal yaşam farkını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Ayrıca kapitalist sanayi kentleri, insan çevresi ile doğayı kesin biçimde ayırmıştır. Artık bütünüyle meta haline gelmiş bir kentte fabrikadan işyerine kadar her yerde bu durum görülmeye başlanmıştır (2000: 100-103).

Avrupa'da Feodalizmle Sanayi Devrimine arasındaki süreçte kentler gelişmeye büyümeye devam ettiği gibi kentlerin bileşimi ve elemanları da değişmiştir. Meslekler ve zanaatlar kendi içinde alt gruplara ayrılmış, sınıflı bir toplum yapısı oluşmaya başlamıştır. 18. yüzyılın sonlarında gelişen başka faktörler bu ayrımı derinleştirmiş, kente ait yepyeni sorunlar görünmeye başlamıştır. Bu dönüşümlerle mevcut kent tiplerine ek olarak sanayi kenti ortaya çıkmıştır (Begel, 1996: 14).

Sanayi öncesi kentlerle sanayi sonrası kentleri karşılaştığımızda kentteki mekânın planlanması anlamında birçok değişiklik vardır. Sanayi öncesi kentler yaya odaklı, kır kent ayrımı net olan kentlerken sanayi sonrası kentler taşıt odaklıdır ve kır kent ayrımı belirsizleşmeye başlamıştır. Kır kent ayrımı, altyapı çalışmaları kent geneline yayıldığı için belirsizleşmiştir. Hâlbuki sanayi öncesi kentte surların içinde ciddi bir nüfus yoğunluğu varken surların dışı tenhadır. Ayrıca sanayi sonrası kentte mekân fonksiyonel olarak ayrılmış, işyeri-konut ayrımı ortaya çıkmıştır. İşçi konutlarının oluşması da sanayi kentinde mekânın sınıfsal yönünün göstergesi olmuştur (Tekkanat ve Türkmen, 2018: 120).

Sanayi kentinden önce kentin birçok fonksiyonu vardır. Kentler birer ticaret ve sanayi merkezi olduğu kadar aynı zamanda dini ve idari merkezlerdir. Sanayi kentiyle birlikte kentler dini ve idari merkez olma durumlarını yitirmişlerdir. Ekonomi ağırlıklı bir kent oluşmaya başlamıştır. Standardizasyon ve ussallık ön plana çıkmıştır. Teknoloji kullanılarak elde edilen ürün, üreticiler kadar yarı üretici hatta üretici olmayanları da yaşatacak düzeye ulaşmıştır (Aslanoğlu, 1998: 41-42).

Sanayileşmeden önce kentlerde yerel pazarlar vardır. Sanayileşmeyle birlikte bunlar yerini bölgesel, ulusal, uluslararası pazarlara bırakmıştır. Sanayileşmenin getirdiği üretim yöntemi çalışma hayatında uzmanlaşma ve farklılaşmayı doğurmuştur. Kentin yapısı kadar

işleyişinde, kurumlarında, ilişkilerinde bir değişim yaşanmıştır (İsbir, 1986: 8).

Sanayi Devrimi'nin öncesinde tarımsal bir nüfus vardır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve burjuvazinin de etkisiyle bir değişim dönemi yaşanmıştır. Kentlerde fabrikalar kurulmuş yeni iş olanakları çıkmış, kırsal nüfus kente akmıştır. Kentteki aşırı nüfus artışı banliyöleşme sorununu ortaya çıkarmıştır. Banliyölerde yeni yaşam formları oluşmuş, bu durum kentte hem toplumsal sınıfları belirginleştirmiş hem de gasp, hırsızlık, cinayet gibi yeni toplumsal olayların daha da artmasına neden olmuştur. Avrupa kentleşmesinde kente göç aşama aşama değil kısa bir süre içinde ve yoğun bir şekilde olduğundan istihdam politikaları işletilememiştir. Toplumsal olayların nedenlerinden biri de istihdam problemi olmuş, kentler ani değişimler yaşamıştır (Güzel, 2014: 158-159).

19.yüzyıl sanayi kentlerine bakıldığında kentin genel görünümünün fabrikalardan yükselen dumanlarla şekillendiği görülür. Altyapısı oluşmamış, nüfus yoğunluğu yüksek bu kentlerde işçi mahalleri sefil haldedir. Modern kent planlamasının doğuşu işçi sınıfının 19 yüzyılın ikinci yarısında siyasal mücadeleye girmesiyle başlamıştır (Tekeli, 2011: 33).

Sanayi Devrimi aydınlanma düşüncesinin ilerleme fikriyle birleşince modernizme giden yol kurulmuştur. Aydınlanma ile başlayan bu yeni süreçte Sanayi Devrimi ulaşımı, fabrikalaşmayı artırmış, kentsel nüfus kadar kentsel refah ve kentlerin gelişimi de hızlanmıştır. Tekstil makineleriyle başlayan sanayi serüveni buhar makinesinin icadıyla daha güçlü bir hal almıştır. Boşalan kırsal bölgelerden kente gelen büyük kitlelerin sanayiyle karşılaşması çağdaş sanayiye ortaya çıkarmıştır (Baslo, 2008: 69).

İlk sanayi kentlerinde fabrikalar üretim ve dağıtım etkinliklerinin yanısıra yönetsel etkinliklerin de yapıldığı yerler oluşmaya başlamış, bu durum sanayinin lokomotif olan buhar gücünün nüfusu belli bölgelerde toplayan etkisiyle gelişmiştir. Elektrik sisteminin yayılmasıyla birlikte nüfus hem artmış hem de kent merkezinden çevreye doğru dağılmaya başlamıştır (Keleş, 2004: 30).

Kent planlama açısından sanayi kenti sanayi öncesi kentle karşılaştırıldığında öncelikle kentsel mekân büyük oranda artmıştır. Kentte inşa edilen yapılar daha yüksek, yollar uzun ve geniştir. İşyeriyle barınma yeri birbirinden ayrılmıştır. Sanayi kentinde geçiş bölgeleri diyebileceğimiz alanlar ortaya çıkmıştır. Bu alanlar merkez ve konut alanları arasında kalan alt grupların yaşadığı bölgeler olmuştur (Sjoberg, 1967: 229-230).

Sanayi devrimiyle birlikte hen İngiltere hem Amerika Birleşik Devletlerinde üretim merkezleri kentin yeni merkezi olarak eski dini politik merkezlerin yerini almaya başlamıştır. Kömür ve ucuz enerji kaynakları kentsel büyümeye yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemde hem kentler arası hem de kent içi ilişkiler uluslararası kapitalizmin etkisi altında

kalmıştır (Tekkanat ve Türkmen, 2018: 120).

Sanayi kenti kapitalizmle iç içe gelişmiştir. Sanayi kenti, önceki kentin kendine özgü unsurlarını bastırmıştır. Sanayi kenti ekonomik, kültürel, siyasal açıdan yepyeni bir kent tipidir. Sanayi kentiyle kentlerin büyümesi kadar kent sayısı da artmaya başlamıştır. Bu durumun nedeni kentte artan işbölümü, uzmanlaşma ve sanayi kentinin kendine has özellikleri olmuştur (Keleş, 1998: 80).

Tekeli modern kent planlamasının ana ekseninin kapitalistleşmiş sanayi kentinin yarattığı problemlere çözüm bulma olduğunu söyler. Bu açıdan O'na göre modern kent planlamasının doğuşu döneminin muhalif hareketi olan sosyalist oluşumlarla iç içedir. 1848'den sonra ise birbirlerinden ayrılmışlardır (2010: 28).

Sanayi Devrimiyle birlikte kentler artık tanınmaz hale gelmiştir. O döneme kadar Avrupa kent tarihinde kısa bir zaman içinde böyle bir değişim gözlenmemiştir. Benevole de Sanayi Devrimiyle birlikte gelen sürecin 13.yüzyıldan beri oluşmaya başlayan Avrupa kent sisteminde nicel ve nitel yönden ilk defa kentin boyutlarını değiştirdiğini söylemiştir (2006: 165).

Sanayi devrimi ekonomik yaşamı derin bir biçimde değiştirmiştir. Çağdaş sanayi tekniği 18. yüzyılın ikinci yarısında hızla gelişmiş bu durumun önemli toplumsal sonuçları olmuştur. Bu gelişmelerle çalışma ve yaşam koşullarında değişiklikler olmuş, işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kentlerde ise kontrol edilmesi zor ciddi bir nüfus artışı olmuştur (Özkiraz, 2008: 108-109).

Dünyadaki kentleşme modern zamanlardaki önemli olaylardan biridir. Batıdaki sanayileşme çağında toplumların tek bir kuşak süresince kır toplumundan kent toplumuna geçmesi sosyal hayatın birçok alanında değişikliklere neden olmuştur. Toplum bilimcileri de kent üzerinde çalışmaya iten bu değişim dönüşüm olmuştur (Wirth, 2002: 77- 79).

Kentleşme modern dünyanın değişiminin bir simgesidir. Kentleşmeyle evrimsel saat değişmiştir. Organik formdaki insan ilişkileri sentetik bir forma bürünmüştür. Bu değişim ya da bozulmanın modern yaşamın içinde kalarak toplumsal yaşamın tepesinden düzeltilmesi zordur. Sanayi öncesinde mahalle, kasaba ve kentlerde var olan bir yer altı kültürü topluma ait ahlaki toplumsal duyguyu korurdu. Hızla yayılan kapitalist teknolojiler bu alana da müdahale etmiştir. Modern kentleşmeyle endüstri öncesi hayat kalıpları ancak kentin kenar kısımlarında var olabilmıştır (Boockhin, 2014: 343).

Başlangıç aşamasına sanayileşmenin damgasını vurduğu bu yeni kent tipi oldukça farklı olmuştur. Levis Mumforda göre yeni kentin üç temel unsuru maden ocakları, fabrikalar ve demiryolları idi. Mumford, 1820'den 1900'e kadar süren büyük kentler döneminde etrafın

karmakarışık ve yerle bir olmuş bir savaş alanının andırdığını söylemiştir (Ragon, 2010: 19).

Kent planlamacılığı doğuşundan beri kentle ilgili sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu anlamda 19.yy kent planlamanın temel sorunları ekonomi ağırlıklı olmuştur. Bu sorunlar Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı sorunlardır. Kent planlama Sanayi Devrimi'nin getirdiği sorunlara çözüm olarak üretilen özgün kent tasarımlarıyla yapılmaya çalışılmıştır. Fakat yeni teknik gelişmeler, ulaşım alanındaki değişiklikler, kentte ciddi bir değişim dönüşüme neden olunca kent ve kentsel planlama bu değişimi karşılayabilecek şekilde değiştirilememiştir (Gözübüyük, 2005: 18).

19.yüzyılda artan nüfus, hava kirliliği, salgınlar, kentlerin aşırı kalabalıklaşması gibi sorunların aşılması için kentsel planlamaya başvurulmuştur. Ulaşımın gelişmesi ulus içi ve uluslararası hammadde ve malların taşınması kolaylaştırırken kent merkezindeki yerleşkelerin kent dışına taşınmasını da sağlamıştır. Kentlilerin çalıştıkları yer ile barındıkları yerler birbirinden ayrılmış, ev ile iş arası ulaşım önem kazanmıştır. Ayrıca temiz su, kanalizasyon, elektrik tedariki de kent planlamanın yeni çalışma alanları olmuştur. Ortaçağ'daki kentlerin asıl işlevi savunma ve denetim iken ilk defa kent planlama başka amaçlar için de düşünölmeye başlanmıştır (Şahin, 2018: 7).

2.6. Planlama, Kentsel Planlama ve Kamusal Mekan

Planlama insan hayatının bir çok alanında vardır. Kentsel planlama ise kentlerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için izlenecek yöntemlerdir. Kentsel planlamanın bir diğer özelliği ise kentte kamusal alanların oluşmasını sağlamasıdır. Bu yönüyle planlama, kent planlama ve kamusal alanlar birbiriyle ilişkili alanlardır.

2.6.1. Planlama ve Kentsel Planlama

Planlama çok daha genel bir kavram olup kapsamı oldukça geniş olmasına rağmen kent planlama daha özel bir alana tekabül eder. Kent planlama bu yönüyle planlamanın mantığından beslenir.

2.6.1.1. Planlama

Planlama yönetimin en önemli fonksiyonlarından biridir. Planlama, kuruluşun belirlenmiş hedeflerine ulaşması için örgütsel düşünmenin yöntemleri de kullanılarak yapılması gerekenlerle ilgili süreci tasarlamaktır. Bu anlamda planlama, kuruluşun mevcut konumundan daha iyi bir duruma gelebilmesi için geleceğe dönük olarak kuruluş için amaçlanan sonuçları elde etmeyi hedefleyen bir hareket stratejisi sunmak ve bu amaç için

personel, organizasyon, kontrol ve yönlendirme gibi işlevleri de canlı tutmayı sağlayan bir hareket stratejisi olarak tanımlanabilir (Akdoğan, 2006: 7). Bozkurt'a göre planlama, içerikten bağımsız olarak önceden belirlenmiş amaçlara yine önceden belirlenmiş zaman içinde ulaşabilmek için izlenecek strateji ve yöntemlerdir (1998: 206).

Planlamanın literatürde değişik tanımları vardır. Ersoy'a göre planlama, geleceğe yönelik olarak, istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama sürecidir (2007: 9). Planlamada fiziksel çevre gözetildiği gibi, ekonomik ve sosyal politikanın etkilerinin de hesaba katılmış olması gerekmektedir (Barton, Tsorou, 2006: 25).

Planlama bir problemin çözülmesi veya bir ihtiyacın karşılanmasıdır. Neyi, nasıl planladığımız şeklindeki iki sorunun yanıtını bulma çabasıdır. Planlama bir süreç gerektirdiği gibi bir teknik ve yöntem de gerektirir. Bu teknik ve yöntemler kullanılarak üretim ve tüketimle eldeki kaynaklar arasındaki denge kurulur, üretilen değerlerin sosyal adalet çerçevesinde toplumda paylaşılması sağlanır. Planlama eldeki olanaklar ölçüsünde yapılabileceği için ekonomik, sosyal, coğrafi, siyasal, toplumsal birçok koşulla sınırlandırılmıştır (Gürel, 1978: 41-108).

Planlama yönetimin bir fonksiyonu olduğu için kamusal boyutu her zaman önemli olmuştur. Çözüm önerileri geliştirmek planlamayla ilgili nihai karar verici olmak demek değildir. Ancak karar vericiler uygulamayı düşündüklerinde çözüm önerileri planlama kararı halini alır (Bademli, 2005: 81-100).

Planlama bir kavram olarak içinde üç değişik unsuru barındırmaktadır. Belli hedeflere ulaşmak için yapılması, geleceğe yönelik olması, sistemli olması planlamanın özellikleridir. Bu anlamda günümüzdeki kadar akılcı yöntemlere dayanmasa da en eski toplumlardan günümüze kadar planlamaya başvurulmuştur (Özdemir vd., 2017: 127).

Planlamada öngörüler kadar insan unsuru da önemlidir. Planlamanın hesaplanabilen bir yönü olduğu gibi insan ilişkileriyle şekillenen bir yönü de vardır. Ersoy; planlamanın pozitivist öngörü ya da kestirimlerden farklı olarak, bir bütün olarak planlanan sistemin kendi yasaları ile değil insan iradesi ile yönlendirilebileceğini varsaydığını söyler (2007: 12).

2.6.1.2. Kentsel Planlama

Castells kent planlamanın bir iddia olduğunu ve farklı çıkar gruplarının kent üzerinde örgütlenmesinin mantığını oluşturduğunu söyler. O'na göre kent planlama ekonomik ve sosyal kent örgütlerinin tercihlerinin yansıdığı bu tercihlerden doğan çelişkilerin barıştırıldığı zemindir (1997: 112).

Yayla'ya göre kent planlama ulusal bir kalkınma planı ve yerleşme mantığı içinde kentte gerçekleşen örgütlenme çabalarının tümü olarak tanımlanabilir. Bu çalışmalar bilimsel yöntemlerle elde edilen araştırmalar temelinde plan ve projelerin hazırlanması, kente ait yerleşkelerin günümüzdeki ve gelecekteki varlığının sosyal, iktisadi, kültürel açıdan bağdaştırılması amacındaki çabalarla anlamını bulur (1988: 85).

Günümüzde modern kent planlaması sadece yerleşkelerin bulunduğu mekanları değil tüm yerel ve ulusal çevreyi sadece fiziksel değil ekonomik sosyal ve siyasi açılardan da planlamayı amaçlamaktadır (Kalabalık, 2005: 14).

Kent planlama son yirmi beş yıllık gelişmelerle birlikte sadece büyük kentsel alanları değil kırsal alanları da kapsayacak şekilde anlamı genişlemesine uğramıştır. Kent planlama kavramına bölge planlaması ve ülke planlaması kavramları da eşlik etmeye başlamıştır. Yeni gelişmekte olan çevre planlaması kavramı ise kent planlama ve bölge planlama kavramlarını kapsayacak içeriğe sahiptir (Keleş, 2010: 102).

Kent planlama bir amaç olmaktan ziyade bir araçtır. İnsanların karşılaşp tanışabilecekleri ulaşılabilir ve güvenli soysal mekânlar, alanlar üreterek toplumsal kaynaşmanın oluşmasına yardımcı olur. Bu anlamda kent planlama tek başına insanlar için sosyal bir ağ sistemi oluşturamaz, bunun araçlarını üretir (Barton ve Tsorou, 2006: 26).

Kent planlama iki boyutludur. Mikro planlama, somut ve kent ölçeğinde yapılmaktadır. Mikro planlama teknik konular anlamında sosyoloji, istatistik, ekonomi, kentsel alt yapı, planlama teknikleri, ulaşım gibi alanlarla; beşeri bilimler anlamında antropoloji, kültür tarihi alanlarıyla; doğa bilimleri anlamında topografya, jeoloji alanlarıyla; kentsel alanların kullanımı anlamında hukuk, eğitim, sağlık, spor alanlarıyla ve siyasal bilimler anlamında karar verme süreçlerinin yönetilmesi alanlarıyla ilişkilidir (Gürel, 1978: 123-127). Makro planlama soyut, bölgesel ve ulusal düzeydedir. Karar verme süreçlerinde siyasal yön ağır basar. Karar veren politikacılar olmasına rağmen teknokratlar da işin içine girerler. Makro planlama uzun vadeli yapılır (İlgar, 2016: 26).

Kent planlamada amaç eldeki olanakları verimli bir şekilde değerlendirerek insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. İnsan ihtiyaçlarının psikolojik boyutu olduğu gibi toplumsal ve fizyolojik boyutu da vardır. Bu ihtiyaçlar için değerlendirilecek kaynaklar belirlenirken ekonomik olanaklar, teknolojik koşullar, fiziksel çevreyi oluşturan yapay-doğal unsurlar ve içinde bulunulan toplumsallığın üst ve altyapı kurumları hesaba katılmalıdır (Aksu, 1997: 98).

Kent planlaması ondokuzuncu yüzyılda kontrolsüz bir şekilde büyüyen Avrupa kentlerindeki toplumsal değişime bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin fabrikalarda çalışan işçiler üzerinde yarattığı olumsuz durumlar, yaşam kalitesini yükseltmek

amacında olan bir meslek grubunun doğmasına sebep olmuştur. Kamu sağlığını koruyacak şekilde bir kent planması geliştirerek salgın hastalıkların da önüne geçme isteği bu süreci hızlandırmıştır (Barton ve Tsorou, 2006: 12-22).

2.6.2. Planlamanın Temel Konuları

Planlamanın temel konuları kentle ilgili birçok ana başlığı kapsar. Kentsel coğrafya, sanayileşme ve sanayi alanları, konut politikası, kent merkezi, kentsel altyapı, kent ekonomisi ve kentsel planlama, kentsel politika, bölge planlaması gibi alt başlıklardan oluşur.

Kentleşme, sosyolojik açıdan insanların düşünce ve davranışlarında değişiklik yaratan yeni bir toplumsal sistemi anlatmakla birlikte, değişmiş bir fiziki çevreyi ve yeni bir ekonomik örgütlenmeyi de ifade eder (Güçlü, 2002: 113).

Doğal çevrenin iki tane bileşeni olduğu söylenebilir: Toprak iklim gibi öğeler ve insanlar tarafından üretilmiş yerleşim elemanları. Doğal çevre alanın bitki örtüsü, su durumu, iklimi, jeolojik yapısı hakkında bilgiler verir. Bu alan elemanları, içinde yaşanan uygarlık perspektifiyle de birleşerek kentlerin kuruluş ve gelişim süreçlerini etkiler (Aliğaoğlu ve Uğur, 2010: 197). İnsanların tarımla uğraşmaya başlamalarından beri toprak en önemli yaşam öğelerinden biri olmuştur (Çepel, 1997: 1).

İnsanların ilk yerleştiği yerler akarsu kenarları olmuştur. Bu yüzden bu mekânlar medeniyetin ve kentsel yaşamın gelişmesini etkilemiştir. Zaman zaman oluşan su taşkınlarının sebep olduğu zararlar insanların coğrafya ile yaşayabilme yeteneklerini geliştirmelerini sağlamıştır. Yaşanılan zemindeki bitki örtüsü de önemlidir, erozyona olan direnci artırır. Kentler kurulurken bu coğrafya öğelerinden insanlar çok şeyler öğrenmişlerdir (Zachar, 1982: 300).

Kapitalist döneme kadar insan-çevre ilişkileri dengeli bir seyir izlemiştir. Kapitalizm toprağa bağlı olarak gelişen kırsal ilişkilerle kırsal yaşam tarzını tersyüz edip nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını sağlayarak kentin sosyal yaşamda merkez haline gelmesini sağlamıştır. Üretimin ana eksenini kentler olaya başlamış kırsal bölgeler bu avantajlarını kaybetmişlerdir (Yırtıcı, 2005: 83).

İlk sanayi kentleri; üretim, dağıtım, tüketim gibi etkinlikler ve bunlarla ilişkili olarak gelişen bankalar, devlet daireleri, işçi mahalleleri gibi yerleşkelerin içiçe olduğu, nüfusu aşırı kalabalıklaşmış, sıkışmış ve düzensiz bir şekilde büyüyen kentlerdir (Doğan, 2002: 71).

Sanayileşmenin getirdiği yeni kentte işçilerin barınabileceği iki mekân olmuştur: Birincisi kent merkezinde fabrika çevrelerinde alanı oldukça küçük bir çok altyapıdan

mahrum yapılar, ikincisi eski dönemlerde tek bir ailenin kullanmakta olduğu yerleşkelerin her odaları ayrı ayrı kiraya verilmek suretiyle işçilerin barınabileceği mekanlara dönüştürülmüş olan yapılar (Mumford, 2007: 500).

İşçilerin kentlerdeki çalışma koşullarını anlatıldığı “İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu” (1997:80-86) adlı eserde Engels, evler arası sokak genişliğinin bir evden diğerine rahatlıkla atlanabilecek kadar yakın olduğu, bitişik nizamda inşa edilmiş, su birikintileri ile dolu olan ve insan-hayvan pisliklerinin atıldığı sokaklardan oluşan, yeterince güneş almayan bir kent profiline sanayileşmenin yaşandığı tüm kentlerde görüldüğünü söylemiştir (1997: 80-86).

Sanayi Devrimi’nin sonrasında oluşan sanayileşmenin kentlerde ortaya çıkardığı tablo kentin tüm sakinleri için tedbir almayı gerektirecek boyutlara ulaşmıştır. Bu yüzden kentte yaşam kalitesini arttıracak ve çevresel gereksinimlerle de ilgilenebilecek bir kent yönetimi oluşturulmaya çalışılmıştır. 1835’lerden itibaren yerel yönetim anlayışı ulus devletinin bir uzantısı olarak düzenlenmeye başlamıştır. Bu amaçla kentsel bir politika olarak yol, aydınlatma, haberleşme, kanalizasyon, köprü gibi altyapı hizmetleriyle birlikte çöp toplama, eğitim gibi işlere bakmak üzere belediye örgütleri kurulmaya başlanmıştır (Doğan, 2002: 44).

Sanayi Devrimi’yle birlikte bir yandan kamusal işlevi olan yollar, köprüler, fabrikalar, okullar, kütüphaneler, tren istasyonları, iş merkezleri gibi büyük kamusal yapılar yapılar inşa edilirken diğer yandan ekonomik pazarın işlerliğini canlı tutacak ve toplumsal hiyerarşiyi kent merkezine yansıtacak çalışmalar da yapılmıştır (Şaylan, 2002: 77).

Sanayi toplumlarında göç, üretim ve tüketimle ilgili bozulan dengeleri tekrar sağlamak için bir unsur olabildiği gibi bireysel anlamda tek yönlü adaptasyon süreci olarak da okunabilir. Toplumların endüstrileşme düzeylerinin artmasına bağlı olarak bu tip göçlerin en yaygın olanı kırdan kente yapılan göçtür. Göçlerin politik yönü de vardır (Tekeli, 1975: 159).

Weber (2003:12), sanayileşmeyle birlikte görülen benzersiz gelişimin kentlerde birçok problemi tetiklediğini ve birçok yeni ihtiyacı beraberinde getirdiğini söyler. Kentin merkezlerine insanların yığılması, uzmanlık gerektiren birçok işin birlikte ve iç içe yapılmasını zorunlu kılmıştır. İnsanların kanalizasyon, su, çöplerin toplanması gibi işlerin yanında güvenlik, oyun alanları, kütüphane, okullara ve ulaşım sistemlerine duydukları ihtiyaç artmıştır.

Sanayi Devrimi’nden sonra kentlerdeki fiziksel problemlerin yanısıra toplumsal problemlerin de artması kentsel planlamaya her iki alanda da problemleri çözecek bir misyon yüklemiştir (Fishmann, 2002:108). Bu yüzden kent planlaması sadece mimari öğelerin bir ahenkle yan yana getirilmesi olarak değil daha karmaşık sosyal ilişkiler ağının bir dönüştürücü, değiştirici olarak ele alınmaya başlanmıştır (Ersoy, 2007: 24).

Sanayileşme kent sosyolojisinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Sanayi toplumlarının gelişmesiyle birlikte bireylerin mekandaki yer değiştirme ve dağılımlarında kendi inisiyatifleriyle devamlı değişiklikler olmaktadır. Göç, nüfusu mekanda yeniden düzenleyerek üretimi aktifleştirmenin ve mekanı yeni şartlara uydurmanın bir aracı olmaktadır. Bireysel motivasyonla bireyler göç yoluyla kullanabilecekleri fırsatları yakalamaya çalışırlar. Aynı zamanda göç sosyal ve mesleki mobilite sağlar. Bireyin mekandaki yer değişikliği sadece üretim değil aynı zamanda tüketimle ilgili yeni bir durum yaratır. Birey bir tüketici olarak pazar için verilen kararları etkiler (Tekeli, 1975: 153).

Sanayi öncesi toplumlarda örgütlenme biçimi, üretimin canlı insan ya da hayvan enerji öğelerine bağlı olması, mekanda işyeri ve konut ayrımının olmaması, mahalle-sokak biçimlenmesinde ailesel, mesleki, etnik temaların ağır basması coğrafi mobilizasyonunun sınırlarını küçülmüş ve bu toplumlar, sanayi toplumları gibi bu unsurları iç içe geçirememiştir (Sjoberg, 2002: 42-52).

1850'lerden kent planlamasının gelişimi iki yönlü olmuştur: Birincisi İngiltere'deki sağlık yasalarıyla kenti daha iyi bir yer haline getirme çabasıdır. Diğeri ise Haussmann tarafından Paris'te yapılan ve modernizmin tüm yıkıcı etkilerinin görüldüğü çalışmalardır. 1890'lardan sonra bu iki akıma alternatif çok yönlü planlama akımları gelişmiştir. Ebenezer Howard'ın "Bahçe Kent" ütopyası, Tony Gornier'in "Cite Industrielle", Beaux-Arts çevresinde "Güzel Kent" akımı bu yeni arama çabalarına verilecek örneklerden bazılarıdır (Tekeli, 1999: 141-142).

19. yüzyılın sonunda sanayileşmiş kentlerdeki nüfus yoğunluğu, hava kirliliği, salgın hastalıklar kentlerde ciddi bir sefaletle sebep olurken bu sorunların aşılmasında altyapı çalışmaları etkili olmuştur. Birbirinden ayrılan konut ve işyeri arasındaki ulaşımın sağlanması, işyerlerinin temiz su, kanalizasyon, elektrik gibi altyapı çalışmalarının tamamlanması gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler ulusal düzeyde kalmamış uluslararası alana da geçmiştir. 1800'lerin sonlarından itibaren altyapı hizmetleri ile kentsel planlama arasındaki ilişkisellik dünyada fuarlar vasıtasıyla sergilenmiştir. Bu fuarlar sayesinde farklı ülke deneyimleri uluslararası kamuoyuna sunulmuş, kentsel altyapı ile kent planlamanın birbirini tamamlayan eylemler olduğu bir norm olarak kabul edilmiştir (Şahin, 2018: 7-8).

1940'lı yıllarda İngiltere'de yeni kentler yasası çıkarılmış ve bu yasaya göre otuz yeni kent kurulmuştur. Fakat bu yeni kentler de birer sermaye unsuruna dönüşmekten kurtulamamış, kapitalist işleyiş buralarda da etkisini göstermiştir. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan yeni kentler için de sonuç aynı olmuştur (Kartal, 1979: 25).

20. yüzyıl başlarında kentlilerin barınma, sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılamak için kent planlama yöntemleri geliştirilmiştir. Fiziksel planlama yöntemleriyle çevre iyileştirilmeye çalışılmıştır. Fiziksel düzenlemelerle kent planlamada yaşam kalitesini artırma, kent sağlığını koruma gibi sosyal hedeflere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Yirminci yüzyılın başlarında bir önceki yüzyıldaki gelişmelerle kent planlama mimarlık ve mühendislik gibi alanların dışında bağımsız bir alan olarak gelişmeye başlamıştır. Bunun nedeni kentle ilgili sorunların artık sadece sanayiden kaynaklanan sorunlar olmayışıdır. Konut sorunu, estetik sorunlar, yeni kentleri tasarlanması bu sorunlardan bazılarıdır. Bu dönemde kentsel altyapı çalışmaları ile kentsel planlama arasındaki bütünlük bozulmuştur. Kentsel yapılanmayla ilgili tasarımlar geliştiren plancılar bu tasarımları gerçekleştirecek altyapı çözümlerini bulma işinin mühendislerde olduğunu düşünürken mühendisler ise plancıların eldeki kentsel altyapıyı değerlendirerek kentsel gelişmeyi yönlendirmeleri gerektiği kanaatinde olmuşlardır (Şahin, 2018: 8).

Howard, bahçe kent çalışmalarıyla kır ile kent dışında üçüncü bir yaşam formu bulmaya bu yüzden de kır ve kenti kaynaştırmaya çalışmıştır. Bununla amacı sanayileşmenin getirilerinden vazgeçmeden kırın avantajlarını da kente taşımak olmuştur (Aksoylu, 2002:17).

İkinci Dünya savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerdeki Keynesçi modelin az gelişmiş ülkelerdeki yansıması ithal ikameci anlayış olmuştur. Bu modelde devlet merkezi bir rol oynamıştır. Gelişmiş ülkelerde devlet varolan birikmiş sermaye yönlendirirken gelişmemiş ülkelerde sermaye birikiminin sınırlı oluşu diğer alanları olduğu gibi kentleri ve kent ekonomilerini de etkilemiştir (Şengül(a), 2009: 190).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerle barınma devletin görevleri arasına dahil olmuştur. Barınmanın altyapısını oluşturmak ve devam ettirmek için ciddi kurumsal örgütlenmeler yapmak yanında bir de işin parasal ve teknik boyutları olmuştur. Bu anlamda kenti düzenlemenin getirdiği sıkıntıları denetleyebilmek için kapitalizm; temel mantığı olan ‘‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’’ kuralını yani sermayenin önündeki her türlü engelin her şartta kaldırılması talebini bir ölçüde esnetmek zorunda kalmıştır (Keleş, 2010: 83).

Refah devleti döneminde (1945-70) kentleşmede önemli değişimler olmuştur. İşçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarını iyileştiren çalışmalar yapılmış, kent planlamada toplumsallık ön plana çıkmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde metropolleşme artmış, sosyal sınıfların mekansal ayrışması derinleşmiş, otomobil merkezli bir kent ortamının yarattığı trafik gibi sorunların yanında çevre kirliliği de bir problem olarak kendini göstermiştir (Doğan, 2002: 81- 82).

İmar işlerinin gelişiminde İkinci Dünya Savaşı sonrası bir milat olmuştur. Bu tarihten önce genelde imar işleri özel şahısların etkinlik alanı içinde olmuştur. İdare ise kamusal mallar olan yol, köprü, meydan gibi yapıları yapmış ve denetlemiştir. Taşınmaz mallar üzerinde bireylerin genelde tasarruf serbestliğine sahip olduğu bu dönemde sadece tarihi yerler ya da tehlike arz eden binalar istisna teşkil etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra idare ihtiyaçlardan dolayı aktif bir şekilde imar işlerine girmiştir. Kentsel ortamdaki hızlı nüfus artışı, kentlilerin elde ettiği yeni sosyal haklar ve bunların korunması, çevre düzenlemesinin sağlıklı yapılması zorunluluğu gibi nedenlerle imar işleri sadece zabıta faaliyetleriyle denetlenebilir olmaktan çıkmış, devletin ya da idarenin doğrudan müdahil olmasını gerektirmiştir (Duran, 1988: 49).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu yararı kavramı merkeze alınıp uzun süreli kapsamlı kent planlama anlayışı egemen olmuştur. Planlama sadece kentle ilgili fiziksel alanların tasarrufuyla ilgili olmayıp kentsel süreçleri yönlendiren farklı alanlardaki aktör ve kurumlar arasında eşgüdüm sağlamaya da başlamıştır (Şengül, 2007: 65).

Geniş kapsamlı planlama anlayışı süreç içinde eleştirilere maruz kalmıştır. Kent merkezinden dışlanan kesimler olduğu, sınıfsal farklılıkların dikkate alınmadığı, hakim ideolojinin etkisiyle şekillendiği bunlardan bazılarıdır. Geniş kapsamlı planlamanın değişik gruplar arasında toplumsal adaletsizliği derinleştirdiği düşüncesi üzerine savunucu bir planlama anlayışı eleştiri olarak gelişmiştir (Sönmez, 2012: 287).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerin planlama yoluyla elde ettiği başarılar, Batı dünyasının 1930'lu yıllardaki bunalımı atlatmak için başvurduğu planlama yöntemleri sonucunda 1950-70 arası dönemde planlama özel bir kavram haline gelmiş, kent planlaması da bundan olumlu etkilenecek birçok ülkede devlet politikası haline dönüşmüştür. Bu dönemde kamu yararı için elzem görünen kent planlama yöntemleri 1980'lerden sonra serbest piyasanın önünde engel gibi görülmüştür (Keleş, 2006: 33).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yıkılan kentlerin tekrar ayağa kaldırılması çabaları kentsel yenileme kavramının önemini ortaya koymuştur. Kentlerdeki kültürel mirasın korunması, ekonomik yönden çökmüş bölgelerin tekrar canlandırılması kentsel yenilemenin amaçlarından olmuştur (Özden, 2008: 50).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle oluşan çift kutuplu dünyadaki güç dengesi kentleri de etkilemiştir. Belçika, Fransa, Almanya gibi ülkeler hem Amerika Birleşik Devletleri'nin hem de Sovyetler Birliği'nin askeri, ekonomik, kültürel baskılarına direnmek için kentlerindeki tarihi mirası korumaya özen göstermişlerdir (Cansever, 2001: 22).

1950'lerden itibaren ticari faaliyetler kent merkezlerinden uzaklaşıp alışveriş yerlerine kaymaktadır. 1920'li yıllarda kent merkezleri oturup ulaşım hatları boyunca kentlerin gelişmeye başlaması 1950'lerdeki bu durumun ilk nedenlerindedir. 1930'lı yıllarda otomobil sayısındaki artış insanların mesafeleri göze alıp kent dışına yönelmesini sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte kentlerarası ulaşımın ve ticari bileşkelerin artması bu süreci hızlandırmış, kentsel alanın sınırları genişlemiştir. Kent dışında birer odak noktasına dönüşen alışveriş mekanlarının sayısı her gün artmış, zamanında kentsel hizmetlerin mekanı olan kent merkezleri, kent dışı alanlarda oluşan bu mekanlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Gürün, 2005: 63).

Göç toplumlarda üç tür yer değiştirme hareketine neden olur: Emeğin yer değiştirmesi, sermayenin yer değiştirmesi, pazar ve tüketicinin yer değiştirmesi. Sanayi toplum analizleri ve değerlendirmelerinde genelde emek üzerinden bir değerlendirme yapılmış, diğer ikisi ihmal edilmiştir (Tekeli, 1998: 11).

1980 sonrasında kapitalizmin yaşadığı kriz derinleşmiş, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde keynesçi ve ithal ikameci anlayışın terk edilmesi, yeni neoliberal politikalarla kentlerde emeğin yeniden üretimi anlayışı yerine sermayenin yeniden üretilmesi anlayışına geçilmesiyle sonuçlanmıştır (Şengül, 2003: 193).

Dünya Bankası tarafından 1980 sonrasında geliştirilen Kentsel Gelişme Programlarında yeni kentsel durum açıklanmaktadır. Bu kentleşme modeli siyasi değişikliklerden etkilenmeyen piyasanın gereklerini yerine getiren bir planlama anlayışını kentlere yansıtmıştır. Sermaye birikiminin sağlanması, emeğin değeri azaltılıp karlılığın artırılması bu programın hedefleri arasında olmuştur (Keskinok, 2009: 1).

Kentsel hizmetlerin özelleştirilmesi 1980 sonrasındaki önemli gelişmelerden biridir. Bu sayede ulusal veya uluslararası sermaye kamunun sunduğu hizmetleri sunmaya başlamıştır. Bu dönemde kent planlamasının toplumsallığa hitap eden yönü ve kolektif tüketim gerilemiş, eğlence ve tüketim mekanları kamusal mekanların yerini ve rolünü almaya başlamıştır (Doğan, 2002: 82-90).

Daha önce piyasa işlerinden kısmen bağımsız işleyebilen kentsel ilişkiler neoliberalizmle birlikte tamamen piyasaya entegre edilmiştir. Devlet, sosyal devlet yönü arındırılarak küçültülmüş, kamuya ait işletmeler özelleştirilmiştir. Sermayenin önündeki engellerin kolayca aşılması için ulus devletinin etkisi azaltılarak devlet engelini aşmak için siyasi yönleri olmayan kentler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Keskinok, 2006: 61-66).

Küreselleşme ile birlikte dünyanın farklı coğrafyalarındaki kentler birbirine benzetilmiş, tektipleş(tiril)miştir. Kültürel yönden kentler arası alışveriş artmakla birlikte,

kentlerin kendilerine özgü kimliklerini korumaları zorlaşmıştır. Tektipleşme sadece fiziksel değil kültürel olarak da kentleri biçimlendirmeye devam etmiştir (Kiper, 2004: 17).

Keleş her kentin bir kent kimliğine sahip olduğunu söyler. Bu kent kimliği bir sosyo-kültürel farklılığı yansıtır. Her kentin kendine özgü kimliği toplumsal kültürel parçalar yanında fiziksel, mekansal parçalarla birlikte bir bütün teşkil eder (2005: 14). Kentlerdeki tarihi mekanlar kentlere itibar, aidiyet, süreklilik kazandıran unsurlardır. Bu alanlar tarihe tanıklık yapmakta, geçmişi korumakta, geleceğe yön vermektedir (Çabuk, 2006: 23).

Küreselleşme yerel yönetimlerin klasik belediyeçilik anlayışında da değişikliklere neden olmuştur. Kentler daha fazla yatırım çekebilmek için kültürel kimliklerinden uzaklaşp belediyeçilik faaliyetlerine işletme mantığıyla yaklaşabilmekte, kamusal alandaki bazı hizmet sunumlarını özel sektöre devrettikleri için etkinliklerini azalabilmektedir (Kiper, 2004: 14).

Kentsel politikalar çevreyle ilgili koruma faaliyetlerine destek olduğu gibi mekanın doğru kullanımını sağlayarak kentsel büyümeye de katkı verebilir. Sürdürülebilir bir kentte kent hizmetlerine ucuz ve adil erişim, yeşil-açık alanlar, mekan kullanımı, yaya odaklı altyapı, bahçe ve park düzenlemeleri, kentsel toplu taşıma, bisikletle ulaşım gibi birçok politika sürekli güncellenmelidir (Tuna vd., 2014: 166-177).

Tarihte ticari etkinlikler iki form şeklinde var olmuştur. Alışveriş mekanları ve alışveriş bileşikleri. Alışveriş mekanlarında sadece ticaret yapılır, alışveriş bileşikleri ise ticaretin yanında insanların sosyal, kültürel, eğlence yönlerine hitap eden unsurlarla güçlendirilmiştir. Bunlarda sinemalar, çocuk oyun alanları, restoranlar vs bulunur. Alışveriş yerlerindeki insan ilişkileri sadece para üzerinedir. Alışveriş bileşikleri tarihin her döneminde varolmuştur. Bazen bir saray, bazen bir cami ya da tiyatro bunun mekanı olabilmiştir. Agoralar, panayırlar, forumlar, kervansaraylar, hanlar da alışveriş bileşiklerinin örnekleridir (Gürün, 2005: 63).

Çağdaş tüketim merkezleri; kent merkezlerinin işlevlerinin kaybolması etkilerinin azalıp bekleneni verememesi nedeniyle gelişmiştir. Kentler dışa doğru büyümüş, konut alanları genişlemiş bu büyümeyi dengeleyemeyen kent merkezi bazı işlevlerini kaybetmeye başlamıştır. Kent merkezinin kaybolan işlevleri tüketim merkezleri tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır (Aksel, 2008: 18).

Tarihteki sosyal, ekonomik, siyasal değişimler kamusal mekan ile kamusal alan arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. Kapitalizm öncesi dönemlerde kamusal ilişki daha çok kendiliğinden gerçekleşmiş, günlük hayattaki eğlence, çalışma ve dinlenme eylemlerininin iç içe geçtiği bir alan olmuştur. Günümüzde ise kamusal ilişkinin doğal gelişen yönü kaybolmuş ve kamusal alan eğlence kavramı ile özdeşleşmiştir. Kamusal ilişkideki değişim kamusal

mekanın algılanma biçimini de etkilemiş, alışveriş merkezleri günümüzün yeni kamusal mekanları olmuştur (Vural ve Yücel, 2006: 97).

Günümüz alışveriş bileşikleri tarihteki örneklerinden farklılık göstermektedir. Tarihi alışveriş bileşikleri aynı zamanda bir kamusal alan olmuş, kendi dönemlerinde kent merkezi olma işlevlerini de yüklendiklerinden bir kent merkezine ait tüm unsurları barındırmışlardır. Günümüzdeki alışveriş bileşikleri ise tarihi olanın tüm faaliyetlerini yaptıkları halde istendiği zaman kapatılabilen özelleştirilmiş kamusal mekanlardır (Gürün, 2005: 64).

Kentsel mekanlar tüm kullanıcıların kentli olması noktasında kültürel birikimlerin, yaşananların, paylaşılanların aktarıldığı yerler olarak kentli olma deneyimine yardımcı olurlar. Bu mekanlar kentlilerin birbirlerinin evrimini sağladıkları mekanlardır (Taşçı, 2014: 70).

Kapitalist kentin gelişmesiyle kentlerde gelişmeye başlayan ve neoliberalizmle yapısı değişmeye devam eden kent formunda kentin varlıklı ve yoksul kesimleri arasındaki fark açıkça görülmeye başlanmıştır. Kentin varlıklı kesimlerinin yaşadığı uydu kent olarak isimlendirilen kent merkezinden belli bir uzaklıkta çocuk oyun alanlarına, büyük otoparklara, geniş yeşil alanlara sahip ve diğer yerlere göre oldukça güvenli bir şekilde korunan yerler gelişmektedir. Kentin yoksulları kent merkezindeki çöküntü alanları veya kentin çevresindeki gecekondularında yaşamlarını devam ettirmektedirler (Çınar, 2013: 149).

Değişim değerinin kullanım değerinin yerini almasıyla birlikte kentin varlıklı ve yoksul kesimleri arasındaki uçurum derinleşmiş, sömürü düzeyi ve gelir dağılımında adaletsizlik oranı yükselmiştir. Kentin merkezi dışında güvenli yüksek duvarlarla çevrilmiş şekilde yaygınlaşan yeni konut sistemi, yaratılan tüketim ideolojisinin kendini gösterdiği mekanlar olmuştur (Bali, 2002: 37).

Kent merkezi de bu değişimlerden etkilenmiştir. Kent merkezi kentin çekim merkezidir. Kentte yaşayanların dinlenme, eğlence, sosyalleşme mekanı olduğu gibi kente dışardan gelenler için keşfedilecek, dikkat çekecek kente ait birçok işlev kent merkezinde toplanmıştır (Aslanoğlu, 2000: 192).

Geleneksel kentler genelde tek merkezlidir. Gelişen teknoloji sayesinde geleneksel kente ait unsurların çözülmesi kent merkezinin önemini de değiştirmiştir. Bir noktada yoğunlaşan kent merkezlerinin yerini yoğunluğu daha az çok sayıda kent merkezleri almaya başlamıştır (Negri, 2014: 57).

Kentlerin gelişim almasında dört aşama görülmektedir. Birinci aşama urbanisation yani kentleşme aşmasıdır. Bu aşamada bir kent merkezi oluşur ve işlevleri oturur. İkinci aşamada kent merkezi çevreye yayılmaya başlar, bu aşama suburbanisation yani yayılma aşmasıdır. Kent çevreye yayıldıkça eski kent merkezi cazibesini yitirmeye ve terkedilmeye

başlanır (desurbanisation). Zaman içinde kent merkezi tekrar popülerlik kazanır ve çekim merkezine dönüşür. Bu aşama reurbanisation yani yeniden kentleşme aşamasıdır (Hosszú, 2007: 7).

Hızlı ve kontrolsüz kentleşme sonucunda dünya kentlerinde birçok problem ortaya çıkmıştır. Kent merkezlerinin tükenmesi, özel araç kullanımının yaygınlaşması, çevre problemleri, kentin kırsal alanlara yayılması gibi bunlardan bazılarıdır. Büyük kentlerde kentlilerin kent hayatına dahil olabilmesi zorlaşmakta, yayalar için ulaşılması zor kent mekanları ve merkezleri oluşmaktadır. 1990'larda başlayan Yeni Kentler Akımı özel araç bağımlılığını azaltıp toplu taşımayı teşvik etmek, yaya dostu caddeler ve sokaklar oluşturmak, kente bağlanmak için en iyi ulaşım seçeneklerini oluşturmak gibi amaçlar taşımaktadır (Aydemir vd., 2018: 524).

Kentlerle ilgili diğer önemli nokta erişilebilir, kullanışlı, engelsiz kentsel alanlar oluşturulmasıdır. Kentlerde güvenlik problemlerinin artışı; kente ait sokak, cadde gibi kamusal alanların kullanımını zorlaştırmakta ve azaltmaktadır. Buna ek olarak kaldırım genişliklerinin yetersizliği, yaya yollarındaki kot farklarının teknik bilgiye dayanmayan yöntemlerle çözülmeye çalışılması, kentsel alanı kullanmanın önündeki diğer engellerdir (Dikmen, 2011: 838-858).

Kentlerin oluşumunda kentsel altyapı ile kent planlama ilişkisinin karşılıklı olduğu ve birlikte evrildiği söylenebilir. Kent planlama, toplumdaki değişimleri gözönüne alarak kente yeni bir form kazandırmaya çalışırken bu hedeflerin gerçekleşmesi altyapının bütünleştirici bir öge olarak bu sisteme girmesi ile mümkün olmaktadır. Kentsel altyapı bu anlamda sosyal sınıfların olduğu kadar kentle ilgili disiplinlerin ve ölçeklerin tamamını etkileyen bir unsurdur (Neuman ve Smith, 2010: 9-21).

Kentlerde nüfus yoğunluğunun ve sanayileşmenin artması kent merkezinin yeterli olmaması nedeniyle kentlerin fiziki sınırlarının çevreye doğru yayılmasına neden olmaktadır. Tarım arazileri kentsel alandaki barınma ihtiyacını karşılamak için açılmakta ve yerleşkeler kent merkezinden uzağa yayılmaktadır. Bu durum kamu hizmetinin ölçeğini ve kapsamını büyütmede, kent içi seyahatin maliyeti artmaktadır (Akbulut, 2016: 336).

Demiryolu kullanımında diğer ulaşım türlerine göre bazı üstünlükler vardır: Diğer ulaşım türlerine göre daha az enerji tüketilmesi, alan kullanımının daha az olması, karbon salınımında düşüş, trafiğe bağlı yaşanacak streste azalma bunlardan birkaçıdır. Bununla birlikte demiryollarında ulaşım yönünün sabitliği farklı ihtiyaçlar için ulaşılabilirliği azaltmıştır (Bayraktutan ve Özbilgin, 2015: 411).

Karayolu taşımacılığı özel aracın verdiği rahatlıkla tercih edilen bir ulaşım türüdür. Bunun yanında trafik tıkanıklığı, kazalar, aşırı kirlenme gibi olumsuzluklar da oluşabilir. Bisiklet kullanımı kentin iklimi ve altyapı durumuna bağlıdır. Bireysel otomobil kullanımının konfor, rahatlık ve doğrudan ulaşım yapma gibi avantajları vardır. Özel araçların bazı dezavantajları da vardır: Park alanı bulma, çevre kirliliğine neden olma, maliyet bunlardan bazılarıdır (Akbulut, 2016: 344).

Ulaşım güvenliği insan unsuru ile ilgili olduğu kadar mekanın düzenlenmesiyle de ilgilidir. Bunun için yerel ve merkezi yönetimlerin desteğinin sağlanması ve ulaşılmak istenen amaçların ülke politikası haline getirilmesi gerekmektedir. Bu konuda ülke politikasının alt ölçekten üst ölçeye birbirini destekler nitelikte olması gerekmektedir (Selçuk, 2018: 153-154).

Nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde en yaygın ulaşım araçlarından biri de raylı taşımacılıktır. Teknolojik gelişmelerin ivmelendirdiği sistem yenilemeleri nedeniyle raylı taşımacılığın sayı, boyut ve hızlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Saatte üç yüz kilometre hıza ulaşabilen raylı taşıtlar kentler arası ulaşımı kolaylaştırmakta, maliyeti yüksek olduğu için bir kamu hizmeti olarak verilmektedir (Akbulut, 2016: 345).

Kentsel dönüşüm kentteki sosyal, ekonomik, fiziksel ve çevresel koşullarda kenttekilerin yaşamlarını kolaylaştıracak şekilde iyileştirmeler yapılması için mevcut sorunlara çözüm üreten kapsamlı uygulamalardır (Yaman 2014: 14). Kentsel Yenileme mevcut olan yerleşme açısından yaşam şartlarının istenen düzeye gelmesinin mümkün olmadığı yerlerde yapıların bir kısmının veya tamamının yıkılıp tekrar yapılması sürecidir (Dostoğlu ve Polat, 2007: 63).

Soylulaştırma, fiziki yapısı ve estetik görünümü bozulmuş sosyo-kültürel açıdan problemlili, çöküntü alanlarına dönüşmüş alanlarda sosyal yapıyı iyileştirmek amacıyla yapılan çalışmalardır. Soylulaştırma toplumsal tabakalar içinde de bir yer değiştirme hareketine neden olur (Yaman, 2012: 28).

Kentsel Rehabilitasyon, yoğunluğu artmış önemini kaybetmiş ve fonksiyonlarını artık yerine getiremeyen kentsel alanların yeniden kullanılabilir duruma getirilmesidir. Gecekondu bölgelerine yapılan altyapı hizmetleri bu kapsamda değerlendirilebilir (Ataöv ve Osmay, 2007: 64) Kentsel Yeniden Yapılandırma/Geliştirme kentteki nazım plana uygun yapılmış bir alanın istimlak edilip fazlalıklardan arındırılıp yeniden inşa edilmesi mevcuttaki arazi kullanımı ve nüfusla ilgili yeni kararların alınması olarak tanımlanabilir (Özden, 2008: 177). Kentsel Yeniden Canlandırma yapılırken alanların yıkılıp tekrar yapılması yerine mevcut yapılar korunur. Bu çalışmalar fiziksel açıdan gelişmeyen, işsizlik oranının ve nüfus kaybının yüksek olduğu bölgelerde yapılır (Akkoyun, 2007: 21-22).

Kentsel Planlamanın günümüzde sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için sürdürülebilirlik önemli bir öge olarak öne çıkmıştır. Sağlıklı sürdürülebilirlik için kentle doğa arasında alışverişin devam etmesi, doğanın en az zarar göreceği şekilde ve gelecek nesiller düşünülerek kent-çevre ilişkiseliliğinin kurulması gerektirmektedir.

Sürdürülebilirlik doğa ile toplum arasındaki uyumu korumanın sağlanabilmesidir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre kavramının önem kazanması sürdürülebilirlik olgusunun yaşamın tüm alanları için değerli kabul edilmesi ve küreselleşmesi sonucunu doğurmuştur. Kavram, toplumsal hayatın tüm birimlerini kapsayan geniş bir anlam ağına ulaşmıştır (Altuntaş ve Türker, 2012: 42).

Sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili üç bileşen öne çıkmaktadır: Sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlikler, birbirinden özerk ama birbirini destekler niteliktedir. Sürdürülebilirlik konusunda mesafe alabilmek için bu üç yönün birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Çevresel sürdürülebilirliğin ön şartı sosyal sürdürülebilirliktir (Çahantimur, 2007: 10). Sürdürülebilir kent ise insan ihtiyaçları ile çevre arasındaki dengeyi gözeten, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını engellemeyecek şekilde gelişimini devam ettiren kent diye tanımlanabilir (Ertürk, 1996: 175).

Kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi sürdürülebilir kentin hedefleri arasındadır. Bunun için kentin kendisini yenilemesi yeni koşullarda varlığını devam ettirme yeteneğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Kentin üretim ve tüketim alışkanlıkları değerlendirilerek çevre değerlerini kullanma limitinin dengelenmesi ve kaynakların dönüştürülmesi işlemlerinin canlı tutulması da dikkat edilmesi gereken diğer hususlardır (Bayram, 2001: 256).

Planlamanın temel konularına Türkiye özelinde bakıldığında Ankara'nın başkent olmasının önemli bir deneyim kazanılmasını sağladığı, kentleşmenin gerçek anlamda 1950'lerden sonra başladığı görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde az sayıda apartman vardır. Var olanlar ise dikkat çekmekte eleştirilerin konusu olmaktadır. Bu dönemde apartman mülkiyetten çok kira evi olarak tanımlanmıştır. Apartmanlarla ilgili güneş ışığını az alması, sesi yalıtmadaki yetersizliği, havasız bir ortam oluşu gibi fiziksel eleştirilerin yanında proleter oluşumuna sebep olduğu, gelenekselle olan bağın kopmasına neden olduğu gibi sosyal eleştiriler de yapılmıştır (Balamir, 1994: 29-32).

Türkiyede 1950'li yıllara kadar ciddi bir kentleşme hareketi yoktur. Bunun istisnası olarak başkent ilan edildikten sonra sürekli göç alan Ankara gösterilebilir. Ankara başkent olma sürecinde bir şantiye alanına dönüşmüş; arazi, arsa ve konut bedelleri sürekli yükselmiştir (Sağlam, 2016: 258).

Ankara'nın artan nüfusu için çektiği konut sıkıntısı sürekli büyümüştür. Bu amaçla 5228 sayı ve 6.7.1948 tarihli Bina Yapımını Teşvik Kanunu ile özel idare ve hazine tasarrufundaki arazi ve arsalar on yıllığına belli bir ödeme planı dahilinde belediyelere verilmiştir. Bu arsalardan belli şartları sağlayan kooperatifler ve meskeni olmayan vatandaşlar yararlanmıştır (Özkaya, 2000: 778).

Yenişehir planı olarak da bilinen Löhler planı Şehremaneti tarafından bu dönemde kabul edilmiştir. Eski kent düzenlemesi ile ilgili plan reddedilmiştir. Artan konut sıkıntısı yeni planın kabul edilmesinde etkili olmuştur (Tankut, 1993: 54). Bu sıkıntının bir sonucu olarak ortaya çıkan apartmanlar Türkiye toplumunda bu tarz bir yaşam biçiminin tercih edilmesi nedeniyle değil yeterli altyapıya sahip arsaların azlığı ve sermaye yokluğu nedeniyle oluşmuştur. 1940'lı yıllardaki toplumsal değer sisteminin yanısıra resmi söylem de bu yapılaşma türünün destekçisi değildir. Apartmanlaşmanın hukuktaki karşılığı ise 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Yasası olmuştur (Balamir, 1994: 29).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de ve dünyadaki kentsel gelişmeler emeğin yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir. Devlet bu dönemde konut işine girmiş, gecekondular gibi yapılara tapular verilmeye başlanmıştır. Bu anlamda kent yoksulları bir takım çıkarlar elde etmişlerdir (Şengül, 2009: 191).

1950'lerden itibaren kırsal alandan çıkarak büyük kentlere göç edenlerin ciddi bir kısmı enformel işlerde çalışmışlardır. 1970'ler ise diğer alanlarda olduğu gibi işgücünün değerinde de değişimin olduğu yıllardır. Bu dönemde kente göç eden insanlar kentteki bir çok sektörde iş bulabilmiş kent ekonomisinde yarı örgütlü gruplar oluşturmuşlardır. 1950 ile 1980 arası büyük kentlere göçler artmış, yapısal değişimler kentlere damgasını vurmuştur. Kentler bu dönemde doğal nüfus artışlarının üç katı kadar göç olarak büyümüşlerdir. 1950 ile 1960 arasında kentsel nüfus yüzde seksen oranında artmıştır. 1965 ile 70 yılları arası bu rakam daha yüksektir (Osmay, 1999: 143).

1970'lerde uluslararası ve ulusal siyasette yaşanan gelişmeler ülke genelini olduğu gibi kenti de etkilemiş, 1960'larda yakalanan kentsel ivme düşmüştür. 1971 askeri darbesi, 1973 petrol krizi, Kıbrıs Barış Hareketi'nin ekonomik yansımaları, terör olayları gibi olaylar bu dönemde ekonomi ve toplumsal barışı olumsuz etkilemiş bu durumun sonuçlarından kentler de etkilenmiş; altyapı, sosyal konut gibi hizmetler aksamış, kentleşme hızı düşmeye başlamıştır (Tuna vd., 2014: 166-167).

Kırlardan kentlere göç ekonomik sorunlarla birlikte sosyal, kültürel bir çok soruna neden olmuştur. Göç eden nüfus öncelikle derme çatma, altyapı, elektrik ve suyun temin

edilemediği tek katlı evler inşa etmişlerdir. Halk arasında gecekondü diye tabir edilen bu yerler daha sonra 1966'da ilgili kanunda ifadesini bulacaktır (Sağlam, 2016: 266).

Önceleri evsiz barksızların arazilere ev yapmasıyla başlayan tek evlik gecekondü süreci zaman içinde otuz beş gecekondü sahibi iş adamlarının türemesiyle ticaretin de konusu olmaya başlamıştır (Tümertekin, 1973: 20). Gecekondü Kanunu ile bu bölgeler denetim altına alınmaya çalışılmış bu amaçla Gecekondü Önleme Bölgeleri ya da Gecekondü Tasfiye ve Islah Bölgeleri denilen bölgeler belirlenerek konut yapmak isteyenlere bir takım teknik, mali, arazi destekleri verilerek düzenli ve sağlıklı konut yapımı özendirilmeye çalışılmıştır (Kalabalık, 2008: 332-333).

1950'lerden itibaren Türkiye kentlerindeki gelişmeler üç dönem açısından incelenebilir: Birincisi 1950 ile 1980 arası dönemdir. Bu dönemde sanayileşme artmış ve büyüme politikası yaygınlaşmış, kentler kontrol edilmesi zor bir şekilde büyümüştür. Konut açısından bu dönemde gecekondü mahalleri artmış sonra bu yerlerin iyileştirilmesi, sağlıklılaştırılması, apartmanlaşmayla yeniden yapılandırılması çalışmaları yapılmıştır. İkinci dönem küreselleşmenin ve yeni liberalizmin etkilerinin görüldüğü 1980 ile 2000'li yıllar arası dönemdir. Bu dönemde yerleşim alanları kent dışına taşmaya başlamıştır. Sanayi ve kıyı merkezlerinde de konut alanlarında değişim gözlenmiştir. Tarihi değerleri olan yerler soylulaştırma ile korunmaya çalışılmıştır. Son dönem olan 2000'li yıllarla başlayan dönemde dönüşüm ilk defa bir strateji olarak kullanılmış, özel sektörün etkinliği ve yerel yönetimlerin etkisi artmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007: 58-59).

Türkiyede planlı dönem 1963 yılında başlamış, bu çerçevede kalkınma programları hazırlanmıştır. Bu dönemde devlet hem kendisi yatırım yapmış hem de dış kredilerle bu alandaki etkinliğini artırmıştır. Ölüm oranlarının düştüğü, ortalama ömrün uzadığı bu dönemde ulusal politikalar kentsel alanlara da kaydırılmış, kentlerde sanayi, ticaret ve altyapı etkinlikleri artmış, bu gelişmeler kentlere göçü hızlandırmıştır (Tuna vd., 2014: 162).

1980'lerden sonra Türkiye'nin dışa açılma politikası benimsemesi beraberinde bir çok değişikliği getirmiştir. İhracat odaklı, dışa açık bir ekonomi modeli uygulanmaya başlanmıştır. Kentlerde bankacılık, serbest ticaret, sermaye piyasaları, üretim gibi alanlarda yeni bir kurumsallaşma süreci yaşanmaya başlamıştır. Haberleşme önemli bir olguya dönüşmüş, telekomünikasyon çalışmaları altyapıda önemli bir yer işgal etmiştir (Tekeli, 1999: 20).

Türkiyede kentsel mekanda gerçekleşen değişimler dört dönem olarak incelenebilir: Kentsel yenileme, sağlıklılaştırma, yeniden yapılandırma, kentsel yenileme. Birinci dönemde büyük kentsel dönüşüm projeleri merkezîyetçi bir yaklaşımla yapılmıştır. Menderes İmarı

olarak bilinen çalışmalar buna örnek verilebilir. Diğer üç dönüşüm ruhsatsız alanlara yöneliktir. İkincisi sağlıklılaştırma olarak bilinen gecekondu mahallelerinin altyapı açısından eksikliklerinin giderilmesi ve yeni kurulacak gecekondular için uygun yerler belirlenmesi, yönlendirmelerin yapılması sürecidir. Gecekonduların doğal sınırlarına ulaşması ve çok katlı bina yapımına geçilmesiyle birlikte bir tür yeniden yapılandırma süreci devreye sokulmuştur: yeniden yapılandırma. Dördüncü dönem ise orta ve üst gelir gruplarının beklentileriyle gecekondu alanlarının kent çeperlerindeki yerlerinin değiştirilmesiyle oluşmuştur. Bu yeni yerleşimler büyük şirketler eliyle yapılmaya başlanmıştır. Özel sektör eliyle yapılan bu uygulamaya kentsel yenileme denebilir (Ataöv ve Osmay, 2007: 64).

2.6.3. Kamusal Alanların Planlaması

Kamusal alan; yurttaşların bir araya geldiği yerler, evin dışında kalan mekanlar, politik istişarelerin gözlemlenebildiği mekanlar, açık bir şekilde talep edilen demokratik beklentiler gibi anlamlara gelmektedir (Dacheux, 2012: 14). Aynı zamanda toplumsal farklılıkların, çelişkilerin kendilerini yansıtabildiği, birey tekleri arasında ya da toplu kitleler arasında bir kaynaşmanın olabilme ihtimalini taşıyan karşılaşma alanlarıdır (Özbek, 2015: 179).

Habermas'ın kamusal alana bakışı esasında burjuvanın sınırlarını belirlediği kamusal alanı tahlil etmektir. 18. yüzyılın sonlarında sosyal, politik hayattaki bir çok değişiklik kamusal alanı da alanını değiştirmiştir. Bu yüzyılda sadece Kilise'nin değil prenslerin ve soyluların da otoritesi etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bunun sonucunda bireysel alan genişlemiş ve kendini geleneksel yapılardan olduğu kadar devletten de ayrı bir yerde konumlandıran burjuva, zihniyetini kent kültürüne ve kentsel ortamlara sirayet ettirmeyi başarmıştır. Kamusal alan yeni alanı kulüpler, yayınevleri, kafeler olmaya başlamış, müzakereci bir kamusal alan oluşmuştur (Habermas, 2015: 97-98).

Arendth kitle toplumuna dönüşmenin sakıncalarından bahseder ve kamusal alanı birey üzerinde temellendirir. Bir toplumun bireylerinin tektipleşip aynı şeyleri düşünmesi eleştirme, sorgulama, farketme yeteneklerini köreltir ve bu durum onların kamusal alana katılımında bulunma ve kamusal alanı etkileme olasılığını düşürür. Arendth toplumsal değişim için içinde bulunulan kültürel yapının eleştiriye ve yorumlanmaya açık olması gerektiğini düşünür. Bireyin sorgulayıcı bir karakter kazanması ve kazanımlarını topluma aktarması değişimi de beraberinde getirecektir. Arendth kamusal alanın birbirimizin üzerine devrilmemizi engelleyen ortak bir dünya alanı yarattığını söyler ve onu çoğulluğun alanı olarak görür (2011: 96).

Kamusal alanla ilgili tezler genelde üç başlık altında toplanabilir: Liberal kamu alanı modeli, Arendt'in geliştirdiği birleşimsel model ve Habermas'a ait olan iletişimsel kamu modeli. Birleşimsel model insanların iletişimde belli bir seviyeyi, bir uyumu yakaladıkları mekanlarda ortaya çıkar. Liberal model özgürlüklerin rahatça kullanılabileceği özgür bir kamusal aklın oluşturduğu ortama atıf yapar. İletişimsel kamu modelinde ise toplumsal normlardan etkilenen bireyler bu normların oluşturulması değiştirilmesi konusunda da söz sahibidir (Ünüvar, 1998: 194).

Kamusal alanlara örnek verilebilecek meydanlar, ilk olarak Çatalhöyük'te MÖ. 9000'de ortaya çıkmıştır. Burdaki yapılar tarihteki ilk kamusal mekan sayılabilir. Bu dönemde sosyokültürel açıdan eril değil anamerkezcil bir toplumsal yapı var olmuştur. Dönemin ekonomi sistemi değiş tokuş şeklindedir. Kentin dinsel bir yönü olduğu ana tanrıça Kybele'nin birçok yerde küçük heykeller şeklinde var olduğu saptanmıştır. Bu ilk kamusal mekanda küçük meydanlar olmasına rağmen meydana çıkan ana yollar yapılmamıştır (Gündoğan, 2001: 23-33).

Kamusal alanla özel alan ayrımının ilk görüldüğü yerlerden biri Antik Yunan olmuştur. Ev ya da hanedeki işlerle kendisi ilgilenmek zorunda olmayan ve belli bir mülkiyete sahip olan erkekler siyasal alan olan kamusal alanın sınırlarını belirlemiştir. Özel alan ise aile hayatı olmuştur. Bu durumda kamusal alan herkese açık olmamış, ondan belli kesimler yararlanmıştır (Karadağ, 2006: 15).

Eski Roma forumu din, ekonomi, siyaset sohbetlerinin yapıldığı Atina agorasına benzeyen bir kent merkezidir. Forum içindeki kalabalığı dört yanı binalarla çevrili bir dikdörtgen içine alır. Peristil ve bazilika denen bina formları Roma forumunun yapısını belirlemektedir. Peristil, binaların etrafında ya da merkezi bir avlunun çevresinden dolanan sütunlardır. Kamusal alan bu şekilde oluşturulmuştur (Sennett, 2011: 97).

Ortaçağ'da kentlerde giriş kapılarının etrafında oluşan bir kamusal mekan anlayışından söz edilebilir. Kentin kapılarının pazarlara açılması bu ortamlarda insanların birbiriyle temas ettikleri ve alışveriş yaptıkları ortamların oluşmasını sağlamıştır. Kent merkezindeki manastır, şato ve katedraller yüksek duvarlarla çevrilmiş, yetki alanları kapalı mekanlar oluşmuştur (Çelikyay, 2017: 4).

Osmanlıda kamusal alanlara külliyelerdeki avlular, at meydanları, kahvehaneler, bostanlar, çarşılar, namazgahlar gibi yerler örnek olarak verilebilir. Cemaatler tarzı yapılanmalarla daha çok içe dönük kamusal alan örnekleri görülmektedir. Bu dönemde net bir kamusal alan özel alan ayrımı bulunmamaktadır (Atalay,2010: 33). Osmanlı'da pazar alanları,

mesire yerleri ve cami avlularında oluşan bir kamusal alan vardır. Günümüzde ise bu işlevi çağdaş kentlerde kent parkları ve meydanlar karşılamaktadır (Özdemir, 2007: 39).

Ortaçağ'ın sonlarında işçilerin yaşadıkları izbe yerlerde, aristokratların şatolarında, kilisenin arka bahçelerinde dışarıya sınıksız kapalı olan mekanlarda açık bir toplumun nüveleri oluşmaya başlamıştır. Kamusal yaşamın hem alenileşmekte hem de eğlence kulüpleri, tiyatro, sinema, gazete gibi araçlarla dinamizm kazanmakta olduğu bu dönemde kamusal yaşam özel yaşamdan net çizgilerle ayrılmaya başlamış, kamusallık kavramı olarak da bu süreçte etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Çaha, 1998: 76- 77).

Yine bu dönemde meydanlar birbirine bağlanmış açık mekanlar olarak inşa edilirken Barok Dönem'de meydanlar ulaşım yöntemleriyle bütünleşik büyük bir sistem olarak kamusal mekanlara dönüştürülmüştür. Barok Dönemle saray ve kiliseleri ön plana çıkarmak ya da kentsel manzara elde etmek amacıyla da meydanlar kullanılmaya başlanmıştır (Kuru ve Özkök, 2017: 48).

Kılıçbay, Rönesans kentinde meydan yani piazza'nın önemli bir yer tuttuğunu söyler. Piazza Yeniçağ'da Ortaçağ ve Antikçağ'la kıyaslanmayacak büyük bir farkla toplumsal ve ekonomik hayatın merkezi haline gelmiştir. İlk bankalar meydanın etrafında ortaya çıkmıştır. Toplumsal olaylar da bu olayların suçlularının cezalandırılmaları da yine meydana olmuştur. Hatta Kılıçbay tarikatların da o dönemde bir yüzü meydana (piazza) bakan bir bina edinmeye çalıştıklarını söyler (1993: 30-31).

Meydanın yapısı, biçimi oluşturulduğu dönemdeki kültürü yansıtır. Antik Yunan'da tartışmaların yapıldığı agoralar daha sade bir yaşam tarzını, Ortaçağ'da düzgün bir forma sahip olmayan meydanlar sadece yayalara hizmet veren ve sahip olduğu birkaç heykelle insanı ön plana çıkaran bir anlayışı yansıtır. Rönesans'ta denge unsurunun hakim olduğu meydanlar şekilciliği tarz olarak alan yaşam tarzını yansıtırken, Barok dönemi meydanlarında canlı bir hareketlilik vurgusu ile gösterişli yaşam tarzı egemen olmuştur. Modern dönemde ise artan trafikle kent içinde kalmış meydanlar mekanik bir hayat biçiminin oluşmasını sağlamıştır (Çulcuoğlu, 1995: 19-20).

Barok Dönemde dini yapılar yerini malikâne ve saraylara bırakmıştır. Yeni oluşan meydanların etrafında senyör malikâneleri dizilmeye, bu meydanlarda üst sınıfa ait bir yaşam tarzı egemen olmaya başlamıştır. Meydan Barok dönemde temiz hava ve ışığın mekânı olmuştur. Genelde merkezde kahramanlara ait bir heykel vardır. Bu dönemde burjuvaların oluşturduğu bir kamudan söz etmek mümkündür. Orta sınıfın da kamuda görünür olmaya başladığı bu süreçte saraydan başlayarak dışarıya doğru genişleyen yeni bir kamusallık oluşmaya başlamıştır (Atalay, 2010: 87-88).

Sennett onsekizinci yüzyılda güçlü ve etkili olarak ortaya çıkan büyükşehirlerde birbirinden habersiz insanların toplanıp bir kamu gücü oluşturduğu tiyatro, salon, kahvehane, park gibi yapıların bu yüzyılda oldukça etkin olduğunu fakat ondokuzuncu yüzyılla birlikte bu yapıların etkisinin azaldığını söyler. O'na göre kamusal alan, aralarında akrabalık gibi yakın bağlar bulunmayan bireylerin etkileşimi ve karşılıklı taahhütlerinin politik bir bağ olarak uygulamaya dönüşmesidir ve bu anlamını onsekizinci yüzyılın kent ortamında bulmuştur (1996: 78).

Avrupadaki kamusal alanların belirlenmesinde burjuvanın (iktisadi yani ekonomik olanın) merkezi yapıdan ayrılıp özerk bir alan olarak gelişmesinin büyük bir etkisi olmuştur. İktisadi yapının bağımsız olması toplum birey ilişkilerini de değiştirmiştir. Burjuva kendisini, dini iktidar olan kilise ve siyasal iktidar olan krallıktan ayırıştırmayı başarinca toplum yönetenlerin tamamını denetleyemediği, tüm yönleriyle kuşatamadığı, yönetilenlerin de değiştirip dönüştürebileceği bir alana dönüşmüştür (Taylor, 2006: 159-160).

Geleneksel kentlerin sabit noktaları olan meydanlar insanların canı istedikçe gidebileceği, istediği şekilde paylaşımında bulunabileceği mekanlar olmuştur. Bu yüzden İlkçağlardan beri iktidarların gözü kulağı meydanların üzerinde olmuştur. Meydanda izinsiz bir kalabalığın bir araya gelmesi iktidara, otoriteye başkaldırmak olarak yorumlanmıştır. İtalyanca meydana açılmak, halk hareketi anlamına gelmektedir. Bu yüzden iktidarlar bir şehri fethettiklerinde o kentin kamusal mekanlarına sirayet edip etkin olma durumlarını artırmak istemişlerdir (Bilgin ve Boysan, 1997: 36-37).

Sanayi öncesi Avrupa kentlerinde özel alan ile kamusal alan ayrımı henüz netleşmemiştir. Bu iki alanın birbirinden net bir şekilde 18.yüzyılda ayrılması kent tarihinde önemlidir. Bu ayrımla birlikte kentler farklılaşmış; kentsel alanlar, sokaklar yeni kentsel planlama paradigmasıyla yeniden tasarlanmıştır. Batıdaki sanayi öncesi kentlerin modernleşmesi kamusal alanın özel alandan ayrılması sürecini hızlandırmış bu ayrımla birlikte farklılaşan kamusal alandaki denetim artmıştır (Kedik, 2011: 234).

1980'li yıllarda hız kazanan neoliberalizm ve küreselleşme gibi süreçlerle birlikte kamusal alan tartışmalarına yeni boyutlar eklenmiştir. Chomsky, kamusal aklın önünü açmak için değil kontrol edilmesi için medyanın hakim ekonomik gücün çıkarına olacak şekilde bir değişim süreci içine sokulduğunu ayrıca bu konudaki hukuksal düzenlemeler ve medya birleşmelerinin de aynı amaç için yapıldığını söylemiştir (2003: 201-220).

Küreselleşme döneminde neoliberal politikaların yanısıra iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler kentteki mekansal ve sosyal değişimleri etkilemiştir. Bu süreçte kentlerin bütünsel yapısı çözülmeye başlamış, değişik gruplar toplumsal olarak birbirinden

ayrıldığı gibi mekansal olarak da ayrışma gerçekleşmiştir. Kentlerde ayrık bir zihniyetle inşa edilen alanlar kentiçi geçişleri engellemiş, içe dönük mekansal ve yaşam formları yaratılarak kültürel açıdan da toplumdaki bölünme derinleştirilmiştir. Bu durumda kentin ortak belleği ve kentsel aidiyet süreçleri kesintiye uğramış kent pratikleri olumsuz etkilenmiştir. Kent tüm kent sakinleri tarafından paylaşılan bir kamusal alan olmaktan ziyade ayrı grupların ayrı yerlerde yaşadığı fiziksel olarak da bölünmüş bir alana dönüşmüştür (Atalay, 2010: 1).

Günümüzde iletişim teknolojileri sayesinde sanal ortamlarda herhangi bir fiziksel ortak mekan paylaşımına gerek kalmadan kamusal ilişkiler ve kamusal alanlar oluşabilmektedir. Kamusal mekanlarda gerçekleşen tesadüfi karşılaşmalar sosyal ortamlarda yerini planlı karşılaşmalara bırakmakta, ne tür aktiviteler içinde olunacağı kararlaştırılmaktadır. İnternet ortamında organize edilerek dış kamusal mekanlarda gerçekleştirilen demokratik protestolar olabilmektedir (Özdemir, 2007: 40).

Küresel dönemde üretilen yeni kent şekillerinde kamusal alanlar, kentin ortak aidiyetini yansıtmaktan ziyade bazı grupların artan zenginliğinin simgesi olmuş, kentsel değişimin ivmelendiricisi de kentlilerin sosyalliğinden ziyade bu yeni zenginliğin yarattığı yüksek tüketici grubu olmuştur. Kısacası küresel kenti yaratan da kullanan da bazı sınıflar olmuştur (Thorns, 2004: 146). Kentsel dönüşüm süreçlerinde sınıflar arası olan kullanım hakları, geniş mülkiyetler (herkese ait) ve kamusal kaynaklar belli sosyal sınıflara transfer edilmiştir. Kentsel toprak özelleştirilip azaltılmış, kamusal mekan daraltılmıştır (Kurtuluş, 2006: 10).

3. MODERN DÖNEMLERDE KENTSEL MEKANLARIN DÜZENLENMESİNDE İKTİDARIN İDEOLOJİK ETKİLERİ

Modern dönemlerde iktidarlar ideolojilerini kent ortamına yansıtmaya çalışmışlardır. Fransa'da bunun örneği 1850'lerde görülmeye başlanırken, Türkiye'de bu süreç Cumhuriyetin kurulmasıyla başlamıştır. 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği sosyalist ideolojiyi kent ortamında oluşturmaya çalışmıştır.

3.1. Türkiye Örneği

Mekan belli bir amaç için hazırlanıp inşa edildiği, kurgulandığı zaman bir temsili mekana dönüşür. Temsili mekan bir sembole atıf yapar ve belirli kaygılarla inşa edilir. Bir kent bu anlamda miliyetçi öğeleri öne çıkaracak şekilde tasarlanabileceği gibi bir kentteki devrim ruhunu yansıtacak veya bir kentin refahını gösterecek şekilde de tasarlanabilir. Bu tasarım bir imaj olarak bir öğeyi ya da ideolojiyi temsil etmek için yapılır (Cantek, 2003: 13).

Kemalist rejim yukarıdan aşağıya modernleşmeci bir eğilimle modernist ideolojiyi kurucu bir öğe olarak görmüştür. Yüksek modernizmin yarattığı bir ideoloji olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki mimari kültür, devlet iktidarı kullanılarak halkın dünya görüşleri, çalışma alışkanlıkları, ahlaki davranışları, yaşam örüntülerinde değişim yapmak isteyen kent planlamacı, mimar, mühendis, teknisyenlere cazip gelmiş ve bu amaçla kullanılmıştır (Bozdoğan, 2012: 18).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte yeni bir ideolojinin temelleri atılmıştır. Kemalist devrimle birlikte toplumda hukuk, eğitim, sosyal, siyasi, ekonomik birçok alanda devrimler yapılmış sosyal hayatta köklü değişim dönüşümler yaşanmıştır. Bu devrimler sosyal hayatın diğer alanlarında olduğu gibi kırsal ve kentsel alanlarda da değişikliklere neden olmuş ve kentsel hayat farklılaşmıştır (Özer ve Özen, 2019: 57).

Kemalizm, Türkiye'nin Osmanlı Dönemi'nde başlayan modernleşme, batılılaşma, çağdaşlaşma serüveninin siyaseten başarılı olmuş bir akımıdır. Kemalizm Türkiye'nin bu kendine özgü tarihselliğinde başarılı olmuş bir ideoloji olarak modernleşmeci, batılılaşmacı eğilimin yönünü ve kalıplarını belirlemiştir (Yeğen, 2009: 56).

Kemalizmin kent kurgusu ve kent içindeki rol dağılımı toplumsal olanla ilgili perspektifinden etkilenmiştir. Birincisi, cumhuriyet çok kültürlü bir yapıyı ulus şeklinde örgütlemeye çalışmıştır. İkincisi resmi ideoloji geleneksel olandan farklı olarak daha seküler, rasyonel, pozitivist bir dille inşa edilmeye çalışılmıştır. Üçüncüsü toplumsal cinsiyetlerin etkinliği üzerinden bir değişim olmuş; kadın, önemli bir figür olarak ortaya çıkmıştır.

Dördüncüsü ise ekonomi perspektifindeki değişimdir, ekonomide temel söylemi kalkınma olan bir döneme geçilmiştir. Kemalist kent planlaması bu temel ilkeler ışığında gerçekleştirilmiştir. Kentler laik, demokratik, evrensel hukukla uyumlu bir şekilde inşa edilmeye çalışılmıştır (Göksu, 2004: 40).

Kemalizmin temel amacı olan çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak kente bakışını da etkilemiştir. Modern ulus devletlerin daha önce ortaya koyduğu çalışmalar ve Paris, Londra gibi kentler bu konuda örnek teşkil etmiştir. Kentlerin birer cazibe merkezi olmasına çalışılmasının yanında kente ait geleneksel, ekonomik, sınıfsal gruplaşmaların da yönetim açısından kontrol altında tutulması gerekmiştir (Özer ve Özen, 2019: 62).

Başkent kelimesi caput (baş) kelimesinden türemiş olup, ülkenin genelinin yönetim merkezi konumundadır. Başkentler ülke genelindeki genel politikaların belirlendiği ve yönetimin iktidarın simge, sembolleriyle görünür kılındığı, iktidar ideolojisinin kendini yansıtabildiği mekanlar olmuşlardır (Polat, 2009: 37).

Kemalist kadrolar ulus devleti sembolize edecek yeni bir başkent oluşturup yeni ideolojiye göre ulusal birliği sağlamak istemişlerdir. İstanbul yüzyıllara dayanan tarihi, çok etnikli ve kültürlü yapısı ile yeni ideolojinin tasarladığı toplum tipi için elverişli görülmemiştir. Kemalist ideolojiye göre şekillenmiş bir Türk milliyetçiliğinden beslenen yeni dünya görüşünü, Anadolu'ya yaymak amacıyla el değmemiş bir mekanda yeni bir başlangıç yapmak için Ankara başkent olarak seçilmiştir (Ahıska, 2001: 52).

Yeni rejimde başkent belirlenirken iki engel dışarda bırakılmak istenmiştir: Kozmopolitlik ve İslam'ın belirleyiciliği. Yeni rejim eski unsurlardan arınma çabasıyla dolaylı kendine özgü bir tarz geliştirebilmek için kozmopolitliği bir engel olarak görmüştür. İslam ise Ortaçağ karanlığını anımsatan bir öğe olarak düşünülmüş, sosyal hayata etkisi sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Kozmopolitlik yönü kuvvetli olmayan ve dini çağrışımları sınırlı bir kent olan Ankara bu nedenlerle başkent olarak seçilmiştir (Cantek, 2003: 75).

Yeni bir ulus devlet kurulurken topluma verilmek istenen kimlik de önemli olmuştur. Yeni tanımlanmış bir ulusal kimliğin kozmopolit bir yapı içinde gerçekleşmesi zor olduğu için başkent bu yeni toplumsal kimliğin siyasal değişiminin yansıtıcısı olacak şekilde kendine özgü olması gerekmiştir. Bu yüzden bu yeni fikirlerin yayılacağı ve kabul göreceği toplum tipini yaratabilmek için varolan bir kentten ziyade yeni bir kent gerekmiştir. Ulusal gururun bu yeni kentte dışa vurmasını sağlamak temel amaç olmuştur (Tankut, 1993: 45).

Kemalizm kendisini Ankara üzerinden sembolize etmek istemiştir. Çağdaş yaşamın olduğu, medeni insanlarla dolu örnek bir kentte geliştirilmeye çalışılmış, yeni sosyal

normlarla bir örneklik oluşturulup ve bu örneklik diğer Anadolu kentlerine yayılarak başkentten başlayan bir değişim süreci oluşturulmaya çalışılmıştır (Altaban, 1998: 41).

Cumhuriyetin rejimi inşa ederken gösterdiği seçicilik mimari açıdan da kendini göstermiştir. Cumhuriyet modernizminin kendisini daha çok bilim, ilerleme, pozitivizm gibi kavramlar üzerinden tanımlayıp sosyalizm, liberalizm gibi kavramlardan uzak duran stratejisi mimari ve kent planlama için de sözkonusu olmuştur. Cumhuriyet mimarları; çağrışımı çok olan, uluslararası, çok anlamlı bir mimari modernizmin yerine daha net bir mimari modernizmi istemişlerdir. Bu dönemin bütün mimari çabası bu şekilde bir modernizmle milliliği birleştirmeye çalışmak olmuştur. Mimarlar moderni millileştirerek Kemalist ideolojiye uydurmaya çalışmışlardır (Bozdoğan, 2012: 19).

Yeni başkent kurulmasının nedeni genelde siyasadır, bağımsızlık düşüncesiyle birlikte ülke yeni bir ideolojiyle bütünleştirilmeye, birleştirilmeye çalışılmış bunun için de kent mekanını etkileyecek köklü reformlar yapılmıştır. Başkentler kurulurken toplumsal dönüşümün sağlanabilmesi için kent mekanı da istenen toplumsal sonuçlar elde edilebilecek şekilde dönüştürülmek istenmiştir. Bu anlamda yeni kurulan başkentlerde genelde yabancı mimar ve kent planlamacıları etkin olmuşlardır. Brasilia hariç diğer yeni kurulan başkentlerde kentteki değişim dönüşümler yabancı mimarlar eliyle gerçekleştirilmiştir (Polat, 2009: 42).

Mimarlık Kemalist dönemde ulus devleti oluşturmanın en önemli sembollerinden biri haline gelmiş, sağlıklı bir birey ve toplumun sağlıklı kentlerle oluşturulabileceği düşünülmüş, kentler bu misyonun taşıyıcısı olarak tasarlanmak istenmiş, kentte bu misyonu yaşatacak kamusal alanlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Kılınç, 2002: 130).

Ulusal mimarinin hakim olduğu 1930'lu yıllara kadar kentleşme alanında iki temel sorun vardır. Birincisi Kurtuluş Savaşı sırasında zarar gören kentlerin yeniden imar edilmesi, ikincisi ise başkent ilan edilen Ankara'nın cumhuriyet ideolojisiyle uygunluk gösterecek şekilde inşa edilmesidir. Ankara Cumhuriyetin ideal kentini yaratmak için bir örneklem olarak görülmüştür (Tekeli, 2009: 7-9).

Modern devletlerin ortaya çıkmasıyla başkent değişimlerinde artış olmuştur. Ondördüncü Louis başkenti Paristen Versailles'e taşıyıp saray merkezli yeni bir yapılaşma inşa ederek monarşinin gücünü yansıtmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Rönesans süreci sonrası bir çok devlet yüzünü batıya dönmüş, Birinci Petro Moskova yerine Petersburg'u başkent olarak seçmiş, bataklık halindeki bu kentin kısa sürede nüfusu artmış, önemli bir kente dönüşmüştür. Bu anlamda Canberra, Ankara, Brasilia, İslamabad, Chandigarh, Belmopan, Doduma, Abuja, Yeni Delhi, Ottawa gibi kentler ülkelerinde kendilerinden daha büyük kentler olmasına rağmen başkent olarak seçilmişlerdir. Bu kentlerin hepsinin ortak özelliği

ülkenin merkezine yakın kentler olmalarıdır. Bu kentler yönetim işlevinde uzmanlaşmış bir bürokrasinin denetiminde kent planlama teknikleriyle değiştirilmiştir (Polat, 2009: 41).

Batı dışındaki ülkelerde modern mimari Batı'nın kendine has tecrübesinin aşamalarını yaşamamış, sanayi kentinin kendine özgü özerk alanı olmadan ve burjuvadan yoksun bir şekilde gelişmiştir. Bu şekildeki bir gelişimle, Batı'nın kendi tarihinde var olan toplumsal teknolojik değişimler bağlamında gelişen bir eleştirellik, batı dışı toplumlarda yaşanmamış ve mimari bu eleştirelliğin yönlendirmelerinden yararlanılarak bina edilmemiştir. Ulus devletin bürokratik seçkinleri tarafından uygulanmaya konulan tepeden inmececi bir modern mimarileştirme siyaseten bir uygarlaştırma misyonuyla yüklü olmuş ve beklenen olumlu sonuçlar elde edilememiştir (Bozdoğan, 1999: 122).

Kemalizmin ilkelerinden olan halkçılık incelendiğinde yapı olarak Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin tanımladığı halk kavramına yakın olduğu görülür. Buna göre toplumda esas olan çatışma değil uyumdur. Toplum birbirleriyle sürekli kavga eden sınıflardan ziyade birbirini tanıyan grupların oluşturduğu bir bütünlüktür. Bu tanımlama liberalizmin bireyi önemli görüp toplumu ikinci plana atan tanımlamalarına karşıttır (Karaömerlioğlu, 2006: 47).

Erken Cumhuriyet döneminde kentleşme aynı anda bir çok şeye karşılık gelen bir olgudur. Bir yandan sivil kamusal yaşamın kentteki devamı diğer yandan devletsel düzeydeki kamusal söylemin kente uygulanışıdır. Bu dönem kentleşmesinin Ankara özelinde bir diğer özelliği kent planlaması olarak yapılan çalışmaların aynı zamanda kamu gücünün gösterilmesi anlamında bir yaptırım görevi de görmesi olmuştur (Sargın, 2002: 34).

Mimari basit bir öge değildir. Ankara örneğinde kendisini gösteren Cumhuriyetin kamu binalarının yansıdığı modern mimariye sahip kentler, opera ve bale gösterileri, senfoni orkestrası, sakallı olmayan erkelerin yanında iş hayatına dahil olmuş başörtülü olmayan kadınlar; gurur duyulan fabrika, demiryolu ve büyük baraj yapımları yekpare, total bir fotoğraf olarak ideolojik bir görüntü vermiştir (Bozdoğan ve Kasaba, 1997: 8).

Başkentlerle ilgili ikili bir tasnif yapılmıştır: Gerçek başkent ve yapay başkent. Gerçek başkent ülkedeki kültür, bilim, sanat, ekonomi ve daha birçok alanda öne çıkan kenttir. Yapay başkentler ise ülkenin önemli bir kenti olmayıp çeşitli nedenlerle başkente dönüştürülmüş kentlerdir. Anadolu'da sıradan bir şehirken kent planlama yöntemleriyle imar edilen Ankara yapay başkentlere örnek verilebilir (Polat, 2009: 38). Ankaranın başkent olma süreci iki aşamalıdır: Birinci aşamada Ankara Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olarak değerlendirilmiş ve savaş başarıyla sonuçlanmıştır. Bu simgesel durum Ankara'nın başkent olma sürecinde önemli olmuştur. İkinci aşamada savaştan sonra kurulan Cumhuriyete başkent olarak seçilmiştir (Tekeli(a), 2011: 296).

Ankara'da Jansen planı ile parklar, yeşil alanlar, anıtlar, meydanlar, motorlu taşıtlar için geniş caddeler yapılarak hijyenik ve güzel bir kent yaratılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde kentin politik ve bürokratik mekanı Ulus Meydanı olmuştur. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi binası, Zafer Anıtı, Dil –Tarih Fakültesindeki Atatürk büstü bu dönemde mekanın ideolojik olarak belirleyici unsurları olmuştur. 1950'lere doğru ticari ve finansal özellikler gösteren binalar da bu meydana eklenmeye başlanmıştır (Bayraktar, 2013: 31).

Yeni Cumhuriyet'in başkenti olarak seçilen Ankara'nın kentte bürokratik bir düzen içinde çalışılması için çağdaş yöntemlerle inşa edilmesi gerekmiştir. Bunun için hem kent alanları sürekli olarak bölünerek belli bir işlevi yerine getirecek şekilde yapılaştırılmaya hem de sonuca en kısa yoldan giden yöntemler kullanılmaya çalışılmıştır. Yeni rejimin iktidar gücünü ve büyüklüğünü göstereceği için Ankara'nın modernizasyonunun acil yapılması gerekmiştir (Geray, 2003: 6).

Ankara'nın planlanmasında iki unsur önemli olmuştur: Birincisi Osmanlı'daki kent imgesinin dışında bir kent imajı ortaya çıkarmak ikincisi yaratılmak istenen burjuva sınıfına onun yaşam ve kültür imajına hitap edebilecek bir kent ortamı oluşturmak. Bu dönemde Ankara bu beklentileri sağlamaktan oldukça uzak küçük bir kent merkezine sahiptir. Bunlardan dolayı Ankara'nın imarında planlamadan önce uygulama bir farklılık olarak kendisini göstermiştir (Tankut, 1993: 49).

Ankara'ya şehremini olarak atanan Haydar Bey o zamanlar kentteki tek aktif cadde olan Karaoğlan Caddesini genişletmiş, Çankaya ile demiryolları arasına bir yılda yüz kadar ev inşa ettirmiştir. Sokak kaldırımları, lağım problemleriyle uğraşmış, temiz su için çalışmalarda bulunmuştur (Sarioğlu, 2001: 46).

Haydar Bey Ankara'nın güneyindeki bataklık ve sulak kesimleri kamulaştırarak kentin yenilenmesini buraya taşımıştır. Buradaki amaç hem kentin bu kısmını sağlıklı bir yapıya kavuşturmak hem de eski kent merkezine yapılacaklar için ödenebilecek büyük kamulaştırma maliyetlerinden kurtulmaktır. O dönemdeki kent merkezi için yıkıp yapmak yerine yeni baştan yapmak maliyet olarak daha uygun görülmüştür (Bilgen ve Özcan, 1989: 21).

Batuman, Ankarada gerçekleştirilen değişim dönüşümleri yansıtan modernleşme projesinin eski ve köklü bir kentte yapılırsa birçok dirençle karşılabileceğini bu yüzden bu uygulamanın Ankara'da yapıldığını söyler. Özgür yurttaş yaratmaya çalışan bir siyasal model ile modern bireylerden oluşan bir kamusal elde etme çabasının bütünleştirilebilmesi için kent mekanının da buna göre düzenlenmesi gerekmiştir. İdeolojik yönü de olan böyle bir uygulama için eski bir kent merkezini düzeltmektense yeni bir şehir kurmaya eldeğmemiş bir

mekandan başlamak daha mantıklı gelmiştir. Cumhuriyetçi kadrolar kentsel mekanın direnç gösterebilen yönünün olduğunun farkında olmuşlardır (2002: 43).

Cumhuriyetin ilk yıllarında üretilmek istenen kentli yaşam, kentlilerin tamamı için yeni gündelik pratikler ve yeni bir sosyal yaşam getirmiştir. Kentteki değişim dönüşüm sadece belli sınıfları, grupları dönüştürerek amaca ulaşmak şeklinde değil tüm kentlilerin yaşamını değiştirmek üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Diğer kent örneklerindeki gibi parçacıl değil bütüncül bir yaklaşım sözkonusu olmuştur. Başkent olmak için seçilen Ankara sadece modern bir kent olması için değil çağdaş yaşamın da merkezi olacak şekilde yapılandırılmaya çalışılmıştır (Aycı ve Uludağ, 2016: 750).

1920'lerin ortalarına kadar eski mimarlıkla yenisinin birleştirildiği sentez bir tarz mimaride etkin olmuştur. 1927'den sonra Cumhuriyet kendi ideolojisinin taşıyıcısı olacak bir mimari üslup arayışına girmiştir. Bu dönemde yurtdışından gelen mimarların etkisiyle uluslararası üslup mimaride etkin olmuştur. Kübik mimari olarak da bilinen bu üslubun geniş cam yüzeyler, düz çatı, gereksiz süslemelerden arındırılmış yalınlık, yatay şerit pencereler, üste konan teras gibi kendine özgü özellikleri olmuştur (Kılınç, 2002: 131).

1923-27 yılları arasında inşa edilen kamu binalarında henüz tam anlamıyla modern bir forma geçilememiştir. Bu yapılar Osmanlı mimarisini çağrıştıran üsluplara sahiptir. Mimaride asıl modernleşme 1927'de Türkiye'ye gelen yabancı mimarlar eliyle başlamış ancak 1933 yılına kadar iki üslup bir arada varolmuştur (Aslanoğlu, 2009: 71).

Yeni başkent Ankara'nın ilk çok katlı yapıları inşa edilirken işlevsellik ve dış görünüm açısından bir tezat durumu ortaya çıkmıştır. Bu ilk evler iç dizaynı anlamında batılı bir hayat tarzının banyo küveti, alafranga tuvalet, kalorifer, asansör gibi unsurlarıyla donatılırken binaların dış tasarımında Türk yapıların geçmişini hatırlatan kemerler kullanılarak çağdaş iç tasarım bu dış temsilin içine saklanmıştır (Yavuz, 1984: 240).

Bugün Kızılay Meydanı olarak bilinen yer bir meydan olarak düzenlenmiş ve ortasında bir fiskiyeli havuz olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu mekan Cumhuriyet döneminde kentin yeni seçkinlerinin buluşup etkileşime girdiği, zaman geçirdiği yeni bir kamusal alanın merkezi olmuştur. Bu yeni alan yeni ideolojiyle birlikte üretilmek istenen burjuva kimliğinin mekanlarından birine dönüşmüştür (Batuman, 2002: 45).

Ankara'nın başkent olma sürecinden sonra temsili mekanlar yaratılmıştır. Bu temsili mekanlarla, mekansal ve sosyal pratiklerde değişim yakalanmaya çalışılmıştır. Atatürk Orman Çiftliği ve Gençlik Parkı gibi iki büyük alan, modernleşme çalışmalarının parçası olarak oluşturulmuş, kentin gündelik sosyal yaşamını dönüştürmüştür. Ankara'da kente özgü bir kolektif belleğin oluşmasında bu yapılar önemli bir yer tutmuştur. Modern kent ideali modern

toplum idealiyle desteklenmiş, yeni anlamlar üretilerek yeni mekansal deneyimler, pratikler, alışkanlıklar oluşturulmaya çalışılmıştır. Başkent, Anadolu için bir örnek olarak kurulurken modern hayatın yansıdığı güçlü bir sahne olmasına özen gösterilmiştir. Bu süreçte kent kültürüyle birlikte kentsel bellek de oluşmuştur (Aycı ve Uludağ, 2016: 749).

Kentlerde batılı yaşam üretme çabalarının en net gözlemlenebildiği mekanlardan biri de eğlence mekanlarıdır. Bu dönemde ortaya çıkan mekanlar kendine has bir adabı muâşeret biçimiyle ortaya çıkmış, kendi dans, müzik ve giyinme şekilleri olmuştur. Bu mekanların çoğunun devletin katkılarıyla faaliyete geçmesi yönetici kadroların yeni bir yaşam tarzı üretmek istemeleriyle alakalıdır. Bunlardan biri de bu konuda simge olmuş Ankara Palas Oteli'dir. Cumhuriyet balolarına da ev sahipliği yapan Ankara Palas Oteli aynı zamanda çeşitli gösteri ve toplantıların da yapıldığı bir mekandır. Burada yapılan balo etkinliklerine verilen değer batılaşmanın en somut göstergelerinden biri olmuştur (Cantek, 2003: 261-264).

Yeni kurulan Cumhuriyet'te yeni kamusal alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Geleneksel mesire anlayışının alternatifi olabilecek farklı bir kamusal taşıyan mekanlar kurulmaya çalışılmıştır. 1940'lı yıllarda Gençlik Parkı bunun en önemli örneklerinden biridir. Burada kadınlar, çocuklar, erkekler aynı ortamı kullanmış ve aktivitelerde bulunmuşlardır. Buradaki gazinoda caz müziği etkinlikleri düzenlenirken yazın oluşturulan plajda yelken kullanma, kürek çekme gibi etkinlikler yapılmıştır. Sonuçta bu park vasıtasıyla topluma yeni alışkanlıklar, rutin davranışlar, yeni bir sosyalleşme şekli öğretilmiştir (Uludağ, 1998: 68-74).

1923-27 yılları arasında Ankara'nın başkent olması Meclis'te tartışılmaya devam etmiş, bu dönemde Meclis'teki muhalif grup İstanbul'un tekrar başkent olması gerektiğini iddia etmiştir. Ankara'nın gelişmemiş, kültürel tabanı zayıf, kentsel birikimi az olan bir kent olması da bu iddia sahiplerinin elini güçlendirmiştir. 1927 yılına kadar Ankara'da yapılan imar çalışmaları çok azdır. 1927'den sonra ise Ankara ile ilgili yeni kanunlar çıkarılarak önemli imar çalışmaları başlatılmıştır (Tankut, 1993: 45).

1924 tarihli yasayla Ankara Şehremaneti kurulmuştur. Burada dikkat çeken husus Ankara Şehremaneti ile İstanbul Şehremaneti arasındaki farklılıktır. İstanbul Şehremanetinde üyeleri belirleyecek seçmenlerin ve üyelerin vergi mükellefi mülk sahibi olması şartı vardır. Eğer bu şart Ankara Şehremaneti için de konulmuş olsaydı Ankara'nın eski sahipleri Ankaranın imarında söz sahibi olacak ve oluşacak imar rantı da onlar tarafından paylaşılacak, yeni gelişen Kemalist devletin devrimci kadroları da etkinlik sahibi olamayacaklardı. Bu yüzden Ankara için bu şartlar kaldırılmıştır. Yeni başkentim imarı eski kent üzerinden değil yeni bir bölge seçilerek gerçekleştirilmiş, bu yeni bölgede oluşan rant cumhuriyetçi bürokratlara aktarılabilmiştir. Bu ideolojik kayırmacılık Ankaranın başarısının yeni rejimin

başarısı olduğu ve Ankara Şehremanetinin merkeziyetçi güçlü bir denetimle yönlendirilmesi gerektiği gibi gerekçelerle makul gösterilmeye çalışılmıştır (Keleş ve Duru, 2008: 28).

Ankara'yı kurmuş olan askeri ve sivil erkan İstanbul kültürüyle yetişmiş elitlerdir. Bu elitler “devlet başkent içindir” söylemiyle Ankara'yı kendilerince şekillendirmişlerdir. Ankara bu yönüyle eski sisteme karşı çıkmanın onu reddetmenin kent mekanındaki yansıması olmuştur (Kılıçbay, 1994: 141).

1925'te kurulan Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Karadeniz ve Marmara havuzları Cumhuriyet'e özgü kamusalılığı yaratmakta önemli rol üstlenmiştir. Bu havuzlarla amaç Ankara'nın denizden yoksunluğunu biraz azaltmaktır. Bu havuzlar denize nasıl girileceği ile ilgili vatandaşı eğitmek amacıyla oluşturulmuştur. Havuzun birinde günlük kıyafetle havuza girilemeyeceğine dair bir yazı bulunmaktadır. Deniz kıyafeti ile bu alanı kullanmak zorunda olmak oluşturulan yeni kamusalığın gereği olarak sunulmuştur. Bu havuzlar Cumhuriyet ideolojisi için sosyal bir eğitim ortamı olmuştur. Bu dönemdeki bir diğer park Bira Parkı'dır. Bu park da oluşturduğu yaşam formlarıyla geleneksel olanın dışında yeni bir gündelik yaşam kurgulama çabalarına destek amacıyla inşa edilmiştir (Aycı ve Uludağ, 2016: 757).

1928'de çıkarılan kanunla İçişlerine Bakanlığına bağlı tüzel bir kişiliğe sahip Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kuruma verilen yetkilerle bazı kavramlar imar mevzuatına ilk defa girmiştir: Yapı izni alınması mecburiyeti, imar planı ve haritalar yaptırma zorunluluğu, parselleri birleştirme ve yüzde on beş eksiğiyle sahiplerine dağıtma gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır. Ankara İmar Komisyonu üst düzey yöneticilerden oluşmuş ve Ankara dışındaki kentlerin imarıyla da ilgili yetkilerle donatılmıştır. Diğer kentlerde imar işleri belediyelere bağlı kurulurken Ankara yerel ve siyasal baskılardan bu şekilde korunmaya çalışılmıştır (Geray, 2003: 8).

1928'de kurulan Ankara Şehri İmar Müdürlüğü diğer müdürlüklerin sahip olmadığı bazı üstünlüklere sahip olmuştur. İlgili kanunda müdürlük Ankara Şehremanetine değil Dâhiliye Vekâletine (İçişleri Bakanlığına) bağlı olarak kurulmuştur. Oysa diğer kentlerde müdürlük Şehremaneti'ne bağlıdır. Ayrıca yerli ve yabancı uzman çalıştırılabilecektir. Müdüriyet imar planlarını hazırlayacak ve Bakanlar Kurulu'na onaylatacaktır. Kısaca İmar Müdürlüğü uygulama için kendi kararları, kendi fonu olan ve kendisinin belirlediği kurullarla bu olanakları değerlendirebilen bir kurum olmuştur (Başa, 2012: 68-69). Ankara İmar Müdürlüğü bu dönemde yalnızca Ankara değil diğer Anadolu kentlerinin de imar planlarını onaylama yetkisine sahip olmuş, bir açıdan diğer kentler üzerinde bir idari vesayet kurulmuştur (Yavuz, 1980: 3-4).

1930'lu yıllardaki kentleşmeyle ilgili çıkarılan yasaların denendiği mekan Ankara kenti olmuştur. Bununla amaç çağdaş kent yaşamı sistemini Ankara üzerinden örneklendirmek olmuştur. Belediye Kanunu (1930), Tapu Kanunu (1934), Belediye İstimlâk Kanunu (1939) Ankara merkezli bir düşünme biçiminin etkisinde yapılmış, bu yasalar çıkarılırken Ankara göz önünde buldurulmuştur (Keleş ve Duru, 2008: 30).

Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte demiryollarının millileştirilerek merkez Ankara olacak şekilde yaygınlaştırılması stratejik açıdan önemli bir karar olmuştur. Anadolu'da bir ağırlık merkezi oluşturularak geri kalmışlığın telafi edilmesi için yeni çabalarda bulunulmuştur. Ankara'nın başkentliğinin bir diğer önemli yönü siyasi, askeri etkenlerin yanında eski rejime karşı bir muhalefet oluşturmak olmuştur (Keskinok, 2006: 27).

Cumhuriyet döneminde modern bir kent oluşturmak için inşa edilen Ankara'da Ulus ve Kızılay Meydanları'nın oluşturduğu kamusal kentsel yaşam tecrübeleri açısından önemli olmuştur. 1923 ile 1930 arası politik bir merkez olan Ulus Meydanı, Cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılması için kullanılmış, cumhuriyet coşkusunun yaşandığı, çeşitli kutlama ve törenlerin yapıldığı bir mekan olmuştur. Birinci Meclis Binası ile alanı belirlenmiş Ulus Meydanı'na daha sonra İş Bankası yapılmış, meydan güçlendirilmiştir. Meydana anlam yükleyen bir diğer önemli öge Zafer Anıtıdır. Bu dönemde yerleşim alanı olarak belirlenen Yenışehir'de Kızılay mekan olarak merkezi bir özellik yüklenememiştir. 1930-50 arası dönemde Ulus'un etkinliğinde azalma olmuş, Sümerbank binasının yapılmasıyla daha sivil bir yön kazanmış, kutlama ve tören amaçlı kullanımı azalmıştır. Bu dönemde bakanlık binalarının inşa edildiği Kızılay Meydanı politik ve bürokratik bir merkeze dönüşmeye başlamıştır (Bayraktar, 2013: 31).

Ankara'nın yeniden yaratılması süreci sadece mekansal bir değişim dönüşüm olmamış bu politikayla yeni Ankaralının yeni Ankara sakininin de yaratılması hedeflenmiştir. Bu anlamda yeni Türk devleti kuruluyor olduğu için yeni Türk'ün yaratılması demek olan bu süreçte ilk Ankaralıların yani yeni dönemdeki ilk Türklerin yaratıldığı düşünülmüştür. Sıfırdan bir millet yaratma idealinden dolayı bu dönemde mevcut Ankaralılar, Ankaralı olarak görülmemiş yok sayılmıştır (Gür, 2011: 15).

Türkiyede kentlerdeki problemlerden biri bulvar ve sokaklardaki hızlı değişimlerle kollektif bellekte yaşanan dönüşümdür. İyileştirme amacıyla yapılan çalışmalar kentin birikimine zarar verebilmiş ve kentte kimlik kaybına neden olabilmıştır. Ankara planlanırken sıfır bir kent olarak yeni bir ulusal kimlik oluşturmanın simgesi olarak düşünülmüştür. Atatürk Bulvarı cumhuriyet döneminde inşa edilmiş, modernleştirilmek istenen Ankara'nın bir tezahürü olmuştur. Yeni Ankara, eski Ankara'nın kent merkezinden başlayıp yeni kent

merkezini de içine alacak şekilde yapılmış, eski ve yeni birleşmesini temsil eden bir hüviyet kazanmıştır. Bulvar, hem sosyal hem fiziksel açıdan kentteki meydanlarla kaynaşacak şekilde tasarlanmıştır. Bu şekilde modern bir kent hayatı, burada karşılanacak iletişime geçecek insanlar üzerinden yeni bir gündelik yaşam pratiği oluşturulmaya çalışılmıştır. Sinemalar, tiyatrolar, kafeler, restoranlarla Ankaralılar için bir görme ve görünme alanına dönüşecek yeni bir kamusal alan inşa edilmeye çalışılmıştır (Al, 2011: 31-32).

Ankara'ya 1920'li ve 1930'lu yıllarda bir takım heykeller, su perisi heykelleri ve havuzlu fiskiye getirilmiştir. Osmanlı'nın heykel gibi sanatlarla uyumlu olmaması bu heykellerin yüzünü modern batıya dönmüş yeni cumhuriyetin eski imparatorluktan kopuşunun bir göstergesi olarak okunabilmiştir. Bu heykeller ve havuzlu fiskiyeler başka bir eğlence biçiminin taşıyıcısı olmuşlardır. Havuz başı kutlamalarıyla kentte yeni eğlence biçimi gelişmiştir. Fakat su perisi heykelleri kentle de kentteki insanlarla da bütünleşememiş kente ait olamamıştır. Bu dönemlerde Ankara'da daha çok zafer ve kahramanlık anıtları yükselmektedir. Kızılay'a yapılan Güven Anıtı Kemalist iktidarı temsil ederken Ulus'taki Zafer Anıtı Kurtuluş Savaşı'nı temsil etmektedir. Su perileri heykelleri ise batılılığı, çağdaşlığı temsil etmekte fakat devlet otoritesini vurgulamak ve kuvvetlendirmek anlamında herhangi bir karşılığı olmayan unsurlardır. Bu yüzden hem devlet katında önemsenmemiş hem de bürokrasi bu heykellerin kentin bir parçası olması, toplumsal hafızada yer edinmesi için uğraşmamıştır (Duyan, 2011: 131-145).

Cumhuriyet yönetiminin Osmanlı'dan devraldığı belediyeçilik yönetimi parçacı bir kent planlama yöntemi ve gelişmemiş bir belediyeçilik olmuştur. Cumhuriyetçi kadrolar ise bütüncül kalkınmacı ilkelerle yapılandırılmış Anadolu'yu demir ağlarla birbirine bağlamaya çalışan bir yöntem geliştirmek istemişlerdir. Demir ağlarla ülkeyi birbirine bağlamakla sadece fiziksel değil ideolojik bir bütünleşme de kastedilmiştir (Çalışkan, 2003: 53-56).

Bölgesel geri kalmışlığı giderme çabaları da Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Ankara bu anlamda ülke geneline hizmet dağıtmak için bir ağırlık merkezi konumundadır. İdeolojik, siyasal etkenlerin dışında yönetsel anlamda da Ankara'nın başkent seçilmesi önemli olmuştur (Keskinok, 2006: 27). Ankara'nın başkent olmasıyla bir liman kent olan İstanbul terkedilmiş ve ülkedeki iç pazarın bütünleştirilip koordine edilmesiyle ulusal ekonomik gelişmenin daha dengeli bir hal alması amaçlanmıştır. Bu sonucun elde edilebilmesi için Ankara'nın başkentliğinde iyi bir sınav verilmesi gerekmiştir (Tekeli, 1994: 176).

İzmir İktisat Kongresi geç kapitalistleşen bir ülkenin süreci hızlandırmaya dair ifadesi olmuş, bu süreçte Ankara'nın başkent olma süreci kentle ilgili olanın ulusal ve uluslararası

olana eklemlenmesini sağlamıştır. Cumhuriyet kurucu kadroları köylü kesimi ulusal toplum ve ulusal ekonomiyle kaynaştırmak istemişlerdir. Bu nedenle yüzlerini liman kentlerinden içerdeki kentlere dönmüşler ve burjuvalar da buna razı olmuşlardır (Keyder, 1994: 14- 15).

Cumhuriyet elitleri düşük bir maliyetle kendi iktidarlarını kurup yeniden üretebilecekleri bir mekan alan elde etmek için 583 sayılı Kentsel Toprakların Kamulaştırılması Kanununu çıkarmışlardır. Bu kanun şehircilik açısından o günün şartlarında ileri ve devrimci bir kanundur ve bir mücadele sonucunda ortaya çıkmış değildir. Ankara'ya özgü olan bu kanun diğer kentlerde uygulanmamıştır (Çınar, 2004: 208).

Ankara'nın yeniden oluşturulmasında üst düzey bürokrasi ve yeni burjuvazi birlikte hareket etmişlerdir. Ankara'nın inşasında imtiyaz ve devlet ihaleleri ile milli burjuvazi oluşturulmaya ve güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden bürokrasiden burjuvazi sınıfına geçişler de olmuştur (Tekeli, 2010: 77).

Ankara Kemalist dönemden beri sürekli bir önce yaşadığı deneyim unutturularak içi boşaltılan bu yüzden bir türlü kendi çerçevesini bulmayan boş bir kent olmuştur. Her iktidar olanın üzerinde her istediğini yapmaya çalıştığı Ankara'da kentin yapıları sürekli değişmiştir. Kentte her yeni yapılaşma ise bir önceki dönemi unutturacak şekilde yapılmaya çalışılmıştır (Gür, 2011: 9). Ankara, Kemalist dönemdeki tüm çabalara rağmen kent burjuvazisini ekonomik açıdan güçlü ve güvenilir bir ögeye dönüştürememiş, bu yüzden de burjuvazisi olmayan bir hayali kente dönüşmüş, yeni kurulan ulusal devleti dünya içinde temsil edebilecek bir kapasiteye ulaşamamıştır. Çok partili sisteme geçiş, neoliberalizm küreselleşme gibi süreçlerin sonunda İstanbul tekrar Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil edebilecek bir dünya kentine dönüşmüştür (Keyder, 2001: 72-75).

Ulus devlet inşasında iki önemli eylem olan unutmak ve hatırlamak Ankara üzerinde sürekli denenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde Ankara bomboş ve içi doldurulması gereken bir kent olarak tasarlanırken geleneksel olanı temsil ettiği düşünülen Osmanlı'ya ait geçmiş reddedilerek kent planlanmıştır. Günümüzde ise siyasal islam temsilcileri Ankara'nın o dönemki ruhunu ve ürettiklerini terk etmeye çalışmışlardır (Gür, 2011: 9).

Ankara'nın başkent seçilmesi yani başkent olarak İstanbul dışında bir alternatifin yaratılması bir makas değişimi olarak okunabilir. Ankara'nın başkent olmasıyla siyasal anlamda geleneksel ümmetten modern ulusa, feodal üretimden kapitalist ekonomiye geçilmiş ve hukuksal olarak da bu tercihlerin üstyapıya yansması gerekmiştir. Kurucu kadrolar tarafından kapitalizm önemsenmiş fakat dışa bağımlı ilişkilerle varolmuş yerli ticaret burjuvazisi dışarda bırakılarak daha ulusal bir burjuvazi yaratılmak istenmiş, Ankara bu isteğin mekanı olarak seçilmiştir (Çınar, 2004: 192).

İstanbul, Ankara gibi Kemalizmin resmi ideolojisinin görünümünün kolay mekansallaşabileceği bir alan değildir. İstanbul çok dilli, çeşitli etnik grupların yaşadığı, kozmopolit bir kenttir ve bu çok kültürlülük kent mekanına da yüzlerce yıl süren birikimlerle yansımıştır. Ancak mekanı sekülerleştirme ve millileşme anlamında burda da çalışmalar yapılmıştır. Henri Prost 1936-1950 yılları arasında İstanbul'u; Beyoğlu, Anadolu yakası, tarihi yarımada olmak üzere üç ana bölgeye ayıracak şekilde çalışmalar yapmış sonra bu bölgelemeye uygun yollar, konut çalışma alanları, anıtların-tarihi eserlerin korunması gibi çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar esnasında estetik olarak boğazın silueti korunmaya çalışılmıştır (Akpınar, 2010: 110).

Bu süreçte Ankara İstanbul karşıtlığı gibi eski Ankara-yeni Ankara karşıtlığı üzerinden de yeni bir tez üretilmiş bu sanal karşıtlıklarla Ankara başkent ilan edilmiştir. Her iki kent içinde bir takım genel yargılarla bir yerlere varılmaya çalışılmış, bu genellemeler bir önyargıya dönüşerek her iki kentin modernleşme süreçlerine tepkisini, yaşadıkları değişim dönüşümleri, bu değişimlerin toplumsal yapıya yansımalarını anlayabilmeyi zorlaştırmıştır (Güvenç, 2001: 80).

Erken Cumhuriyet döneminde İstanbul'a yüklenen bütün olumsuz imajların olmadığı kent düşüncesiyle Ankara imar edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda o dönemden itibaren her iki kent, biri diğerinin olumsuzluğu kötü örneği olarak varolmak için birbirlerinin varlığına ihtiyaç duymuşlardır. Erken cumhuriyet döneminde üretilen bu karşıtlıklarla İstanbul eski, geçmişe ait, sahte, tutucu gibi çağrışımlara sahipken Ankara yeni, gelecek vadeden, gerçek, devrimci gibi öğelerle tanımlanmıştır (Gür, 2011: 10-11).

Yeni başkent belirlenirken İstanbul'un başkent olduğu zamanlarda yaşanan bazı ülkelerle kurulan yarı sömürge niteliğindeki ilişkiler geride bırakılmak, ülke içinde daha merkezi bir konumdan dağıtım ve bölüşüm ilişkileri yeniden düzenlenmek istenmiştir. Bunun için varolan ekonomik durumu çağrıştıran yaşanmışlıklarla yüklü olan eski başkent değiştirilmek istenmiştir (Çınar, 2004: 185).

Cumhuriyetçiler tarafından İstanbul Osmanlı ideal kentinin vücut bulmuş hali olarak algılanmıştır. Bu yüzden kendisine tarih boyunca değişik isimler verilmiştir. İmparatorluk nüfusunun ciddi bir kısmının yaşadığı İstanbul, Osmanlı'nın hem kalbi hem de aklı olarak değerlendirilmiştir. Tarih boyunca İstanbul dışında imparatorluk ideolojisiyle bu kadar uyumlu ikinci bir kent olmamıştır (Cerası, 1999: 221-222).

1936'da içlerinde Fransız planlamacı Henri Prost da olmak üzere yüz elli kadar kent planlamacısı-mimar Türkiye'ye İstanbul ile ilgili bir kent planlama çalışması yapmak üzere davet edilmiştir. İstanbul, Ankara gibi bir yeniden oluşturulması kolay, el değmemiş bir

Anadolu kenti olmaktan ziyade Roma, Bizans gibi bir çok medeniyete ayrıca Osmanlı Devleti'ne yüzyıllardır başkentlik etmiş ve tüm bunların birikimini bünyesinde barındırdıran için bir kent olduğu için planlamasını yapmak daha zor olmuştur. Henri Prost'un planı ise Haussmannvari bir kent planlaması yani geniş ve bağlı yollarla desteklenmiş, güzelleştirme amacıyla yapılan, çağdaş batı devletlerindeki başkentleri anımsatan bir plan olmuştur (Akpınar, 2010: 107).

Bu dönemde Cumhuriyetçi kadrolar tarafından İstanbul denetim alınamayacak kadar karmaşık bir yapı sergilemektedir. Geçmişle ilgili çağrışımları oldukça fazla olan İstanbul'un ulusal birliğin sembolü olması olarak düzenlenmesi oldukça zor görünmüştür. Fakat Ankara daha denetlenebilir, kontrol edilebilir, bir başlama noktası verebilecek bir kent görünümü sunmuştur (Cantek, 2003: 69).

Sadece büyük kentler değil ülkedeki kasabalar bile kurucu ideolojinin kent tasarımına göre kurgulanmıştır. Bu dönemde kent mekanlarının merkezi Belediye binası, Hükümet Konağıyla birlikte birer Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet meydanı ve Kurtuluş Savaşı dönemini anlatan heykel veya anıtlarla kurulmuştur. Yeni kent planlama anlayışının etkileri sadece büyük kentlerde değil küçük kentlerde de görülmeye başlanmıştır. Yalova ve Dersim/Tunceli bu örneklerden iki tanesidir. Osmanlı devletinde Bursa'ya bağlı bir kasaba olan Yalova 1929'da Mustafa Kemal'in isteğiyle çıkarılan bir kanunla ilçe yapılarak İstanbul'a bağlanmıştır. Aynı şekilde 1935 tarihinde Dersim/Tunceli ile ilgili çıkarılan yasayla bölgenin adı, yönetimi ve kentle ilgili daha birçok şey değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle kentin çok kültürlü, etnisiteli, heterojen yapısı devletin homojenleştirici ideolojisiyle dönüştürülmüştür (Özer ve Özen, 2019: 66-67).

1930'lardan itibaren Kemalizmin ilkelerinden olan halkçılığa dayanarak köycülük hareketleri yaygınlaştırılmış, cumhuriyetin kültür, ekonomi alanlarında geliştirdiği politikalar köylere kadar götürülmeye çalışılmıştır. Bu süreçte köyün eğitim, sağlık ve imar işlerinin sağlanması önemsenmiş, köy kalkınması çalışmalarının ana eksenini bu alanlar oluşturmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: 37).

3.2. Sovyetler Birliği Örneği

Kapitalist ülkelerde pazar sistemi kullanılarak toprak üzerinde yer tahsis etme işlemi yapılır. Genellikle kentin biçimini belirleyen pazarın yapısı, bölgelere ayırma ve diğer düzenlemelerdir. Sovyetler Birliği'nde ise toprak pazarı olmadığı için kentteki etkinliklerin koordinasyonu ve yer ayırma işlemi başka ölçütlere göre yapılmıştır (Reiner ve Wilson, 2002: 173-174). Sosyalist şehircilik ondokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin şehirlerde yarattığı

olumsuz durumları ortadan kaldırmak için iyileştirmeyi hedefleyen ütöplastlerle başlatılabilir. Modern şehirciliğin de temelini oluşturan ütöplastler sosyalist bir kent modeli üzerinden ideal kentlere dair teoriler ve fikirler geliştirmişlerdir. Sosyalizm kapitalizmin aksine arsa ve konut mülkiyetini elinde tutarak bu konuda serbest piyasa koşullarının oluşmasını engeller. Konutlar devlet tarafından inşa edilerek kentin farklı bölgeleri arasındaki yaşam standartları asgariye indirmeye; eşit bir altyapı ve kamu hizmeti mantığıyla çok yoksul ya da zengin bölgelerin oluşmasının önüne geçilmeye çalışılır (Uygaç, 2019: 31).

Marksistler burjuva kentlerini sınıf savaşının bir arenası olarak gördükleri için iktidara geldiklerinde temel amaçları köy ve kent arasındaki farklılıkları gidermeye çalışmak olmuştur. Sovyetler iktidara geldikten sonra sanayileşme çabalarının artırılmasının nedeni de bu farkı ortadan kaldırmaktır (Reiner ve Wilson, 2002: 178).

Sovyetler Birliği'nde planlama ve kent planlaması sınıfsız bir toplum hedefine ulaşabilmek için kullanılan bir iktidar aygıtı olup, sadece kenti değil devlet tarafından yürütölen ekonomi politikalarının, üretim-tüketim faaliyetlerinin işlerlik kazanması ve denetlenmesi süreçlerini kapsamaktadır. Amaç ölkö genelinde eşit ve dengeli bir gelişmenin yakalanabilmesi için tüm kararların merkezi bir denetim ve kontrole tabii tutulması olmuştur (Uygaç, 2019: 26).

Sosyalist şehirciliğin temel ilkeleri şunlardır: Özel mülkiyet yoktur. Sınırlı bir büyüme hedeflenmiştir. Kentler belli bir oranda büyödükten sonra uydu kentler kurularak nüfus buralara yönlendirilmiştir. Bu sayede kır-kent makasının açılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Konutun büyüklüğünde ve yapımında kullanılan malzemede standartlaşma sağlanmıştır. Kent merkezleri sermaye değil kültürel anlamda bir çekim merkezi olacak şekilde tasarlanmıştır. Tüm kent planlamaları merkez eliyle yapıldığı için yerel ve merkezi planlamalar birbirini desteklemiştir. Kent planlamada halkın fikri sorulmamış konu uzmanlara bırakılmıştır. Konut hakkı temel bir hak olarak göröldüğü için devlet eliyle üretilip ve ilgili kişilere teslim edilmiştir. Sosyalist şehircilikte komşuluk önemli bir öge olmuştur. Komşuluk birimlerinin biraya gelerek oluşturduğu süper bloklarda hastane, park, kreş gibi donatılar mevcut olmuştur (Keleş, 2015: 104-106).

Sosyalist şehircilik kentte üretilen hizmetlerin kentin tamamına dengeli bir şekilde sunma çabasında olmuştur. Özel mülkiyetin olmadığı kentlerde barınma, eğitim, sağlık, altyapı gibi hizmetler insanların temel hakları olarak görölüp tüm kesimlerin bunlara ulaşması kolaylaştırılmaya çalışılmıştır (Uygaç, 2019:35).

Barlas, kentsel planlama anlamında ilk dönemdeki sosyalist ütopyaların kapitalizme de ilham verdiğini ve bölge planlama yaklaşımlarının yirminci yüzyılda bir yandan piyasanın

gereklerini yerine getirmeye diğer yandan kapitalizmdeki eşitsiz gelişme sorunlarını çözmeye çalışırken aslında ondokuzuncu yüzyılın ütopyacı duyarlılıklarından beslendiğini söyler (1994: 42-43).

Sovyetler Birliği'nde kentsel planlama ekonomik planlamaya paralel bir şekilde sosyal hayatın tüm alanlarını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Kentsel planlamanın temel hedefleri; üretim merkezli kentleşme, kır kent çelişkisini ortadan kaldırma, kadının toplumsal ve ekonomik hayata dahil edilmesi, büyük kent-küçük kent ayrımını ortadan kaldırma, ekolojik dengeyi koruma olarak sıralanabilir (İrs, 2019: 260).

Sovyet kentlerinin özelliklerine bakıldığında bu kentlerin planlı, geniş yollara ve yeşil alanlara sahip oldukları görülür. Meydanların simgesi heykellerdir. Yapılaşmalar ilk yıllarda dört-beş katlıdır. Daha sonra 1930'lardan itibaren yedi ile on üç kat arasında değişen yapılar inşa edilmiştir. "Mikroraion" adı verilen komşuluk birimleri vardır. Avantajlı ve dezavantajlı bölge oluşumunu önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sovyetlerde kent nüfusu bir milyonu aştığında kentin 150-200 km uzağına 200-250 bin nüfusu aşılabilecek uydu kentler inşa edilmiş ve metro yapılması zorunluluğu konmuştur. Nüfus 100 bin kişiyi aştığında ise kentin 30-35 km uzağına 60-120 bin kişilik uydu kent inşa edilmiştir. Bu durumda da otel, kütüphane, bale ve tiyatro hizmetlerinin sunulma zorunluluğu konmuştur (Uygaç, 2019: 56-60).

Kumar, toprak kamunun mülkiyetinde olduğu için Sovyetler Birliği'nde büyük ölçekli bir kent planlaması yapılması için daha önce görülmemiş büyük bir fırsatın doğduğunu söyler. Özel mülkiyet olmadığı için kamusal her türlü planlama ve dolayısıyla kent planlama bir ütopyayı gerçekleştirme fırsatı denebilecek kadar rahat olmuştur (2005:150).

Sovyetler Birliği kurulduğunda sosyalist bir sistem kurabilmek için hem kırsal alanlarda hem de sanayileşmede hızlı bir devletleştirme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Sovyetler bu dönemde yeterli sermaye birikimine sahip değildir ve sanayisi teknolojik açıdan geri kalmış bir ülke durumundadır. Sanayide çalışan kesimin ihtiyaçlarının gelişmemiş teknolojiyle yapılmaya çalışılan tarımsal faaliyetlerle karşılanması oldukça zor olmuştur. Bu amaçla 1917 toprak kararnamesi ile topraksız köylüye dağıtılmak üzere büyük toprak sahiplerinin mülklerine el konmuştur (Turan, 2011: 312).

Sovyet Devrimi'nin ilk yıllarında kentsel altyapı önemli olduğu için inşaat teknolojisi önemsenmiştir. Sanayileşmeyi artırmak, geliştirmek için yeni yerleşimler ve devasa sanayi kompleksleri oluşturulmuştur. Komsolski, Zaporojye, Berezniki, Magnitorski, Leningrad'ın bazı bölgelerinde yeni bir yaşam formunun temelleri atılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Moskova ile ilgili kentsel çalışmalar da başlatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle

ekonomi zor durumda olduğundan düşük bütçelerle konut ve fabrika yapılmaya çalışılmıştır (Jular, 2015: 29).

Ara bir çözüm olarak kent ve kırdan farklı olarak sanayi kentleri kurulmuştur. Fakat bu kentler hem kırdan hem de büyük kentlerin aleyhine büyümüşdür. Kapitalist ülkelerdeki büyük kentlerin fazla büyümesi problemi burada da yaşanmış, yeterli altyapı çalışması ve konut yapılamamıştır (Lewin, 2008: 262).

Sovyetler Birliği kentlerinde kadının kent yaşamında ve aktif üretimde olabilmesi için anaokulu, süt evi, kreş gibi yapılar açılmış kent mekanlarında çocuklar için alanlar ayrılmıştır. Çocukların eğitim ve sağlık harcamalarının devlet tarafından karşılanması sosyal devletin görevi olarak görülmüştür. Kadınların daha özgür olup ev işlerine daha az zaman harcamaları için çamaşırhane gibi donatılar kentlerdeki komşuluk birimlerine kurulmuştur. Kentler nüfus sayısına göre kategorize edilip ona göre altyapı hizmetleri götürülmüştür. Ayrıca teknolojiye verilen önemden dolayı ülkenin he tarafına bilim ve teknoloji kentleri kurulmuş ve bu kentler üniversiteler tarafından desteklenerek geliştirilmiştir (Uygaç, 2019: 91).

1929 (Ekim 1928) ile 1933 yılları arasında uygulanan birinci beş yıllık kalkınma planında Sovyetlerde hızlı bir kentleşme süreci yaşanmış, sanayide çalışan nüfus bu dönemde yüzde seksen beş oranında artmıştır. 1935'te Moskova'yı yeniden inşa edecek Moskova'nın Yeniden İnşası İçin Genel Plan kabul edilmiştir. Plan on yıllık bir plan olarak düşünülmüş ve iki parçaya ayrılmıştır, ikinci beş yıllık plan birincinin sürdürülmesini sağlayıp eksiklerini tamamlamak üzere düşünülmüştür. Bu genel plana göre Moskova biri merkez diğerleri çevre olmak üzere sekiz alana ayrılmış, her alan da kendi içinde alt alanlara ayrılmıştır. Planın temel amaçları yeni yerleşim ortamları oluşturmak, konut problemini ortadan kaldırmak, nüfus ve ulaşım ile ilgili problemleri halletmek ve şehri çevreleyen yeşil bir kuşak oluşturmak olarak sıralanabilir (İrs, 2019: 261).

Sovyetler Birliğinde kentler nüfus ve buna bağlı olarak kamusal hizmetlere göre dört kademelidir: En küçük birim 'mikrorayon' denilen birimdir, diğerleri büyüklüklerine göre sırasıyla 'zhiloy rayon', 'gorodskoy rayon', 'gorodskaya zona' biçimindedir. Kentlerin bu dörtlü büyüklüklerine göre sınıflandırılması daha önce olsa da yaygınlaşması 1950-60 arasında olmuştur. Mikrorayon, 10.000-12.000 kişinin birarada yaşadığı yerlerdir. Bu bölüm süperblok adı verilen yaklaşık 1000 kişinin yaşadığı ortamların birleşmesiyle oluşur; içinde okul, çocuk yuvaları, otoparklar barındırır. İkinci basamakta yer alan zhiloy rayon 30-50 bin kişiyi barındırır, alışveriş merkezi, eğlence ve kültür alanları, poliklinikler içerir. Üçüncü basamaktaki gorodskoy rayon, 100.000- 300.000 kişiyi barındırır. En üst kademede 800 bin ile bir milyon arasında nüfusu barındıran gorodskaya zona bulunur. Buralarda terminaller,

yüksek öğretim kurumları gibi donatılar diğerlerine ek olarak bulunmuştur (Reines ve Wilson, 2002: 180-182).

Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin erken kentleşmeyi savunmuştur. Tüm ülke genelinde kırsal, tarımsal öğeleri baskın bir ekonomik ve toplumsal örgütlenmeden kentli sanayisi gelişmiş bir yapıya geçilmek istenmiş bu yüzden de kırsal kesimde yaşayanlar kendileri için alınan acil kararlarla bu sürece zorlanmışlardır (Holmes, 2000: 201).

Moskova Sovyetler birliği döneminde tekrar başkent olmuş, kent planlamasını tasarlamak için Moskova Merkezi ve Çevresini Planlama Mimari Atölyesi 1918'de kurulmuş ve Moskova'nın yeniden inşa edilmesi için planlar hazırlanmıştır. Moskova üç tane eş merkezli halka biçiminde tasarlanmış, ilk birleşik imar planı 1935'te kabul edilmiş ancak İkinci Dünya Savaşı sebebiyle 1951'de uygulamaya geçilebilmiştir (Uygaç, 2019: 65-66).

Nikolay Alexandrovich Miliutin (1889-1942)'in geliştirdiği kent tasarımı uygulamaya konmuş projelerden biridir. Miliutin kenti birbirine paralel olan altı temel hat şeklinde dizayn etmiştir. Bu hatlar; üretimle ilgili olan ve içinde eğitim alanlarını da içeren üretim hattı, üretim hattı ile konut hattını birbirinden ayıran yeşil hat, içinde çocuk alanları ve sosyal yapıları barındıran konut hattı, tarımsal üretimin yapıldığı bahçe hattıdır. Ayrıca ulaşım hattı ve park hattı şeklinde iki hat daha olmuştur (Sevim, 2014: 505-506).

Rus kent plancısı Alexander Milliutin tarafından planlanan ve uygulanan lineer kent modeli, Stalingrad Kenti'nde 1930'lu yıllarda uygulamaya konmuştur. Bu kent modelinde temel vurgu olarak kentin bir makine olduğu şeklindeki metafordan yararlanılmıştır. Bu modelde rasyonel bir ulaşım sistemi yöntemiyle birbirinden farklı alanlara ait özerk parçalar birbiriyle ilintilendirilmiştir (Öztürk, 2004: 18).

1929'da birinci beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Aynı yıl nüfusu 100 binin üstündeki kent sayısı 31 iken beş yılın sonunda bu sayı 82 olmuştur. Kentleşmeye özel bir önem verilmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planı sonucunda kentleşmeye ayrılan bütçe yüzde 18, ikinci kalkınma planında ise yüzde 11 olmuştur. (Baytekin, 2014: 178). 1920 ile 1939 arasında kentsel nüfus ciddi oranda artmıştır. Genel nüfus artışı oranı yaklaşık yüzde altı olmasına rağmen kentsel nüfus bu süreler içinde yüzde onaltıdan yüzde otuz üçe çıkmış yani yaklaşık yüzde yüz artmıştır (Blumenfeld, 1978: 7).

Sovyetler birliğinde kolektif yönü olduğu için toplu taşıma ayrı bir öneme sahip olmuştur. Tren, tramvay, metro yaygınlaştırılmış ve şehir içi otobüslerle desteklenmiştir. Moskova metrosu Sovyetler Birliği'nin Rusya'da bıraktığı en büyük eserlerden biri olmuştur. Bu metro Moskova yoluyla sosyalist ideolojinin gücünü dünyaya göstermek amacıyla tasarlanmıştır. 1931'de yapımına başlanmış ve dört yıl sürmüştür. Sosyalizm ideolojisi sadece

genel kent planlamaya değil tekil mimari örneklerine de damgasını vurmuştur. Radyo Kulesi 1919-1922 de yüz kırk metre olarak inşa edilmiştir. 1924'te hayatını kaybeden Lenin için yapılan Mozole de mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu yapı üst üste konmuş küplerin yükselmesiyle piramit şeklini alır ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Dini duyguları güçlü olan ve Çar'a bağlı olan halka bilimsel bir ideoloji vermek için uzay bilimleri ile ilgili çalışmalar öncülük etmesi amacıyla planetaryum adı verilen yapı 1927-1929 yılları arasında inşa edilmiştir (Uygaç, 2019: 74-82).

Sovyet Devrimi'nin ilk yıllarında kentsel mekanın da kamunun malı olması kentsel mekanın düzenlenmesi isteğinde dev ölçekli bir güç ve çok fazla araç sağlamıştır. Devrimin ilk yıllarında ideal Sovyet kentinin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmalar olmuş, urbanistler adı verilen grup büyük ölçekli planlamalar yapılması gerektiğini iddia ederken de-urbanistler ise bahçe şehir akımlarının değişik tonlarında yer alan önerileriyle kentlerin biçimlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Günay, 1999: 149).

Sovyetlerde betonarme ve çelik kullanılarak binaların yapılması 1930'larda başlamıştır. 1935'te Moskova'yı yeniden yapılandırmak için imar planı kabul edilmiş bu planla yeni köprüler, kanallar yapılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde yapılmaya başlanan Moskova metrosu önemlidir. Bu metronun birçok istasyonuna devrimi anlatan resimler, heykeller konmuş daha sonra bu uygulamalar diğer Sovyet kentlerinde de yapılmıştır. Mimaride anıtsallığın öne çıktığı bir dönem olan 1960'larda gelişmiş ülkelerin seviyesini yakalamak için bilimsel enstitüler, yüksekokullar, üniversitelerle birlikte mimar yetiştirmek için de çeşitli okullar açılmıştır (Jular, 2015: 37-38).

Kentler genelde geniş yollara sahip, planlı ve yeşil alan oranı gözetilerek kurulmuştur ve kentlere genelde eşit bir şekilde bakılmıştır. Bunun tek istisnası Moskova kenti olmuştur. Ülke genelindeki planlama pratik ve hızlı bir şekilde yapılırken Moskova'da bu kuralın dışında yapılaşmalar olmuş, ihtişamlı yapılar yapılmıştır. Bunun nedeni Moskova'nın yeni rejimin vitirini olarak gösterilmek istenmesidir. Narkomfin Binası, Moskova Metroyu, Stalin'in Kuleleri bunlardan bazılarıdır. 1930'da Kızıl Meydan ve çevresi düzenlenmiş, buradaki küçük yapılar yıkılmış, kent için kullanılabilecek geniş alanlar elde edilmiştir. Rusyanın ilk büyük oteli olan Moskova oteli inşa edilmiştir. Sovyet mimarlık tarihi için bir eşik olarak kabul edilen bu bina Stalin'in mimari tercihinin anıtsal klasizme dönüştüğü yıllarda yapılmıştır (Uygaç, 2019: 87-92).

Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkması, savaş sonrası kentsel yapılanmada zafer ve vatanseverlik vurgusu olan yapıtların artmasına neden olmuştur. 1940'lı yılların sonunda Moskovada Yedi Kulelerin inşa edilmesi Sovyet kentleri için yeni bir dönem

olmuştur. Stalin mimarisi olarak bilinen ve gözalıcı ihtişamlı bu yapılar Kremlin Sarayı ve Kızıl Meydandan sonra Moskova'daki en önemli yapılar olmuştur. Yapıların en bilineni olan Moskova Devlet Üniversitesi Binası, Lenin tepesi denen yere yapılmıştır. Diğer ikisi Leningrad ve Ukrayna Otelleridir. Sovyet Ağır Sanayi Bakanlığı Binası ve Dışişleri Bakanlığı Binası bu gruptaki bürokratik binalardır. Diğer iki yapı ise Kudrinskaya Meydanı ve Kotelniçeskayada inşa edilmiştir (Jular, 2015: 46).

Radisson Royal Otel Moskova (Ukrayna Oteli-198 metre), Dış İşleri Bakanlığı(172 metre,) Hilton Moskova Leningradskaya Oteli (Leningradskaya Oteli (136 metre), Moskova Devlet Üniversitesi (240 metre), Ulaştırma Bakanlığı (133 metre) gibi Stalin tarzı bir mimariyle oluşturulan büyük binaların Amerrika Birleşik Devletlerinde olan binalardan temel farkları binaların tepesine doğru kademeli olarak daralması ve hepsinin üzerinde külahlı kule bulunması olmuştur (Uygaç, 2019: 90).

Lefebvre sosyalist kentte oluşturulan meydanlar, anıtlar, büyük yapılaşmaların simgesel olduğunu söyler. O'na göre bu yapılar mekanı örgütlemiş, kontrol altında tutmuş ve sömürgeleştirmiştir. Çünkü anıtlar özü gereği baskıcı öğelere dönüşmüş, resmi ideolojinin gücünü artırmak, etkisini derinleştirmek gibi bir amaç taşımıştır (2015: 25).

Sovyetler döneminde liderler mimariyi ideolojik bir araç olarak kullanmışlardır. Liderlere bağlı olarak konut yapıları da değişmiş kentler buna göre dizayn edilmiştir. Stalin döneminde hem yapıların gösterişi, büyüklüğünün ön plana çıkması hem de büyük kentlerde sınıf ayrımının oluşması feodalizme benzetilirken Kruşçev döneminin mimari üslubu daha sade olmuştur. Brejnev döneminde gösteriş ve güç tekrar ön plana çıkmıştır. Gorbaçov döneminde ise ülke dışarıya açılmış, kentlerle ilgili bir yeniden yapılanma süreci başlatılmıştır (Jular, 2015: 25).

Sovyetler Birliği ve doğu bloku ülkelerinde planlı ekonomiyle uygun olacak şekilde ve merkezi bir düzenlemeyle konut politikaları geliştirilmiştir. Sosyal bir hak olarak kabul edilen konutun sağlanması devletin görevleri arasında sayılmıştır. Bu yüzden konut bu ülkelerde bir mal olarak görülmemiş, alım ve satım işlemlerine konu olmamış ve fiyatının belirlenmesi piyasaya bırakılmamıştır. Devlet konut üretiminde ve dağıtımında direkt yetkili olmuştur. Konut ucuz olmuş fakat kalitesi yeterince iyi olmamıştır (Önver, 2016: 49-50).

Kentte yaşayanlar açısından olduğu kadar köylerden kentlere göç edenler açısından da konutun kullanılma şekli ciddi sosyal sorunlara neden olmuştur. Cinsiyet ayrımının gözetilmediği, banyo, mutfak ve koridorun ortaklaşa kullanıldığı Sovyet konutlarındaki yerleşme biçimi insanları rahatsız etmiştir. Kültürlü ailelerden gelenler kötü hijyen şartlarıyla birlikte bir şiddet ortamına da maruz kalmışlardır (Hosking, 2011: 656).

Sovyetler Birliği öncesinde evler genelde tek katlı ve ahşaptır. Sosyalist şehircilikle birlikte ‘rasyonalizm’ ve ‘konstrüktivizm’ akımlarının etkisi ve dönemin teknolojisi kullanılarak Moskova daha fazla nüfusu barındırabilecek bir başkente dönüştürülmeye çalışılmıştır. Moskova 1912’de yaklaşık bir buçuk milyon nüfusa sahipken 1931’de nüfus yaklaşık üç milyondur. 1920 ile 1930 arası Sovyetlerde ülke genelinde kentli nüfus yaklaşık iki kat artmıştır. Moskova’da inşa edilen konut tipleri yapıldıkları dönemdeki liderin ismini almıştır. Stalin döneminde stalinka adı verilen yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar tavanları yüksek, renkleri turuncu olan büyük yapılardır. Ayrıca gemi evleri olarak bilinen evler tektip olarak büyük nüfusları alabilecek şekilde inşa edilmiştir. Kruşçev döneminde ise farklı bir yol izlenmiş ömrü otuz yıl olup sonradan sökülüp yerine yeni evler yapılacak şekilde tasarlanan beş katlı binalarla konut sorunu çözülmeye çalışılmıştır (Uygaç, 2019: 69-71).

Kentlere yoğun göç başlayınca 1920’lerde işçiler toplu konutlara, komün evler denen yapılara yerleştirilmişlerdir. Bu evlerde her ailenin bir odası, kendine ait buzdolabı, ocak gibi araçları olmuş ve mutfak, banyo gibi ev unsurları sırayla kullanılmıştır. Devletin zorlamasıyla gerçekleşen bu uygulamalardan aileler menun kalmamıştır. Rejimin kadınları aktif işgücüne daha yüksek oranda katılımını sağlama çabası da bu kolektif yapının gelişmesinde etkili olmuştur (Jular, 2015: 30-35).

Sovyetlerde ilk yıllarda konut sorununu çözmek için komünal apartman uygulaması yapılmıştır. Bu uygulamaya göre bir apartmanda birçok kişi kalmış ve eve ait bazı alanları ortak kullanmışlardır. 1950’lerde ise bu yöntem bırakılmış her aileye bir konut yapılmaya çalışılmış bu amaçla beş katlı binalar inşa edilmiştir. Kısa sürede çok fazla konut inşa etmek gerektiğinden kalite beklenen düzeyde olmamıştır (Önver, 2016: 50).

Moskovada komşuluk birimleri mantığıyla tek evlerden oluşan evler de yapılmıştır, bunlar bahçeşehir konseptinde konut olarak tasarlanmışlardır. Örneğin Sokol Posyelok konut yerleşimi, N. B. Morkovnikov ve V. A. Vesnin tarafından 1923 yılında önce sadece iki konut tipi olacak şekilde tasarlanmış daha sonra dönemin şartlarına göre konut tipleri çeşitlendirilmiştir (Uygaç, 2019: 73).

Stalin döneminde stalinka adı verilen yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılarda genelde mermer kullanılmış, basit ve sade kulelerle süslenmiştir. Stalinkalar tektip olanlar ve özel olanlar olarak iki türlü inşa edilmiştir. Tek tip olanlar daha standart bir şekilde yapılmış olmasına rağmen yine de süsleme unsurları kullanılmıştır. Özel planlı projeler ise daha konforlu bir şekilde bir konut kompleksi olarak yapılmış, üst düzey bürokratlara tahsis edilmiştir (Jular, 2015: 36).

Sovyet kentleşmesinde temel amaç kır-kent çelişmesini ortadan kaldırmak olmuştur. İkinci amaç ise kapitalizmdeki gibi nüfusun ve sermayenin yoğunlaştığı kentlerin gelişip diğer kentlerin geri kalmasının önüne geçerek küçük kent büyük kent farklılıklarını azaltmak olmuştur (İrs, 2019: 264).

Savaştan sonra aşamalı olarak gerçekleşen kentleşme sadece toplum değil kültür, zihniyet ve devlet üzerinde de önemli etkiler bırakmıştır. Ağırlıklı kırsal olan bir toplumun kentsel topluma (diğer ülkelerdeki kentleşme örnekleriyle kıyaslandığında) hızlandırılmış bir şekilde geçişi sürecinde her iki toplum türünün içiçe geçtiği bir evre yaşanmıştır. Bu çok iyi harmanlanmış bir karışım olamamış ve bu iki oluşum (kır-kent) arasındaki mesafe kaldırılamamıştır. Sovyetlerde 1958'e kadar kentlilik için her yerde geçerli resmi bir ölçüt olmamış, 1958'de ise kentsel yerleşme 2000 kişi, kent ise 12000 kişi olarak tanımlanmış, 1960'ta yarı kentli bir ülke olmanın dışında bir form geliştirilememiştir. Bu geçiş evresinde kentler köyleri kentleştirememekle kalmamış, kendileri de köyleşmiştir. 1960'larda nüfusun çoğu kentlerde yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde toplumun yüzde altmışı mülkiyeti devlette olan tuvalet ve mutfağın müşterek kullanıldığı konutlarda yaşamışlardır. Bu veri hem düşük yaşam standartlarının hem de hızlı bir kentleşmenin göstergesi olmuş ayrıca kentleşmenin düşünüldüğü kadar planlı da yapılamadığını göstermiştir (Lewin, 2008: 256-258).

Yaklaşık yarım yüzyıllık bir süreçte Sovyetler yüze seksenden fazlası kırsal olan bir ülkeden yüzde altmışından fazlası kentlerde yaşayan bir ülkeye dönüştürülmüştür. Bu süreçte toplum okuryazarlığı anlamında eğitim standartları yükselmiş, sosyal hizmetler yaygınlaştırılmış, teknolojik gelişmeler artmış, kırsal alanda tarımda traktör sabanın yerine kullanılmaya başlanmıştır (Carr, 2007: 17).

Sovyetlerde bir zorunlu sanayileşme süreci yaşanmış ve işçi sayısı yirmi beş otuz yıl içinde beş katına çıkmıştır. Kruşçev döneminde (1953-1964) Sovyetler artık nüfusun büyük kesiminin kentlerde yaşadığı bir ülkeye dönüşmüştür. Bu süreçte hem kentleşme hem de kentlileşmede değişim dönüşümler yaşanmıştır. Kentlerin görünüşleri değişirken kentlerde yaşayan insanlarda da modernleşme, batılılaşma artmıştır (Jular, 2015: 19).

Sovyetler kır ile kent arasındaki nüfus ve gelişmişlik farkının yanında büyük kent küçük kent arasındaki uçurumu da azaltmaya çalışmıştır. 1968 tarihli bir rapor kentlerde özellikle büyük kentlerde olağanüstü bir nüfus biriktiğini ve bu durumun işgücü ve nüfusla ilgili problemleri derinleştirdiğini göstermiştir. Bu süreçte küçük kentler büyümemiş, nüfusları azalmıştır. Büyük kentler 1926 ile 1960 arası yaklaşık altı kat büyürken küçük kentler kontrolsüz bir kentleşmeyle istikrarsızlaşmıştır. Küçük kentler hem sayı olarak hem de içerdikleri nüfus açısından azalmış, gelişmişlik düzeyleri de alt sınırlarda kalmıştır. Ekonomik

kalkınmanın olmadığı küçük kentler dışarıya nüfus vermiş, işgücü problemi yaşanmış, yeni sanayi kentlerinde ise atıl işgücü oranları düşmüştür. Sosyal problemler de kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, pek çok kent tek yönde uzmanlaşıp ağırlıklı olarak kadın ya da erkek çalıştırarak cinsiyete dayalı işgücü anlamında da bir dengesizlik oluşmuştur. Bu dönemde yirmi sekiz kent için kadınlaşmış, beş kent için ise erkekleşmiş kent ibaresi kullanılmıştır (Lewin, 2008: 267- 269).

Sovyetlerde devrimin ilk yıllarında köylü nüfus oldukça fazlaydı. 1926'da Sovyetlerin yüzde sekseninden fazlası taşrada yaşamaktaydı. Taşrada yetişkin erkeklerin baba evinden ayrılıp hızla kendi evini kurma isetğinden dolayı köylü hane sayısı da sürekli artmıştır. 1914'ten 1927 ye kadar bu şekilde köylü hane sayısı yüzde on artarak iki milyon yeni hane oluşmuştur (Smith, 2010:174).

Toprak reformu Sovyetlerde beklenen sonuçları vermemiştir. Büyük toprak sahiplerinin arazilerine el konulup çiftçilere dağıtılması sonucu toprak parçalanmış ve çiftçinin artı bir üretim yapması zorlaşmış, çiftçi ancak kendine yetebilecek kadar üretim yapabilmiş, fazla üretim oluşmadığı için kentlere buradan aktarma yapılamamıştır. Küçük arazilerle bu işten beklenen sonuçlar elde edilemeyince kolektif çiftlik yöntemiyle çiftlikler birleştirilmiştir. Böylece daha büyük bir ölçekli ekonomi yardımıyla hem artık ürün elde edilmeye çalışılmış hem de sınırlı tarım araçlarının tüm çiftliklerde kullanılması sağlanabilmiştir. Sovhoz ve kolhoz denen çiftlik birliktelikleri bu şekilde oluşturulmuştur (Dobb, 1968: 217-249).

Kolhozlarda üretim birlikte yapılmış, oluşan gelir de eşit bir şekilde dağıtılmıştır. Bir yıl boyunca kolhozdan elde edilen gelir, masraflar çıkarıldıktan sonra çalışanlar arasında işgücüne göre pay edilmiştir (Zhumashov, 2010: 32). Kolhozlar toprağın birleştirilmesiyle elde edilen büyük çiftliklerdir. Burada köylüler kooperatif kurma yöntemiyle bir araya gelmiş, toprakları birleştirilmiştir. Üretimin kontrollü bir planlama dahilinde yapıldığı kolhozlarda toprağın bölünmesi engellenmiş, alınan ürün miktarı ve toprağın verimliliği de artmıştır (Solus, 1979: 174).

Sovhozlar ise tek tip tahılın yetiştirdiği uzmanlaşmış köy çiftlikleridir. Sovyetlerde önce sovhozlar kurulmuş fakat ülke genelinde yaygınlaştırılmadığından kolhozlara başvurulmuştur. Sovhozlar da kolhozlar gibi sanayinin desteklenmesi ve gıda ihtiyacının karşılanması için kurulmasına rağmen aralarında bazı farklılıklar vardır. Sovhozlarda üretim araçları ve toprak mülkiyeti devlete aittir. Burada çalışanlar devlete maaşlı olarak çalışmakta ve üretimin aşamaları devlet tarafından belirlenmektedir. Kolhozlarda ise kollektif maliyet vardır (Zhumashov, 2010: 15).

Köylerden kentlere göç oldukça düzensiz olmuştur. 1959-63 arası yaklaşık altı milyon insan köylerden kentlere göç etmiştir. Çoğu genç nüfustan oluşan bu kitle kendi bölgelerinde işgücü fazlası olarak gelmedikleri için bu durum ekonomik, sosyal birçok problemlere neden olmuştur (Lewin, 2008: 264).

Tarımsal üretim için oluşturulmuş kolhozlarla fabrikalar arasında işçi ücretleri açısından ciddi bir fark oluşmuştur. Bir çalışan fabrikada kolhozdan kazanılanın üç katı kadar kazanılabilmektedir. Bunun sonucu olarak birçok işgücü kendi bölgesindeki kolhozdan ziyade diğer bölgelerdeki fabrikalarda çalışmayı tercih etmiştir (Lewin, 2008: 264-265). Kırsal alanlarda yapılan kolektivizasyon ile ortaya çıkan emek gücü büyük kentlere yönlendirilmiştir. 1926 ile 1939 arasında kentsel nüfus yüzde on sekizden yüzde otuzüçe çıkmıştır (Baytekin, 2014: 181).

Sovyetlerdeki kentleşme özetlenecek olursa karmaşık bir kentleşme serüveninin yaşandığı söylenebilir. Sovyetlerde kentleşme anlamında bir içiçe geçme dönemi yaşanmıştır. Eski zihniyet ve geleneklerin yaşadığı kırsal dünya, yeni kentsel dünya, karmaşık büyük kentler ve başkentler, bilimsel kentler bir arada varolmuştur (Lewin, 2008: 399).

3.3. Fransa Örneği

Fransa'da 1789 Fransız İhtilali'yle başlayan süreç sonrasında siyasal anlamda önemli değişimler yaşanmıştır. 1848 yılında Napolyon Bonapart'ın yeğeni olan Louis Napolyon cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Louis Napolyon 1848 ile 1852 yılları arasında cumhurbaşkanı olarak çalışmış bu tarihten sonra 1870 yılına kadar imparator olarak devam etmiştir. Bu anlamda Fransa'nın doğrudan halkoyu ile seçilen ilk cumhurbaşkanı ve son hükümdarıdır. Aralık 1851'de bir darbeye Fransız Meclisi'ni lağvedip imparatorluğunu ilan etmiştir. Louis Napolyon Fransa için siyasal anlamda çok karışık yıllarda bu değişiklikleri yapmıştır. Otoritesini sağlamlaştırmak için sosyal hayatın birçok alanına müdahale edecek yöntemlerle hareket etmesi gerekmiştir (Şimşek, 2019: 179-185).

Napolyon Paris kentinde iktidarını sağlamlaştırmak ve diğer dengeleri koruyacak şekilde inşa etmesi için Hausmann'ı vali olarak görevlendirmiştir. Hausmann 1853-1870 yılları arasında kentsel sorunları ortadan kaldırmak, Paris'i modern bir kent görünümüne kavuşturmak için devasa ölçekte bir kent yenileme projesi başlatmıştır. Bu projelerle kentte yeni bulvarlar, banliyöler, meydanlar, parklar inşa edilerek kent yeniden yaratılmıştır. Hausmann bu çalışmalarıyla kentte yeni bir kamusal alan inşa ederken burjuva sınıfıyla işçi sınıfını mekansal ayrımını da belirginleştirmiştir. Hausmann planlamacılığının asıl amacı

Napolyon'un yeni iktidarının sürdürülebilirliğini kent planlama yöntemiyle garanti altına almaya çalışmak olmuştur (Özerk, 2013: 47).

Fransa Paris'te modernizmin uygulamaları Louis Napolyon'un emriyle ve Hausmann eliyle gerçekleştirilmiştir. Hausman modernizmi modern kent planlamayı Paris kentini yeniden inşa etmek için kullanmıştır. İlk modern kent olan Paris'in kent planlamacısı Hausmann ve onu görevlendiren Napolyon, geleneksel olandan kökten bir kopuş miti kurmak, geçmiş uygulamalara bir şey borçlu olmadığını göstermek istemişlerdir. Bu siyasal iktidar açısından da Napolyon'un ihtiyaç duyduğu bir yöntem olmuştur (Harvey, 2013: 18).

Tekeli'ye göre 1848'e kadar ütopyik bir şekilde olan kent planlaması sosyalizmle içiçe gelişmiştir. 1850'lerden sonra kentin sorunlarının burjuvazi için hayatiliği anlaşılmıştır. Bunun iki amacı vardır; hem kente yatırılan sermayeyi korumak hem de sosyalist akımları engellemek. Burada iki türlü bir kent planlama akımı gelişmiştir: Birincisi İngiltere'nin pragmatist yaklaşımıdır. Burada sağlık yasalarıyla kentleri de sağlıklı hale getirmek düşünülmüştür. İkincisi ise Napolyon ve Hausman'ın Paris'te uyguladığı yöntemdir. Bu uygulamalarda modernizmin tüm yıkıcı yüzü ortaya çıkmıştır (2001: 17).

19.yy'ın başında Paris'te nüfusta ciddi bir artış olmuştur. Konutlar dolmuş, evlerin bölünmesi de evlere kat çıkılması da çözüm olmamıştır. 19.yüzyıl bir Paris evi genelde birinci katta varlıklı bir aile, ikinci katta saygın bir aile üst katta da hizmetçiler oturacak şekilde düzenlenmiştir. Eski Paris'te tabii ki zengin ve yoksul bölgeler olmuş, fakat bu günümüzde anladığımızdan farklı bir anlamdadır. Zengin bölgesi demek kira konut fiyatı yiyecek fiyatı olarak daha pahalı bir yer değil orda çok zenginin yaşaması anlamındadır. Bu bugünün insanının kolay anlayabileceği bir durum olmaktan uzaktır (Sennett, 2010: 181-182).

Paris'te 1848 ile Hausmann arasındaki dönem oldukça farklı olmuştur. Bu dönemde Paris yaşamı yoğunlaşmıştır. O dönemin edebiyatında bu Parisli yaşam oldukça büyük yer tutar, sonra bu dönem etkisini yitirecektir. Şehir hayatı buluşmaları, farklılaşmaları, farklı ideolojilerde olsalar da şehirdekilerin tanışma ve kabullerini kapsar. Yani daha kırsal başlayan demokrasi ancak 19. yy'da bir kent demokrasisine dönüşebilmiştir. Komünün demokrasi gelişimi açısından taşıdığı anlamlardan bir buydu ve hala budur. Buradaki kent demokrasisi egemenlerin ayrıcalık oluşturma yeteneğine izin vermediğinden onlar da kentteki demokrasinin gelişmesine izin vermemiş, bunun için de kentten işçileri kovmuşlardır (Lefebvre, 2018: 33).

İktidar Paris'te 1848'den sonra oluşan siyasal ortamdan yararlanmak istemiştir. 1848'den sonra çok bariz bir şekilde sermaye ve işgücü fazlalığı oluşmuş, bu fazlalığın yönlendirilmesi gerekmiştir. Çözüm olarak süresi ve vadesi uzun dev projeler yapılmaya ve

yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Kapitalizmin ilk büyük buhranı bu şekilde aşılacak istenmiştir (Harvey, 2012: 143).

1850'lerdeki Paris'in bir diğer özelliği kentin aşırı kalabalıklaşmasıydı. Kentle ilgili sorunlara araç trafiği sorunu da eklenmişti. Her ne kadar Haussmann dönemi uygulamaları tartışılrsa da bu dönemde kentle ilgili ciddi bir değişim beklentisinin de olduğu görülmektedir. Haussmann 1859'da çalışmalarına başlamadan önce de zaten kentin düzenlenmesinin ciddi bir şekilde elden geçirilmesiyle ilgili talepler oldukça çoktur. Örneğin Du Camp bir eserinde 1848'den sonra trafik gibi birçok nedenle Paris'in artık yaşanmaz bir hale geldiğini söylemiştir. Ayrıca Meryon isimi sanatçının Paris'le ilgili manzara resimleri gravürleri de durumun vahim olduğunu düşündürmüştür (Benjamin, 2002: 180-181).

Haussmann kenti ele alınca beklenen değişim dönüşümleri peyderpey gerçekleştirilmemiş, kentle ilgili radikal kararlar almıştır. O güne kadar kentle ilgili birtakım sıkıntıları halletmek çözmek diye anlaşılan kent planlama artık başka bir boyut kazanmış, Haussmann bir anda kenti modern yapmak istemiş, bunun için kullandığı araç da kent planlama olmuştur. Harvey'e göre bu düzeyde bir sonuç elde etmek için yeni kent planlama yönteminin tıpkı Ortaçağdaki dini misyon kadar biçimlendirici, kuşatıcı olması gerekiyordu. Planlama artık sıradan bir işlem değildi. Modern döneme kadar kent planlama aslında kentin değişik bölgelerinde oluşan altyapı ile ilgili veya sosyal birtakım sorunları çözmek diye anlaşılmıştır. Hatta 1948'e kadar Paris için de durumun böyle olduğunu düşünülebilir. Fakat daha sonra kenti zor yoluyla modernliğe sürükleyen Haussman gelmiştir (2013: 8).

Üçüncü Napolyon 1848 devriminden sonra kenti modernleştirmek istemiş ve projeyi Haussmann'a vermiştir. Haussmann kenti planlamayla ilgili kapsamlı çalışmalar başlatmış, dağınık sokakları düzeltilmiş, ızgara yöntemiyle yeniden dizayn ettiği kentte ağaçlı yollar ve bulvarlarla öne çıkan düzenli bir başkent yaratmıştır (Gürel ve Saner, 2013: 243).

Haussmann yardımcılarıyla birlikte Üçüncü Napolyon'un kentle ilgili şemasına su ve kanalizasyon sistemini de eklemiş, daha önemlisi bu büyük projeyi yapacak örgütü oluşturmuş ve kaynak-finansman olanakları yaratmıştır. Tüm kentsel altyapı işlerinin tek bir örgütün altında toplamış, buraya yatırım düşünenlerin riskini azaltmıştır. Bu konuda bir merkezi yönetim oluşturmuştur. Bu sayede hem verimliliği artırmış hem de farklı işlerin yapılması yatırımcıların riskini azaltmıştır. Haussmann'ın bu bürokratik örgütlenmesi kent planlacısının da işini netleştirmiştir. Kent planlacısı yeni yönetici sınıfın elinde uzman ya da teknokrata dönüşmüştür (Keleş, 2011: 7).

Haussmann'ın denetiminde gelişen kent üç şebeke şeklinde düzenlenmiştir. Birinci şebeke dolaşık sokaklara sahip olan Ortaçağ şehirleriyle ilgiliydi. Haussmann'ın çabası burayı

araç trafiği için kullanılabilir hale getirmek olmuştur. İkinci şebeke şehri surların dışına bağlayan yerlerden oluşmuş, kenar kısımlara kadar uzatılabilen caddelerle buralar da denetim altına alınmıştır. Üçüncü şebeke ise birinci ve ikinci şebekeleri birleştiren, içiçe geçiren caddelerden oluşturulmuştur. Birinci şebeke kent için bir toplardamar işlevi görmüş; anıtlar, kiliseler bu işlevi yerine getirmiştir. İkinci şebeke şehir için bir atardamar gibi düşünülerek burdaki hareket daha çok şehrin dışına sanayi ve ticarete yönelik olmuştur. Haussmann daha çok yoksulu kente çekmek istememiştir. Üçüncü şebeke hem atardamar hem toplardamarı içermiştir. Bu şebeke için yolu mezarlığın etrafından dolandırmak gerekiyordu. Haussman yolun bir kısmını mezarlıkların üstünden geçirmiş bu da ölü yakınlarıyla problemler yaşanmasına neden olmuştur (Sennett, 2014: 296-297).

Haussmann kentte bir geometri oluşturmaya çalışmıştır. Eski kentin silik yolları ve yapıları cetvelle çizilmiş gibi yeniden oluşturulmuştur. Kent mekanındaki dağınık görüntü bitirilmeye çalışılmıştır. Paris'te üçgen ya da dikdörtgen şeklinde yapı adaları oluşmuştur. Haussman geometrik bir şehir tasarlamıştır. Haussmann'ın kentsel mekanı standartize ve rasyonalize etme çabası açıkça görünür olmuştur (Özdemir vd., 2017: 102).

Haussmann standart bir düz çizgi anlayışı geliştirmiş, buna dayanarak kentle ilgili kadastro ve topografik haritalar ortaya koymuştur. Hausmann'ın modern kent planlamadaki önemi bu kadar büyük bir ölçeğin ilk defa kullanılması olmuştur. Bu dönemde imparatorluk bir sıkışma içindeydi. Bu hem zamanla hem mekânla ilgili sıkışma Paris'te Haussmann yöntemleriyle aşılma çalışılmıştır (Harvey, 2012: 148-150).

19. yüzyılda sanayi kentinin tüm problemlerini taşıyan Paris modern kentin ilk örneklerindedir. Bu problemleri çözmek için Hausmann uygulamaları denen bir değişim dönemi yaşanmıştır. Hausmann döneminden oluşturulan sokakların en önemli özelliği düzgün aydınlık ve geniş olmalarıdır. Haussmann bu düzeltmeleri sadece ulaşım için düşünmemiş bu sokakları kullanan insanların daha modern, çağdaş, medeni hareket edeceklerini, aslında bu yolla kendilerini düzeltereklerini varsaymıştır. Hausmann bu çalışmalarında yeni bir kent gibi yeni bir kentli tipi de hayal etmiştir. Bu çalışmalarla oluşan kentte yaşayacak insanların bu fiziksel çevreden etkileneceklerini onunla birlikte değişeceklerini varsaymıştır. Bu yeni kentle uyumlu bir kentli yaratmak gibi bir ideali vardır. Bu Haussmann planlamacılığının sosyal yönü olmuştur (Carmona, 2005: 154).

Lefebvre, Parisin bir strateji dahilinde boşaltıldığını, proleteryanın periferiye taşındığını, merkezin insansızlaştırılıp burjuvalaştırıldığını, bu düzeyde bir rasyonellik beklentisinin ancak en büyük en yukardaki kurum olan devletten gelebileceğini söyler. Devletin ortaya çıkışından itibaren yani Antikite'den Roma'dan beri kendini büyük boşluklar

üzerinden ifade ettiğini söyleyen Lefebvre, gösteriler için hazırlanmış açık meydanlar, büyük bulvarların bu işlev için tasarlandıklarını ekler. Aslında Lefebvre'ye göre Bonapartizmin yaptığı sadece bu geleneği karmaşık kentsel mekana uygulamaktır. Bu uygulama hemen kentin çehresini değiştirmiş, kentteki yeni mantık olmuştur (2014: 104-105).

Bir kontrol aracı olarak kullanılan “nötr” lük 19. yüzyıl Avrupa kent planlamasında vardır. Haussmann tıkanmış; olayların, hastalıkların bitmek bilmediği bir kent devralmıştır. Bu tıkanmış haldeki Paris'e hem askeri ve polis birliklerinin geçmesini kolaylaştırmak için uzun caddeler açmış hem de dizili apartmanlarla bazı işçi semtlerini burjuvazinin yöneleceği bir forma büründürmek için çaba göstermiştir. Amacı kent içinde kalan bir sınıf sömürüsü olmuştur. Kenti trafiği hızlı akan bir şeye dönüştürürken emekçi sınıfları kentte oluşacak orta sınıfa bağımlı kılmak istemiştir (Sennett, 1999: 81).

Hausmann karışık sokakların yerine uzun caddeler, canlı mahallelerin yerine zengin semtleri koymuştur. Amacı kenti iktidarın ve sermayenin yararlanabileceği bir şekle dönüştürmek olmuştur. Hausmann bu amacını saklamaz, oluşturduğu şehirdeki boşlukların da bir amacı vardır. Devletin gücünü, kudretini buralarda güçlü bir vurguyla ifade etmek istemiştir. Daha sonra kentte kalan diğer boşlukları da başka amaçlara hizmet edecek şekilde doldurmaya çalışmıştır. Fakat Paris komünüyle işçiler kente geri dönmüş ve ellerinden alınanı yeniden fethetmeye çalışmışlardır (Lefebvre, 2018: 33-34).

Modern kent bu anlamda bu netlikle kentle ilgili maceraları bitirir. Modern kentte herşey olması gereken yerdedir. Oysa kent canlı bir mekandır, insanların sadece barınağı değil kültürlerinin bir parçasıdır. Onun sürprizlerinin olması gerekir. Sennett icatla keşif arasındaki ilişkiden bahseder. Haussmann'ın yaptığı bir bulvarı Richard Lenoir bulvarını icat diye isimlendirir. Bu bulvarda herşeyin yeri bellidir orta şerit hızlı trafiğe ayrılmıştır, kaldırımlar, kafeler hepsinin yeri bellidir. Dizayn nettir neyin nerde olduğu bellidir. Oysa bu bulvara açılan eski sokaklar aynı netliği sunmaz, hepsinde bir anda ummadığınız bir şeyle karşılaşabilirsiniz. Fakat Sennett bu eski sokakların bile yeni netlik duygusunun oluşmasından kurtulamadığını söyler (1999: 175-176).

Hausmann birbirini takip eden uzun caddelerle perspektif ağırlıklı bir bakışı yakaladığı bir kent ideali istemiştir. Bu idealin de özü aslında bir 19. yüzyıl akımına dayanmıştır. Bu akım teknik konulara sanat aracılığıyla bir soyluluk katmaya çalışıyordu. Bu sanatsal eğilim doğrultusunda burjuvanın simgesi olan kurumların ön plana çıkarılması yüceltilmesi öngörülmüştür. Caddeler açılış merasimi gerektirecek şekilde anıtlar gibi resmi törenle açılmaya başlanmıştır (Benjamin, 2002: 101).

Kentin atomize edilmesi kamusallığın vazgeçilemez bir özelliğini bitirmiştir. Bir mekana o mekan üzerindeki hayatı karmaşıklaştıracak işlevler yüklenmemesi mekanı soyutlamıştır. Hausmann'ın başlattığı planlama yöntemi, kente özgü olan insanların birbiriyle zorunlu karşılaşmaları gerçeğini bitirmiştir. Yani bazı gruplar artık diğerlerinin hayatına değmeden yalıtık bir şekilde yaşayabilmiştir. Oysa bu kent ortamı için iyi değil kötü bir sonuç olmuştur (Sennett, 2010: 382).

Gittikçe güçlenen burjuvazinin beklentilerine uygun bir kent modeli için Hausmann işbaşına getirilmiştir. Bu tarihteki ilk büyük kentsel dönüşüm olarak düşünülebilir. Hausmann gelişmekte olan burjuvazinin tüm beklentilerini (ekonomik, kültürel, sosyal) karşılamak için kenti dizayn etmiş, geniş bulvarlı, gösterişli caddeler ve buna uygun binalar inşa etmiştir (Çakır, 2019: 16).

Napolyon'un emperyalizmiyle Hausmann'ın aktifliği uyumludur. Bu sermayeyi seven bir emperyalizmdir. Paris'te bu dönemde borsa oyunları yaygınlaşmış, derebeylikten kalma kumar alışkanlıkları ise geri plana itilmiştir. Ayrıca Hausmann'ın yaptığı kamulaştırmalar imarla ilgili spekülasyonların doğmasına yol açmıştır (Benjamin, 2002: 102).

Paris'in sermaye için hazırlanması Hausmann planlamasının temel sebeplerinden biri olmuştur. Fakat bu amacı gizlemek için daha kuşatıcı bir söylem geliştirilmiştir: Kenti modernleştirmek. Kentlerin modernize edilip sağlıklı hale getirilmesi söylemi o dönem Avrupa'da etkin olan söylemdi. Hausmann da bu söylemi kullanarak kenti sermaye için uygun hale getirmiştir. Hausmann Paris'teki yetersiz altyapı, dolaşım sorunlarına detaylı bir müdahale programıyla yaklaşmıştır. Kent sorunlarını yine kent içinde çözmeye çalışmış, dışarda yeni bir kent kurulmamıştır. Aslında teknik nedenlerle hayata geçmiş bu durumun siyasal nedenleri de vardır. Amaç 1848 döneminde yaşananlardan sonra kenti burjuva toplumu için kurtarmak olmuştur. Fakat kentin sağlık problemlerinin çözülmesi ve kenti modernize etme söylemi ön plana çıkarılmıştır (Özdemir vd., 2017: 100).

Hausmann sürecinin üç temel özelliği olmuştur: İlk olarak sermayenin isteklerini karşılayacak şekilde kent mekanının düzenlenmesi sonra iktidarların kent merkezini ayaklanmaları engelleme stratejilerinin uzantısı olarak görmeleri. Üçüncü özellik ise kent düzenlenirken siyasal iktidara yakınlıkları oranında kapitalistlerin zenginleşmeleri olmuştur (Akçay, 2016: 6-7).

Kapitalizm bir üretim süreci olduğu kadar aynı zamanda bir tüketim sürecidir. Sermayenin yatırıma dönüştürülmesi kadar tüketim alışkanlıklarının kentlilere kazandırılması da önemlidir. Bu yönüyle yeni kent artık bir tüketim mekânıdır. Yeni modern kentlinin tüketim odaklı bir yaşam biçimine geçmesi gerekmiştir. Kentleri tüketime dayanan bir zemin

üzerinde dönüştürme çalışmaları için Haussmann bir başlangıç sayılabilir. Haussmann kentteki dolaşım sistemini değiştirmiş adeta kenti yeniden dizayn etmiş, yeniden yapmıştır (Balıcaadağ, 2006: 47).

Planlamanın bir başka amacı kenti sağlıklılaştırmaktı ki bu da yüksek ölçekli kamulaştırmalar ve büyük altyapı yatırımları demekti ve Haussman'ın modelinde mülkler kamulaştırılıp parsellendikten sonra yeni bir değer üzerinden pazarlanmaya çalışılmıştır. Ancak devlet planlamanın kendi kendini finanse eden bu modelini reddetmiş ve mülkler eski sahiplerine vermiştir. Bu durumda mülk sahipleri kentte bunca planlama çalışmasından sonra kendiliğinden oluşan değer artışına el koymuşlardır. Bu anlamda iktidar aslında bu planlamayla mülk sahiplerini güçlendirmiş ve devrimci sınıfları kent dışına sürmüştür (Çavuşoğlu, 2004: 76).

Görsellik modern kentte öne çıkmaya başlayan bir unsurdur. Geleneksel kentin uğultusunu gürültüsünü istemeyen yeni modern kentli, kenti bir görsel şölene dönüştürmeye çalışmıştır. Perspektif yardımıyla kente bir yandan sonsuz alanı olduğuna dair bir hava diğer yandan bir estetik katılmaya çalışılmıştır.

Kentle ilgili tüm bu çalışmalar sadece bir sanatsal bir görüntü elde etmek yada sermaye için değildir. Parisin planlanmasındaki ikinci temel öge güvenliktir. Paris kentindeki tüm planlamalar aynı zamanda toplumsal olaylarda iktidarın yaşadığı güvenlik zaâfiyetini bertaraf etme amacını taşımıştır. Boockhin, Haussman'ın Paris'te alt tabakadan insanların yaşadığı yerleri ortadan kesen büyük bulvarlar inşa ettirdiğini ama yine de oradaki isyancı ruhu engelleyemediğini söyler. Buradaki ayarlama olası bir ayaklanmada süvarilere saldırabilme olanağı vermekle birlikte topçular için de bir atış yapılabilmesine imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır (2014: 329).

19. yüzyılda sağlık yasaları ile pragmatist bir şekilde kentler düzenlenmeye çalışılırken 1860'larda Paris'te militarist bir kent planlama yöntemine geçilmiştir. Üçüncü Napolyon ve Haussmann bina yıkımları ve geniş yollarla ayaklanmaları bastırmak istemişlerdir (Durak, 2003: 13).

Kentle ilgili düzenlemeler aynı zamanda kentin görünürlüğüne artırmıştır. Bu durumda kentin denetlenebilmesi kolaylaşmıştır. Daha önce kentte iktidarın istediği anda ulaşamadığı sokaklar tümüyle tek bir yapıya dönüştürülmüş, böylece kontrolü kolay olmuştur. Hausmann dönemiyle ilgili Fransa'da bu süreçte kent planlamanın en önemli iktidar araçlarından birine dönüştüğünü söyleyen Benevole, ayaklanma ve devrimlere karşı alınacak tedbirlerin gerektiğini; hem yeni karşıdevrimci reformların hem de geride kalan yirmi yılın bazı reformlarının kısmen sürdürüldüğünü belirtir (2006: 97).

Paris'teki düzenlemelerle fiziksel yapı değiştirilmiştir. Bu fiziksel yapı diğer şeyler gibi toplumsal olayların da kentin merkezinde gerçekleşmesini gerektirmiştir. Bu şekilde başı sonu belli olmayan toplumsal hadiseler kontrol altına alınmak istenmiştir. Haussmann'ın Paris'te gerçekleştirdiği planlama modern planlamanın ilk kapsamlı örneği olarak düşünülebilir. Paris'i modernize etme çalışmaları bir yandan şehircilikle ilgili unsurları tamamlamaya sağlık, bayındırlık hizmetlerini geliştirmeye çalışırken diğer yandan da Paris'in fiziksel yapısını muhtemel halk ayaklanmalarını önleyebilecek bir forma getirmeyi hedeflemiştir (Olgun, 2010: 101).

Hausmann çalışmalarıyla kentte yaşayan insanların davranma biçimini değiştirmeyi hedeflemiştir. Kent planlamasının sonucunda oluşan şeffaf ortamın kentte yaşayan insanların tavırlarını da etkileyeceğini düşünmüştür. Paris'te geniş bulvarlar açılmış, bu geniş bulvarlarla hem trafik hızlanmış, gerektiğinde güvenlik unsurlarının kente girişi kolaylaştırılmış, insanları daha medeni davranmaya yöneltecek bir ortam, bir altyapı sağlanmak istenmiştir. Bazen geniş bir cadde elde etmek için yüzlerce binanın yıkılması gerekebilmiştir (Carmona, 2005: 157).

Haussmann'ın projesinin bir amacı da sorunlu “yıgın”ların iyileştirilip standartlaştırılmasıdır. Bu süreçte kentteki aktörlerin davranışları da farklı olabilmıştır. Bazıları tarihi çevrenin korunması için mücadele ettiği gibi bazı kesimler de menfaatlerinden dolayı yıkımları onaylamışlardır. Bu anlamda kent bir şeye karşı olan ve onu destekleyenlerin farklılaşmasının gözlemlenebildiği bir mekan olmuştur (Aydoğan, 2006: 13).

Hausmannın çalışmalarında sosyal amaçlar da hedeflemiştir. Bu hedeflerden bazıları modern, medeni bir kentli tipi yaratmakla ilgili olmuştur. Bazı hedefler hem sermaye sınıfı burjuvaziye hem de işçi sınıfına kentte yeni bir konum getirme isteğinden kaynaklanmıştır. Bunun için de kent içi mekanların düzenlenmesi gerekmiştir. Haussmann temelde kentten iki unsuru, sanayi bölgeleri ve işçi mahallerini uzaklaştırmak istemiştir (Sönmez, 2012: 53).

Gürültülü yerleri kent merkezinden uzaklaştırmak Haussmann'ın amacı olmuştur. Bu yüzden tavernalar, şarapçıların altındaki yerel mahzenler gibi mekanları kent dışına çıkarmak istemiştir. Haussmann sükunetin düzen olduğunu düşünmüştür. Çünkü O, sükuneti aynı zamanda toplumsal etkileşimin azaltıp iktidarların işini kolaylaştıran bir unsur olarak görmüştür (Sennett, 2010: 280).

Haussmann'ın Paris'teki kent planlaması yüzlerce binanın yıkılmasını gerektirmiştir. Bu durumda binlerce insan evinden olmuş, asırlardır var olan mahalleler yok olmaya başlamıştır. Şehrin tamamı belki tarihinde ilk kez şehrin tüm sakinlerine açılmıştır. Paris artık eski Paris gibi birbirinden kopuk hücreler değil birleşik bir insani mekan olmuştur. Bu durum kentte kendi mahallerinde kapalı yaşayan insanları kentle bütünleşmeye zorlamıştır.

Hausmann Ortaçağ'dan kalma mahallelerle birlikte bu mahallelerde yaşayan insanların katı bir şekilde içe dönük olan dünyasını da yıkmış onları kentin genel atmosferine dahil etmiştir (Berman, 2013: 207-209). Harvey de 1848'de parçalanan şeyin politik bir beden olarak kent olduğunu söyler. O'na göre kent Hausmann'la birlikte artık bilinçsiz tasarlanan cansız bir varlık gibi ele alınmaya başlanmıştır (2012: 120).

Bu anlamda eski kentin bütünselliği ve bu bütünselliği temsil eden unsurlar modernizm için sakıncalı görülmüştür. Yeni kentin simgeselliğini oluşturabilmek için kenti eski temsilcilerinden almak gerekmiştir. Eski kente ait unsurlar varolacaksa bile baskın unsur olmayarak varlığını sürdürmeleri istenmiştir. Modern döneme kadar var olan geleneksel kentlerde kentin simgesi genelde bir kilise ya da katedral olmuş ve bu yapılar kentin hafızasını temsil etmiştir. Bu anlamda modern şehirciliğin yeni sorunlarından biri de kentteki tarihi dokularla ilgili olmuştur. Modernistler, bu anlamda yeni çağın yapılarını ön plana çıkarmak istemiş ve eskinin bina üsluplarına, simgelerine tahammül edememişlerdir. Mümkünse bunları ortadan kaldırmak değilse yepyeni bir kenti boş arazilere kurmak istemişlerdir. Bu yeni tahrip edici anlayış Hausmanlaştırma diye isimlendirilmiş ve Romalıların Kartaca'ya yaptıklarına benzer sonuçlara neden olmuş; şehrin hafızasını, ruhunu öldürmüştür (Olgun, 2010: 107).

Bu yeni kent adeta kendini yeniden üreten ve müdahaleye kapalı olan bir yapıya dönüşmüştür. Kent artık yaşanmışlıklarla biçimlenen bir öge olmaktan çıkmış, kapalı bir kutu haline gelmiştir. Harvey tüm bu süreçler sonunda oluşan kentin bir makine olduğunu, İmparator ve Hausmann'ın birlikte yarattıkları bir makinenin kontrolüne, egemenliğine girdiklerini söyler (2012: 189).

Bu yabancılaşma sonucunda kente yabancılaşan kentliler ellerinden alınanı tekrar almaya çalışmışlardır. Bu durumda kent merkezi tekrar bir mücadele alanına dönüşmüştür. Her ne kadar kent alanı toplumsal eylemleri engelleyecek şekilde tasarlanmaya çalışılmış olsa da kentliler kendilerini ifade edecek yollar bulmak için çabalamışlardır. Hausmann'ın çalışmaları ne kadar katıysa kentlilerin kenti geri almak için verdikleri mücadele de o kadar önemli olmuştur. Hausman'ın büyük ölçekli kentsel dönüşüm ve planlama operasyonlarına karşı Paris komününün yetmiş bir gün boyunca devam eden mücadelesi gerek kentsel toplumsal hareketler gerekse kentsel haklar-insan hakları için önemli bir milat olmuştur (Göksu, 2018: 115).

Engels burjuvazini konut sorununu çözmek için tek bir yöntemin olduğunu onun da Hausmannlaştırma olduğunu, işçi mahallelerinin ortasında düz ve geniş yollar açıp yanlarına lüks binalar dikmenin amacınının hem barikat savaşını güçlendirmek hem de burjuvaya bağımlı

bir proleterya yaratmak olduğunu söyler. Tüm bu planlama çalışmalarının amacının kamu sağlığı trafik gibi nedenlerden çok işçi mahallelerinde gedikler açılması olduğunu da ekler. Daha da önemlisi tüm iktidar gücüne rağmen bunun tam olarak başarılmadığını, burjuvazinin kendi şanına yakışsın diye ortadan kaldırdığı yapıların yani dar yollar, rezil görülen sokakların genelde hızla en yakın mahallede yeniden ortaya çıktığını söyler (2013: 79).

Hausmann planı büyük bir kentin geçirdiği modernleşmeyi değişimi cesurca ortaya koymuştur. Bu plan yıllarca sıkıntısız devam etmiştir. Ancak süreç içinde başkentin ihtiyaçları şekillendikçe aslında esnek olmayan bir plan olduğu yeni süreçler hesaba katılarak hazırlanmadığı hatta kentle ilgili olması gereken değişikliklere direnç gösterdiği anlaşılmıştır. Yani Hausmann 19.yüzyılın en modern kentini yaparken aslında 20.yüzyılın da en tıkanık kentini oluşturmuştur (Çalak, 2008: 45).

4. KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE KENTSEL MEKANLARIN DÜZENLENMESİNDE İKTİDARIN İDEOLOJİK ETKİLERİ

Küreselleşme ulusal veya kıtalararası etkileşimler, faaliyet ağları ve güç yeteneği doğuran hız, yoğunluk, genişleme ilişkiseliliğinin toplumsal ilişkilerin de boyut ve sınırlarını değiştirdiği, bu dönüşümleri içinde barındıran karmaşık bir süreç olarak tanımlanabilir (Held, vd., 2006: 161).

Giddens ise küreselleşmenin dört boyutlu bir sistem olduğunu söyler: Ulus-devlet, askeri dünya sistemi, kapitalist dünya ekonomisi ve uluslararası işbölümü. Giddens'e göre küreselleşme yerel değişim dönüşümlerin kilometrelerce uzakta gelişen olaylarla şekillendiği, ya da yerellikler arasında bir iletişim sağlayan bu sayede dünya genelindeki toplumsallıkları kaynaştıran ve yoğunlaştıran bir süreçtir (2006: 204).

Küresel dönemin en önemli özelliği kentlerin nüfuslarının aşırı derecede artmış olmasıdır. Bu dönemde kentlerde ciddi bir yığılma olmuştur. İki yüz yıl önce dünyanın en büyük kentleri olan Pekin ve Londra'nın nüfusu bile bir milyon değildi ve nüfusu yüzbini geçen kent sayısı dünya genelinde doksan civarındadır. Günümüzde ise nüfusu on milyonu aşan onlarca kent olmasının yanında yüzbinden fazla nüfusu olan iki bin üç yüzden fazla kent vardır. Bu anlamda küreselleşme döneminin kentsel yaşantının dünyaya egemen olduğu bir dönem olduğu söylenebilir (Huot, 2000: 11).

Küreselleşmenin yönünü belirleyen büyük devletler geliştirdikleri ekonomi merkezli politikalarla sermaye yayılımından çok daha fazlasını içeren kuşatıcı eğilimler geliştirmişler, ulusötesi şirketler de bu genişlemeyi desteklemişlerdir. Sermaye bu dönemde sadece ticaret ve sanayi sermayesi formunda değil spekülative sermaye formunda da yatırım yapabilmekte, ülkeler arası kapitalist ilişkiler daha hızlı gelişebilmektedir. Fordist kuramın yerini alan postfordist kuram sadece ticaret-sanayi ilişkilerinin değil kapitalist üretim biçimlerinin ve yaşam biçimlerinin de yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Postfordist üretimin esnek üretime dayalı üretim anlayışı, yeni endüstri bölgelerini ve kentleri karşımıza çıkarmaktadır (Yetim, 2002: 129). Yeni ekonomi sistemiyle birlikte kentlerin geleneksel işlevleri azalırken küresel değişim, gücün ve imajın bazı kentlerde toplanması şeklinde olmuştur (Taner, 2005: 163).

Küreselleşmenin bir diğer önemli yönü insanların kimlik anlayışı, arzular, değerler, umutlar, beklentiler üzerindeki etkisi ve bu değişimlerin etkisiyle mekanla kurduğu ilişkide deneyimlerin nasıl etkilendiği, kent mekanının buna göre bireyler arasında anlam inşasının yeniden oluşması, oluşturulmasıdır (Tomlinson, 2004: 36).

Küreselleşmenin kente biçtiği yeni rol tüketim odaklı dünya görüşünü yayma işlevi olmuştur. Küreselleşme tüketimi, kültürel farklılıkları homojenleştirici bir ideoloji olarak kullanmış kent de bunun mekanı olmuştur. Yaratılan bu kültürel homojenlik ulusal ve yerel kültürde değişimlere neden olmuştur. İnsanlar arasında yerel ve ulusal kültürün dışında kültürel sembol alışverişleri olmakta bu da küreselleşmenin etkisini ve hızını artırmaktadır (Yetim, 2002: 130).

Küreselleşme iki süreci birlikte götürmüştür: Birincisi küresel mekanın tek bir tüketim kültürü tarafından fethedilmesidir. İkincisi ise bu tek potada tüm kültürlerin eritmeye çalışılmasıdır. Bu durumda farklı kültürlerin kendilerine özgü bir varlıkları kalmamakta, sürekli parçalanma, birleşme ve yeni sentezlerin olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Özgün bir kültür anlayışı zorlaşmakta, kültürler birbirleriyle içiçe geçmekte etkileşimleri artmaktadır. Tüm bu değişim dönüşümlerin gerçekleştiği mekanlar ise yeni dünyanın imaj taşıyıcıları olarak kentler olmaktadır. Kentler yeni tüketim ideolojisinin olduğu kadar kültür endüstrisinin de taşıyıcıları olmuşlardır (Aslanoğlu, 1998: 93).

Küreselleşmenin değişik tanımları olması, kimi yazarlarca modernitenin bir uzantısı kimi yazarlarca yıkıcı bir süreç olarak tanımlanması bir yana etkilerinin en belirgin görüldüğü mekanlar kentler olmuştur. Günümüzde kentin işlevleri gibi kentle ilgili tanımlamalar da değişmiştir. Genelde Sanayi Devrimi'nin üretim ilişkileriyle tanımlanan kentler günümüzde başka fonksiyonları öne çıkarılacak şekilde tanımlanmaktadır. Kent, küreselleşme sürecinde bir devletin içinde yer alan yerel bir birim olmaktan çıkmış, dünya ölçeğinde evrensel ilişkilerle tanımlanmaya, anılmaya başlanmıştır. Dünya nüfusunun çoğunun artık kentlerde yaşadığı dönemde kentli olma ayrıcalığı bitmiş, küreselleşme süreci, tüm kentleri birbirine benzetmiş, kültürde, ekonomide, mimaride birbirine benzeyen kentler oluşmuştur (Cavcac, 2007: 45).

Küreselleşme süreciyle birlikte kentler üretim merkezi olmak tanımlarından sıyrılmış sundukları iletişim haberleşme gibi olanaklarla tanımlanmaya başlamıştır. Küreselleşme öncesi devletler arasında gerçekleşen hizmet, bilgi, mal alışverişi artık kentler arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Küreselleşme kentleri bu konuda bir rekabete zorlamış, bazı kentler yükselmiş bazıları ise bu yarışta geri kalmıştır. Kentsel politikalar ulusal politikalarından özerk, bağımsız geliştirilmeye başlanmıştır (Işık, 1999: 164).

Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletin işlevlerinin azaldığı ve kentlerin ön plana çıktığı bir sürece girilmiştir. Kentler küreselleşme sürecinin temel aktörleri durumuna gelmiş, bir yandan tarihsel misyonlarını sürdürürken diğer yandan yeni dünyanın kültürel, ekonomik ve politik boyutlarını belirlemeye başlamışlardır (Pustu, 2006: 129-130).

Küreselleşmeyle birlikte kentler bir yandan küresel sermayeyi çekebilmek için değişim dönüşümler geçirirken diğer yandan yerel değerleri de imaj için kullanmışlardır. Kentler üzerindeki bu değişim ulus devletin gücünde azalmaya ve yeni duruma ayak uyduramayan kentlerin önemlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Bu anlamda küreselleşme süreç olarak kentlerin hem ulus devletin hem de birbirlerinin karşısında konumlanmalarına neden olmuştur (Karakurt, 2008: 321-323).

Küresel kent söylemleri gelişmiş kapitalist ülkelerce küreselleşmenin de olanakları kullanılarak oluşturulan bir hegemonya aracına dönüşebilmektedir. Küresel kent, dünya kenti söylemleri tüm kentlerin küreselleşme yarışında var olabilmek için standartları birileri tarafından belirlenen Batı kentlerine benzer bir model geliştirip buna göre açılımlar yapmasını gerektirdiğinden ülkeler arasında yaşanan ekonomik eşitsizliği derinleştiren bir yönü olmuştur (Aslanoğlu, 1998: 150).

4.1. Türkiye Örneği

Kentler küreselleşmenin yarattığı kültürlerarası iletişimi hızlandıran unsurlar olarak yerini almıştır. Kentler bir yandan kültür aktarımı işlevi görürken diğer yandan küreselleşmeye koşut olarak yerel kültürlerini ön plana çıkarıp yaşatmaya çalışmışlardır. Ulus devletin etkisinin kırılmasına neden olan küreselleşme kentlerde kapalı toplum yapılarının ve mikro milliyetçiliklerin gelişmesine neden olmuştur (Cavcav, 2007: 56).

Bazı bilim adamları genelde küresel dönemde ortaya çıkan kent vurgusunun özelden küresel kent tartışmalarının ulus devletin etkisini gücünü kırmak için tasarlanan çabalar olduğu görüşündedirler. Bunun nedeni küreselleşme ile kentlerin ve yerel yönetimlerin ulus devletten özerk bir şekilde kendi işlevlerini belirleyebilen aktörlere dönüşmüş olmasıdır (Geray, 2001: 19).

İktidar ilişkileri açısından bakıldığında küreselleşme döneminden önce özellikle ulus devletin üzerinde egemenlik kurduğu en güçlü mekan kentlerdir. Ulus devlet mimari unsurlarla, kent planlamayla, çeşitli sembol ve simgelerle gücünü etkisini en çok kentlerde özellikle büyük kentlerde hissettirmiştir. Bu durum kentli bireyde kendini güçsüz, savunmasız, yalnız, değersiz hissettiren bir tavrın gelişmesine neden olmuştur (Karakaş, 2003: 27).

Kent küresel sanayi odaklı üretimden bilgi merkezli üretime geçişin mekanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişimin beklentilerini karşılayabilmek için kent dokusunda yapılan tüm değişimler dönüşümler toplumsal ilişkiler sistemini de dönüştürmüştür. Küresel bütünleşmenin gerektirdiği standartların evrenselliği, sermayenin serbest dolaşımına uygun

olacak şekilde bir planlama, bilgi toplumu olma anlayışının gerektirdiği özgürlüklerin elde edilmesi ve korunması gibi unsurlar kentte insan ilişkilerini ve kentin tamamını etkilemiş, değiştirmiştir (Tatlıdil, 2003: 329).

Ankara'nın tarihinde kentsel gelişme açısından üç plan ile yönlendirilmiştir: Birinci plan Atatürk döneminde çağdaş bir kent oluşturmak için hazırlanan plan olmuştur. İkinci planın oluşmasını sağlayan temel öge şehirleşme baskısıdır. Üçüncü plan ise metropolitenleşme amacıyla hazırlanmıştır. Birinci plan Ankara'nın başkente dönüştürülme çabasının ürünüdür. Üçüncü planda ve kısmen ikinci planda küreselleşmenin dünya genelinde kendini bir gerçeklik olarak dayatması etkili olmuştur (Tankut, 1993: 18-19).

1960'lara kadar Ankara için devlet eliyle yaratılmış bir ortak kültürden söz edilebilir. Modernleşme projesinin kentteki uygulaması olarak düşünülen Ankara yoktan var edilmiş bir şehir olarak sosyal hayatın birçok yönü açısından çağdaşlaşmanın yakalanmaya, ideal kentin oluşturulmaya çalışıldığı mekan olmuştur. 1960'lara kadar yeni yaratılmış bu kültürün baskınlığından söz edilebilir, bu tarihten sonra ise bu durum uluslararası ve ülkedeki gelişmelerle ve Ankara'nın kendine özgü bürokrasi ağırlıklı ve yeterince gelişmemiş sanayi yapısı nedeniyle değişmeye başlamıştır (Görmez, 2004: 42).

Bir kentin dışardan gelenleri ne ile karşıladığı önemlidir. İstanbul dışardan gelenleri sanayi tesislerinin etrafında oluşmuş işçi mahalleleriyle karşılaşması gibi Ankara da dışardan gelen ziyaretçileri toplu konutla karşılaşmıştır. Bu anlamda konut yani ev Ankara ile özdeşleşmiş ve barınmaya dayalı güven duygusu Ankara çağrışımının bir imgesi olmuştur (Nalçaoğlu, 1999: 65).

Küreselleşme bilişim ve iletişim teknolojisindeki yeniliklerle Türk kentlerine de taşınmış, Ankara ve diğer Türk kentleri üzerindeki etkisi benzer olmuştur. Türkiye kentlerinde en önemli değişkenlerden biri olan göç küresel dönemde de kentler üzerinde etkili olmuştur. Modernleşme kuramlarına göre göç eden nüfusun kentlilik etrafında oluşan yeni ortak kimliğe dahil olacağı ve hemşehrilik gibi yerel bağlılıkların azalacağı varsayılmaktadır. Türkiye özelinde ise bunun böyle olmadığı hemşehriciliğin kentlerde arttığı gözlemlenmiştir. Küreselleşme ile kentte bir yandan farklılıklar oluşmuş diğer yandan ise farklılıklar giderilmiş, küresel dünyadan alınan ve alınmayan öğeler olmuştur (Aslanoğlu, 1998: 93).

Türkiyenin ikinci büyük metropolü olarak Ankara üzerinde de küreselleşmenin emareleri görülmüştür. Ankara hızla göç almaya devam etmiş ve kent düzeyinde gelir dağılımındaki orantısızlık artmıştır. Kentin varlıklı ve yoksul kesimleri arasındaki makas açılırken varlıklı kesimler kent merkezini terkederek Konutkent, Ümitköy gibi yerlerde yeni kentsel mekanlar yaratmaya başlamışlardır. Kentsel dönüşüm projeleriyle küreselleşmenin ve

batı tarzı tüketimin sembolleri olan alışveriş merkezleri, gökdelenler, çok yıldızlı oteller, yeni tür eğlence alanları büyük otopark alanları yaygınlaşmıştır (Cavcav, 2007: 84-85).

İktidar ilişkileri açısından bakıldığında sokak ve cadde isimlerinin değiştirilmesi de bir gösterge olarak okunabilir. Küresel dönemde Ankara Bahçeliveler Mahallesi iki caddenin ismi Azerbaycan ve Bişkek olarak değiştirilmiştir. Aynı şekilde Kavaklıdere Mahallesi Güven Sokağı'nın ismi Kuveyt Caddesi olmuştur. Politik kaygılarla kentlerde yapılan cadde, sokak isim değişiklikleri kentte yaşayanlar açısından bir kent belleği sorununu da beraberinde getirmiştir (Kiper, 2006: 165).

Küreselleşme ulus devletlerin egemenlik sınırlarını, iktidarını aşan yeni gelişmelerin ortaya çıkması, dünya ölçeğinde bir kültürel politik bütünleşme, dünyanın her bölgesinin daha kolay ulaşılabilir olup mekan kavramının etkinliğini yitirmesi, sermaye dolaşımının önündeki engellerin kaldırılıp ulusal sınırların aşılması, serbest dolaşım ve sınırsız rekabet gibi olgularla dünyanın tek pazar haline gelmesi süreci olarak görülebilir (Kaçmazoğlu, 2002: 49).

Küreselleşme gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelere olan siyasi bağılıklarını artırmıştır. Küreselleşme sürecinde dünya ölçeğinde genelde merkezleri büyük devletler olan ulusötesi şirketler; üretim ve tüketim üzerinde bir tekel oluşturmuş, hangi ürünün hangi şartlarda ne miktarda hangi tüketici grubun için üretileceğini belirleyerek gelişmemiş ülkelerdeki üretim faaliyetlerini yönlendirmişlerdir (Manisalı, 2002 :45-47).

Kent kimliği önemlidir. Kentler mimari, sosyal donatılar, sosyal yaşam gibi unsurlarla kendilerine ait bir kent kimliği geliştirmişlerdir. Kendilerine özgü kimliklerini kaybeden kentler kimlik karmaşası yaşayabilir, sosyal yaşamları donuklaşabilir, gelişmesi durabilir, köy benzeri bir yerleşim yerine dönüşebilirler. Kentsel kimlik bir kentteki fiziksel usurların yanında sosyokültürel özelliklerle birlikte gelişir (Erton, 1995 :137).

Her kent belli alanlardaki çağrışımlarıyla bilinir ve bu çağrışım ve simgeler kente özgün bir karakter katar. Bu anlamda Vatikan bir din kenti olarak bilinirken Floransa sanat, Varşova müzik, Paris ise kültürle özdeşleşmiştir. Aynı şekilde Özgürlük Anıtı direkt Newyork şehrini çağrıştırırken, gondollar Venedik kentini, İmparatorluk Sarayı Pekin kentini, Eiffel Kulesi Paris'i hatırlatır. İstanbul denilince Sultanahmet ve Ayasofya iki simge olarak ortaya çıkar (Çizgen, 1994: 36).

Küreselleşme modern ekonominin gelişmesinden beri ulusların, ulus devletlerin arasında varolan ve sürekli artan gelir dağılımdaki adaletsizliğin bölgeler ve kentler arasında hızla yayılmasına neden olmuştur. Küresel kentlere bu açıdan bakıldığında küreselleşme bu kentlerde ikili bir kent yapısının oluşmasına neden olmuştur. Bu ikili kent yapısında varlıklı ve yoksul kesimlerin hem mekansal hem de gelir açısından eşitsizlik durumları her geçen

artmaya devam etmiştir. Küreselleşme kentlerde gelir dağılımdaki adaletsizliği, eşitsizliği derinleştirmiştir (Kiper, 2004: 15).

21. yüzyıl kenti birçok açıdan diğer kentlerden farklılaşmıştır. İletişim ve ulaşımdaki gelişmelerle kentlerin sınırları, kentsel mekanın sınırları belirsizleşmiştir. Kentler yersiz yurtsuzlaşmış, imaj akışının birer alanına dönüşmüşlerdir. Günümüzün sanal kentinde zaman ve mekan kavramları muğlaklaşmış, kent aslında varmış gibi görünen ama olmayan bir mekana dönüşmüştür. Kentin kendine özgü yerel varlığı değişmiş, coğrafi bir kendilik olmaktan çıkmış ancak küresel ölçekte varolabilirse bir anlamının olabileceği bir evreye geçilmiştir (Bıyıkoğlu, 2011: 52).

Küreselleşme dönemlerinde kentlerin yeniden yapılandırılmasında kentsel dönüşüm çalışmaları önem kazanmıştır. Bu değişim dönüşümlere bir rant beklentisi de eşlik etmiş projeler özel-kamu işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Dönüşümle ilgili tasarımların parçacı bir yapıya sahip olması, dönüşümün beklenen neticeyi vermesini engellemiş, sosyal unsurların hesaba katılmadığı bu dönüşümlerin kentteki uyumu bozduğu görülmüştür. İstanbul'da Haydarpaşa, Galataport gibi mekanlar neoliberalizmin mekandaki etkinlik derecesini gözler önüne seren örnekler olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalizm, mekanın kamusalı yerine özel alana geçmesi ve kentin kullanım değeri yerine değişim değerine göre önem kazanması yönünde ayarlamalar yapılmasını sağlamıştır (Keyder, 2005: 18).

Küreselleşmeyle başlayan süreç İstanbul'u ikiye bölmüş, iki İstanbul ortaya çıkarmıştır. Birinci İstanbul'da orta ölçekli inşaat çalışmaları ve imalatın gerçekleştirildiği kayıtdışı ekonominin belirleyici olduğu görülmektedir. İkinci İstanbul ise lüks tüketim kültürünün etkisinin belirgin olduğu, beyaz gömlekli çalışanların ve merkez büroların olduğu bir mekan görünümündedir. Birinci İstanbul'da hem çalışma şartları gittikçe ağırlaşmakta hem de işsizlik artmaktadır. İkinci İstanbul ise gittikçe artan bir küreselleşmeyle beyaz yakalıların oluşturduğu, teknolojiye dayalı üretimin ve kültür endüstrisinin geliştiği bir kent görünümündedir (Aksoy, 1996: 66).

Küreselleşme enformasyon, sermaye ve meta akışının yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya düzeyinde işlemesi olarak ifade edilebilir. Ancak bu süreçte akışkanlık özelliği en yüksek olanın sermaye olması sermaye-küreselleşme özdeşleşmesini beraberinde getirmiştir. Sermayenin bu yeni dolaşımı daha önceki sermaye dolaşımlarından oldukça farklı bir yapıdadır. İletişim ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle oluşan enformasyon akışı sermaye döngüsünün işleme biçimini değiştirmiştir. Sermaye, ulus devletin sınırlılığını bir ölçek olmaktan çıkarmış, dünyayı bütünleşik tek mekan olarak algılayıp ona göre kararlar almaya başlamıştır (Işık, 1995: 99).

Küreselleşme döneminde kentlerin ön plana çıkması küreselleşmenin yarattığı ağların kent mekanı özelinde anlam kazanması ve bu ağların kenti dünya ekonomisine eklememesi olarak düşünülebilir. Yeni ekonomi perspektifi kentlerin rollerinde değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Keynesçi ekonominin oluşturduğu kent daha çok kollektif tüketimi örgütlerken yeni rolüyle kent emeğin yeniden üretildiği mekana dönüşmüştür (Şengül, 2001: 60).

Ulus devletin etkin olduğu küreselleşme öncesi dönemde devletin bir yerel uzantısı konumunda olan kent yeni ekonomi ve değişimlerle birlikte kendisi bir aktöre dönüşmüştür. Böylece ülke politikalarının dışında sermayeyi çekmeye çalışan, büyümeyi önemseyen, kentler arası rekabette üstünlük elde etmeye çalışan yeni kent için en önemli olay kendisini öne çıkaracak dışsallıklar yaratma çabası olmuştur. Kentler artık coğrafi özellikleriyle değil dışsallık yaratabildiği oranda sermayeyi çekebilmiş ve bölgelerinin gelişmesine yardımcı olabilmişlerdir. Otonomisini bu şekilde elde etmeyi başaran kentler dünya siyasetinde bir aktör olarak küresel kente dönüşmeyi başarmışlardır (Çadırcı, 2006: 19).

Sassen, küreselleşme sürecinin eskiden sadece ticaret ve bankacılık merkezi olan kentlere yeni roller yüklediğini söyler. Birincisi bu kentler değişik sektörlerde yeniliklerin üretildiği merkezlere fakat aynı zamanda bu hizmet ve ürünlerin tüketim mekanları, piyasalarına dönüşmüşlerdir. İkincisi birer finans ve uzmanlık üssüne dönüşen bu kentler dünya ekonomisini örgütleyen, yönlendiren komuta merkezi olmuşlardır. Sassen, bu sürecin sonunda oluşmuş büyük kaynakları kontrol eden uzmanlaşmış bir hizmet endüstrisi ortaya çıkaran bu yeni kente küresel kent demiş, bu yeni kentin dünya kenti tanımlamasının dışında yeni bir kent tipi olduğunu vurgulamıştır. O'na göre New York, Tokyo ve Londra birer küresel kent olarak dünya genelindeki endüstrinin kontrolünü ellerinde tutmakta ve yönlendirmektedirler (1991: 3-5).

Ercan, günümüzde küreselleşme döneminde sermayenin giderek merkezileştiğini, üretimin ise dünya ölçeğinde parçalandığını söyler. Küresel kent dünya genelinde denetimi zor bir şekilde akışkanlaşan sermaye, mülkiyet ve metanın kontrol edildiği mekanlardır. Mülkiyetin de yoğunlaştığı bu kentler, denetim yanında yönlendirme işlevi de görmektedirler (1996: 67).

Soja, küresel kentlerin oluşumunda öznel koşulların da belirleyici olduğuna değinerek bu yeni kent formuyla ilgili yapılan genellemelere karşı çıkar. Los Angeles kenti üzerinde çalışan Soja bu kentin gelişmesinde küreselleşmeyle ilgili yapılan mevcut analizlerin dışında başka bir gelişim ve değişim çizgisi olduğunu söyler. Los Angeles kentinin bir hizmet kenti olmaktan ziyade bir sanayi kenti olduğunu söyleyen Soja'ya küresel kentlerin oluşmasında genellemelerden ziyade tekil, farklı özellikler etkili olmuştur (2002: 189-200).

Castells, küresel kent kavramını enformasyon kavramının önemiyle açıklamıştır. Castells, küreselleşmeyle birlikte bir enformasyon toplumunun oluştuğunu ve enformasyon kentinin de bu süreçten sonra geliştiğini söyler. O'na göre sanayileşme nasıl sanayi kentini ortaya çıkarmışsa enformasyon odaklı yeni gelişmeler de küresel kent olan enformasyon kentini ortaya çıkarmıştır. Enformasyon kentinin bir mekan bir kent formu olmaktan ziyade bir süreç olduğu söyleyen Castells, küresel kenti herşeyin akışkan olduğu küreselleşme döneminde belirli ağlar etrafında örgütlenmiş, merkez noktaları olan bir akış olarak tanımlamıştır (2005: 532).

Küreselleşmenin bir sonucu da melezleşme olarak ortaya çıkmıştır. Melezleşme belli bir mekan üzerinde bir kültürün oluştuğu geleneksel dönem yapısının olmadığı, kültür ile mekan arasındaki bağın koptuğu, kültürler arasındaki alışveriş ve akışların hızlandığı küreselleşme döneminde, farklı karmaşık yeni kültür tipolojilerinin ortaya çıkması olarak düşünülebilir (Tomlinson, 2004: 193).

Castells aralarında Tokyo, Sao Paulo, New York Los Angeles, Osaka'nın da bulunduğu nüfus on milyonun üzerinde olan on üç kenti megakent olarak tanımlamıştır. Castells, mega kentlerin kendi büyüklüklerinden ziyade dünyanın büyük bölgelerini birleştirme, kaynaştırma özelliklerinin onları önemli yaptığını söyler. Bununla ilgili örnek olarak verdiği Hong Kong kentinin sadece bir kent değil etrafındaki Zhuhai, Macau, Guangzhou gibi kentlerle birlikte aslında kırk elli milyonluk bir megakent olarak anlaşılması gerektiğini söyler (2005: 538-540).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kırdan kente ve kentlerden kentlere göçlerle birlikte nüfus büyük kentlerde toplanmıştır. Benzer sürecin yaşandığı Türkiye'de de bu dönemde nüfusun yoğunlaştığı kentlerin başında İstanbul gelmiştir. Bu süreçte sadece nüfusla ilgili bir değişiklik olmamış, ekonomik sosyal ve mekansal anlamda da kentlerde değişim dönüşüm başlamıştır. 1960'lardan itibaren İstanbul metropolleşmiş çevresindeki kentlerle birlikte büyümeye başlamıştır (Çadircı, 2006: 71).

İstanbul'un 1960'lara kadarki kent yapısı "tek hakim kent" olarak açıklanabilir. Tek hakim kent, yoğun ticari ilişkilerin geliştiği ve ticareti yönlendiren kuruluşların olduğu, borsalar, bankalar, otellere sahip olan ve bunlardan elde edilen gelirin tüketildiği kentlerdir. İstanbul yirminci yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar bu şekilde bir yapıda olmuştur. İstanbul'un metropol bir forma bürünmesi ise etrafındaki Bursa, Adapazarı, İzmit gibi illerle iletişim ve ulaşım olanaklarının çoğalması ile oluşan ağın koordinasyonu, denetlenmesi, etkileşimi, bütünleşmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Böylece ileri teknoloji ve sanayinin yanında pazar için üretim de artmıştır (Kıray, 2003: 169-170).

Kent merkezlerinin kentin hem beyni hem de kalbi olduğunu söyleyen Bademli, küresel dönemde bu şekilde oluşan kentlerde kentin kültürel merkezi, ticaret merkezi, iş merkezi ve uluslararası piyasaya dönük olan merkezinin içiçe geçtiğini ve bir noktada yoğunlaştığını söyler. Böylece kentlerin bu yeni merkezleri her türlü iletişimin en yoğunlaştığı mekanlar olarak kentsel faaliyetlerin toplanma noktasına dönüşmüşlerdir (2000: 82).

Küresel dönemde küresel kent sanayi dönemindeki gibi sadece çevresinin kontrol ve idare açısından yönlendiricisi olmaktan çıkmış, ülkenin ve diğer ülke kentlerinin de çekim merkezi olmaya başlamıştır. Etrafındaki kentler genelde uluslararası küresel ağa dahil olma yolunu küresel kent aracılığıyla sağlamaya başlamışlardır. Bu yönüyle küresel kentin kendine ait kırsal alanlarla bağı zayıflamış kendi ülkesindeki ve diğer ülke kentleriyle bağı güçlenmiştir. Küresel kent bu yönüyle ulusüstü bir yerde konumlanmıştır (Çadircı, 2006: 74).

İstanbul'da merkezi iş alanlarının değişiminde dört aşama görülmüştür: Birinci aşama İstanbul'un geleneksel merkezi iş alanlarının olduğu dönemdir. Bu dönem Cumhuriyetin kurulmasına kadar devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi'yle başlayan yeni süreç 1950'lere kadar devam etmiştir. 1950'lerde göç ve 1960'larda metropolleşmenin etkisiyle yeni bir dönem başlamıştır. 1980'lerde küreselleşmenin etkisiyle İstanbul'da hizmet sektörü öne çıkmaya başlamış ve buna göre yeni merkezler oluşmuştur. Büyük göçler kentte nüfus yoğunluğuna sebep olmuş, kent merkezinin talebi karşılamakta yetersiz kalışı nedeniyle Maslak, Mecidiyeköy gibi yerlerde yeni büro merkezleri oluşmaya başlamıştır (Dökmeci, vd, 1993: 9).

Merkezi iş alanları (MİA) bir kentin merkeziyle ilgili önemli ipuçları verir. Merkezi iş alanları kentin merkezini belirler. İstanbulda merkezi iş alanlarının yoğunlaştığı noktalara bakılırsa toplumsal değişimler ile paralel bir sürecin olduğu görülür. Cumhuriyet öncesi Beyoğlu, Karaköy gibi geleneksel merkezler, Cumhuriyet döneminde Nişantaşı, Taksim, Şişli gibi merkezler, 1980'li yıllardan sonra ise Maslak-Levent gibi yerler merkezi iş alanlarının yoğunlaştığı yerler olmuştur (Çadircı, 2006: 75).

19. yüzyılın sonunda kapitalist sistemin ve dış ticaretin gelişmesinin etkisiyle geleneksel Osmanlı çarşı düzeninin yerini Beyoğlu'nda sigorta şirketleri, mağazalar, bankaların almasıyla kent düzeni değişmeye başlamıştır. 1950'lere kadar devam eden nüfusun müslümanlaştırılması çalışmalarıyla gayri müslimlerin boşalttığı alanlara yetişmiş Türk iş insanlarının yerleştirilmesi ve göçün de etkisiyle merkezi iş alanları buraya sığmamış diğer alanlara kaymıştır. 1960'larda mevcut yapı yine yetersiz olunca Beyoğlu, Fatih'teki merkezi iş alanları Beşiktaş-Şişli taraflarına kaymaya başlamıştır (Dökmeci, vd., 1993: 21-22).

1970'lerle birlikte çevre yolları ve Boğaziçi Köprüsü'nün açılmasıyla merkezi iş alanları Taksim, Şişli, Beşiktaş'ta yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreç 1980'ler ve 1990'larda da devam etmiş, küresel hizmet sektörü de Beşiktaş-Maslak hattına konumlanmaya başlamıştır. Günümüzde de Şişli Maslak hattı büyümeye devam etmiş, bu alandaki büyüme küresel ekonominin de kentsel rantına bağlı olarak şekillenmiştir. İstanbul için 1980'de yapılan ve yürürlüğe girmeyen imar planında doğu-batı yönünde bir büyüme hedeflenirken aksi yönde güney-kuzey yönünde büyüme olmuş, alışveriş merkezleri ve modern bürolar kent silüetine hakim olmuştur (Özdemir, 2000: 99-100).

Berner, küreselleşme sürecinin sonunda kentin tamamının değil sınırlı bir merkezin tüm yapıyı etkileyen küreselleşmenin bir parçası haline gelebildiğini söyler. Böylece ulusüstü mekanların gelişmesi hız kazanırken diğer kısımların gelişmemesi kentte beraberinde dağılma ve parçalanma süreçlerini getirmiştir. O'na göre kent metropolleşirken kentte tekli bir yapının oluşması ve yoksul nüfusun oran olarak artması bir sapma değil beklenen bir sonuçtur. Bu anlamda gecekondular ve gökdelenler, yerel ile küreselin birarada bulunması küreselleşmenin ve küresel kentin doğal bir sonucu olmuştur (2005: 138-140).

Keyder, 1992 tarihli makalesinde 1980'lere kadar ulusal ekonomilerin kentleri taşıdığını 1990'lardan itibaren ise kentlerin ulusal ekonomileri taşımaya başladığını söylemektedir. Dolayısıyla yeni dönemde İstanbul'un Türkiye'yi taşımaya başlayacağı burada küreselleşme süreciyle ilişkili olarak yapılacak yatırımların Türkiye'nin tamamında değişim dönüşüme neden olacağını söylemiştir. O'na göre küreselleşme süreci doğru yönetildiğinde kente ve ülkeye ciddi getirileri olabilir, küreselleşmeyle bütünleşememe ise küresel piyasanın da dışında kalma, yalnızlaşma, içe kapanma ve ticari kayıp anlamında maliyetli olabilir. Kentlerin artık sanayiye dışarı atarak hizmet sektörüne odaklandıkları bir döneme geçildiğini söyleyen Keyder, bu süreçte devletlerin etkinliğinin azaldığını, sermayenin gücünün arttığını, kentlerin ise bağımsızlaştığını söylemektedir. Dolayısıyla bu süreçte inisiyatif alınmalı, küresel hizmet şirketlerinin çalışabileceği ortamlar oluşturularak küresel sermaye İstanbul'a çekilmelidir (1992: 81-83).

Tekeli, eski dönemde ekonomik rekabetin ulusal devletler arasında olduğunu, küreselleşmeyle birlikte yarışın metropoller arasında gerçekleştiğini söyler. Uluslararası metropollerin kentlerin örgütlenme ve karar merkezleri olduğunu bu nedenle hizmet üretiminin de üsleri, merkezleri olduğunu söyler. Tekeli'ye göre küreselleşen sermaye metropollerin gelişiminin görünmeyen yüzü olmuştur (1992: 55).

1970 ile 1980 arasında ideolojik çatışmaların yaşandığı bir politik çatışma süreci 1980 askeri darbesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'de neoliberalizmin başlangıcı olarak

değerlendirilebilecek bu süreçten sonra 24 Ocak kararları ile neoliberalizmin Türkiye’de kurumsallaşmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır (Serter, 2018: 206).

Dünya genelinde 1973’te ortaya çıkan küresel ekonomik kriz 1977’den itibaren şiddetini oldukça artırmıştır. Ekonomik sistemin sürdürülmesinin çok zorlaştığı bu dönemden sonra sermaye çevrelerinin etkinliği ile ortaya konan 24 Ocak kararları Türkiye için bir kısmi liberalleşme sürecinin başlatıcısı olmuştur (Boratav, 2004: 139-147).

Keyder, İstanbul’un küreselleşme sürecinden önce de bir dünya kenti olduğunu çünkü onun tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmanın yanında ticaret yollarının da kesiştiği bir alan olması sebebiyle doğal bir pazar olduğunu söyler. Cumhuriyet’in kurulması sürecinde Kemalizmin yarattığı İstanbul-Ankara ikilemiyle İstanbul’un zarar gördüğünü söyleyen Keyder, 1980’lerde İstanbul için yeni fırsatlar oluştuğunu belirtir. Bu dönemde yani 1980’lerde kentin Belediye başkanı ve karar alıcılarının İstanbul’u bir küresel kente çevirme yarışına giremediklerini, küreselleşmenin istediği projeleri üretilmediğini, bu süreçte küreselleşmeden duyulan kuşkunun kente zarar verdiğini söyler (2000: 10-28).

1980’lerden başlayan süreç sonunda İstanbul küresel bir kent haline dönüştürülmek için bir yarışın içine sokulmuştur. İstanbul çeşitli bağımsız kuruluşların yaptığı değerlendirmelerde küresel kent grubuna dahil edilmemekle birlikte (Taylor, 2000) kentte uygulanan bir çok proje kentin hem mekansal yapısında hem de sosyal ekonomik varlığında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Küresel kent idealinin ve uygulamalarının projelerinin küresel ekonomiyi çekeceği ve oluşan refahtan üst sınıflardan alt sınıflara kadar kentlilerin hepsinin yararlanacağı iddia edilmiş, buna göre bir kamuoyu oluşturulmuştur. Son yirmi yıllık süreçte yaşananlar küresellik çabasının yapılan projelerle kentteki gelir adaletsizliğini, mekansal ayrışmayı artırıp sosyal kutuplaşmayı derinleştirdiğini, kentin kaynaklarını belli sınıflara kanalize ettiğini göstermiştir (Öktem, 2006: 53).

İstanbul 1970’lere kadar Ankara bürokrasisinin ve ulusal kalkınmacı ekonomi modelinin etkisinde kalmıştır. 1980’lerden sonra yaşanan bazı gelişmeler İstanbul Ankara ilişkisini değiştirmiştir. Bu dönemde Ankara yani merkezi devlet büyük belediyeler için yeni bir model geliştirmiş ve yerel yöneticiler girişimci bir yönetim şekli geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tarihler İstanbul için bir dönüm noktası olmuş yabancı sermayeyi çekecek yatırımlar konuşmaya başlanmıştır (Keyder ve Öncü, 1993: 52).

1982 anayasasının büyükşehirler için yeni yasalar çıkarıp yeni haklar tanıması, imar haklarının belediyelere devredilmesi, mali olarak belediyeleri güçlendirme yönündeki eğilimler gibi gelişmelerle birlikte İstanbul için yerel yöneticilerin eli güçlenmiştir. Bu değişikliklerin Anavatan Partisi eliyle olması ve 1984 seçimlerini de İstanbul’da aynı partinin

alması merkezle yerel arasındaki uyumu güçlendirmiş, İstanbul idari ve mali açıdan desteklenmeye başlanmıştır (Alada, 1994: 137).

1980'lerden itibaren küresel kent söylemi İstanbul'la ilgili kentsel projelerin belirlenmesinde etkili olmuştur. 1980 sonrası iktidarların bazı elit gruplarla birlikte Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine ekleme çalışmaları İstanbul için izlenecek yöntemleri de belirlemiştir. 1984 ile 2004 arasında üç farklı parti İstanbul'u kazanmış ve kentin kültürel, tarihi değerlerini kendi evrensel kent ideallerini gerçekleştirmek için seferber etmişlerdir. Bu süreçte küresel neoliberalizmin argümanları kabul edilmiş, buna göre uluslararası sermayeyi çekmek için kentte projeler hazırlanmış, kent uluslararası organizasyonları yüklenilecek seviyeye getirilmeye çalışılmıştır (Öktem, 2006: 57).

24 Ocak kararları neticesinde neoliberalizmin temel söylemleri olan özelleştirme, serbestleştirme, düzensizleştirme yönünde adımlar atılmıştır. KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) mallarına yönelik sübvansiyonlar ve fiyat kontrol sistemi kaldırılmış, yabancı sermayeyi özendirmek Türkiye'ye çekmek için 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır (Karabıçak, 2000: 50).

1980 darbesinden sonra sermaye kesimi için hem pazar olanakları artmış hem de yoğun emek sömürüsü için gereken ortam oluşmuştur. Bu sayede sermaye grubunun elindeki sermaye miktarı daha önceki dönemler karşılaştırılmayacak kadar artmıştır. Darbeden sonraki sadece üç yıl içinde 1980 fiyatlarıyla gelirlerini Çukurova Holding 83 milyardan 203 milyara, Sabancı Holding 185 milyardan 308 milyara, Koç Holding 164 milyardan 408 milyara çıkarmıştır (Schick ve Tonak, 2003: 398).

1980 darbesinden sonra toplumun diğer kesimlerinin kaybetmeye başladığı bir dönemde sermaye büyük gelirler elde etmiştir. 1983-87 arası dönemde ücret ve maaşların özel sektördeki payı %27,5'den %17,1'e kamu sektöründe ise %25'ten %13'e gerilemiştir (Boratav 2000: 4).

1980 sonrasında sermaye emek ilişkisi açısından oluşan değişim dönüşüm önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar büyük boyutlarda olmuştur. Askeri darbeye oluşturulan bu değişimin kalıcı olabilmesi her zaman askeri yöntemler devreye sokularak sağlanamayacağından bu değişikliklerin kalıcılığı için toplum tarafından rıza üretilmesi gerekmiştir. Bu dönemde oluşan yeni üstyapıyı topluma kabul ettirebilmek için devlet tarafından stratejiler üretilmiş, analizler geliştirilmiştir. Bu dönüşümün kalıcı olabilmesi için ekonomik işleyişteki değişiklik yeterli olamayacağından toplumun büyük kesiminde kültürel bir değişimle dönüşüm liberalizmin ortağı muhafazakarlık eliyle gerçekleştirilmiştir. İngiltere'de Thatcher, Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagan eliyle gerçekleştirilmeye

çalışılan dönüşüm için Türkiyede ise Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi seçilmiştir (Serter, 2018: 209-210).

Şengül 1980'lerden başlayan bu süreci sermayenin kentleşmesi olarak tanımlar. Bu süreçle birlikte ithal ikameci anlayıştan ihracata dayalı bir ticaret ekonomisine geçildiğini söyleyen Şengül, sermaye birikim evrelerinde önemli olan sermayenin birincil çevrimi ile sermayenin ikincil çevrimi arasındaki sürekliliğin bu şekilde sağlandığını, bu döngünün mekanının da yeni kent olduğunu söyler (Şengül, 2009: 137).

1980'lerden sonra inşaat sektörünün kentsel alanlardaki etkinliği artmaya başlamıştır. İnşaat sektöründeki bu canlanma yerel idareleri de güçlendirmiştir. Kent toprağı üzerinde inşaat sektöründen oluşan rant, belediyelerin en önemli geçim kaynaklarından birine dönüşmüştür. Bu süreçte yerel idareler merkezi idarenin devrettiği yetkilerle güçlenmiştir. Merkezi otorite de bu süreçte kentsel rantın dışında kalmamış Özel Çevre Koruma Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu, Toplu Konut Yasası gibi kanunlarla bir planlama oluşturulmuş, büyük rant yaratacak organize sanayi bölgeleri, turizm mekanları, toplu konutlar gibi büyük kentsel alanlar merkezi otorite eliyle oluşturulmuştur (Serter, 2018: 215-216).

1980'lere kadar kentteki rant sadece küçük girişimcilerin ilgisini çekerken bu tarihlerden sonra büyük girişimciler de bu sürece dahil olmuşlardır. Devletin de toplu konut sistemiyle dahil olduğu bu süreçlerden sonra kentler artık eski dönemdeki gibi tek tek binaların eklenmesiyle değil büyük kent alanlarının eklenmesiyle şekillenmeye başlamıştır (Tekeli, 2001: 83).

Neoliberalizmin neden olduğu eşitsizliğe karşı kent yoksullarının kentte tutunmalarını devam ettirmek için 1933-88 arasında altı kez imar affi çıkarılmıştır. Siyasi çıkarlar için yapılan bu uygulamalar Anavatan Partisi tarafından geliştirilmiş bir strateji olarak okunabilir. Bununla amaç gelişmekte olan sermayenin ideolojisine uyum sağlayacak ve sınıf bilinci olmayan büyük gruplar yaratmak olmuştur (Boratav, 2004: 152-153).

1980-1990 arasında kent kamusallığında da önemli değişimler olmuştur. Merkezi otoritenin sosyal alan ve ekonomiden el çekmesiyle muhafazakar yerel yönetimler ve sosyal hayatta cemaatler, tarikatlar, dernekler tarafından mekandaki boşluklar doldurulmuştur. Bu şekilde kentte ortak bir duygu oluşturan kent kamusallığı yerini bireysel çıkar üzerine kurulu bir sisteme bırakmıştır. Kent sosyolojisi etnik köken, mezhep gibi değerler üzerinden oluşmaya başlamıştır. Kent mekanında özel mülkiyet yaygınlaşmış, kamusal alanlar parçalanmış, içe kapalı yaşam biçimleri çoğalmış, kamusal duyarlılığı olan bireyin yerini tüketici birey almaya başlamıştır. Tüketici bireyin merkezi olan alışveriş merkezleri ilk bu dönemde açılmıştır (Serter, 2018: 224).

Özal dönemi işsizliğin arttığı, ücretli çalışanların milli gelirden aldığı payın yarı yarıya azaldığı, Türk lirasının Amerikan doları karşısında on beş kat değer kaybettiği, ihracatın beklenen seviyede gelişmediği bir dönem olmuştur. Bu dönemde gelir dağılımında adaletsizlik artmış, katma değer vergisiyle vergi yükü artırılmış, büyük bir dış borçlanma oluşmuştur (Çavuşoğlu, 2014: 184-185).

1980 darbesiyle Türkiye’de neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmış, özellikle Anavatan Partisi döneminde bu konuda önemli açılımlar yapılmıştır. 1983 seçimlerinde büyük başarı elde eden Anavatan Partisi 1984’te İstanbul’da yerel seçimleri kazanmıştır. Dönemin belediye başkanı Bedretin Dalan girişimci bir profil çizmiş neoliberal politikaların Türkiye’deki mimarı olarak bilinen başbakan Turgut Özal’la birlikte kenti yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Yerli ve yabancı sermaye gruplarının da desteğinin alınarak kentin reklam ve pazarlama, imaj işlemleri yürütülmüştür. 1992-2001 arası siyasal istikrarsızlık ve ekonomideki sıkıntılar nedeniyle bu politikalar zayıflamış, 2002 sonrasında çok daha güçlü bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır (Öktem, 2011: 24-26).

Küreselleşme hem mekansal hem sosyal değişimlere neden olmuş, gündelik hayatın işleyişinde değişiklikler yeni alışkanlıklar oluşturmuştur. Bu değişikliklerin kentlerdeki en somut göstergelerinden biri de kapalı konut yapıları olmuş, bu yapılar başta İstanbul ve Ankara olmak üzere bir çok kentte yaygınlaşmıştır (Akalin, 2016: 924).

Anavatan Partisi döneminde belediyelerin finans kaynakları artırılmış ve kent planlama, plan yapma, onama, değiştirme işlemleri yerel unsurlara devredilmiştir. Bu kanunlarla kent üzerindeki tasarruflarında belediyelerin keyfi müdahalelerinin önü açılmış, kent parçacı planlarla denetim altında tutularak nazım imar planları askıya alınmıştır. Planlamanın temel misyonu sermayenin önündeki engelleri kaldırmak olmuş, ana işlevi olan kamu yararı ihmal edilmiştir. Ekonomi politikalarının halkta oluşturduğu hoşnutsuzluk, rüşvet gibi nedenlerle Anavatan Partisi belediye seçimlerini kaybetmiştir. SHP İstanbul’da seçimleri kazanmış ve Anavatan Partisi döneminde oluşmuş imar kentsel politikalara muhalif olmuş, büyük sermaye kesimlerine imar hakkı verilerek oluşturulmuş lüks iş merkezlerinin inşaatlarını durdurmuştur. ANAP hükümeti de turizm yasasını kullanarak kendi sağladığı yapılaşma izinlerini garantiye almak istemiş bu yüzden birçok alan turizm alanı ilan edilmiş, yerel yönetimin eli zayıflatılmaya çalışılmıştır. SHP de kentleşme konusunda alternatif politika geliştirememiştir (Öktem, 2011: 26-27).

Neoliberal politikalarla birlikte refah devleti anlayışı gerilemiş, sosyal kutuplaşma derinleşmiş, toplumsal eşitsizlikler gelişen teknolojinin de etkisiyle keskinleşmiştir. Neoliberal dönemde kent parçaları arasında geçirgen olan çizgiler kalınlaşmış, bu dönemdeki

kapalı siteler; ördüğü duvarlar, kontrollü geçişler gibi uygulamalarıyla site içinde kalanlara güvenli bir dünya vadederken site dışındakileri yani çöküntü yerlerinde ve gettolarda yaşayanları tehdit gibi göstermiştir (Evren, 2007: 14-15).

Yeni liberal dönemde Anadolu'nun orta büyüklükteki bazı kentlerinde sanayileşme artmış, İstanbul ise bir küresel kent yapılmaya çalışılıp yabancı sermaye için cazip bir yatırım aracı haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Ankara bu dönemde İstanbul karşısında üstünlüğünü kaybetmiş ancak başkent olmanın avantajlarını kullanarak konumunu korumaya çalışmıştır (Ersoy, 2013: 164).

Küreselleşme dönemindeki kentlerdeki mekan oluşumunu etkileyen bir diğer sorun kent planlamasının kentleşme oranını yakalayamaması, kentleşmenin hızına yetişememesidir. Böyle durumlarda kentler de otomatik bir telafi sistemi devreye girmiş, yasadışı olarak kendilerine yerleşimler oluşturan kesimler zamanla kendilerine özgü kent mekanları oluşturarak kentten ayrılmışlardır (Evren, 2007: 12-13).

Türkiye 1980 yılına kadar mekansal anlamda bölgeler arasındaki gelişmeyi dengeli bir şekilde yürütmeye çalışmış ve ithal ikameci bir kalkınma modelini esas almıştır. 1970'lerin ortalarına kadar işleyen bu iki sistem dünyadaki gelişmelerle beraber olumsuz bir yöne evrilmeye başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki yükselmeler kapitalizmi tıkamış, sermaye birikiminde ve kâr oranlarında beklenen seviye yakalanamamış, Türkiye ekonomisi de bundan olumsuz etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak neoliberal kapitalist sistemle bütünleşme temel amaca dönüşmüş, bu amaçla devlette küçülmeye gidilmiş, yabancı sermayenin ve özelleştirmenin önü açılmıştır (Ersoy, 2013: 165).

Neoliberal dönemle birlikte İstanbul'un ikili yapısı daha da belirginleşmiştir. Bir yandan merkezi iktidarın politikalarıyla rant ekonomisinin belirleyici olduğu, kent hukukunun da esnekleşerek önünü açtığı kentin projelere teslim edilen bölümü diğer yandan gittikçe çöküntüleşen kent bölgeleri. Neoliberal dönemde İstanbul hem mekansal hem yönetsel anlamda farklı bir kamusalık yaşamaya başlamıştır (Alada, 2008: 17).

Neoliberal İstanbulla birlikte sanayi mekanları kent dışına atılmış, değeri artan mekanlar gelir düzeyi farklı insanlar arasında el değiştirmeye başlamış, gecekondu bölgeleri alışveriş merkezleri, lüks konutlarla tüketimin yaygınlaştığı yeni alanlara dönüşmüştür. Kısacası İstanbul başlı başına bir tüketim nesnesine dönüşmüş, kentsel mekan bu tüketimi karşılayacak şekilde sürekli dönüştürülmeye başlanmıştır (Ergüder ve Ercan, 2008: 86).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar İstanbul'un ülke nüfusu içindeki kentsel nüfus oranı yüzde otuzdan yüzde onbeşe düşmüş, Ankaranınki ise üç kat artmıştır. 1980 ile 2010 yılları arasında ise İstanbul'daki kentsel nüfus artışı Türkiye'deki kentsel nüfus artışının

ortalamasının yaklaşık iki katı olmuş, Ankaranın oranı ise sürekli düşmüştür. Bu süreçte orta büyüklükteki Anadolu kentleri ise yaklaşık İstanbul'un yarısı kadar büyümüşlerdir. Yine 1980 ile 2000 arası dönemde İstanbul'un (GSYHİ) Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki payı artarken Anadolu kentlerininki düşmüş, Ankaranınki ise sabit kalmıştır. Yeni neoliberal politikaların yereli güçlendireceği tezinin Türkiye ölçeğinde gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Neoliberal dönemde İstanbul, Ankara ile orta büyüklükteki kentler arasındaki eşitsiz gelişim farkı iyice artmıştır (Ersoy, 2013: 166-174).

İstanbul'da kentsel rantın öne çıkması süreci Turgut Özal dönemiyle birlikte başlamıştır. Bu dönemde merkezi iş yerleri Beşiktaş'tan Levent'e uzatılmış, Taksim'e Gökkafe ve Park Otel inşa edilmiş, Boğaziçi bölgesi hızlı bir şekilde yapılaşmaya başlamıştır (Sönmez, 2010: 98).

İstanbul'un neoliberal dönemdeki değişimine izin veren, önünü açan unsurlardan biri de Ankara-İstanbul arasındaki gerilimin İstanbul'un küreselleşmesiyle ilgili vardığı mutabakat olmuştur. Ankara'da ulusalcı bir elit İstanbul'un küreselleşmesine şüpheyle yaklaşmıştır. 2000'lerde ise bu muhalefeti kırarak iki önemli gelişme yaşanmıştır. Birincisi Avrupa Birliği tarafından Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi ve Kemal Derviş'in getirdiği kurumsal dönüşümlerin Türkiye'yi liberal politikalara entegre edebilmiş olmasıdır. İkincisi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmiş olmasıdır. Ankara merkezi hükümetinin İstanbul'un küreselleşmesini desteklemesiyle; burjuvazi, siyasiler ve elitler İstanbul için ortak hareket edebilmişlerdir (Keyder, 2010: 8).

2000'li yıllarda kentsel alan daha önce olmadığı kadar önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Bu dönemde kentsel alan piyasanın yönlendiriciliği devletin aktörlüğünde yeniden oluşturulmuştur. İstanbul bu dönemde neoliberal politikaların laboratuvarı haline gelmiş, piyasanın etkinliği ve devlet politikasıyla bir tüketim nesnesine dönüştürülmeye başlanmıştır (Ersoy, 2013: 148).

Neoliberal dönemde kent ranttan elde edilebilecek değere göre bölünmüş ve en fazla parayı verecek olana satılabilecek bir değişim nesnesine dönüşmüştür. Bu anlamda kent toprağı iktidarlar için bir mali kaynak oluşturma aracına dönüşmüş ve temel amaç buna dönüştüğü için kentte yaşayanların sosyal yaşamlarını etkileyebilecek kamusal beklentiler gözardı edilebilmiştir (Türkün, 2010: 43).

Finans sektörü ve yabancı sermayenin İstanbul'a girişini kolaylaştırmak amacıyla inşaat yapan büyük firmalar teşvik edilmiş ve bankalar düşük faizli kredilerle bu süreci desteklemek için yönlendirilmiştir. 2002'de İstanbul'da her ay, üç milyon metrekare için inşaat ruhsatı alınırken bu rakam 2006-2007 sürecinde on bir milyon metrekareye çıkmıştır.

Bu yönlendirmelerle Büyükçekmece'den başlayıp Gebze'ye kadar devam eden güzergâhın büyük kısmında ve E-5 ile TEM arasında kalan yerler inşaat alanlarına dönüştürülmüştür (Keyder, 2010: 10).

Neoliberal kentleşme ve yarattığı değişim dönüşümler İstanbul'un idari sınırlar ve planlamasını da değiştirmiştir. 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ile İstanbul Büyükşehir belediyesinin sınırları genişletilmiştir. İstanbul'un kentsel alan olarak dünyadaki en büyük idari birimlerden birine dönüştürüldüğü bu yasa ile belediye sınırları 1840 kilometre kareden 5340 kilometrekareye çıkmış yani yaklaşık üç kat büyütülmüştür (Urban Age, 2009: 26).

İstanbul Metropolitan Planlama Biriminin hazırladığı İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda 2000 yılında %8'i tarım %60'ı hizmet %32'si sanayi olarak ortaya çıkan istihdam yapısının %5 tarım %25 sanayi ve %70 hizmet olacak şekilde değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu beklenen ve istenen tablo, kentin üretici modellerden uzaklaşmak istemesi eğiliminde olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Çavuşoğlu, 2010: 50).

Siyasal irade kentsel dönüşüm projelerine halk nezdinde meşruiyet kazandırmak için çeşitli argümanlar geliştirmiştir. Bu tarz işlemlerin tüm toplumun yararı için yapılmakta olduğu, küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olduğu, mevcut dünyada ülkenin bir yer edinebilmesi için bunun bir zorunluluk olduğu söylemleri bu amaçla sıkça dile getirilmiştir. Ayrıca bu projelerin farklı toplumsal kimliklerin ortaya çıkmasını sağlayacağı ve tarihi alanları korumak için geliştirildiği de ifade edilmiştir (Türkün ve Yapıcı, 2008: 49-50).

Küreselleşme döneminde özellikle kent mekanındaki bazı alanların çöküntü alanlarına dönüşmesine göz yumulması; bu alanlar bozulmakta iken müdahale edilmemesi bu mekanların dönüştürülmesi esnasında yapılabilecek müdahaleye meşruiyet kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Böylece daha sonra kentsel dönüşümle bu alanlarla ilgili projeler geliştirilmesi için yasal bir zeminin önü açılmış ve kent alanı rant için kullanılabilir hale dönüştürülmüş olmaktadır. Kentin taşınmazlarını kullanarak sermaye elde edilen bu yöntem kamoyuna kentin büyümesi sırasında oluşan problemlerin giderilmesi olarak gösterilebilmiştir. Neoliberal dönemde sermaye; sınırsız büyümesinin önündeki engeller olan imar kısıtlamasının yanında, kentlerin köhnemiş alanlarını ve eski kent dokusunu kısacası kullanılabilir olmayan hiçbir şeyi kentte istememmiştir (Göksu, 2005: 9-12).

Kentsel dönüşüm kavramı plansız ve kontrolsüz kent mekanlarında buralardaki yoksul kesimler için daha iyi yaşam koşulları yaratacağı, sağlıksız koşulları iyileştireceği vaadiyle yapılmaktadır. Aynı şekilde bu kentsel alanlara yapılacak dokunuşlarla toplumsal açıdan daha huzurlu mekanların oluşturulacağı ve sosyal yapının değişmesiyle buralardaki suç oranlarının

azalacağı söylenmektedir. Oysa bu söylemlerin ardındaki amaç kentsel toprakların tamamen metalaştırılıp piyasa aktörlerine teslim edilmesi olmuştur. Bu anlamda kentsel dönüşüm projeleri bir boşlukta değil kültürel sosyal ağlarla örülmüş bir tarihsellik içinde ve yaşayanların belli bir maliyetle oluşturdukları bir yapıda gerçekleşmekte, kentsel dönüşümle bu maliyeti ödemiş olanlar dışlanıp mekan, sermaye için kullanılabilir hale getirilmektedir (Kurtuluş, 2006: 7).

Kentsel dönüşüm projeleri küreselleşme süreciyle birlikte önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye’de 2010 yılı itibariyle kentlerin yüzde elli beşinde kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu oranlara bakıldığında kentsel dönüşümün her kentin kendi ihtiyaçlarından ziyade ulusal ölçekte merkezi bir noktadan yönlendirildiği görülmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri İstanbul ve Ankara’da yoğunlaşmakta en büyük projeler İstanbul odaklı yapılmaktadır. İstanbul’da kent toprağının değerliliği nedeniyle ekonomik değer ve projelerin neden olduğu çatışmalar da büyük olmuştur (Göksu ve Bal, 2010: 260-265).

İstanbul için kentsel dönüşümün gerekçesi olarak yasadışı yerleşim, deprem, tarihi dokunun bozulması, konutların düşük nitelikli olduğu, doğal alanlar için tehdit olduğu gibi gerekçeler kullanılmıştır. Kentsel dönüşümde öncelikli hedefler yoksul grupların yaşadığı, tarihi dokusu olan veya rantı yükselmiş gecekondu alanları olmuştur. Bu süreçte kentte oluşmuş kültürel yaşam alanları, kentle kentlinin ilişkisini sağlayan toplumsal bağlar dikkate alınmamış; kentler, sermaye grupları için en fazla yararlanılacak bir işleve göre konumlandırılmış bu da kentlerin belleklerini yitirmelerine neden olmuştur (Türkün, 2010: 42-43).

Kentsel dönüşümde aktörler de değişmeye başlamıştır. TOKİ ve Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları son dönemde kentsel dönüşümde önemli rol oynamaya başlamışlardır. TOKİ son dönemde geniş yetkilerle donatılmıştır: Gecekondu bölgelerinde kentsel dönüşüm projeleri uygulamak, kar amaçlı konut yapıp satışını yapmak, özel inşaat firmalarıyla anlaşmalar yapabilmek bunlardan bazılarıdır. Bu sayede TOKİ kentte istediği yerde kent mekanlarını inşaatlara açabilmiştir (Candan ve Kolluoğlu, 2010: 57).

Günümüzde İstanbul’da yürütülen kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmı büyük tartışmalara neden olmuş bir kısmı çeşitli meslek kuruluşları tarafından yargıya taşınmıştır. Birçok proje siyasi iradeyle sermaye grupları arasındaki ilişkilerle gündeme gelmiştir. Özellikle Tarlaşbaşı ve Sulukule semtlerinde yürütülen çalışmalar ve Kartal’daki dönüşüm projesi bu anlamda oldukça tartışılmıştır. Kartal’daki dönüşüm için uluslararası bir mimar olan Zaha Hadid’e çizdirilen proje yerel ile olan bağı güçlendirmek yerine küresel ve

neoliberal vurgusuyla tepki çekmiş, eleştiri almıştır. Bu çapta büyük kentsel dönüşüm projeleri kente basit bir müdahale değil sermayenin iradesi, siyasi otoritenin merkezinde olduğu ve gerekli yasal mevzuatların da hazırlandığı güçlü ve etkili mekansal yapılanma araçlarıdır. Dönüşüm sadece ekonomik değil sosyolojik ve mekansal olmuş, kentin tamamını etkilemiştir (Bal, 2011: 179-180).

Türkiyede kentsel dönüşüm projeleri kentleri rant alanlarına dönüştürüp onları sermaye için kar elde edilebilecek hedeflere dönüştürmektedir. Ankara Mamak'ta yapılan proje bunlardan biridir ve dünyanın en büyük dönüşüm projeleri arasında gösterilmiştir. Bu projede gerekçe olarak bölgenin Ankara'nın girişinde çirkin bir manzaraya neden olması ve deprem riski de olan engebeli bir alan olması gösterilmiştir. Burada biten kısımda gecekonduların yerini güvenli sitelerin almasıyla günlük yaşam kültürü, komşuluk ilişkileri değişmiştir. Gecekondudan apartmana geçirilen insanlar sosyokültüel problemler yaşamışlardır. Mamak kendisi için bir proje yapılması gereken kadar karmaşıklaşmış bir kent mekanına dönüşmüştür fakat buradaki proje o bölgede yaşatan insanların beklentileri dikkate alınmadan sermaye için rant odaklı gerçekleştirilmiştir (Göközkut ve Somuncu, 2019: 122-123).

Neoliberalizm 1980'li yıllarla birlikte tüm dünyada etkinliğini artırmıştır. Neoliberalizmin sonuçları sadece ekonomik olmayıp kent ve kentsel alanın değişimini derinden etkilemiştir. Büyük ölçekli projeler, alışveriş merkezleri, kentsel dönüşüm projeleri, korunaklı konut tipleri neoliberalizmle birlikte kentlerde yaygınlaşmıştır. Bu süreçte devletin sermaye üzerindeki etkisi azaltılmış, büyük sermayeleri kentlere çekebilmek için projeler geliştirilmiştir. Mekandaki değişim sosyokültürel değişimleri de tetiklemiş, kentsel ayrışmanın belirginleşmesi ile kentlerdeki gündelik hayat değişmiştir (Kırbaş, 2017: 6).

Küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların da etkisiyle kentlere metropolitan kent alanlarına olan ilgi artmıştır. Kentler siyasi amaçların yanında ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmakta kullanılabilecek birer aygıt gibi düşünülmüştür. Bu dönemde rekabetin devletlerden ziyade kentler arasında ortaya çıkmasıyla, devletler girişimcilik yönlerini kentler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmışlar, ekonomik kalkınmanın yolunun artık kentlerden geçtiği düşünülmüştür (Eraydın, 2011: 19).

Küresel dönemde kent kolektif tüketim anlayışı doğrultusunda üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi çerçevesinde şekillenmiştir. Devlet bu süreçte ulaşım, eğitim, sağlık, konut gibi hizmetlerle işgücünü yeniden üretilip sermaye birikiminin devamlılığını sağlama rolünü üstlenmiştir. Bunun için kamusal veya yarı kamusal girişimler yapılmıştır (Castells, 1997: 31-32).

Kent mekanında neoliberal politikalarla bir değer artışı oluşturma ve bu değer artışının bölüşümü, sivil toplum örgütlerinden uluslararası kuruluşlara kadar uzanan bir aktörler zinciri arasındaki etkileşimle oluşmaktadır. Bu süreçte finans kuruluşları, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, müteâhhitler, spekülâtörler, yerli şirketler, çok uluslu yabancı şirketlerle birlikte Dünya Bankası, IMF gibi oluşumlar da rol oynamaktadır (Turan, 2009: 94).

Neoliberal politikalarla devletin etkinliği azalırken devlet üretim ilişkilerindeki merkezi rolünü ve sermaye üzerindeki denetimini kaybetmiş, serbest kalan sermaye yoğunlaştığı alanları değiştirmiştir. Devlet sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmetlerle birlikte kentsel hizmetleri de özel sektöre bırakmaya başlamıştır. Bu durumda devletin kentlerin planlanmasındaki etkinliği azalmıştır (Şengül, 2008: 284).

Sermaye 1980’li yıllardan itibaren Ankara’nın şekillenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Eskişehir yolu üzerinde iş merkezleri, büyük alışveriş merkezleri konumlanmaya başlamıştır. 1980 sonrası Ankara için geliştirilen imar planlarında küresel neoliberalizmin etkileri görülür. Yeni yerleşime açılan alanlar ve gecekondu alanlarındaki değişimlerde yeni dönemin izleri görülmektedir. Gecekondu bölgelerinde yaşayanlar için olduğu kadar orta ve üst sınıf için de kentsel dönüşümler yapılmıştır (Kırbaş, 2017: 84-85).

1990 planı ile Eskişehir yolu bölgesi için konut alanları, idari binalar, eğitim kurumları; İstanbul yolu alanlarına da çalışma alanları ve konutlar yapılması öngörülmüş, toplumsal yapı da bu fiziksel yönlendirmelerden etkilenmiştir. Eskişehir yolu üst gelir grupları için düşünülmüş, İstanbul yoluna da alt ve orta gelir grupları yönlendirilmek istenmiştir (Şenyapılı, 2006: 217).

Gecekondu bölgelerinde de kentsel dönüşüm projeleriyle mekanın yeniden üretilmesi sağlanmıştır. 1984’te çıkarılan 2981 sayılı yasa kapsamında kentin güney ve kuzey doğu bölgelerinde devam eden gecekondulaşma ile ilgili ıslah imar planları yapılmıştır. Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi (PÇVKDP), Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi (DVKDP), Gecekondu Çığdaş Konuta Dönüşüm Projesi (GEÇAK) projeleriyle yaşam kalitesi yüksek konut alanları yaratmak hedeflenmiştir. Bu projelerle alt ve orta gelir grubunun yeri değiştirilmiş ve oluşan mekanlara gelir durumu daha iyi gruplar yerleşmeye başlamıştır (Uzun, 2006: 206).

Ankara’nın ilk imar girişimleri Cumhuriyet’in ilanından önce yapılmış olmakla birlikte uygulamalı ilk girişim 1927’de başlamış ve devam etmiştir. 1980’li yıllarda Ankara’da başlayan plan kararları neoliberalizmin etkisiyle diğer planlardan oldukça farklı olmuştur. Bu planlarda devlet ve sermayenin işbirliği ile büyük ölçekli kentsel projeler yoluyla kentsel mekan yeniden üretilmiştir (Çınar, 2004: 224-233).

Cumhuriyetten 1980’li yıllara kadar Ankara’nın nüfusu sürekli artmıştır. 1980’lerde İstanbul neoliberal politikaların merkez üssü olmuş, küresel sermaye bu kente yoğunlaşmış, Ankara ikinci planda kalmış büyümesi yavaşlamaya başlamıştır. Bu dönemde Ankara için yapılan planlarda varolan nüfus beklenen nüfusun altında kalmıştır (Kırbaş, 2017: 96).

1980’lere gelindiğinde kentin Ankara’nın çekirdek bölgesinde konumlanmış gecekondular alanları, imar affı ile mülk sahibi olunabilen yaşam kalitesi düşük, ortak tüketim araçlarının yetersiz olduğu alanlardır. Bu bölgelerde mekanın yeniden üretilmesi, yeni gelenler ile mahallenin önceki sakinleri arasında bir sosyal gerilim yaşanmasına neden olmuş, gecekondular nüfusu yeni sosyokültürel yapıya ayak uyduramayarak bölgeden ayrılmaya başlamıştır (Uzun, 2006: 206).

Ankara’da kentsel dönüşüm projeleri konum rantı yüksek kentsel alanlarda uygulanmıştır. Sermaye çevrenin biçimlenmesini yönlendirirken yeni rantı da beraberinde yaratmıştır. Daha önce alt gelir gruplarının yaşadığı yerler kentsel dönüşüm projeleriyle kamu gücünün etkisi ve kamu kaynaklarının desteğiyle üst gelir gruplarına aktarılmış, sermaye için yeni kaynak yaratılmıştır (Turan, 2009: 287).

Ankara’nın büyüme yönü olan batı ve güney batı güzergahında farklı mekansal ve sosyal yapılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Neoliberal politikalar kent mekanını etkilemiş, değiştirmiş, dönüştürmüştür. Bir kentin sürdürülebilir olabilmesi için kentlilerin tamamının kentsel olanaklardan ve hizmetlerden yararlanabildiği, gelir dağılımının da dengelendiği bir sosyal yaşamla mümkün olabilir (Akkoyunlu, 2008: 139).

Ankara’nın en büyük kentsel dönüşüm projelerinden biri olan Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm projesi 1990’ların ortalarından itibaren değişime uğramaya başlamıştır. Yeni yapılan etaplarda dinlenme, eğlence alanları azaltılıp yapı yoğunluğu artırılmıştır. Projenin üçüncü etabında konut alanının yaklaşık iki katına çıkarılmasına karar verilmiştir. Projenin asıl unsurları olan hak sahiplerinin hakları kısıtlanıp sermaye lehine değişiklikler yapılmıştır. Bir arsa spekülasyonuna dönüşmeyen başlayan projede çıkar gruplarının etkinliği artmış, bu duruma gecekondular sakinleri tepki göstermeye başlamıştır (Şahin, 2012: 412).

Kent merkezinden faydalanmak isteyen farklı çıkar grupları sermayenin birlikte hareket etmesiyle aralarındaki rekabeti çözebilmişlerdir. Portakal Çiçeği Vadisi ve Dikmen Vadisi projelerinde farklı çıkar grupları arasında başlayan rekabet antlaşmayla sonuçlanmış ve bu anlaşmaya göre mekan biçimlendirilmiştir. Dikmen Vadisi için uygulanan planda ticaret alanlarının yoğunluğu artırılmış bu yüzden kent donatıları anlamında zayıf bir mekan oluşturulmuştur (Çamur, 2009: 118).

Ankara'da yapılan dönüşüm projelerinin insanların sosyokültürel yapısı üzerinde önemli etkileri olmuş bazı gruplar oluşan yeni durumlara ayak uyduramamıştır. Dikmen Vadisi Projesi sonrasında bölgede gündelik hayat değişmiş, gecekondan apartman hayatına geçişi başaramayan birçok insan bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Bu insanların büyük kısmı yeni evlerinin masraflarını karşılayamayan, değişen sosyal yapıyı benimseyemeyen insanlar olmuştur. Bu süreçte gönüllü ya da gönülsüz bölgeyi terk edenler için herhangi bir çözüm üretilmemiştir. Bu insanların boşalttığı yapılar satılmış veya kiraya verilmiştir (Demirci, 2004: 262-263).

1980 sonrası dönemde sermayenin önü açılmış, devletin etkinliği azalmış, uluslararası sermayeyi çekebilmek için kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmiştir. Mekandaki bu fiziksel değişim kent mekanında günlük hayat pratiklerini de değiştirmiştir. Ankara'da bu süreçte yaşananlar bunun bir örneği olmuştur. Mekansal ve sosyal farklılaşmayı oluşturmak için imar planları kullanılmıştır. 1980'lerde kentin çekirdek kısmındaki yaşam kalitesinin düşük, toplu tüketim araçlarının yetersiz olduğu alanlarda 1990 Ankara Nazım Planı ile kentte yeni konut ihtiyacı için çalışmalar yapılmış, gecekondan alanları da ıslah edilmek istenmiştir. Nazım planı ile oluşturulan her bölge bir merkeze dönüşmüş, merkez sayısı artmış bunun sonucu da sosyal tabakalaşma olmuştur. Planlar sermayenin mekanı yeniden keşfine imkan sağlayıp kendini yeniden üretmesini sağlamıştır (Kırbaş, 2017: 115-116).

Türkiyedeki tüm değişimlerde planlama politikalarında etkisini gösteren neoliberalleşme Ankara'nın yeniden yapılanmasında da etkili olmuştur. Kentin tamamı için oluşturulmuş ve kent bütünlüğü göz önüne alınarak hazırlanmış 1990 nazım planı 1980'lerden sonraki beklentileri karşılamak için manipüle edilmiş, kentsel gelişmeyi yönlendirmek için aslında orijinal planda kısıtlı bir gelişme rolü biçilen güneybatı alanı beklenmedik bir şekilde hızla dönüşmüş, rant kavgalarının fazlaştığı, el değiştirmelerin arttığı, arsa fiyatlarının yükseldiği bir alana dönüşmüştür (Özler, 2019: 29).

1990'lı yıllarla birlikte Ankara kentsel dönüşüm projeleri kullanılarak yeniden şekillendirilmiş bu konuda dönüşümlerin önünü açmak için her türlü yasal düzenleme yapılmıştır. 2005 yılından sonra Büyükşehir belediyesi tarafından 46 kentsel dönüşüm projesi onanmıştır. Bu kapsamda üretilen konutlar Çankaya ilçesinde yüzde 40, Yenimahale ilçesinde yüzde 20, Altındağ ilçesinde yüzde 11, Keçiören'de yüzde 11, Mamak'ta yüzde 9 şeklinde olmuş kalanlar diğer ilçe sınırları içinde olmuştur. Projelerin çoğunluğu TOKİ proje ortaklığı şeklindedir (Güzey, 2012: 77).

1950'lerden itibaren gelişim çizgisini sürdüren muhafazakar ideoloji 1980 sonrası devletin birçok alandan el çekmesiyle iletişim ve ilişki ağlarını güçlendirmiş, sermaye kesimi

üzerinden olduğu kadar emek eksimi üzerinde de belirleyici hale gelmiş, toplumun tüm kesimleri üzerinde etkinliğini artırmıştır. Muhafazakar ideoloji, siyasi ve ekonomik güçlenmesini en çok yerel belediyeler aracılığıyla artırmıştır. 1990'lara kadar muhafazakar iletişim ve dayanışma ağları enformel şekilde işlerken bu tarihten sonra formel bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. 1994 yerel seçimlerinde elde edilen başarı Refah Partisi'nin ihtiyaç duyduğu olanakları sunmuştur (Yavuz, 2004: 596-98).

Küreselleşme döneminde İslamcı sermayenin yükselişinin göstergesi MÜSİAD'ın kurulması olmuştur. MÜSİAD muhafazakar dayanışma ağları üzerinden muhafazakar sermaye grupları tarafından 1990'da kurulmuştur. MÜSİAD'ı kuran kişilerin ortak özelliği İstanbul'un Eyüp, Kasımpaşa gibi muhafazakar karakterli semtlerinde yetişmiş olmaları ve ideolojik köklerinin 1950-1960'lardaki İslami dernekler, Milli Gençlik Vakfı, Milli Türk Talebe Birliği gibi hareketlerine dayanıyor olması olmuştur (Yankaya, 2014: 18-37).

1980-1990 yılları arası Türkiye'de neoliberal politikalarla muhafazakar ideolojinin idari ve ekonomik işleyiş için hayata geçirdiği politikaların iç içe geçtiği dönemlerdir. Bu dönemde ekonomideki aktörler olarak KOBİ'ler ortaya çıkarken yereldeki aktörler ise belediyeler olmuştur. Bu muhafazakar konumlanış 1990'lar Türkiye'sinde siyaset, ekonomi, kent gibi birçok alanı etkilemiş, dindar burjuvazi bu süreçte önemli bir rol üstlenmiştir (Gürel, 2014: 25).

1990'lı yıllarda Refah Partisi'nin kazandığı belediyelerde muhafazakar ideolojiye göre kentler şekillendirilmeye çalışılmıştır. Dönemin Sivas belediye başkanı Temel Karamollaoğlu kentte işletmesi veya mülkiyeti belediyede bulunan alkollü yerlerle birlikte genelevini kapatmış, yeni alkol ruhsatı vermemiştir. Ayrıca belediyeye ait orkestra da bu dönemde kapatılmıştır (Coşkun, 1995: 321-322).

Dönemin Refah Partisinden Konya belediye başkanı Halil Ürün, kentte yeni yapılan sokak, cadde, parklara Ziya'ül Hak, Muhammed İkbâl gibi İslamcı şahsiyetlerin isimlerini vermiştir. Belediye toplu taşımasında haremlik selamlık uygulamasının yapıldığı bu dönemde yeni açılan yerlere alkol ruhsatı verilmemiştir. Konya'da bu dönem yapılan bahçe parklarda banklar yerine kapalı çardaklar tercih edilmiştir. Bu değişiklikler kent ortamında bir tür kapatılmış kamusal alan yaratmıştır (Durak, 2010: 97-98).

Derneklerin vakıfların yanında emekçi kesimleri muhafazakar ideolojiye dâhil etmek için bu dönemde yerel idareler zorlayıcı aygıtları da kullanmışlardır. Sivas'ta belediye işçileri Hak-iş isimli sendikaya geçmeleri konusunda zorlanmışlardır. Belediye kendi etkinliğini artırmak için kendisine yakın dernek ve vakıfları kentin günlük hayatını değiştirip dönüştürecek şekilde desteklemiştir (Doğan, 2007: 83).

Bu dönemde devletin sosyal alandan çekilmesiyle oluşan boşluk Konya kenti örneğinde dernekler ve belediye tarafından doldurulmuştur. Milli Gençlik Vakfı ve ideolojik olarak ona yakın olan derneklere ait yerlerde gençlere eğlence imkânı sunulmuş, önceleri yeraltında faaliyet sürdüren cemaat evleri yaygınlaşmış, kente gelen düşük gelirli öğrencilere barınma imkânı sunulmuştur. Tüm bun mekanların kullanımıyla muhafazakar ideoloji yaygınlaştırılmıştır (Durak, 2010: 98).

Kayseri örneğinde muhafazakar ideoloji kendisini kente ait mimari eserlerle ilgili gelişmelerde de göstermiştir. 1991 yılında alınan bir kararla 150 hektarlık sit alanı 12 hektara düşürülmüş, kent merkezinin muhafazakar kodlarının sembollerinin öne çıkması amacıyla bu büyük alandaki Selçuklu eserleri özel bir ilgi ile korunmuş diğer eserler kentin hafızasından silinmeye çalışılmıştır (Doğan, 2007: 188).

Muhafazakar ideoloji yerelde kent yönetimlerini elde edince kendisini gündelik hayatta etkin kılmak için kent mekanının önemini keşfetmiştir. Cumhuriyete özgü modern yaşam kalıpları ve alışkanlıklarına karşı muhafazakar alışkanlık ve ilişkilerin gelişip güçleneceği mekanları kent hayatına dahil etmiş ve bu mekanları görünür hale getirmeye çalışmıştır. Muhafazakar ideoloji bu kentlerde ekonomik anlamdada köklü bir değişime neden olmuştur. Bu kentlerde ortaya çıkan idari kapasite ve sosyal sermaye, İslami iş çevrelerinin rahat hareket edebileceği bir habitat yaratmıştır. Bu gücün yarattığı ağların etkisi ve motivasyonla İslami finans kurumları aracılığıyla yurt içi ve yurt dışından parasal birikimler yapılabilmiş, İhlas Holding benzeri yapılanmaların sayısı hızla artmıştır (Serter, 2018: 241-242).

Kayseri meydana bulunan 1963 tarihli kütüphane binası güzel görünmediği, insanların kalabalıklaştığı bir yerde bulunduğu gibi bilimsel olmayan gerekçelerle yıkılmış, bu yıkım sayesinde boşalan alan arcılığıyla Hunat Camii ve Medresesi ve Zeynel Abidin Türbesi kent meydanına dahil edilebilmiştir. Bu şekilde modern yaşamın hatırlatıcısı olan kütüphane içkili mekanlar ortadan kaldırılarak kent merkezi muhafazakar hayata özel yapılarla geliştirilmeye çalışılmıştır (Doğan, 2007: 231, 232).

4.2. Rusya Örneği

Sovyetlerde devrim yapılırca bir takım hukuksal, ekonomik, sosyal kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların kapitalizmin Sovyetler’de gelişmesini ve dünya ekonomisine eklenmesini engellemek gibi bir misyonları olmuştur. 1985 Gorbaçov’un iktidarıyla birlikte adına glasnost ve perestroyka reformları denen bir değişim süreci yaşanmaya ve kapitalizmin gelişmesini engelleyen kurumlar ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Kapitalizme

geçiş Sovyetlere başlamış ve Sovyetler parçalanma sürecine girince Sovyetlerin ardılı olan ülkelerde de hızlanmıştır (Sancaktar, 2011: 523-570).

Brejnev döneminde (1964-1982) mimariye bireysellik katılmaya çalışılmış bu amaçla çoklu blok şeklinde bir yapılaşmaya gidilmiştir. 1970'lerde Moskova, Leningrad, Kiev gibi kentler için mimari tasarımda bir kalite standardı geliştirilmeye ve zorunluluk olarak uygulanmaya başlanmıştır. Moskova'ya yirmi dört katlı beş bina yapıp yanına da kamusal alan şeklinde kullanılacak sosyal binalar inşa edilmiştir. Alışveriş merkezleri, şehir anayolu, kamu alanları ve manzaralı bina yapma çabası ilk kez Moskova'da uygulanmıştır (Jular, 2015: 86).

Kapitalizme geçişin emareleri Gorbaçov'dan çok önce Stalin döneminin sonları Kruşçev döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır. Gorbaçov döneminde başlayan kapitalistleşme Boris Yeltsin (1992) tarafından devam ettirilmiştir. Yıkılan Sovyetlerin ardından yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olan Yeltsin serbest piyasa ekonomisine hemen dahil olmak istemiştir (McNeill, 2007: 746).

Gorbaçov döneminde 1987'de kongrede kabul edilen bir kararla özel mülkiyetin yaygınlaştırılması kararı alınmıştır. Halihazırdaki mülkiyet ilişkilerinin Sovyet toplumunun sosyal ve ekonomik gelişmesini engellediği düşünülmüştür. 1987 yılında yürürlüğe giren devlet işletmeleriyle ilgili bir yasada işletme çalışanları mülk sahibi olarak tanımlanmıştır. Aralık 1990'da ise bu iş biraz daha netleştirilmiş kişisel mülkiyet kanununu Halk Temsilcileri Kongresinde kabul edilmiş ve özel mülkiyetin önü açılmıştır (Turan, 2011: 323).

Daha önce uygulanmış olan perestroyka politikası Gorbaçov dönemine (1985-1991) gelindiğinde bitmiş durumdaydı. Halka vaat edilen daha düzenli kentler ve konutlar ideali gerçekleşmemiştir. Gorbaçov yönetime geldiğinde ilk işlerinden biri universal mağazalar olarak bilinen oluşumları kurmak olmuştur. Bu projeye amaç içinde herşeyin olabileceği büyük alışveriş merkezleri oluşturmak olmuştur (Jular, 2015: 94).

İktidara geldiğinde kırsal alanda ve kentsel alanda özel mülkiyetin artık bir zorunluluk olduğunu gören Gorbaçov bunu yerine getirecek reformlar yapmaya çalışmıştır. Bunun için ilk yıllarda dolambaçlı yollara başvurulmuştur. Mevcut fabrikaların işçi kooperatiflerine satış yöntemiyle devredilmesi özel mülkiyeti saklamanın bir yöntemi olmuştur (Küçük, 1991: 145).

Gorbaçov döneminde 1985'ten başlayarak kentlerde yeni bir değişim dönemi yaşanmaya başlamıştır. Mimari ve inşaatla ayrılan ödenek ülkedeki en büyük ödenek olmanın yanında o güne kadar başka herhangi bir ülkede kentsel planlamaya bu kadar ödenek ayrılmamıştır. En gelişmiş teknolojik araçlar kullanılarak 10 yılda iki milyon yeni konut yapma hedefinin yanında çok sayıda mağaza, okul, kreş, hastane, sinema salonları yapılmaya

başlanmıştır. Kentlerdeki özellikle büyük kentlerdeki çirkin yapılar güzelleştirilmeye çalışılmış bunun için ciddi bir kaynak tahsisi yapılmıştır (Jular, 2015: 95).

Yeltsin liberalleşme kararları alırken bürokratlardan, banka ve işletme yöneticileri ve gelişmekte olan kapitalist sınıftan destek bulmuştur. Bu gruplar merkezi planlamaya dayalı mevcut ekonominin verimsiz ve yetersiz olduğunu düşünmüş ve ekonominin yönünü uluslararası ekonomiye çevirecek piyasa odaklı reformlar istemişlerdir. Bu düşünceleri ve yapılanları desteklemeyen işçi ve muhafazakar komünistler de Rusyada o dönemde bu değişime muhalif olmuşlardır (Turan, 2006: 22-23).

Merkez kapitalist ülkeler Dünya bankası ve IMF birlikte çalışarak 1992'de Makro Ekonomik Reform Programını oluşturmuş, yeni neoliberal kararlar uygulamaya konmuştur. Fiyatlar üzerinde devletin belirleyiciliğinin kaldırılması, özel mülkiyetin yaygınlaştırılması, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi, yabancı sermaye önündeki engellerin kaldırılması, ithalatta gümrük tarifelerinin düşürülmesi, eğitim ve sağlık gibi alanlara yapılan kamu harcamalarının azaltılması bunlardan bazılarıdır. Burdaki yönelimleri desteklemek için 1993 kararları desteklenmiştir. Faiz oranları yükseltip enerji fiyatları serbest bırakılmış, kaynakların az gelişmiş bölgelere aktarımı önlenmiş, bağlı bölgelere geniş özerklik verilmiştir. Bu gelişmeler sonunda Rusya'nın para birimi rublenin değeri düşmüş, ticaret dolar endeksli yapılmaya başlanmış, dolar ticareti yapan bankalar ve tefeciler gibi küçük bir azınlık zenginleşmiştir (Chossudovsky, 1999: 274-284).

1992 ekonomi programıyla kapitalizm, eski düşmanı olan sosyalizmi etkisiz hale getirip Rusya'yı dünya ekonomisine eklemlenmiş, ülkenin hammadde ve doğalgaz gibi doğal enerji kaynakları dünya piyasasına yönlendirilmiştir. Küreselleşme ile birlikte süreç bunlarla sınırlı kalmamış, kentlerde bankaları kırsal alanda tarım topraklarını kapsayan birçok özelleştirmeler peşpeşe yapılmaya başlanmıştır (Laszlo, 1996: 201).

Rusya'da bu gelişmelerden sonra eğitim ve sağlık paralı hale gelmeye başlamış, özel hastaneler ve okullar kurulmuştur. Daha önce devletin denetiminde olan spor, salon, müze gibi mekanlar kapatılmaya ve bunlara ait binalar emlakçılara satılmaya başlanmıştır. Neoliberalleşme ve küreselleşme sosyal alanda da etkisini göstermiş, Sovyetler döneminde yapılan çocuk yardımı, aile yardımı, engelli yardımı gibi yardımlar kısıtlanmış ya da sonlandırılmıştır (Chossudovsky, 1999: 66-136).

Küreselleşmenin etkisiyle oluşan neoliberal politikaların bir yansıması olan özelleştirmeler Rusya'da üç aşamada gerçekleştirilmiştir: Birinci aşama 1992, ikinci aşama 1994 ve sonraki aşama 1995'te başlamıştır. Birinci aşamada özelleştirme kuponları halka arz edilmiş ve bu kuponları satın alanlar devlet işletmelerinde hisse edinmişlerdir. İkinci aşamada

işletmeler nakit parayla ve ihale yoluyla satılmış, birçok büyük işletme özel bankaların kontrolüne geçmiştir. Üçüncü aşamada Rusya sanayisinde çok önemli olan 136 stratejik işletme ihale yoluyla yerli ve yabancı yatırımcılara satılmıştır. Rusya'da süreç bu şekilde başlamış ve ilerde daha büyük özelleştirme kararları alınmıştır. 1997'de çıkarılan Özelleştirme Kararnamesi ile Rusya demiryolları, doğalgazı satışa çıkarılmıştır (İstanbul Ticaret Odası, 1998: 15-16).

Rusya'daki kapitalistleşme, neoliberalleşme eğilimleri sonucunda 1990'lı yıllarda büyük bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Neoliberal ekonomide temel amaç kitlesel refah veya gelir dağılımda adaletsizlikleri önlemek değil sermaye birikimidir. Bu kapitalizme özgü yapısal özellik daha 1990'larda Rusya'da da gerçekleşmeye başlamıştır (Wallerstein, 2006: 16-39).

Küreselleşme ile birlikte neoliberalizmin unsurları Rusya'da yaygınlaşmaya başlamıştır. 1993-1997 arası ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinden 21 milyar dolar yabancı sermaye ülkeye giriş yapmıştır. 2000-2002 yılları arasında İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, İsviçre, Japonya Rusya'da en fazla yatırım yapan ülkeler olmuştur. İlk yabancı banka olan Bank Austria 1992'de kurulmuş, 1997de yabancı banka sayısı yüz elliye geçmiştir. Merkez kapitalist ülkelerin dünyaca ünlü markaları Pepsi, Heineken, Coca-Cola, Nestle, McDonald's Rusyada tüketicilerle buluşmuştur (İstanbul Ticaret Odası, 2003: 7-8).

Küreselleşme ve neoliberal politikalarla birlikte sermaye birikimi kentlerde yoğunlaşmış ve kentler küreselleşmenin taşıyıcısı olmuşlardır. Bu özellik Rusya'da da değişmemiş küreselleşme ile birlikte Moskova ve Saint Petersburg kentleri sermayenin yoğunlaştığı noktalar olmuştur. Moskova sermaye birikiminin yüzde seksenini, Petersburg ise yüzde on ikisini sağlamış geriye kalan sermaye diğer Rus kentlerine dağılmıştır. Moskova ve Saint Petersburg hem uluslararası bağlantıları olan hem de ekonomik altyapısı daha güçlü iki kent olarak bu misyonu üstlenmişlerdir (Kagarlitski, 2008: 315).

Küreselleşme döneminde Rusya'da ticaret serbestleşmiş, bir kapitalist sınıf gelişmiştir. Aynı zamanda merkez ülkeler ürünlerini Rusya piyasalarına sokmuşlar ve yerli üretim bundan zarar görmüştür. Toplum aşırı zenginleşen ve gittikçe fakirleşen iki kesime bölünmeye başlamış ve zengin kesimin ihtiyaçları için batıdan lüks ürünler ithal edilmeye başlanmıştır. Moskova ve Saint Petersburg kentlerinde BMW, Mercedes gibi arabalar dolaşmaya başlamıştır. Bu süreçte Rusya'ya özgü olan ürünler bile dışardan alınmaya başlanmıştır. Örneğin Rus votkası, şişesi 345 dolara ABD'den ithal edilmiştir (Chossudovsky, 1999: 276).

1980'lere gelindiğinde Sovyetler bazı alanlarda iyi bir seviye yakalamıştır. Sanayileşmede bazı başarılar elde edilmiş, toplumun okuryazarlık oranı yükseltilmiştir. Rusya

uzaya ilk aracı göndermiş, teknolojik açıdan gelişmiştir. Aynı zamanda başarısızlıklar da oldukça fazla olmuştur. Kaynaklar bu sürede verimli kullanılamamış; ekonomide, ithalatta, kalitede istenen seviye yakalanamamıştır (Jular, 2015: 22).

Neoliberal politikalarla birlikte Rusya küresel dünyaya dahil olmuş, 1992’de IMFye 1993’te Dünya Bankasına kabul edilmiştir. 1992-1998 yılları arasında Dünya Bankası ve IMF’ten yaklaşık 10 milyar dolar kredi alınmıştır. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ise Rusya’da çoğu kentsel alanların planlamalarını yönlendirecek projeler için 2.5 milyar dolar kredi vermiştir (İstanbul Ticaret Odası, 1998: 21-33).

1990’larda Rusyada küreselleşmenin etkisiyle bir yerelleşme süreci başlamış, yerel ve bölgesel unsurların etkinliği artırılmış, bunlara yetki devri yapılmıştır. Yerel ve bölgesel unsurların güçlenmesi gibi görünen bu durum aslında beklenen özgürlük ve refah artışını gerçekleştirilmemiştir. Bu süreçte hem ülke devlet merkezindeki hem de yereldeki yönetimler otoriterleşmiştir. Yeltsin, merkezdeki otoriter yönetimin başında iken yerelde valiler eliyle yönetim otoriterleştirilmiş, beklenen özgürlük ortamı gerçekleşmemiş, valiler de kendi bölgelerindeki sivil-demokratik çıkışları bastırmışlardır. Merkez ve yerel otoriteler birbirleriyle yarış halinde iken neoliberal politikalara muhalefeti yok etmek, işçi dayanışmalarını önlemek, kapitalizmi yaygınlaştırmak noktalarında bir ittifak halinde olmuş, bu siyaset ülke genelinde uygulanmış, bu konularda merkezi otorite desteklenmiştir (Kagarlitski, 2008: 250-273).

Rusya’da Gorbaçov dönemi (1985-1991) döneminde glastnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla; uzun yıllar dünyaya kapalı kalmış bu yüzden sistemi ve toplum hayatı durgunlaşmış ülke yeniden ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ülkeyi dış dünyaya açmak, çoğulcu demokrasiyi yakalamak, serbest piyasa sistemine geçip buna göre bir kültürel ortam oluşturmak gibi hedefler konmuştur. Devlete ait bazı mülklerin satılabilmesi, arz talep dengesiyle oluşan piyasaya uyum sağlamak, basın özgürlüğü ve toplantı hakkının önündeki engelleri kaldırmak bu dönemde atılan bazı adımlar olmuştur (Özsoy, 2006:170).

Rusya’da küreselleşme süreci kentlerdeki yapıların değişimi üzerinden okunabilir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kazanılan zafer için inşa edilen ve yedi kuleler olarak bilinen yapılardan biri olan Ukrayna Oteli 2005 yılında üç yüz milyon dolara satılmış ve adı Raddison Royal olarak değiştirilmiştir. Şu anda Moskova’daki en lüks otellerden biri olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde yine bu tarihlerde 1949-52 arası dönemde inşa edilen ve sosyalist gençlerin yapımında gönüllü çalıştığı Leningrad Oteli 2008’de Hilton Moscow Leningradskaya adıyla yeniden yapılandırılmış ve hizmet vermeye başlamıştır. Yine bu

dönemde 1948-1954 arası Kudrinskaya Ploşad caddesinde inşa edilen, zamanında KGB (Rus İstihbarat Servisi) ajanları, doktorlar ve bilim adamları tarafından kullanılan simgesel yapı 1990 sonrası özelleştirilmiş ve yapıdaki daireler yüksek fiyattan satışa sunulmuştur. Sovyet döneminde önemli isimler sanatçılar için 1949-52 arası dönemde yapılan Kotelnicheskoy Naberjnoj binası 1990 sonrası özel mülkiyete konu olmasının ardından iç dizaynı Avrupalı tarzda yenilenmiştir (Jular, 2015: 48-57).

Holmes, Rusya'da özelleştirmenin üç aşamalı olarak gerçekleştiğini söyler. Önce küçük işyerleri sonra ise havayolu şirketleri, imalat fabrikaları, doğal maddelerin işlenmesini gerçekleştiren şirketler özelleştirilmiştir. En son yapılan özelleştirmeler ise yabancı sermaye yatırımlarının etkin olduğu özelleştirmelerdir. (2010: 388).

Dom Na Ne Haberejnoj binası 1928-31 arası dönemde üst düzey bürokratların konut ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir. Yapı günümüzde içinde süpermarket, jimnastik salonu, çeşitli dükkanlar ve sinemaların olduğu bir kompleks şekline gelmiştir. 1990 yılında bina özelleştirilmiş, daireler yeni mülk sahipleri tarafından batılı tarzda dizayn edilmiştir. Binanın tepesinde Mercedes otomobil markasının amblemi bulunmaktadır. Kentte modern siteye benzer şekilde Lepad Kompleksi denen bir kompleks deneme amaçlı inşa edilmiştir. Yerleşim olarak günümüzdeki siteleri andıran yüksek binalardan yapılmış ve doğaya yakın bir yerde çam orman parkında yapılmıştır. Bir yandan doğaya yakınlık varken diğer yandan modern ihtiyaçların karşılanabileceği mekanlar da oluşturulmuştur. 1980'lerde benzer örnekler denemeler devam etmiştir (Jular, 2015: 59-87).

1991'de Rusya'da başlayan özelleştirmeler devlet ve parti yöneticilerinin bireysel anlamdaki zenginleşmelerine dönüşmüştür. Özelleştirme, devlet mülkiyetinin yöneticiler arasında paylaşılması olarak algılanmış önce partiye ait varlıklar sonra devlet mülkleri sonrasında ise sendikaya ait mülkler tüketilmiştir. Rusyanın özelleştirmeyle ilgili bir tecrübesi bulunmadığı için özelleştirme bedelleri de bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Özelleştirmenin hukuki dayanakları da tam olarak ilkin oluşturulamamış, bazı özelleştirmeler Rusya anayasasına rağmen yapılmıştır. Yeni oluşmakta olan kapitalist sınıfın talepleri 1991'deki anayasal değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Rusya'da özelleştirme başlamadan özelleştirme yapılmıştır. Devletin işletmeleri denetimsiz bir şekilde yöneticilere aktarılmış, çeşitli devlet fonlarıyla bu oluşumlar desteklenmiştir (Kagarlitski, 1996: 14-87).

Rusya'da özelleştirmeler genelde dört şekilde yapılmıştır: Mülkiyete geçirme, kiralama, satış ve bono yöntemleri. Mülkiyete geçirme ve kiralama yöntemleri bürokrasinin özelleştirme sürecinde en çok kullandıkları yöntemler olmuştur. Mülkiyete geçirme bürokrasi mensuplarının yasal boşlukları kullanarak işletmeleri kendi mülklerine geçirmeleridir.

Kiralama işletmenin özel kişiler veya işçi kollektifine devredilmesidir. Bu yöntemde işletmeyi alan devlete belli bir miktar ödeme yaptıktan sonra kârını yatırımlarda kullanabilmektedir. Satış yöneminde etkinlik sahibi olan yabancı sermaye olmuştur. Bu işlemde bir devlet işletmesi tamamen veya kısmen satılır. Bono yöntemi ise bu işlemlere göre daha karmaşık bir süreci içerir (Aktükün, 1995: 151-152).

Rusyada 2000'li yıllarla birlikte kapalı siteler yaygınlaşmış, eskiden çeşitli sınıfların bir arada yaşadığı yerler belli gelir düzeyindeki sınıflara özgü mekanlara dönüşmüştür. Kapitalizmin görünürlüğünün her gün arttığı başta Moskova olmak üzere büyük kentlerde apartmanların yerini lüks rezidanslar almıştır. Boris Yeltsin dönemi ile birlikte rezidans sayısında artış yaşanmıştır. Bunlardan en ünlülerden biri olan Mercury City Tower rezidansı Avrupa'nın en büyük yapısı olup 75 katlıdır. Beş katı yerin altında olan yapının katları daire ya da ofis olarak kullanılmaktadır. 2012de tamamlanan yapı Rusya için bir sembole dönüşmüştür (Jular, 2015: 102).

Müteahhitlik hizmetleri Rusya'da 1990'larda özelleştirilmiştir. Bu yıllarda yeni geçilen neoliberal politikaların altyapısı tam olarak oturtulamamış bu nedenle kiralara aşırı yükselmiştir. 1998 sonrası özellikle Moskova'da büyük ölçekli projeler hayata geçirilmiştir. 2001 yılından sonra Moskova ve Petersburg'da emlak piyasası gelişmiştir. 2001-2005 yılları arasında Rusya'nın dünyaya açılmasının da etkisiyle Moskova'da ofis miktarı iki katına çıkmıştır. Fakat gayrimenkul piyasası henüz yeterince gelişmemiştir. Uluslararası piyasalara açılmakla birlikte ülkedeki otelcilik faaliyetleri de 2000'li yıllardan itibaren hızlanmaya başlamıştır (Akbulut, 2011: 11-12).

Küresel dönemde Rusyada sanayi Moskova, St. Petersburg, Nizhny Novgorod, Yekaterinburg gibi kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu büyük kentler kapalı ekonomiden neoliberal sürece geçiş dönemini daha iyi yönetebilmiş, üretimde çeşitlilik oluşturabilmişlerdir. Rusya'da kentlere kurulan bir grup işletmenin avantajlarıyla yerel ekonomiler büyütülmeye çalışılmıştır (Kocaeli Ticaret Odası, 2019: 8).

Rusya ekonomisi 2002-2011 yılları arasında dört kat büyümüş, refah düzeyi artmış ve Rusya'da yeni bir orta sınıf oluşmuştur. Bu yeni orta sınıf hem kentler hem de tüketimle ilgili beklentileri etkilemiş; sosyal, kültürel aktivitelere ve yeni eğlence biçimlerine ihtiyaç duymuş, tüketim malları için iyi birer alıcı konumuna gelmişlerdir (Akbulut, 2011: 8).

Moskova'da tüketim mallarıyla ilgili talep artmış çok sayıda perakende mağazaları açılmıştır. Bunun yanında büyük mağazalar ve alışveriş merkezleri Petersburg, Moskova gibi kentlerde özellikle yaygınlaşmaya başlamıştır. Ürün girdi çıktısının sağlanması için kullanılan dağıtım kanalları gelişmeye başlamıştır. Rusya'nın Avrupa ile olan ticaretinde rol oynayan bir

liman kenti olan Petersburg'un önemi artmıştır. Ulaşımın hala yeterince gelişmediği Rusya'da yük taşımacılığının çoğu demiryolu aracılığıyla yapılmaktadır. 1998 ile 2008 yılları arasındaki ekonomik gelişmeyle tüketim mallarına dönük talep artmış, başta Moskova ve Petersburg olmak üzere kentlerde yeni orta sınıf oluşmuş ve giderek büyümüştür (Kocaeli Ticaret Odası, 2019: 33-35).

4.3. Fransa Örneği

Fransa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'li yıllarda göçlerle birlikte gecekondulaşma artmış ve oluşan sorunları çözmek için kentsel yenileme yöntemine başvurulmuştur. Kamu idaresi bu dönüşümde başlıca finans sağlayıcı ve ana aktör olarak kentler üzerinde yenileme ve yıkma çalışmaları yapmıştır (Stouten ve Rosenboom, 2013: 104)

Paris'te 1950'lerden bu yana gelişmekte olan bir bölge olarak La Defense bölgesi sadece Fransa için değil tüm Avrupa için oldukça önemlidir. Tarihi doku korunarak geliştirilmeye devam edilmeye çalışılan bu bölgede yeni çekim merkezleri ile yeni bir kamusal inşaa edilmiştir. Bilbao Guggenheim Müzesi, Sidney Opera Binası gibi yeni yapılarla yeni çekim merkezleri oluşturulmuş, hem kent imajı hem de kent ekonomisi güçlendirilmiştir (Yargıç, 2009: 23).

1960'larda başlanan ve hala devam eden proje kapsam olarak oldukça geniştir. Bu proje İkinci Dünya Savaşından sonra ekonomisi çok zor durumda kalan Fransa'da ekonomiyi tekrar canlandırma amacıyla geliştirilmiş ve bu misyonunu yerine getirmekte başarılı olan bir proje olmuştur. Bu projeye dönüştürülen alan toplam iki bin beş yüz kadar şirkete ev sahipliği yapmaktadır. Dünya genelinde faaliyet gösteren en büyük elli küresel şirketin yaklaşık üçte birinin ve Fransa'daki en büyük şirketlerin yaklaşık dörtte üçünün merkezi konumundadır. Bölge aynı zamanda ikibin beş yüz otel odası, on bin konutu, yüzseksen bin çalışanın da barındığı kırk hektarlık kısmı ve yayalar için ayrılmış yüzaltmış hektarlık bir alanla bir sosyal ortam da sunmaktadır (Scicolone, 2012: 18).

Fransa'da 1967'de çıkarılan yasalarla kentsel dönüşümde yerel unsurların inisiyatif alıp finansman sağlamalarının önü açılmıştır. Bununla ilgili olarak Arazi Uyum Kanunu ve Alanla Uyumlu Yenileme olmak üzere iki tane kanun çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle birlikte sadece yerel unsurlar değil özel sektörün de kentsel planlamada öne çıkması sağlanmıştır. Bununla birlikte piyasa koşulları kentsel dönüşümde etkili olmuştur. 1990'lara kadar daha çok banliyö bölgelerinden yoğunlaşan kentsel dönüşüm çalışmaları bu tarihlerden itibaren yüksek gelirli insanların yaşadığı alanlara kaymaya başlamıştır (Boneville, 2005: 229-230).

1991’de gerçekleştirilen kent politikası düzenlemesi ile banliyölerdeki gecekondular bölgelelerinde iyileştirmeler yapılarak varlıklı kesim ile yoksul kesim arasındaki fark azaltılmaya çalışılmıştır. 2000 yılında ise bu uygulamalar, hukuki bir altyapı kazandırılarak Dayanışma ve Kentsel Dönüşüm Yasası adı altında tekrar güncellenmiş, kentteki eski yapılar sosyal bütünleşmenin sağlanması amacıyla imar edilmeye çalışılmıştır. Böylece ekonomik çıkarlar için kentsel dönüşümün tamamen lüks konutların bulunduğu kent alanlarına yönelmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Birçok ülkede sosyal konut politikasının iyi olmadığı bu yıllarda bu kanunun önemli bir yeri olmuştur (Boisseuil, 2015: 4).

Fransadaki kentsel dönüşüm projelerinin en önemlilerinde birtanesi Paris – La Defense bölgesindeki çalışmalardır. Bu bölge Avrupa’nın en önemli ticaret noktalarından biri olması amacıyla geliştirilmiştir. Bölgenin yapıldığı yer de önemlidir. Bölge eski Paris ile yeni Paris’in birleştiği noktada Haussmann zamanında oluşturulmuş Champs Elysees güzergahı üzerinde inşa edilmiştir (Tomka, 2013: 351).

Bir bölgenin kentsel dönüşüm çalışmalarıyla hem ulusal hem de uluslararası alanda bir cazibe merkezi olabileceğinin somut kanıtı olan La Defense projesi çok yönlü aktörlerin dahil olduğu bir süreç sonunda oluşturulmuştur. Bu aktörler; merkezi yönetim yerel yönetimler, özel sektör, bu bölge için özel olarak oluşturulmuş EPAD (Etablissement Public d’Aménagement de La Defense) ve Ulusal Yatırım Operasyonu gibi birimlerdir (Scicolone, 2012: 18-19).

Kentsel yeniden üretim, 1990’lı yıllardaki kentsel dönüşümün yönünü gösteren kenti yenileme yöntemleri olarak çöküntü alanlarının iyileştirip yeni bir kimlikle oluşturmuştur. Böylece kentsel alanlar, hem ekonomik getirisi olan hem de kent içinde ve ulusal ya da uluslararası statü kazanan bir noktaya gelebilmişlerdir. Ülkeler bu yöntemi genelde kent ekonomisini canlandırmak için kullanmış, ölçeğin büyüklüğüne göre ulusal ve evrensel cazibe merkezleri oluşturulabilmişlerdir. Bu uygulama ile dışardan binlerce turisti çekecek noktalar oluşturulduğu gibi istihdam anlamında da kentlere ve ülkeye katkılar sunulmuştur (Fraser, 2003: 17-34).

Paris kenti için açık kentler, bağlı kentler ve sürdürülebilir kent arasındaki uyumlu bir akıllı kent modeli geliştirilmiştir. Akıllı kent modeliyle güneş enerjisi kent genelindeki birçok alanda yaygınlaştırılmış, dijital laboratuvarlar oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Paris yerel yönetiminin sosyal medyadaki aktifliğini artırmak, açık alanlarda kütüphane hizmeti verebilmek için ücretsiz interneti yaygınlaştırmak, ekonomik kalkınmaya destek vermek, akıllı kent uygulamasının diğer hedefleri ve uygulamaları olmuştur (Gül ve Çobanoğlu, 2017: 1552).

IV. Henri, Napolyon Bonaparte, III. Napolyon gibi geleneksel dönem devlet adamlarının yanında Mitterrand ve Sarkozy gibi modern dönem devlet adamlarının da Paris’le ilgili büyük hayalleri olmuştur. 20. yüzyılda Paris için büyük değişim dönüşüm projeleri uygulanmıştır. 1981’de cumhurbaşkanı seçilen Mitterrand, Paris için büyük projeleri kent gündemine getirmiştir. Bu projeler cumhurbaşkanının adını tarihe yazdırma isteğiyle yapıldığı iddiasıyla eleştirilmiştir. 2007’de cumhurbaşkanı seçilen Sarkozy benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Bu anlamda geleneksel ya da modern dönemlerde siyasi iktidarların büyük kentlere müdahale ederek kendi varlığını ölümsüz kılma çabasının olduğu ve kentsel değişimin de bunun bir aracı haline dönüştürüldüğü Paris kenti örneğinde görülmüştür (Alp, 2018: 15-16).

1981’de cumhurbaşkanı seçilen Mitterrand tarafından Paris kenti için büyük projeler dönemi başlatılmıştır. Bu projeler özel sektörün de katıldığı fakat devlet öncülüğünde ve devlet etkin kılınarak gerçekleştirilen projelerdir. Paris’in dönüşümünde çok önemli bir rol oynayan bu projeler aynı zamanda Fransa’nın ulusal ve uluslararası hedefleri için de etkili olmuştur. Fransa’nın güçlenmesi, Avrupa Birliği sürecindeki aktifliğinin ve etkisinin artması için desteklenen projeler uluslararası diğer hedefler için de desteklenmiştir. Bu yönüyle Paris’i bir evrensel kültür merkezi yapmaya çalışmanın mimariden çok öte hedefleri bulunmaktadır (Bilsel ve Günay, 2000: 117-119).

Paris kentinde ulaşım problemi ve kent hayatının getirdiği diğer problemler artınca Paris’in hemen dışına kentin bitimine La Defense bölgesi kurulmuştur. Paris’teki tarihi dokuya zarar vermeden kenti güzelleştirmek, ulaşım ve ticareti güçlendirmek, kent merkezinin batı ve doğu bölgeleri arasındaki gelişmişlik oranını dengelemek projenin amaçlarından bazılarıdır. Projenin ilk yıllarında beklentiler tam olarak karşılanmadığı, ofis alanı az olduğu ve bazı idari kısıtlamalar nedeniyle özel sektörün desteği az olmuştur. Daha sonra bir takım vergi muafiyeti gibi teşviklerle özel sektörün sürece dahil olması hızlandırılmıştır. Bölge aynı zamanda insanların kaynaştığı kamusal alanlar da yaratmıştır (Ulushan, 2004: 65-66).

Paris’te Mitterrand döneminde geliştirilen La Defense bölgesinde yapılan en önemli öğelerden biri de Le Grand Arche Anıtıdır. Bu anıt, içi boşaltılmış her boyutu yüzmetreyi aşan bir küp şeklinde tasarlanmıştır. Anıtın hem sembolik değeri oluşmaya başlamıştır hem de anıt etrafında yeni bir kamusal alan oluşmuştur. Büyük projeler kapsamında Paris’te Park de la Villette çalışması yapılmıştır. Kentin park ihtiyacı yetersiz kalınca oluşturulmuş bu alanda teknoloji-bilim müzesi, rekreasyon alanları, spor ve müzikle uğraşılacak alanlar eklenmiştir. Park, noktalar istemi, çizgiler sistemi ve yüzeyler sistemi olmak üzere üç ana

eksenden oluşturulmuştur. 21.yüzyılda ideoloji ve biçimin biraraya gelişini temsil eden park; değişebilen, parçalanıp tekrar yapılabilen, yinelenen, nefes alan yaşayan bir yapıda tasarlanmıştır (Yargıç, 2009: 69-70).

La Defanse devlet ve yerel yönetimlerin iş birliği sonucunda yaratılmıştır. 1950'lerde popülerleşen alanda ofisler artmaya başlamıştır. Bu durumda kentteki ticari yığılma ve ulaşım sorununu kentin mimarisine zarar vermeden nasıl çözülebileceği önemli bir sorun olmuştur. Başka bir açıdan da bu bölge Newyork, Londra gibi kentlerle yarışabilecek seviyeye getirilmek istenmiştir. Bu durumda bölgeyi tekrar ele alıp geliştirmeye karar verilmiştir. Bu noktada devlet girişimcilerden destek beklemeden işe koyulmuştur. Öncelikle EPAD isimli kuruluş kurularak kentin yeniden tasarlanması organize edilmiştir. Böylelikle kamulaştırmalar kolay yapılabilmektedir. Altyapı ve ulaşım açısından kompleks ama yeterince geniş bir tasarım geliştirilmiş, Paris'te yatırım yapmak isteyen şirketler buraya yönlendirilmiştir. EPAD'ın güvencesiyle büyük şirketler buraya kendi binalarını yapmış veya yapılan binalardan ofis kiralamışlardır. Bankacılık sektöründen Citibank, elektronik sanayinden Sony bunlardan bazılarıdır. Burası karlı ve işlevsel bir noktaya dönüşünce birçok şirket merkezlerini buraya taşınmaya başlamışlardır. Toplam 750 hektarlık alanın 160 hektarı büro ve ofislere ayrılmıştır. Tüm bu süreçler EPAD'ın kontrolünde gelişmiştir ve gelişmeye devam etmektedir. (Özdemir, 1998: 34).

1970'lerin ortalarından itibaren Paris kentinin planlamasında, kentsel projelerin kent merkezindeki uygulamalarında önemli perspektif değişimleri olmuştur. Bu dönemde kent planlama yaklaşımı olarak Paris kentinin işlevsel ve morfolojik olarak bölgelere ayrılması ve her bölgenin kendine özgü özelliklerinin plan yapılırken gözönünde bulundurulması şeklinde bir yaklaşım geliştirilmiş bu amaçla Paris Bölgeleme Planı (Le Plan de Zonage) 1974'te yürürlüğe konmuştur. Bu bölgeleme sisteminde yapıların yüksekliğinde kısıtlamalar getirilmiş her bölgenin kendi karakteri gözönünde bulundurularak her bölge için farklı yapılaşma şartları getirilmiştir (Bilsel, 2018: 42-43).

Küresel dönemle geleneksel dönemin en önemli farklarından biri de yeni olana karşı alınan tavırdır. Yeni küresel dönemde yeni olana bir sempati varken geleneksel dönemde yeni olanın kabullenilmesi zor olmuştur. Eiffel Kulesi (1889) ilk yapılmaya başlandığında halkın tepkisiyle karşılaşmış hatta çalışmaların durması için protestolar yapılmıştır. Daha sonra ise özellikle küresel dönemde Fransa'da ve dünyada popülerleşmiş, bir ikon haline gelmiştir (Yargıç, 2009: 32-41).

Paris Kenti Nazım Plan Şeması 1980 yılında yürürlüğe girmiş ve kentle ilgili yeni beklentileri karşılama çabasında olmuştur. Nazım planda kentin tarihi çekirdek kısmı

korunmuş kentte yeni koruma alanları belirlenmiştir. Kentsel yenilemenin yapılacağı alanlar belirlenmiş, sağlıklılaştırma operasyonlarının gerçekleştirilmesine çalışılmış, sosyal donatı ve konutun ağırlıkta olduğu kamu çalışmalarının tamamlanması temel hedefler olmuştur. 1980'deki nazım imar planı, 1967'dekine göre operasyonların niteliği ve kentsel yenilemenin yapılacağı alanların büyüklüğü açısından büyük ölçüde değişmiştir. Bu değişimde, postmodern paradigma ile gelişen yeni akımlarla beslenen kent mimarlığı yaklaşımının kentsel yenilemede etkili olması belirleyici olmuştur (Bilsel, 2018: 43).

1980'li yıllarla birlikte Fransa'da büyük projeler dönemi başlamıştır. Büyük kanallar hızlı tren yolları, yeni enerji hatları, çağdaş teknolojinin göstergesi olan fiber optik çalışmaları ülkenin her tarafına yayılmaya başlamıştır. Fransa daha önce öncü olduğu büyük fikirlerin vatani olma duygusunu bu yıllarda kentsel değişim projeleri aracılığıyla geliştirdiği yeni misyonuyla devam ettirmek istemiştir (Sorgucu, 1992: 33).

1980'lerden sonra Paris'te gerçekleştirilen kentsel dönüşüm çalışmalarında kamusal açık alanların ve sosyal donatların artırılması temel hedeflerden biri olmuştur. Doğu Paris; ulaşım kanalları, su kanalları, depolar ve endüstri merkezlerinin yoğunlaştığı bir yer olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren göçmenlerin yoğun olarak yerleştiği bir bölgeye dönüşmüştür. Burası 1980'lerden sonra yeniden oluşturulurken büyük bir park, çeşitli rekreasyon ve spor alanları, kütüphane gibi unsurlarla donatılmıştır. (Bilsel, 2018: 43).

Bu büyük projelerden kamuoyunu en çok ilgilendirenleri ise Paris'te gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. La Defense'daki "Great Arch" Orsay Müzesi, Maliye Bakanlığı Binası, Bastil Opera Binası, Grand Halle Sergi Binası ve Müzik Merkezi, Bilim ve Teknoloji Müzesi, Doğal Tarih Müzesi, Uluslararası Konferans Merkezi, Fransız Ulusal Kitaplığı bunlardan bazılarıdır (Sorgucu,1992: 33).

SONUÇ

İktidar kavramı bütün belirsizliğine rağmen kendini öteki üzerinde bazen yasa koyucu, bazen güç, bazen şiddet, bazen baskı aracı olarak yansıtmanın yanında stabil ve steril politikalar uygulayarak bireysel ve toplumsal varlığını pekiştirmektedir. Siyasi, ekonomik ve dini olarak sınıflandırılabilen iktidar, ideolojik aygıtları da kullanarak toplum üzerinde egemenlik sağlamaya çalışmaktadır.

Bu araştırmanın hipotezlerinin öngördüğü şekilde, iktidarlar kentsel ortamda kendi ideolojilerini yansıtacak ve yaşatacak mekanları biçimlendirmişler ve fakat küreselleşme dönemiyle birlikte ideolojiler etkilerini yitirmiş ve bunların yerine kent ortamının biçimlenmesinde baskın gelen unsur neoliberalizm olmuştur.

Modern dönemlerde siyasal iktidar, kimi coğrafyalarda liberal yaklaşımları benimserken kimisinde sosyalizmi benimsemiş, Türkiye de ise mahalli konjoktürel ideolojilerden olan Kemalizm benimsenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde her bir siyasal iktidarın benimsediği ideolojik yaklaşımları görünür kılmak için kentsel alanlara müdahale ettiği bilinmektedir. Bu müdahale şekilleri modern dönemde, iktidarın belirlediği bazı kentlerde çok belirgin bir şekilde tezahür etmiştir. Bu anlamda Fransa'da Paris, Sovyetler Birliği'nde Moskova, Türkiye'de Ankara bu somutlaşmanın gerçekleştiği kentler olarak belirmiştir.

Fransa, Türkiye ve Sovyetler Birliğine göre erken modernleşmiş bir ülkedir. 1848'de önce cumhurbaşkanı daha sonra meclisi feshedip imparator olan Üçüncü Napolyon, otoriter bir iktidar ile Fransa'yı tüm alanlarda olduğu gibi kentsel alanda da değiştirmeye çalışmıştır. Bu süreçte Haussmann'ı Paris valisi olarak görevlendirerek tam yetkiyle donatmış, kentle ilgili radikal kararlar almasını sağlamıştır. Haussmann 1853-1870 yılları arasında Paris'i yeniden oluşturmaya çalışmış, devasa ölçekte kent yenileme projeleri başlatmıştır. Hausmann siyasal iktidardan aldığı güçle kenti yeni baştan yaratmıştır.

Modern dönemlerde Fransa, devrimlerin ükesi olarak bilinmiş ve toplumsal hareketlerin gerçekleştiği yer Paris olmuştur. 1789 Fransız Devrimi, 1830 ve 1848 ihtilalleri bu açıdan önemli dönüm noktalarıdır. İktidarını sağlamlaştırmak isteyen Napolyon, Paris'i iktidarın gücünü yansıtır şekilde tasarlanmasını sağlamaya çalışmış ve bu görevi Hausman'a vermiştir. Hausmanın Paris'i aşama aşama değiştirmemiş, kentle ilgili radikal kararlar alıp uygulamaya koymuş, dev ölçekteki projelerle Paris dönüştürülmeye başlanmıştır. Kent planlama bu dönemde sıradan bir işlem olmaktan çıkmış, kent parçacıl planlama yerine bütüncül bir şekilde yenilenmiştir.

Aynı şekilde Sovyetler Birliği de yeni iktidarın ideolojisini ve rejiminin gücünü Moskova üzerinden göstermek istemiştir. Bu amaçla Moskova'nın yeniden inşa edilmesi için çalıştaylar düzenlenmiş, yabancı mimarlar mühendisler ülkeye davet edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde mimari ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Radyo Kulesi ve Lenin için inşa edile Mozole oldukça büyük yapılar olup rejimin etkisi kent donatılarıyla günlük yaşama yansıtılmaya çalışılmıştır. Sovyetler birliği toplu kullanılan araçları özel olarak önemsemiştir. Bu amaçla tren, tramvay, metro yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde yapılan Moskova metrosu dünyadaki önemli yapılardan biri olmuştur.

Fransa için Paris, Sovyetler Birliği için Moskova ne kadar önemliyse Kemalizm için de Ankara o kadar önemlidir. Kemalizm İstanbul yerine Ankara'yı başkent olarak seçmiş ve Osmanlı Devletiyle arasına ideolojik bir mesafe koymak istemiştir. Türk milliyetçiliği temelinde ulusal bir devlet kuran Kemalizm, çok etnisiteli ve kültürlü İstanbul'u geçmişle özdeşleştirmiş, farklılığını vurgulamak için başkenti değiştirmiştir.

Ankara, devletin yönünü döndüğü batılı çağdaş yaşamı yansıtacak şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Bu değişimle sadece kentteki fiziksel unsurlarda değil insanların yaşam tarzlarında, davranışlarında, kültürlerinde değişiklik yapılmaya yeni bir kentli tipi yaratılmaya çalışılmıştır. İmparatorluktan ulus devlete, feodal ekonomiden kapitalizme, uyruktan özgür vatandaşa geçişin yansıtılmaya çalışıldığı Ankara'da yeni bir siyasal kültürle yeni bir kamusal alan yaratılmaya çalışılmıştır.

Fransa, Sovyetler Birliği ve Türkiye örneklerinde modern dönemlerde iktidar ideolojileri ile kentsel mekan arasındaki ilişkiye bakıldığında iktidarların ideolojilerine göre kentleri biçimlendirebildiği görülmektedir. İktidarlar bu dönemde ideolojilerini kent ortamına yansıtarak görünürlüklerini artırmak ve kendilerini sürekli kılmak için kent meydanlarını ve kamu binalarını kullanmışlardır.

1980'li yıllarda küreselleşme ile birlikte kentsel alanın hem içeriğinde hem de etkisinde değişimler yaşanmaya başlamış ve bu süreçte iletişim teknolojisindeki gelişmeler, medyanın etkisiyle kentleri biçimlendirmede kullanılan kamusal alan sadece fiziksel bir mekan olmaktan çıkmıştır. Kamusal alanlara dönüşebilen sanal mekanlar oluşmuş, iktidarlar modern dönemdeki gibi kolaylıkla kentsel mekanları denetim altına alamamış bu da iktidar ideolojileri ile kentsel mekan ilişkisinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur.

Kentler küresel dönemde en önemli aktörler olarak ortaya çıkarken, Küreselleşme öncesi ülkeler arasında yaşanan rekabet kentler arası rekabete dönüşmüştür. Ülkeler dünyada etkin olabilmek için bazı kentleri ön plana çıkarıp küresel beklentilere göre donatmaya çalışmışlar, bu da kentler arası eşişsizliğin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Neo-

Liberalizm bir üst ideoloji olarak ülkeleri etkilemiş, ülkelerin ideolojileri değişip dönüşmüş, bu dönüşümün en net gözlemlenebildiği mekanlar kentler olmuştur.

Bu dönemde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye, Sovyetler Birliği ve Fransada da neoliberalizm kentlerin biçimlendirilmesinde politikaları belirlemiş, ülkeler buna göre konumlanmak zorunda kalmışlardır. Türkiyede Kemalizm döneminde önemini kaybetmiş bir kent olarak İstanbul ön plana çık(arıl)mış, Fransa neoliberal politikalara göre Paris'te en ünlüsü La Defanse olan cazibe merkezleri oluşturmaya başlamıştır. Neoliberalizmle taban tabana zıt bir ideolojiye sahip olan Sovyetler Birliği de neoliberal politikalara teslim olmuş, ülke genelindeki politikalarda olduğu gibi büyük kentler de özellikle Moskova ve Petersburg küresel sermayenin isteklerine göre şekillendirilmiştir.

Küreselleşme döneminde ülke iktidarlarının ideolojileri etkinliklerini kaybetmiş ve neoliberalizm en etkili öge olarak hem ülke genelindeki hem de kentsel politikaları belirlemiştir. İdeolojiler pasifize edilmiş, küresel neoliberalizm evrensel bir üst ideoloji olarak kentlerde iktidarını kurmuştur.

Bu çalışmada modern dönemde iktidarların kentsel mekanların planlanmasını ideolojilerine göre biçimlendirebildikleri oysa, küresel dönemde Neo-Lliberalizmin başat bir unsur olarak ülkelerin ideolojilerini pasifize ederek kentlerin biçimlendirmesini yönlendirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A., (1985), Siyasal Düşünceler Tarihi, (1. basım), A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., (2011), Kent Devletinden İmparatorluğa, (5. baskı), İmge Kİtabevi, Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., (2015), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, (6. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğulları, M. A., L., Köker, (1991), İmparatorluktan Tanrı Devletine Siyasal Düşünceler, (1.baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., L., Köker, (1997), Tanrı Devletinden Kral Devlete, (2. baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ağaoğulları, M. A., vd., (1994), Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı, (1. baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ahıska, M., “"Yapay Ankara Karşısında "Hakiki" İstanbul, İstanbul Üzerinden Ankara””. *İstanbul Dergisi*, 2001, ss. 51-55.
- Akad, M., vd., (2004), Genel Kamu Hukuku, (3.Baskı), Der Yayınları, İstanbul.
- Akal, C. B., (1998), İktidarın Üç Yüzü, (1. Baskı), Dost Kitabevi, Ankara.
- Akal, C. B., 2016, “Yasa Gücü ve Anlam Borcu”, *Güncel Hukuk dergisi*, 2016/12(156), ss.36-38.
- Akalın, M., “Mekansal Ayrışmanın Bir Yeni Biçimi Olarak Kapalı/Kapılı Siteler: Akkent Konutları Örneği”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 2016/9(2), ss.923-956.
- Akbulut, A., (2011), TRA1 Düzey 2 Bölgesi İçin Rusya Pazarı Araştırma Raporu, TC. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Akbulut, F., “Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016 ,(11), ss.336-355.
- Akçay, Ü., “Şantiyeleşen kentler”. *Express Dergi*, 2016, (142), ss. 40-43.
- Akdoğan, A., “Stratejik Planlama Kavram ve Kuramı Üstüne Değerlendirmeler”, *Memleket-Mevzuat*, 2006/2, (17), ss. 3-9.
- Akın, İ., (1987),Kamu Hukuku, (5. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş, İstanbul,
- Akkoyun, N., (2007), *Kentsel Dönüşüm ve Sarıgöl Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Akkoyunlu, K. E., “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 2008/41, (4), ss.125-141.

Akpınar, İ., “İstanbul’u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı 2000’den kesitler II: Cumhuriyet’in Mekanları/Zamanları/İnsanları”, *Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı*, ed. Elvan Ergut ve B. İmamoğlu, Dipnot yayınları ve ODTU yayınevi, Ankara, 2010.

Aksel G., B., (2008), “Türkiye’de Değişen Tüketim Mekânları ve Alışveriş Merkezleri”, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi ,Dosya: 22, ss.16-29.

Aksoy, A., Küreselleşen İstanbul’da Eşitsiz Gelişme, *Görüş Dergisi*, 1996, (28).

Aksoylu, S., (2002), İdeal Toplum Modelleri ve Yeni Kent Fikri, (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Aksu, A., (1997), *Spor Tesisi Tasarımına Yönelik Planlama ve Programlama Önerileri- Ankara Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aktükün, İ., (1995), SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı, (1. Baskı), Sorun Yayınları, İstanbul.

Al, M., “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, *İdealkent dergisi*, 2011, (4), ss.22-36.

Alada, A., “Cumhuriyet Döneminde İstanbul’un Yönetimi”, *İstanbul Dergisi*, 1994, (8), ss.133-138.

Alada, A., “Tarih’ten şehir-i İstanbul”, *İktisat Dergisi*, 2008, (500), ss.16-18.

Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A.,(2010), Şehir Coğrafyası, (2. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara.

Allard, E., (1971), Institutionalized Radicalism in Decline of Ideology, New York.

Alp, J., “Büyük, Daha Büyük, En Büyük...İktidarların Kente İmzası: Mega Projeler”, *Mimar.ist Dergisi*, 2018, (61), ss.15-19.

Altaban, Ö., (1998), “Cumhuriyet’in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 41-65.

Althusser, L., (1991), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, çev: Y. Alp, M. Özışık, (3.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Althusser, L., (2002), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Yusuf Alp-Mahmut Özışık, (3. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Altuntaş, C. ve D., Türker, “Sürdürülebilir Tedarik Zincirleri: Sürdürülebilirlik Raporlarının içerik Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,2012/14, (3), ss.39 - 64.

Aral, V., (1984), *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, (2. baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul

Arendt, H., (2011), *İnsanlık Durumu*, çev: Bahadır Sina Şener, (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Arslan, H.,(1992), *Epistemik Cemaat / Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, (2. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul

Aslanoğlu, N. İ., (2009), “1923-1938 Yılları Arası Ankara'da Mimarlık Gelişmeleri”. *Ankara: Kara Kalpaklı Kent 1923-1938*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s. 65-93.

Aslanoğlu, R. A., (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, (1. Baskı), Asa Kitabevi, Bursa.

Aslanoğlu, R.A, (2000), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, (2. Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa.

Atalay, N., (2010), *Kent Meydanı: Kamusal-Estetik Çerçevde Eleştirel Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ataöv, A., O., Osmay, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2007, (2), ss. 57-82.

Ateş, H., S., Ünal, “Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğusunda İdari Hayat”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*,2004/1, (1), ss.21-43.

Atılgan, G. ve Aytekin, A., (2014), *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (4. Basım), Yordam Kitap, İstanbul.

Avcıoğlu, D., (1969), *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, (3. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara

Aybudak, U., 2017, “Modern Devlet Bağlamında Ortaya Çıkan Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2017/10, (54), ss.226-237.

Aydemir, K.P., Akyüz, B., Yılmazsoy, vd. “Kentsel Ulaşımında Yaya Öncelikli Planlama/Tasarım ve Transit Odaklı Gelişimin Metropol Kentlerdeki Deneyimi”, *İstanbul Örneği Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 2018/11, (4), ss. 523-544.

Aydın, Mehmet, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986/27, (1), ss. 123-148.

Bademli, R., (2005), *Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar*, (1. Baskı), TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.

Bademli, R., “Az gelişmiş Ülkelerde Kent Merkezleri Nasıl Dönüşür”, *İstanbul Dergisi*, 2000, (35).

Bal, E., 2011, *Türkiye’de 2000 Sonrası Neoliberal Politikalar Çerçevesinde İmar Mevzuatındaki Değişimler ve Yeni Kentleşme Pratikleri: İstanbul Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir

Balamir, M., “Kira Evlerinden Kat Evlerine: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler”, *Mimarlık dergisi*, 1994, (260), ss. 29-35.

Balı, A. Ş., (2010), “İdeolojilerin Hukuku mu? Hukuk İdeolojisi mi?”, *HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, İstanbul Barosu Yayınları, 19.Kitap, İstanbul, s. 142-157.

Balı, R., (2002), *Tarz-ı Hayattan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Balıcaadağ, Ö., (2006) *Mimarlık ve Tüketim İlişkisine Kent Bağlamına Bir Bakış:İstanbul Örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Bilim Dalı, İstanbul.

Barbier, Maurice,(1999), *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, çev: Özkan Gözel, (2. Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul

Barlas, M. A., “Planning, A Continuum of Utopian and Non-Utopian Sensibilities”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1994/12, (1-2), ss. 36-46.

Barry, N., (2004), *Modern Siyaset Teorisi*, çev: Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, (2. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara.

Barton, H., C., Tsorou, (2006), *Sağlıklı Şehir Planlaması*, Türkiye Sağlıklı Kentler

Başa, Ş., 2012, “Şehircilik ve İmar Tarihinden Bir Sayfa: Ankara Şehri İmar Müdüriyeti”, *Denetim Dergisi*, 2012/25, (117), ss: 67-71.

Başdemir, H. Y., (2009), *Liberalizm Ahlaki Temelleri*, (1. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara.

Başkaya, F., (2006), *Paradigmanın İflası*, (11. Baskı), Özgür Üniversite Kitaplığı: 32, Ankara.

Baslo, A. M., (2008), *Türk Devrimi Ve Devrim Mimarlığı Evrensellik Temelinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Bilim Dalı, İstanbul

Batuman, B., (2002), “Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı”. G. A. Sargin içinde, *Başkent Üzerine Mekan Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* (s. 41-76). İletişim Yayınları, İstanbul

Bauberot, J., (2008), *Dünyada Laiklik*, çev: Ertuğrul Cenk Gürcan, (1. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul.

Bayar, T., M., Bayar, Murat, “Küresel Nükleer Silahları Yasaklama Çabaları: Neo-Popülizmin Etkisi”, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*,2018/1, (2), ss. 4-19.

Bayraktar, N., “Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2013/1, (1), ss.20-35

Bayraktutan, Y., M., Özbilgin, “Uluslararası ve Yurtiçi Ticarete Taşıma Türlerinin Payı: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Uygulaması”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,2015/6, (2), ss.405-436.

Bayram, F., 2001, “Sürdürülebilir kentsel gelişme: araçlar, yaklaşımlar ve Türkiye”, *Cevat Geray'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, ss. 251 – 265.

Baytekin, D., 2014, “Reel Sosyalizmin Kent Örnekleri: Sovyetler Örneği”, *Gelenek Dergisi*, 2014, (124), ss. 174-193.

Begel, E., E., (1996), “Kentlerin Doğuşu”, *Cogito Dergisi*, 1996/8, (2), ss. 7-16

Beneton, P., (2011), *Muhafazakarlık*, çev: Cüneyt Akalın, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Benevolo, L., (2006), *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev: Nur Nirven, (1. Baskı), Literatür Yayınları, İstanbul.

Benjamin,W., (2002), *Pasajlar*, çev: Ahmet Cemal, (4. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Beriş, E., (2006), *Küreselleşme Çağında Egemenlik Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*, (1. Baskı), Lotus Yayınları, Ankara.

Berkes, N., (1982), *Atatürk ve Devrimler*, (1. Basım), Adam Yayıncılık, Ankara

Berktaş, H.,(1983), *Kabilelerden Feodalizme*, (1. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul

Berman, M., (2013), *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, , çev. Bülent Peker, Ümit Altuğ, (2. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Berner, Erhard, 2005, “Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila’da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele” Mekan, Kültür, İktidar, der. Ayşe Öncü ve Petra Weyland, çev. Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun İstanbul: İletişim Yayınları, ss.137-161.

Bilgen, H. ve Özcan, G. B., (1989), İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri, (1. Baskı), TBMM Yayınları, Ankara.

Bilgin, İ., B., Boysan, (1997), “Taksim Meydanı Üzerine Düşünceler”, Mimarlık, *TMMMOB Mimarlar Odası*, İstanbul.

Bilsel, C. F., ve E. N., Günay, Paris’te Büyük Projeler, “XXI Mimarlık Kültürü Dergisi (Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi) (Hakemli Üniversite Dergisi)”, 2000, (1), ss.116-135.

Bilsel, C., 2018, “Kent Mekanlarının Yeniden Üretiminde Kentsel Morfoloji ve Kent Mimarlığı Yaklaşımı: Paris Örneği”, *DeğişKent Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, Bursa, 2018, ss. 35-56.

Bıykoğlu, S. T., (2011), *Küreselleşmenin Mekansal Kimlik Dönüşümüne Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Black, C., (1989), *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, çev: M. Fatih Gümüş, (2. Baskı), Verso Yayınları, Ankara.

Bloch, M., (2015), *Feodal Toplum*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, (5. Baskı), DoğuBatı Yayınları, Ankara.

Blumenfeld, H., “Sovyetler Birliği ve Çin’de Kent Planlaması”, çev: H.Ü. Nalbantoğlu, *Mimarlık dergisi*, 1978, (154), ss. 7-8.

Boisseuil, C.,2015 “Comparing Integrated Urban Regeneration in France and the United States: Is There a European Model versus an American One?”, *The Ideal City: Between Myth and Reality Konferans Bildirgesi, Urbino – İtalya*, 2015, ss. 1-41.

Boneville, M.,2005, “The Ambiguity of Urban Renewal in France: Between Continuity and rupture”, *Journal of Housing and the Built Environment*, 2005, (20), ss. 229-242.

Boockhin, M., (2014), *Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, çev: Burak Özyalçın, (1.Baskı), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Boratav, K., (2004), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, (2.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.

Bottomore, T., 1987, Siyaset Sosyolojisi, çev: Erol Mutlu, (2. Baskı), TeoriYayımları, Ankara.

Bourdieu, P., (1991), *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Polity Pres.

Bozdoğan, S., (1999), “Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış,” *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, ed: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

Bozdoğan, S., (2012), *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiyesinde Mimari Kültür*, (3. Baskı), Metis yayınları, İstanbul

Bozdoğan, S., R., Kasaba, “Rethinking Modernity and National Identity in Turkey”, University of Washington Press, Washington D.C.,1997, ss. 3-14.

Bozkurt, Ö., vd, (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, (1. Baskı), Todaie Yayınları, Ankara

Bulut, N., “Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi, (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme)”, *AÜEHFD*, 2003/7, (1-2), ss. 69-88

Bumin, K., (1998), *Demokrasi Arayışında Kent*, (3. Baskı), İz Yayıncılık İstanbul

Çabuk, S. N., (2006), *Coğrafi Bilgi Sistemleri Destekli Stratejik Çevresel Değerlendirme Çalışması: Eskişehir Kenti İçin Toplu Konut Alanı Yer Seçimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir

Çadırcı, H. (2006), *Küresel Kentler ve İstanbulun Küreselleşmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi, İstanbul

Çağ, G., S., Eker, 2013, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2016/2, (2), ss.57-072.

Çaha, Ö., “İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1998, (5), ss.74-95

Çahantimur, A., (2007), *Sürdürülebilir Kentsel Gelişmeye Sosyo-Kültürel bir Yaklaşım: Bursa örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Bilim Dalı, İstanbul.

Çakır, M., “Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi Bağlamında Kent”, *Etkileşim Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 2019/2, (3), ss. 12-27.

Çalak, I. E., (2008), *Modernleşme, Nötralizasyon Ve Mekan: Modernleşme Süreçlerinin Nötralizasyon Bağlamında 19.yy. Mekan Örnekleri Üzerinden İncelenmesi*,

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Çalışkan, O., “Mekandaki Kemalizm-II Anadolu’da Bir YarıÇevre Modernite Deneyimi: Kemalizmin Şehirciliği”, *Aydınlanma1923 Dergisi*, 2003/48, (48), ss53-64.

Çalışlar, H. C., (1999), *Mimaride Güç ve İktidarın Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çamur, K. C., “Yeni Liberal Politikalar, Kent ve Mekan Çankaya’da (Ankara) Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-2000”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 2009/ 4, (9).

Candan, B. A., ve Kolluoğlu, B., (2010), “2000’ler İstanbul’unda mekan siyaseti”, *Küreselleşen İstanbul’da ekonomi*, ed. Ç. Keyder, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, (ss.53-60).

Cansever, T., 2001, Mevcut Yapı Stoku Felaketimiz Olacak”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, 2001, (332),

Cantek, Ş. F., (2003), Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Carmona ,M., (2005), Parisin Kentsel Dönüşümü:Haussmann Uygulamaları, çev: M.A.Erginöz, (2. baskı), Genar Arş.Eğt.Dan., İstanbul.

Carr, E. H., (2007), 1917 Öncesi ve Sonrası, çev: Begüm Adalet, (3. Baskı), Birikim Yayınları, İstanbul.

Castells, M., (1997), Kent, Sınıf, İktidar, çev: Asuman Erendil, (2. Baskı), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

Castells, M., (2005), Ağ Toplumunun Yükselişi, çev: Ebru Kılıç, (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Cavcav, D., (2007), *Gelişmekte Olan Ülke Kentlerinde Küreselleşme Sürecinin Kent Kimliğine Etkisi- Ankara Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara

Çavuşoğlu, E., (2004), *Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Çavuşoğlu, E., (2010), “İstanbul’da planlama: Mekanın Yeniden Üretimi ve Sınıfsal Sonuçlar”, *Küreselleşen İstanbul’da ekonomi*, ed: Ç. Keyder, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.36-52

Çavuşoğlu, E., (2014), Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi, (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Çelik, N. B., (2005), İdeolojinin Soykütüğü, (1. Baskı), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

Çelikyay, S., (2017), “Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü”, *Kamusal Alanların Mekansal Organizasyonu*, (1. baskı), Karınca Ajans Matbaacılık Yayıncılık ,Ankara.

Çepel, N., (1997), Toprak Kirliliği Erozyon ve Çevreye Verdiği Zararlar, (2. Baskı), Tema Vakfı Yayınları, İstanbul

Cerası, M. M., (1999), Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, çev: Aslı Ataöv , (1. Baskı), Yapı kredi Yayınları, İstanbul

Cevizci, A., (1999), Paradigma Felsefe Sözlüğü, (3.Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul

Chomsky, N., (2003), “Propaganda ve Kamusal Aklın Kontrolü”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* , çev: Nil Senem Çınga, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın, Epos Yayınları, Ankara ss. 209- 222.

Chossudovsky, M., (1999), Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü, Çev. Neşenur Domaniç, (1.Baskı), Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul,

Çiftçi, O. Z., “Batıda Din-Devlet İlişkilerinde Ortaya Çıkan Dönemler”, *İstem dergisi*, 2012/10, (19), ss. 195 – 208

Çiğdem, A., (2006), “Sunuş”, *Modern Türkiyede Siyasal Düşünce Muhafazakarlık*, cilt:5, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.13-19.

Çınar, A., (2013), Modernizm, Kent ve Toplum, (1. Baskı), Emin Yayınları, Bursa

Çınar, T., (2004), Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu, (1.Baskı), Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara , ss.224-233.

Çizgen, N., (1994), *Kent ve Kültür*, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul

Clastres, P., (2016), Devlete Karşı Toplum, çev: Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş, (4. Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Comte, A., (2001), Pozitif Felsefe Kursları, çev: E. Ataçay, (1. Baskı), Sosyal Yayınları, İstanbul

Coşkun, Z., (1995), Aleviler, Sunniler ve Öteki Sivas, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Çulcuoğlu, G., “Meydanların Önemi ve Tarihsel Gelişimi”, *Bilkent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü*, 1995, ss.19-20.

Dacheux, E., (2012), “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, (1. Baskı), der. Eric Dacheux, çev. Hüseyin Köse, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Demirci, M., (2004), *Kent Planlamada Uygulama Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım Dikmen Vadisi Projesi Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi, Ankara

Dikmen, Ç. B., “Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım Ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan Ve Yapılara Erişebilirliğinin Sorgulanması: Yozgat Örneği”. *e- Journal of New World Sciences Academy*, 2011/ 6, (4), ss. 838- 858.

Dobb, M., (1968), 1917’den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi, çev: Metin Aktan, (1. Baskı), Özdemir Basımevi, İstanbul

Doğan, A. E., (2007), Eğreti Kamusal Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Doğan, Ali E., (2002), Birikimin Hamalları, Kriz, Neoliberalizm ve Kent, (1. Baskı), Don Kişot Yayınları, İstanbul

Dökmeci, V., vd., (1993), İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları,(1. Baskı), Literatür Yayınları, İstanbul

Dostoğlu, N., S., Polat, “Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa’da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*,2007/12, (15), ss. 61-76

Durak, S., (2003), *Bir Modernleşme Projesi Olarak Anadolu’da Demiryolları Ve Bursa-Mudanya Demiryolu Hattı*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bursa.

Durak, Y., “Zamanımızın Bir Başşehri Milli Görüşten AKP’ye Konya”, *Birikim Dergisi*, 2010, (250), ss. 96-103.

Duran, L., (1988), “İdare Hukuk ve İmar Konuları”, Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri”, *Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara

Dursun, D., (1993), Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din, (2. Baskı), İşaret Yayınları, İstanbul

Duverger, M., (1982), Siyaset Sosyolojisi, çev: Şirin Tekeli, (1. Baskı), Varlık Yayınları, İstanbul

Duyan, U., “Su Perileri: “Başkentin Kayıp Heykelleri”” * Water Elves: “Lost Sculptures of the Capital”, *İdealkent dergisi*, 2011, (4), ss. 130-148

Dworkin, R., (2006), *Liberalizm, Liberaller ve Cemaatçiler*, çev. Eylem Özkaya, haz. Andre Bertén, Pablo da Silveira ve Hereve Pourtois), Dost Kitapevi, Ankara, s. 49-76

Eagleton, T., (1996), *İdeoloji*, çev: Muttalip Özcan, (1.Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Eco, U., (2016), *Ortaçağ Şatolar Tüccarlar Şairler*, çev: Leyla Tonguç Basmacı, (2. Baskı), Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti, Ankara

Elma, F., “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafkaz University*, 2002/1, (9), ss. 1-8.

Engels, F., (1997), *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu*, çev: Yurdakul Fidancı, (2. Baskı), Sol Yayınları, Ankara

Engels, F., (2013), *Konut Sorunu*, çev: Tekin Genç, (2. baskı), Alter Yay. Rek. Org.Tic. Ltd.Şti, Ankara.

Eraydın, A., (2011), “Girişimci Devlet, Otoriterleşen Populizm: Neoliberalizmin Yeni Evresinde Devletin Yeni Davranış Kalıpları”, *3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu*, Ankara.

Ercan, F., “Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul”, *Toplum ve Bilim*, 1996, (71), ss. 61-96

Erdoğan, M., (1998), *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, (1. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara

Erdoğan, M., (2001), *Anayasal Demokrasi*, (4. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara

Erdoğan, M., “Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri”, *Eski Yeni Dergisi*, 2009, (15), ss. 5-17

Erez, E., (2017), *Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Karaman

Ergüder, B., F., Ercan, “İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederken”. *İktisat Dergisi*, 2008, (500), ss. 83-96.

Ersoy, M., (2007), *Kentsel Planlama Kuramları*, (1. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Ersoy, M., (2013), “Yeni Liberal Politikaların Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri”, *KBAM Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu*.

Erton, M., (1995), *Kent Kimliği: İznik ve Mudurnu Yerleşmeleri Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Evren, Y., “İstanbul Merkez Bölgede Bütünleşme ve Ayrışma: 15. ISOCARP Genç Profesyonel Plancılar Çalıştayı’nın Düşündürdükleri”, *YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi*, 2007/ 2, (1)

Fiske, J., (2003), *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev.: Süleyman İrvan, (1. Baskı), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Foucault, M., (2007), *Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Uğur Tanrıöver, (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Fraser, C., (2003), “Change in European industrial City”, *Urban Regeneration in Europa*, der. Couch, C., Fraser, C. Ve Percy, S., (2. baskı), Blackwell Yayınevi, Oxford, (ss. 17-34).

Fülberth, G., (2008), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev: Sadık Usta, (2. Basım), Yordam Kitap, İstanbul

Gençoğlu, A. Y., “Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emegın Konumu”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2012/1, (1), ss. 98-116

Geray, C., “Cumhuriyet’in 80. Yıl Dönümünde Şehirciliğimiz ve Ankara. *Planlama* 2003, (3), ss. 5-13.S

Geray, C., “Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerellesme ve Yerel Yönetimler”, *Çağdas Yerel Yönetimler*, 2001/10, (4).

Gezgüç, G. M., T., Uzun, “Arjantin Siyasi Tarihinde Askeri Darbeler”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2017/6, (2), ss.150-183

Giddens (a), A., (2000), *Sosyoloji*, çev: H. Özel ve C. Güzel, (2. Basım), Ayraç Yayımları, Ankara

Giddens, A., (2005), *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*, çev:Ümit Tatlıcan, (2. Baskı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul

Giddens, A., 2006, “Modernitenin Küresellesmesi”, *Küresellesme Okumaları*, çev. İsmail Aktar, (1. Baskı), ed. Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara

Goff, L. J., (2017), *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev: Hanife Güven-Uğur Güven, (2. Baskı), Doğu Batı yayınları, Ankara

Göközkut, B., M., Somuncu, “Ankara’da Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi Ölçeğinde Dönüşen Mekânlar, Değişen Gündelik Hayat Pratikleri”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2019/7, (1), ss.105-124

Göksu, Ç., “Kemalist Kent Modeli Denemesi ve Türkiye’nin Geleceği”, *Aydınlanma 1923 Bağımsız Kemalist Düşünce Dergisi*, 2004, (51), ss. 39-42

Göksu, E., E., Bal, Eylem, (2010), “Türkiye’de neoliberal mekansal gelişim stratejisi olarak kentsel dönüşüm projeleri”. *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama: Avrupa deneyimi, İstanbul uygulamaları*, (1. Baskı), der: Dilek Özdemir, Nobel Yayınevi, Ankara, ss. 256-284

Göksu, R., “Kent Yoksullarının İşgal Evleriyle Kentte Söz Sahibi Olma Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2018/73, (1), ss. 105-127.

Göksu, S., “Kentsel Dönüşüm Ya Da “Yeni Şişede Eski Şarap”, *Egemimarlık Dergisi*, 2005/1, (53), ss .9-12

Görmez, K., (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, (2. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara,

Görmez, K., (2004), *Bir Metropol Kent Ankara*, Sosyal Yapı-Kimlik-Yasam, (1. Baskı), Odak Yayınları, Ankara.

Gözübüyük, Seven, 2005, *Geleceğin Yaşamsal Çevreleri Adına Yapılan Tasarımların Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Kayseri

Gramsci, A., (2009), *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, çev: Kenan Somer, (1.Baskı), Aşina Kitaplar-Turmaks Yayıncılık, Ankara

Güçlü, S. Ö., (2002), *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Gül, A., Ş. A., Çobanoğlu, “Avrupada Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkalenin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2017/22, (15), ss.1543-1565.

Gül, M., (2009), *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, (1. Baskı), Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul

Günay, B., (1999), *Property Relations and Urban Space*, (1. Baskı), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara

Gündoğan, F., “Çatalhöyükten Ütopyalara Kentler, İnsanlar, Meydanlar”, *Ege Mimarlık Dergisi* 2001, (37), ss. 32-35

Gür, F. B., “Unutmak, Öteki ve “Boş Kent” Ankara Forgetting, Other and “Empty City” Ankara”, *ideal kent dergisi*, 2011, (4), ss.8-22

Gürbüz, A., “İdeoloji/ İdeolojik Kişilik Olgusunun Olumsuzluğu Üzerine”, *TAAD*, 2015, (22), ss. 1-58

Gürel, B., (2014), “İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması”, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, Haz. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü Yordam Kitap, İstanbul, s.19-51.

Gürel, S., (1978), Kent Planlama Kuramına Doğru: Kent Olgusuna Bütüncül Bir Yaklaşım, (1. Baskı), Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir

Gürün, B. A., “Alışveriş Merkezlerine Karşı Kent Merkezleri”, *Planlama Dergisi* 2005, ss.63-74

Güvenç, M., “Toplumsal Coğrafyalar Farklılıklar-Benzerlikler”, *Social Geographies, Dissimilarities-Similarities dergisi*, 2001/36, ss.80-83.

Güzel, B., “Sanayi Devriminin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Émile Zola’nın Germinal Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014/ 7, (33), ss. 157-165

Güzey, Ö., “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları”, *İdeal kent dergisi*, 2012, (7), ss. 64-83.

Habermas, J., (1993), ‘İdeoloji’ Olarak Teknik ve Bilim, çev: Mustafa Tüzel, (1. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Habermas, J., (2015), “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, (1. Baskı), de. Meral Özbek, Hill Yayın, İstanbul, ss. 95-103.

Hall, S. vd., (1985), Siyaset ve İdeoloji: Gramsci, çev: Sadun Emrealp, (1. Baskı), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara

Hall, S., (2005), Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, (1. Baskı), çev: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara

Harvey, D., (2008), *Umut Mekanları*, çev; Zeynep Gambetti, (1. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul

Harvey, D., (2012), Paris Modernitenin Başkenti, çev: Berna Kılınçer, (2.baskı), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Harvey, D., (2013), *Sosyal Adalet ve Şehir*, çev: Mehmet Morali, (4. Basım), Metis Yayınları, İstanbul

Hayek, F. A. V., (1995), Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2 Sosyal Adalet Serabı, çev: Mustafa Erdoğan, (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

Held, D, A. Mcgrew, D. Goldblatt, J. Perraton; (2006), “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”, *Küresellesme Okumaları*, çev. İsmail Aktar, ed. Kudret Bülbül, (1. Baskı), Kadim Yayınları, Ankara.

Heywood, A., (2013), *Siyasî İdeolojiler: Bir Giriş*, çev: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, (5. Baskı), Liberte Yayın Grubu, Ankara

Heywood, A., (2017), *Siyaset Teorisine Giriş*, çev: Hızır Murat Köse, (8. Basım), Küre Yayınları, İstanbul

Hobbes, T., (2002), *Leviathan'dan Seçme Parçalar- Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II*, (2. Basım), çev: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Holmes, L., (2000), *Post – Komünizm*, çev: Yavuz Alogan, (1. Baskı), Mavi Ada Yayın, İstanbul.

Holmes, L., 2010, *Post-Komünizm*, çev: Yavuz Alagon, (2. Baskı), Mavi Ada Yayınları, İstanbul

Hosking, G., (2011), *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev: Kezban Acar, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Hosszu, S., “Counterurbanization A Literature Study”, *Danish Institute of Rural Research and Development*, Working Paper No.2007/06

Huberman, L., (1997), *Sosyalizmin Alfabeti*, çev: Alaattin Bilgi, (16. Baskı), Sol Yayınları, Ankara

Huberman, L., (2017), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev: Murat Belge, (18. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Huot, J. L., (2000), “Dünyanın İlk Kentleri”, *Kentlerin Dogusu*, çev: A. Bektas Girgin, imge Kitapevi, Ankara.

İlgar, Y., (2016), *Kentsel Çevrede Fiziksel Aktivite ve Mekansal Planlama: Denizli Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

İnsel, A., (2009), “Giriş”, *Modern Türkiyede Siyasal Düşünce Cilt 2 Kemalizm*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (2009), (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

İpek, İ., (2018), “Din – Siyaset İlişkisi: Dünü, Bugünü, Geleceği”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2018/2, (2), ss. 33-51.

İrs, Y., “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Kentleşme”, *Madde, Diyalektik Toplum Dergisi*, 2019/2, (33), ss. 259-266.

İsbir, E. G., (1986), *Şehirleşme ve Meseleleri*, (1. Baskı), Ocak Yayınları, Ankara

Işık, O., “Globalleşme Süreci ve Kentin/Kentlinin Değişen Anlamları”, *Birikim Dergisi*, 1995, (68-69), ss. 98-105

Işık, O.; “Kenti Düşünmek, Kent Üzerine Düşünmek”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, 1999/14, (3), ss. 162

İstanbul Ticaret Odası, (1998), , Rusya Federasyonu Ülke Profili, haz. Mumcu, Zehra ve Meltem Türkoğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

İstanbul Ticaret Odası, (2003), Rusya Ülke Etüdü, katkıda bulunanlar.İlyas, A. İ., ve Ş., Haskıncı, yayıncı. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

Jacques, L G., (2017), Ortaçağ Batı Uygarlığı, çev: Hanife Güven-Uğur Güven, (2. Baskı), Doğu Batı yayınları, Ankara.

Jular, N. A., (2015), *Sovyet Dönemi Konutlarında Mekansal Dönüşüm Süreci: Moskova Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara

Kaçmazoğlu, H. B., “Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme”, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2002/6, ss. 44-55

Kagarlitski, B. ,(2008), Bugünkü Rusya, çev: Fatma ve Serdar Arıkan, (1. Baskı), İthaki Yayınları, İstanbul

Kagarlitski, B., (1996), Rusya’da Kapitalizm Neden Tutmadı?, çev:Kaya Şahin, (1. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul

Kalabalık, H., (2005), İmar Hukuku, (2. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara

Kalabalık, H., (2008), İmar Hukuku Dersleri – Planlama, Arsa, Yapı, Koruma, (3. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara

Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y., (2000), Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, (1. Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul

Kalkan, B. ve Başdemir, H. Y., (2017), Siyasî İdeolojiler, (1. Baskı), Adres Yayınları, Ankara

Kant, I.,(1995), Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, çev: İoanna Kuçuradi, (2. Baskı), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara

Kapani, M., (1995), Politika Bilimine Giriş, (7. Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara

Kapani, M., (1998), Politika Bilimine Giriş, (10. Baskı), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara

Karabıçak, M., “Türkiyede Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi, 2000/5, (2), ss. 49-65

Karadağ, A., (2006), “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme”. *Kamusal Alan ve Türkiye*, ed: Ahmet Karadağ, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, ss. 3-41.

Karagüler, S., B., Korgavuş, “Kent Kimliğinin Kent Peyzajı Üzerinde Olusturduğu Etkiler, Silüetler, Görünümler ve Dengeleri”, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2014/ 2, (2), ss. 203-212

Karakaş, M., 2003, Modern Bütünleşmeden Postmodern Farklılaşmaya Kente Toplumsal Etkileşim” *Çağdas Yerel Yönetimler*, 2013/12, (2), ss. 16-40

Karakurt, E., “Dünya Kenti Kavramına Alternatif Bir Bakış”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt:I, 2008, ss. 321-323

Karaömerlioğlu, A., (2006), Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem., (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Karatepe, Ş., “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi”, *Din Devlet İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 1996, ss. 11-35.

Kartal, S. K., 1979, “Kapitalist ve Sosyalist Ülkelerde Yeni Kent” Uygulamaları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1979/12, (4), ss. 3-30.

Kaya, K., “Yirmibirinci Yüzyıla Girerken İdeoloji ve Sosyoloji”, *Dergipark*, 2000/0, (26), ss.165-176

Kayapınar, M. A., “Modern Siyaset Tasavvurunun Paradigmatik Öncülleri”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2014/19, (37), ss.1-50

Kedik, A. S., “Kamusal Alan, Kent Ve Heykel İlişkisi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011/ 11, (1), ss. 229–240

Keleş, R., (2004), *Kentleşme Politikası*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara

Keleş, R., (2006), *Kentleşme Politikası*, 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Keleş, R., (2010), *Kentleşme Politikası*, (6. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Keleş, R., (2015), *Kentleşme politikaları*, (6. Baskı), İmge Yayınları, Ankara

Keleş, R., “Kent ve Kültür Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, 2005/ 29, (246), ss. 9-18.

Keleş, R., B., Duru, “Ankara’nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış”, *Mülkiye Dergisi*, 2008/ XXXII, (261) ,ss. 27-44

Keleş, R.,(1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, (1. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Keleş, U., (2011), *İmar Kanun Ve Yönetmeliklerinin Mimari Tasarım Oluşumuna Ve Uygulanmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Estitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Bilim Dalı, İstanbul.

Keskin, M., “Din ve toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004/4, (2), ss. 7-21.

Keskinok, H. Ç., (2006), *Kentleşme Siyasetleri*, (1. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul

Keskinok, H. Ç., “Yerel Yönetimler, Kent Planlama ve Kamu Yararı”, *Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Ekim Yayınları,2009, İstanbul

Keyder, Ç., (2000), “Arka Plan,” *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, (1. Baskı), der. Çağlar Keyder, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, ss.10 -28

Keyder, Ç., (2005),” *Küreselleşmenin Kent Mekanına Etkisi Üzerine*”, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni:36 Süreli Yayın, Ankara.

Keyder, Ç., “İstanbul’u Nasıl Satmalı,” *İstanbul dergisi*, 1992, (3), ss. 81-83

Keyder, Ç., “Dünya Kenti Ulus-devlete karşı”, *İstanbul Dergisi*, 2001, (36), ss. 72-76

Keyder, Ç., “Kent Tarihi Nasıl Dönemlenmeli”, *Kent Tarihçiliği (Sempozyum)/ Kent Tarihleri Atölyesi 5-6 Mart 1994* , (1. Baskı), Tarih Vakfı Yayınları, 1994, İstanbul.

Keyder, Ç., 2010, “Küreselleşen İstanbul’da ekonomi”, *Küreselleşen İstanbul’da ekonomi*, ed: Ç. Keyder, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.7-11.

Keyder, Ç., A., Öncü, “İstanbul Yol Ayrımında”, *İstanbul Dergisi*, 1993, (7), ss. 50-55.

Keyman, F., (1996), “*Nasıl Bir Liberal Demokrasi?*”, *Diyalog*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, ss.93- 109

Kılıçbay, M. A., (1994), “Homo Politicus Ancyrensis,” *Ankara Ankara*, editör: Enis Batur Yapı KrediYayınları, İstanbul.

Kılıçbay, M. A., (1993), *Şehirler ve Kentler*, (1. Baskı), Gece Yayınları, Ankara

Kılınç, K., (2002), “Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekanı Olarak Sıhhiye”, *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, der. G. Sargın., İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 119-156.

Kiper, P., (2006), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması*, (1 baskı), Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kiper, P., “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri”, *Planlama* 2004/4,TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Kıray, M., (2003), *İstanbul: Metropoliten Kent*,” *Kentleşme Yazıları*, (2. Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul

Kırbaş, F., (2017), *Neoliberalizmin Kent Üzerindeki Sosyo-Mekansal Etkisi: Ankara Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Bilim Dalı, Ankara

Kocaeli Ticaret Odası,(17.07.2019), Rusya Federasyonu Ülke Raporu, Kocaeli.

Köker, L., (1992), Demokrasi Üzerine Yazılar, (2. Baskı), İmge Yayınları, Ankara

Köker, L., (2007), Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi, (10. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Küçük, Y., (1991), Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü, (1. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul

Kumar, K., (2005), Ütopycılık, çev: Ali Somel, (1. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Kündeyi, F. Z., (2009), *Ülgener'de Din ve Kapitalizm*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü, Afyon

Kurtuluş, H., "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", *Planlama Dergisi*, 2006/2 ss.7-11.

Kuru, A., K. M., Özkök, "Yaşanabilirlik Kavramı Bağlamında Kamusal Açık Mekanların Değerlendirilmesi Kırklareli Kent Merkezi Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,2017, (28), ss. 43-60

Laclau, E., (1998), İdeoloji ve Politika, çev: Hüseyin Sarıca, (2. Baskı), Belge Yayınları, İstanbul

Larrain, J., (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik, çev: Neşe Nur Domaniç, (2. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul

Laszlo, C., (1996), Doğu Avrupa'da Çöküş Senaryoları, çev: Tarık Demirkan, (1. Baskı), Kavram Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H., (2014), Kentsel Devrim, çev: Selim Sezer, (3. baskı), Sel Yayıncılık, İstanbul

Lefebvre, H., (2015), Kentsel devrim, çev: Selim Sezer, (4. Baskı), Sel Yayınları, İstanbul

Lefebvre, H., (2018), *Şehir Hakkı*, çev:İşık Ergüden, (3.baskı),Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lenin, V. İ., (2003), Devlet ve İhtilal, çev: Kenan Somer, (9. Baskı), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara

Lewin, M., (2008), Sovyet Yüzyılı, çev: Renan Akman, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Lukes, S., (2016), İktidar Radikal Bir Görüş, çev: Mehmet Ratip, (1.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul
- Lull, J., (2001), Medya, İletişim, Kültür, çev: Nazife Güngör, (1. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara
- Macit, M. H., “İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2016, (26), ss.29-36
- Mairet, G., (2005), “Padovalı Marsilius’tan Louis XIV’e Laik Devletin Doğuşu”, *Devlet Kuramı*, (1 .baskı), ed: Cemal Bali Akal, Dost Yayınevi, Ankara
- Manisalı, E., (2002), *Türkiye ve Küreselleşme*, (1. Baskı), Derin Yayınları, İstanbul
- Mannheim, K., (1995), *İdeoloji ve Ütopya*, çev: Mehmet Okyayuz, (1. Baskı), Epos Yayınları, Ankara
- Marcuse, H., (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, çev: Aziz Yardımlı, (3. Basım), İdea Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (1992), *İdeoloji*, (1. Baskı), İletişim Yayıncılık, İstanbul
- Marx, K. ve Engels, F., (2003), *Komünist Parti Manifestosu*, çev: Erkin Özalp, (2. Baskı), NK Yayınları, İstanbul
- Mazı, F., “Antikçağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008/5, (10), ss. 33-48
- McClellan, D., (2009), *İdeoloji*, çev: Barış Yıldırım, (3. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- McNeill, W. H., (2007), *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, (15. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara
- Meriç, C., (1994), *Bu Ülke*, (9. Baskı), Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul
- Mumford, L., (2007), *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, (1. Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Nalçaoğlu, H., “Yarılamayan Kentin Batısı: Ankara ve Batıkent Üzerine Notlar”, *Birikim Dergisi*, 1999, (123), ss. 63-67.
- Negri, A., (2014), *Çokluğun Mekânı: Metropol. Mekân Meselesi*, (1. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul
- Neuman, M., S., Smith, “City Planning and Infrastructure: Once and Future Partners”, *Journal of Planning History*, 2010/9, (1), ss. 21-42
- Öktem, B., “İstanbulda Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri”, *D.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2011, (44), ss.23-40.

Öktem, B., “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, *Planlama dergisi*, 2006/2, ss.53-63.

Olgun, H., “Ütopya’dan Distopya’ya: “Modern Şehircilik” ve Kritiği”, *İdeal kent dergisi*, Mayıs 2010, (1), ss. 96-111.

Önver, M. Ş., (2016), Konut ve Konut Politikası, (1. Baskı), IJOPEC Yayınları , İstanbul

Örs, B., “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009, (40), ss. 1-12

Osmay, S., (1999), “1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü”, *75 yılda Köylerden Şehirlere*, (1. Baskı), Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Özbek, M., (2015), Kamusal Alan, (3. Baskı), Hil Yayınları, İstanbul

Özdemir, A., “Katılımcı Kent Kimliğinin Oluşumunda Kamusal Yeşil Alanların Rolü”, *Planlama Dergisi*, 2007/1, ss. 37-44.

Özdemir, D., “Kentsel Yenileme Projelerinin Oluşturulmasında Devlet Politikaları ve Kamu-Özel Sektör İlişkilerine İki Farklı Yaklaşım: Paris-Londra”, *Ege Mimarlık Dergisi*, 1998, (26), ss. 32-36.

Özdemir, D., “Yabancı Sermayenin İstanbul Haritası”, *İstanbul Dergisi*, Sayı: 2000, (35), ss.96-104

Özdemir, S., vd., (2017), Kent Planlama Kavramlar Konular Güncel Tartışmalar, (1. Baskı), İmge Yayınevi, Derleme Kitap, Ankara.

Özden, P. P., (2008), Kentsel Yenileme: Yasal Yönetmel Boyut, Planlama, Uygulama, (2. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Özer, B., D., Özen, “Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent-Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2019/24, (96), ss. 55-72.

Özerk, G. B., “Büyülü Kent: Paris”, *Megaron Balıkesir, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, Mart 2013, (16), ss. 46-53.

Özipek, B. B., (2006), “Muhafazakarlık, devrim ve Türkiye”, *Modern Türkiyede Siyasal Düşünce Muhafazakarlık*, cilt:5, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.66-70.

Özkaya, E., (2000), Açıklamalı ve İçtihatlı İmar Kanunu Şerhi ve Mevzuatı, (2. baskı), Ankara, Seçkin Yayıncılık

Özkiraz, A., N., Talu, “Sendikaların Dogusu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karsılaştırması”, *Sosyal Bilimler Arastırmaları Dergisi*, 2008, (2), ss. 108-126.

Özler, Ö. A., “Neoliberal Politikaların Kentsel Planlamaya Etkisi: Ankara Çeper Alanı Üzerinden Bir Değerlendirme” Mimarlık dergisi, 2019, (408), ss. 28-32.

Özpolat, H., “Tanrının Siyasetinden Siyasetin Tanrısına Egemenlik Kuramının Dönüşümü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2017/23, (2), ss. 143 – 166.

Özsoy, İ., “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler”, *Bilig Dergisi*, Güz 2006, (39), ss.163-194.

Öztürk, B., (2004), *Kentsel Açık ve Yeşil Alan Sistemi Oluşturulması: Kayseri Kent Bütünü Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Parla, T., (1992), *Türkiyede Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*, (1. baskı), İletişim Yayıncılık, İstanbul

Pirenne, H., (2005), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev: Uygur Kocabaşoğlu, (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Pirenne, H., (2010), *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev: Uygur Kocabaşoğlu, (4. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Poggi, G., (2014), *Devlet Doğası Gelişimi ve Geleceği*, çev: Aysun Babacan, (4. baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Polat, Murat, (2009), *Bir Sembol Olarak "İdeoloji"nin Mimarideki Kavramsal ve Mekansal Etkileri Başkentlerin İmarı Üzerinden Bir Karşılaştırma Ankara Örneği.*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Bilim Dalı, İstanbul.

Politzer, G., (2005), *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, çev: Sevim Belli, (2. Baskı), Sol Yayınları, Ankara

Poulantzas, N., (2014), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, çev: Şule Ünsaldı, (3. Baskı), Epos Yayınları, Ankara

Pustu, Y., “Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Site'den Dünya Kentine”, *Sayıstay Dergisi*, Ocak- Mart 2006, (60), ss. 129-151.

Ragon, M., (2010), *Modern Mimarlık Ve Şehircilik Tarihi*, Çev: Murat Aykaç Erginöz, (1. baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Rand, A., (1999), “Kolektif Haklar”, *Sosyal ve Siyasal Teori*, , (2. Baskı), çev: Mustafa Erdoğan, Haz: Atilla Yayla), , Siyasal Kitabevi, Ankara, ss.325-329.

Reiner T. A., ve R. H., Wilson, (2002), “Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi”, 20. Yüzyıl Kenti, (1. Baskı), der ve çev: Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, ss.173-214.

Russell, B., (2002), İktidar, çev: Mete Ergin, (4. basım), İstanbul

Sachs, M., “Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti”, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2001, Ankara.

Sağlam, S., “1923-1950 Yılları Arasında Türkiyede Kent ve Kentleşem Olgusu”, , *Sosyoloji Konferansları*, No: 53 (2016-1) , Ankara, 2016, ss. 257-274.

Şahin, A., “Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği YaDa Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011/15, (3), ss.311-362.

Şahin, S. Z., “Kent Planlama ve Kentsel Altyapı İlişkisinin Evrimi”, *Planlama*, 2018/28, (1), ss.6-11

Şahin, S. Z., H., Özen ve D., Evin, “Kentsel Dönüşüm, Barınma Hakkı ve Direniş Mücadeleleri: Ankara ve Madrid Örneklerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Muğla, 2012.

Sancaktar, C., (2011), “Sovyetler Birliği’nin Yıkılışı: Politik Değişim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma”, *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, ed. Hasret Çomak, Hiperlink Yayınları, İstanbul, , ss. 523-570.

Sargın, G. A., (2002), “Kamu, kent ve politika”, *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, der. G.A. Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.9-40.

Sarioğlu, M., (2001), Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945). (1. baskı), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sassen, S., “The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton”, *Princeton University Pres*, 1991, ss.3 -5

Şaylan, G., (2002), Postmodernizm, (1. baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Schick, I. C ve Tonak, E. A., (2003), “Sonuç”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (1. basım), der: E.C. Schick ve E.A. Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Schmitt, C., (2002), Siyasi İlahiyat, çev: Emre Zeybekoğlu, (1. Baskı), Dost Yayınları, Ankara

Scicolone, M., “Developing Skyscraper District: La Defense”, *CTBUH Research Paper*, 2012, ss. 18-23.

Selçuk, İ. A., “Ulaşım Güvenliğini Sağlamada Bir Araç Olarak Planlama”, *İdealkent*, 2018/9, (23), ss. 135-159.

Şenel, A., (1995), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (4. basım), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

Şengül(a), T., “Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler”, 2009, (9), ss. 183-220.

Şengül, T., (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, (1. basım), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

Şengül, T., (2007), “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Kent Planlama Kuramları*, (1. baskı), der. Melih Ersoy, İmge Kitabevi, Ankara, ss.59-114.

Şengül, T., (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, (4. basım), İmge Yayınevi, Ankara

Şengül, T., “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri, Küreselleşme ve Türkiye Kentleri”, *Adana Kent Sorunları Sempozyumu*, Ankara, 2008.

Şengül, T., “Şehircilikte Reform Çabalarına İlişkin Metodolojij ve Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Şehircilikte Reform, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokyumu*, ed. TMMOB-ŞPO-Mersin Üniversitesi, Mersin: Kardelen Ofset, Ankara, 6-8 Kasım 2003, ss. 19-29.

Sennett, R., (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev: Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, (2. baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Sennett, R., (1999), *Gözün Vicdanı Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, çev: Süha Sertabiboğlu-Can Kurultay, (1.Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev:Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, (3.Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, R., (2011), *Ten ve Taş*, (4. Baskı), Metis yayınları, İstanbul

Sennett, R., (2014), *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, çev: Tuncay Birkan, (5. baskı), Metis Yayınları, İstanbul

Şenyapılı, T., (2006), “Cumhuriyet’in Ankarası, Ankara Kenti “İkili Yapısında” Dönüşümler”, *Cumhuriyet’in Ankarası*, (2. Baskı), der: Tansı Şenyapılı, ODTU Yayıncılık, Ankara.

Serter, G., 2018, *Türkiyede 1980 Sonrası Neoliberal Dönemde İktidar- Mekan İlişkisi ve Muhafazakar Kentin İnşası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Bilim Dalı, Ankara

Sevim, E., (2014), ‘‘Sosyalist Kenti Yeniden Düşlemek: 1917-1932 Sovyet Kentleşmesinde Miliutin’in Lineer Kent Örneği’’, *Kentlerin Geleceği Bildiri Kitabı*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, ss.503-515.

Şimşek, E., ‘‘İkinci İmparatorluğun Kuruluşu ve Üçüncü Napolyon’un Meşruiyet Çabaları(1848-1852)’’, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, (21), ss.179-195.

Sjoberg, G., (1967), ‘‘Cities in Developing and Industrial Societies a Crosscultural Analysis’’, *The Study Of Urbanisation*, ed. Schnore Hause.

Sjoberg, G., (2002), ‘‘Sanayi Öncesi Kenti’’, *20. Yüzyıl Kenti*, der ve çev: Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, ss. 37-54.

Smith, S. A., (2010), *Rus Devrimi*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, (1. baskı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

Soja, E., (2002), ‘‘Postmetropolis Üzerine Altı Söylem’’, *20. Yüzyıl Kenti*, der. Ve çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan İmge Kitabevi, İstanbul, ss. 285-306.

Solus, G. P., (1979), *Sosyalizmin Ekonomi Politikası*, çev: Muzaffer. Kabagil, (1. baskı), Sol Yayınları. Ankara

Sombart, W., (2011), *Burjuva Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, çev: Oğuz Adanır, (2.baskı), Doğu-Batı yayınları, Ankara

Sönmez, İ. Ö., ‘‘Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği’’, *TBB Dergisi*, 2012, (98), ss. 283-301.

Sönmez, M., (2010), *Küresel Krizin İstanbul’a Etkileri ve Finans Merkezi Olma İddiası Üzerine*, *Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi*, ed. Ç. Keyder, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 95-102.

Sorgucu, E., ‘‘Büyük Projeler- En Büyük Paris’’, *Mimarlık Dergisi*, 1992/1, ss.33-50

Stouten, P., H., Rosenboom, ‘‘Urban Regeneration in Lyon Connectivity and Social Exclusion’’, *European Spatial Research and Policy*, 2013, (20), ss. 97-117

Sucu, İ., ‘‘Althusser’in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya’’, *Selçuk İletişim*, 2012/7 ,(3), ss. 30-41

Tanaç, M., (2000), *Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekan Kurgusu Araştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Anabilim Dalı, Mimarlık Bölümü

Taner, A., (2005), ‘‘Globalleşme Sürecinde Kentler’’, *Küresellesme ve Yerelleşme*, (1. Baskı), Odak Yayınları, Ankara.

Tankut, G., (1993), *Bir Başkent’in İmarı*, (1. Baskı), Anahtar Kitaplar, İstanbul

Taş, S., E., ve Günay, “Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences* 2015/12, (2), ss. 141-166

Taşçı, H., (2014), *Şehir, Mekân, Meydan*, (1. baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul

Tatlıdil, E., (2003), “Kentleşme ve Göç”, *Sosyolojiye Giriş*, (1. Baskı), Martı Yayınevi, Ankara.

Taylor, C., (2006), *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Çev: Hamide Koyukan, (2. baskı),: Metis Yayınları, İstanbul

Tekeli(a), İ., (2011), “Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi”, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 294-315.

Tekeli, İ., (1994), “Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ankara Ankara*, ed. Enis Batur, Doğan Kuban, Yapı Kredi Yayınları . İstanbul, ss. 143-161.

Tekeli, İ., (1999), *Modernite Aşılırken Siyaset*, (1. baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Tekeli, İ., (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, (3. baskı), İmge Kitabevi, Ankara.

Tekeli, İ., (2009), *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, (2. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul.

Tekeli, İ., (2010), *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, (6. baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

Tekeli, İ., (2011), “Kent, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi”, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, (1. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 27-48.

Tekeli, İ., “Dünya Kenti İstanbul”, *Görüş dergisi*, 1992, (6), ss.55-58.

Tekeli, İ., “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1975, (1), ss. 153-176.

Tekeli, İ., “Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İç Göç Konferansı*, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, ss. 7-21.

Tekkanat, S.S., N. S.,-Türkmen, “Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2018/10, (4), ss. 107-124.

Temirkaynak, Mazude, 2008, *Yanlı Bilinçten Son'a Giden Yolda İdeolojinin Serüveni, Tarihin ve İdeolojinin Sonu Tartışmalarının Sosyolojik Zemini Üzerine Bir Analiz*,

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü, Aydın

Therborn, G., (1989), İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı, çev: İrfan Cüce, (1. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul

Thorns, D., (2004), Kentlerin Dönüşümü, çev. Esra Nal ve Hasan Nal, (2. baskı), CSO Global Yayıncılık, İstanbul

Timur, T., (2013), Türk Devrimi ve Sonrası, (7. baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Tomka, B., (2013), A Social History of Twentieth Century Europe, Routledge Yayıncılık, Londra.

Tomlinson, J., (2004), Küreselleşme ve Kültür, çev: Arzu Eker, (1. baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Tomlinson, J., 2004, Küreselleşme ve Kültür, çev: Arzu Eker, (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Toramanoğlu, S., (2006), *Anadolu'da Antikçağ Şehir Planları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir

Tümertekin, E., (1973), Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları, (1. baskı), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul

Tuna, M., vd., (2014), Çevre Sosyolojisi, (3. baskı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Tuncer, E., (2009), *İktidarın Mekansal Örgütlenmesi: İktidarın Mekansal Fantazmagorisi Olarak İstanbul'daki Büyük Alışveriş Merkezleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Bilim Dalı, İstanbul

Turan, M., "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *AÜSBF Dergisi*, 2011/66, (3), ss. 307-332.

Turan, G., (2006), Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş, (1. baskı), Tasam Yayınları, İstanbul

Turan, M., (2009), Türkiye'de Kentsel Rant-Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete, (1. baskı), Tan Kitabevi Yayınları, Ankara

Türk, B. H, (2010), İdeoloji Siyaset, (2. basım), Opus Yayınları, İstanbul

Türkün, A., "İstanbul'da kentsel dönüşüm: Mali Kaynak Yaratma Aracı Olarak Kent", *Mimarlık*, 2010, (356), ss.42-43.

Türkün, A., M., Yapıcı, "Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü", *İktisat dergisi*, 2008, (499), ss. 48-58.

Uludağ, Z., (1998), “Cumhuriyet Döneminde Rekreasyon ve Gençlik Parkı Örneği”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 65-74.

Uludağ, Z., H., Aycı, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci”, *ideal kent dergisi*, 2016/20, (7), ss. 746-773.

Ulushan, N., 2004, *Çağdaş Kentsel Tasarım Paradigmaları, Yeni Kavramlar ve Yeni Kentteki Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Ünüvar, K., “Osmanlı’da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1998/2, (5), ss. 193-204.

Urban Age Kent Verileri, 2009, *Urban Age İstanbul*, ss.19-38

Üşür, S. S., (1997), *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, (1. baskı), İmge Kitabevi, Ankara

Uygaç, N. S., (2019), *Sosyalizmin Kentsel Politikalara ve Kente Etkisi: Moskova Deneyimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehircilik Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Yenileme Bilim Dalı, İstanbul

Uzun, N., (2006), “Ankara’da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri”, *Cumhuriyet’in Ankarası*, (2. Baskı), der: Tansı Şenyapılı, ODTU Yayıncılık, Ankara.

Vural, M., (2020), *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık*, (5. baskı), Ankara Okulu Yayınları, Ankara

Vural, T., A., Yücel, “Çağımızın yeni kamusal mekanları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış”, *İtüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 2006/5, (2), ss. 97-106.

Wallerstein, I., (2006), *Tarihsel Kapitalizm*, Çev: Necmiye Alpay, (4. basım), İstanbul, Metis Yayınları,

Weber, M., (1993), *Sosyoloji Yazıları*, çev: Taha Parla, (2. baskı), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul

Weber, M., (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev: Zeynep Gürata, 2.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara

Weber, M., (2003), *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, çev. Musa Ceylan, (2. baskı), İstanbul: Bakış Yayınları

Weber, M., (2012), *Ekonomi ve Toplum Cilt 2 2 cilt*, çev: Latif Boyacı, (2. baskı), Yarın Yayınları, İstanbul

Wirth, L., (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, *20. Yüzyıl Kenti*, der. B.Duru, A.Alkan, İmge Yayınları, Ankara.

Wycherley R. E., (1998), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, çev:Nur Nirven ve Nezih Başgelen, (2. baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Yaman, M., (2012), *Türkiye’de Kentsel Dönüş(tür)me Uygulamaları*, (1. baskı), MKM Yayınları, Bursa.

Yaman, M., “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Kapsamında Kütahya Kenti Osmangazi Kentsel Dönüşüm Uygulamasına Bir Bakış”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya Özel Sayısı*, 2014, ss. 13-20

Yankaya, D., (2014), *Yeni İslami Burjuvazi Türkiye Modeli*, çev: Melike Işık Durmaz, (1. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yargıç, S., (2009), *Küreselleşen Kentlerde İkonik Yapıların Kentsel Kimlik Oluşumuna Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Bilim Dalı, İstanbul

Yavuz, F., (1980) *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*, (1. baskı), SBF Yayınları, Ankara

Yavuz, M. H., (2004), *Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, cilt:6, (Ed. Bora, T. ve Gültekingil, H.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Y., “1923- 1928 Ankara’sında Konut Sorunu ve Konut Gelişmesi”, *Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, der. E. Yavuz, & Ü. N. Uğurel içinde , ODTÜ Yayınları,1984, (s. 235-256), Ankara.

Yayla, A., (1998), *Liberalizm*, (2. baskı), Liberte yayınları, Ankara

Yayla, A., (2000), *Liberal Bakışlar*, (2. baskı), Liberte Yayınları, Ankara

Yayla, A., (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, (2. baskı), Liberte Yayınları, Ankara

Yayla, A., (2015), *Siyaset Bilimi*, (2. baskı), Adres yayınları, Ankara

Yayla, Y., “Şehircilikte Hukuki Araçlar Üzerine”, *Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1988, ss.85-93.

Yeğen, M., (2009), “Kemalizm ve Hegemonya”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yetim, N., “Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel”, *Doğu-Batı Dergisi*, 2002, (18).

Yıldırım A. G., (2006), *1980 Sonrası Türkiye’de Kent Ve Kentleşme Kavramları*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Yılmaz, A., (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, (2. baskı), Vadi Yayınları, Ankara

Yırtıcı, H., (2005), *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, (1. baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul

Yırtıcı, Hakkı, 2003, *Modern Kapitalist Toplumlarda Mekân Üretimi Hipermarketler Özelinde Tüketim Mekanlarının Altyapısal Dönüşümü ve Yeni Bir Mekan Epistemolojisi Tartışması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı,

Yücekök, A., (1987), *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, (2. basım), A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara

Zachar, Dusan, 1982, *Soil Erosion*, Elsevier Scientific Publishing Company, USA

Zhumashov, Y., (2010), *Kazakistan Cumhuriyeti’nde Yerel Yönetim Reformları: Kolhoz Ve Sovhoz Sisteminin Çözülmesi Ve Yeni Yapılanma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yönetimi Bilimleri Bilim Dalı, Ankara.

Zürcher, J. E., (2006), “Terakkiperver Cuhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık” *Modern Türkiyede Siyasal Düşünce Muhafazakarlık*. cilt:5, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.40-44.